

Knihu si možno objednať:
Vladimír Timkovič
Štefanikova 11
040 01 Košice, Slovensko
tel. číslo: 00421905496778

Vladimír Rus
de juxta
Hornad

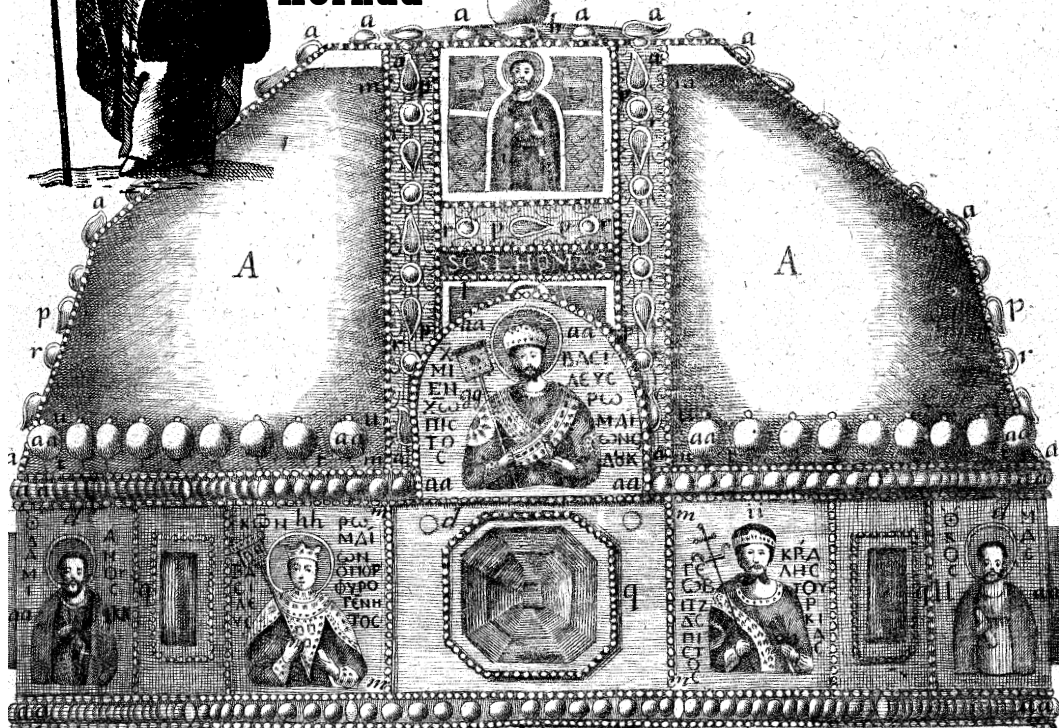
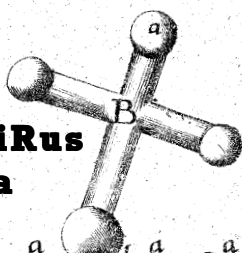
DEJINY

**GRÉCKOKATOLÍKOV
PODKARPÁTSKA**

(9.-18. storočie)

**Vladimír
de juxta
Hornád**

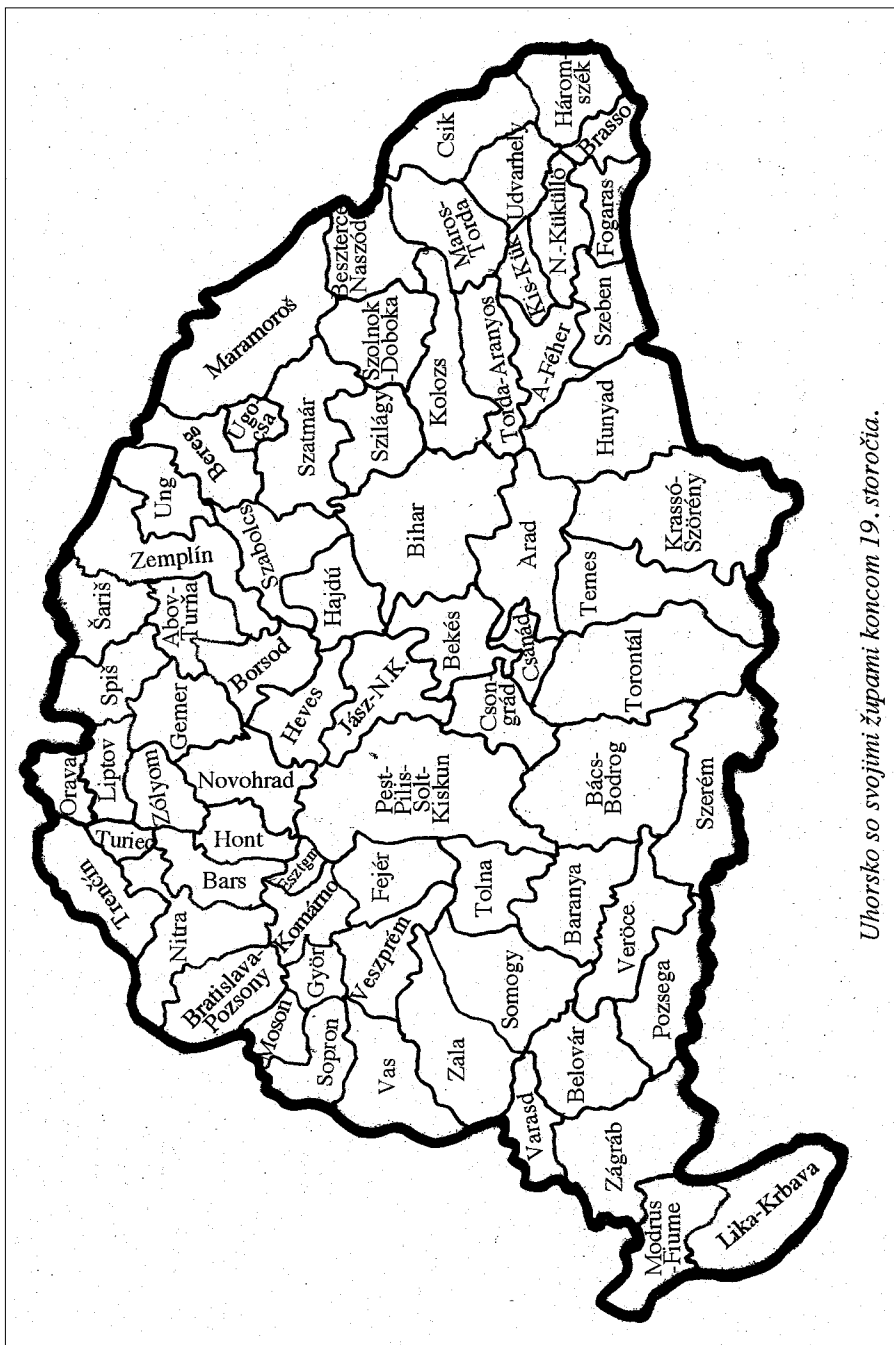

DEJINY

GRÉCKOKATOLÍKOV PODKARPÁTSKA

(9.-18. storočie)

Uhorsko so svojimi župami koncom 19. stoletja.

**Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska
(9.–18. storočie)**

800. výročie

(1204-2004)

Táto kniha vychádza s vrúcnyim želaním nastolenia jednoty sv. Cirkvi práve v jubilejnom roku 2004, keď si celý svet pripomína tragické udalosti útoku latinských vojsk 4. križiackej výpravy na vtedy ešte s Rímom zjednotený Konštantinopol. Takto, roku 1204 vznikla praktická a definitívna schizma Západ-Východ vo sv. Cirkvi, ktorá trvá dodnes.

Kniha «Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)» je odborným pohľadom rusínskeho gréckokatolíka na dejiny Uhorska s aplikáciou na súčasnosť a budúcnosť.

Nie je vôbec dôležité, kto túto historickú knihu napísal, ale dôležité je, aký je jej obsah, a či je pravdou, čo je v nej napísané. Teda nie «kto», ale «čo»!

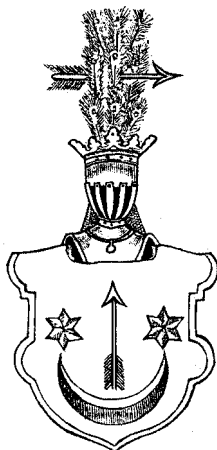
**Túto knihu autor venuje svetlej pamiatke
najväčších dobrodincov gréckokatolíkov:
apoštolskej kráľovne Márii Terézii (1740-1780)
a jej synovi cisárovi Jozefovi II. (1780-1790),
v nádeji na skoré zjednotenie sv. Cirkvi
(katolíkov a pravoslávnych).**

Vladimirus de juxta Hornad

DEJINY
gréckokatolíkov Podkarpatska
(9.–18. storočie)

KOŠICE
2004

*Rodový erb autora tejto
knihy zvaný Sas.
Jeho pôvod je z 13. st.*

Vydané v júni 2004.

Autor uverejňuje túto knihu pod pseudonymom: "Vladimirus de juxta Hornad" podobne, ako to urobil pred viac ako 250 rokmi baziliánsky mních "Gabriele de juxta Hornad" (nebol to totiž G. Schwarcz ako sa často mylne uvádza) vo svojej knihe: *Initia religionis christianae inter Hyngaros Ecclesiae orientali adserta*, Francofvrti-Lipsiae, 1740, v ktorej okrem iného dokázal, že celé Uhorsko bolo pôvodne byzantského obradu, a to až do začiatku 14. storočia.

Súčasný «Vladimirus de juxta Hornad» svojho predchodcu značne dopĺňa a podobne ako Gabriele de juxta Hornad, aj on si volí pseudonym z obavy pred prípadnou perzekúciou zo strany nepriateľov pravdy.

ISBN 80-969168-0-7

Na titulnej strane knihy:

Hore: Kaluger – baziliánsky mních v 16. storočí.

V centre: Unikátny pohľad na svätoštefanskú gréckokatolícku korunu zo zadu. Perokresba z roku 1800.

Dole vpravo: Erb slovanského arpádovského Uhorska.

Na zadnej strane knihy:

Mária Terézia – mamka gréckokatolíkov a presadzovateľka spravodlivosti (Iustitiae).

OBSAH

1. Terminológia	9
— Archimandrit-episkop	9
— Baziliáni	12
— Biele Uhorsko..., tj. slovanské Uhorsko	14
— Čierne Uhorsko, tj. kumánske, alebo maďarské Uhorsko	20
— Gréckokatolíci	22
— Historické Podkarpatsko – marchia Ruizorum	24
— Kalugeri, tj. baziliánski mnísi	30
— Kumáni-Kuni – predkovia súčasných Maďarov	32
— Monastyrská eparchia	37
— OSBM	38
— Pleban	38
— Pomocný biskup	39
— Rusíni-Ruteni-Rutheni	40
— Sobor	50
— Stara vira	51
— Vlachovia-Valasi	54
— Župa-išpanstvo	55
2. Monastyrská štruktúra Cirkvi najstarších čias v Uhorsku	79
2.1. Úvod – čierne a biele kňazstvo	79
2.2. Monastyrské eparchie u gréckokatolíkov v Uhorsku... ..	99
2.2.1. Gréckokatolícka Cirkev bez desiatkového systému ...	118
2.2.2. Gréckokatolícka Cirkev bez farského systému	126
2.2.3. Dejiny gr. kat. eparchií na území bývalého... ..	136
— Báčska gréckokatolícka monastyrská eparchia	136
— Čanádska gréckokatolícka monastyrská eparchia	136
— Egerská gréckokatolícka monastyrská eparchia	138
— Kaločská gréckokatolícka monastyrská eparchia	139
— Nitrianska gréckokatolícka monastyrská eparchia	141
— Ostrihomská gréckokatolícka monastyrská eparchia	142
— Pätkostolná gréckokatolícka monastyrská eparchia	143
— Velkovaradínska gréckokatolícka monastyrská eparchia ..	144

— Vesprímska gréckokatolícka monastyrská eparchia	163
— Vyšehrádska gréckokatolícka monastyrská eparchia	165
3. Letopis dejín gréckokatolíkov na hist. Podkarpatsku	193
3.0. Najstaršie dejiny (9.-10. st.)	193
3.1. Rozkvet gréckokatolíckeho Uhorska v 11.-12. st.	199
3.2. Prvá ofenzíva latinizácie v Uhorsku (13. st.)	239
3.3. Druhá ofenzíva latinizácie Uhorska... (14.-15. st.)	275
3.4. Storočie úľavy (16. st.)	348
3.5. Tretia ofenzíva latinizácie Uhorska... (17. st.)	385
3.6. Byť či nebyť?... (18. st.)	437
4. Niektoré monastyrské eparchie Uhorska	469
4.1. Mukačevská gréckokatolícka monastyrská eparchia... .	469
4.1.1. Všeobecné dejiny Mukačevskej eparchie a tzv. únia .	469
4.1.2. Voľba archimandritu-episkopa v dejinách Mukačevskej	517
4.1.3. Úpadok a poroba Mukačevskej ep. v prvej pol. 18. st.	609
4.1.4. Boj o výchovu budúceho gr. kat. duchovenstva	651
4.1.5. Vzkriesenie Mukačevskej eparchie v roku 1771	673
4.2. Iné mon. eparchie neskôr začlenené do Muk. ep.	709
4.2.1. Spišská gréckokatolícka monastyrská eparchia	729
4.2.2. Uhoľská gréckokatolícka monastyrská eparchia	793
4.2.3. Hrušovský stavropihijský monastyr – exarchát	813
4.3. Marčanská-Križevacká gr. kat. mon. eparchia	831
5. Zhrnutie spôsobov likvidácie monastyrských eparchií...	853
6. Praktické závery štúdie s víziou skorej jednoty	
medzi Západom a Východom	859
Documenta inedita	865
Resumé <i>po slovensky</i>	873
Резюме <i>по русиньски</i>	879
Resumé <i>in English</i>	886
Resumé <i>in Français</i>	893
Zusammenfassung <i>ins Deutsch</i>	899
Použitá literatúra	907
Analytický index	923

Predhovor

«*Historia est magistra vitae*» — Dejiny sú učiteľkou života.

Dejiny sú učiteľkou dobrého života, aby sme sa na základe nich vyvarovali chýb, ktoré urobili naši predkovia... Dejiny gréckokatolíkov zachytené v tejto práci objasňujú, prečo v Christovej Cirkvi vznikla tzv. «východná schizma», a prečo táto schizma existuje dodnes! Hlavným cieľom tejto práce je odhaliť častokrát úmyselne zakrývané dejinné skutočnosti a predložiť praktický návrh, uvedením ktorého do života je možné skoré zjednotenie Východnej (pravoslávnej) a Západnej (latinskej) Cirkvi.

Sv. Cirkev je Telom Isusa Christa, je Christom samým. Cirkev je všade tam, kde je Christos prítomný vo svojej plnosti, kde je materiálne prítomný v Božej Eucharistii pod spôsobom chleba a vína. Christos je vo svojej eucharistickej plnosti prítomný len u katolíkov (gréckokatolíkov a rímskokatolíkov) a u pravoslávnych. Katolíci i pravoslávni majú teda k sebe, čo sa týka viery, veľmi blízko...

Táto práca dokazuje, že hlavným delivým momentom medzi katolíkmi a pravoslávnyimi a kameňom úrazu spôsobujúcim dodnes trvajúci cirkevný rozkol je cirkevné právo a kánonické myslenie užívané v latinskej Cirkvi, a to najmä jeho základný kánonický prvok: **menovanie všetkých gréckokatolíckych biskupov na svete priamo pápežom** (s malou výnimkou patriarchálnych východných katolíckych Cirkví svojho práva, kde sa toto priame menovanie nahrádza ovpyvňovaním voľby).

Isus Christos vyzýva všetkých kresťanov k jednote: «*Aby všetci boli jedno, ako ty Otče, vo mne a ja v tebe, aby aj oni boli v nás (skrze Božiu Eucharistiu), aby svet uveril, že si ma ty poslal*», (Jn 17,21). II. Vatikánsky koncil tiež naliehavo vyzýva k modlitbe za jednotu: «... *všetci východní i západní kresťania sa naliehavo žiadajú, aby vrúcne a vytrvalo, ba denne prosili Boha v modlitbách, aby sa na prí-*

hovor presvätej Bohorodičky všetci stali jedno», (OE, 30). Avšak jednota neznamená «jednu uniformu» – «*l'unità non significa l'uniformità*», hovoril istý taliansky teológ. Jednota neznamená, že na svete bude existovať jediný, a to latinský obrad, ktorý pohltí všetky ostatné. Isus Christos nezaložil latinskú, ale katolícku Cirkev!

Táto práca odhaľuje skoro tisíc rokov starú kánonickú chorobu vo vnútri sv. Cirkvi a robí praktické závery v cirkevno-právnom zmysle na vyliečenie tejto choroby, aby modlitba miliónov kresťanov po celom svete bola skutočne vyslyšaná. Ak sa katolíci a pravoslávni chcú zjednotiť a spoločne dávať svedectvo o zmŕtvychvstaní Isusa Christa, katolíci musia urobiť prvý krok, tj. musia ako prví napraviť chybu, ktorá bola urobená po roku 1204, po dobytí a vyplienení Konštantinopola IV. križiackou výpravou, keď latinská Cirkev s expanzívnymi cieľmi menovala latinských biskupov na ešte stále obsadené byzantské gréckokatolícke episkopské katedry. Latinská Cirkev musí zmeniť cirkevné právo, a to hlavne čo sa týka menovania biskupov vo vzťahu k východným Cirkvám. Latinské cirkevné právo sa v tomto ohľade musí vrátiť do stavu prvého tisícročia, kedy si **soborné Cirkvi** – údy jediného mystického Tela Isusa Christa zjednocované Božou Eucharistiou, vyberali, volili a ustanovovali episkopov sami. Ak k tomu nedôjde, jednota vo sv. Cirkvi naďalej zostane len teóriou veľmi vzdialenou a nikdy neuskutočniteľnou.

Slová *Vyznania viery*: «Viruju vo jedinuju, svjatuju, **sobornuju** i apostolskuju Cerkov» — sa musia stať skutočnosťou! Jedine vtedy bude opäť jednota.

1. Terminológia

«Archimandrit-episkop»

Archimandrit je baziliánsky mních doživotne zvolený za predstaveného baziliánskeho soborného monastyr, ktorý po právoplatnej voľbe dostával zároveň vždy aj episkopskú hodnosť. Slovo «archimandrit», po grécky «ἀρχιμανδρίτης», je odvodené od gr. «ἀρχή» začiatok (> ἀρχός vodca, hlava) a gr. «μάνδρα» ohrada, košiar (pre ovce), teda doslovné znamená hlava alebo vodca košiara oviec. Teda nielen oviec ako takých, ale i miesta, kde ovce prebývajú, čo je mimochodom synonymom sídelného episkopa, ktorý dozera nielen na ovce-veriacich, ale i nad krajinou-teritóriom, kde žijú – má úplnú jurisdikciu nielen nad osobami, ale i nad presne stanovenými územiaми.

Archimandrit, teda episkop spravoval nielen monastyr (materuský-soborný s filiálnymi), ale aj veriacich z okolitých dedín, tj. celú monastyrskú eparchiu.

Príkladom z dejín je napr. Mukačevský baziliánsky monastyr, kde ešte na začiatku 18. storočia sídlil takýto archimandrit-episkop. Potvrdzuje to r. 1675 napr. mukačevský ihumen Michail Serbin, ktorý sa podpisoval ako **archimandrit**: «*Михаил Сербинъ Милостию Бжїею Архимандрита Властитель Столицъ мункачовской... Михаил Сербинъ Архи Мандрита...*».¹

F. Klobušický, administrátor všetkých Rákoczyovských majetkov, roku 1692 v jednom zo svojich listov napísaných na Mukačevskom hrade tiež tituluje s úplnou samozrejmosťou mukačevského episkopa ako archimandritu: «... ja, hore menovaného **episkopa** de Camellisa, **archimandritu** vznešeného monastyr sv. Nikolaja...».² F. Klobušický sídlil na Mukačevskom hrade v tesnej blízkosti Mukačevského baziliánskeho monastyr, a preto veľmi dobre poznal tituly predstaveného monastyr. A tituloval ho «archimandritom».

Skutočnosť, že episkop Mukačevského monastyr vlastnil po stáročia titul «archimandrit», dokazuje okrem iného napr. aj list grófa-episkopa Josifa Rogu de Camellisa³ z roku 1696 kardinálovi Koloničovi: «... **Eppi autem residebant in monasterio Munkacziensi et in quantum archimandritae** sive abbates fruebantur fundatione facta pro monachis a quodam Theodoro Kiriaticowicz Rutheno olim duce Munkacziense...».⁴

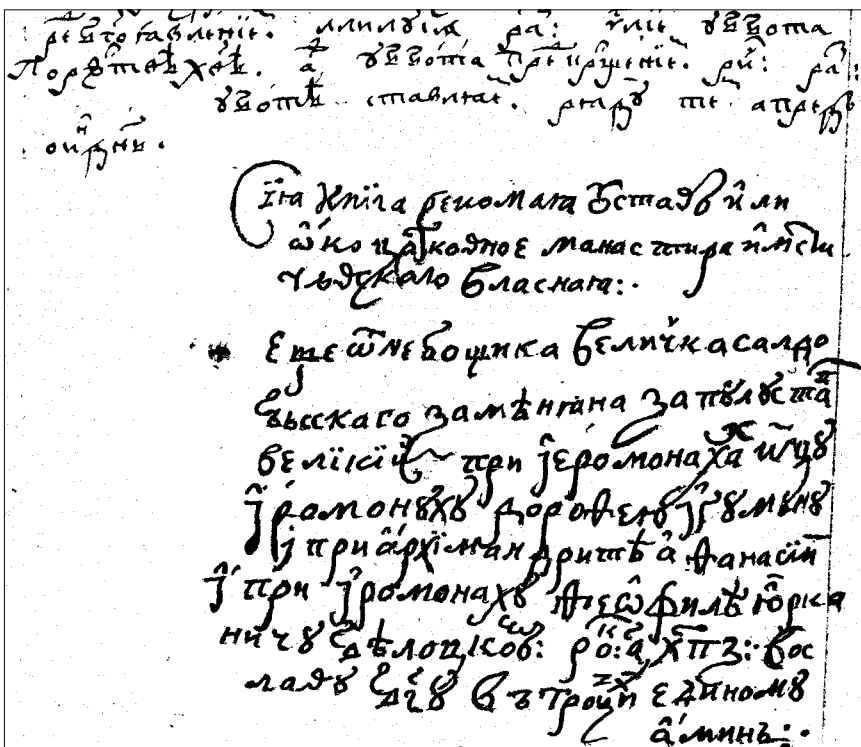
Josif Hodermarskyj sa v jednom zachovanom dekréte z 25. júna 1714 podpí-

sal: «Joan Josif Hodermarskyj, *episkop* gréckeho zjednoteného obradu, *archimandrit* Mukačevského monastýra sv. Nikolaja pri Mukačeve». ⁵

Archimandriti nesídlili na historickom Podkarpatsku len v Mukačeve, ale i v iných soborných monastýroch, napr. v Imstičeve. Svedčí o tom napr. marginálny zápis z roku 1687 v rukou písanom *Cerkovnom Oku* z polovice 16. storočia, v ktorom sa menovite spomína archimandrit Atanasij:

«Сіа кніга рекома вставъ или ѿко црковное манастира имстичевскаго властнаго: :еще ѿ невошика величка салдовьскаго замѣнана за пѣлвста великій при іеромонахѣ ѿцѣ іеромонхѣхъ дорофеевѣ іѣрмѣнѣхъ і при архимандритѣ афанасіи и при іеромонахѣ ѿеѿфилѣ юрканичѣхъ вѣлоцкѣхъ рѣ:а ахпз: во славе бгѣхъ въ троци единомѣ аминъ:».

Začiatkom 18. storočia však už existovali i takí gréckokatolícki “archimandriti” baziliánskych monastýrov, ktorí neboli episko-

Marginálny zápis z roku 1687 potvrdzujúci, že v tomto roku aj Imstičevský bazi-
liánsky monastýr na Podkarpatskej Rusi mal ešte stále svojho archimandritu.

pami. Postupne sa totiž archimandritom obmedzovala jurisdikčná moc a neskôr aj vonkajšie insígnie-znamenia episkopskej moci (mitra, žezlo, sakkos, omofor...). Mali však ešte stále zvláštne privilégiá a povinnosti, ktoré opäť dokazujú, že úrad archimandritu a episkopa boli kedysi totožné a viazané na jednu osobu.

Mukačevský episkop H. Bizancij vo svojej knihe vydanej v Trnave r. 1727 uvádza s absolútnou samozrejmosťou, že archimandriti, aj keď už prípadne neboli episkopmi, na území historického Podkarpatska (konflikt Hodermarskyj-Bizancij a oddelenie funkcií archimandrit a episkop v Mukačevskej monastyr-skej eparchii, pozri kapitolu 4.1.) mali ešte roku 1727 privilégium počas Služby Božej užívať episkopskú mitru, žezlo a nabaderník, ale len vo svojej monastyr-skej cirkvi. Mimo monastyra, napr. v procesiách, mitru už nesmeli mať na hlave, ani nesmela byť nesená verejne pred nimi... obliekať sa tiež už nemohli, ako to liturgický obyčaj predpisuje pred prestolom naprostred cirkvi, ale len v sakristii..., keď vstupovali do cirkvi, už sa nezvonilo na zvonoch, ako sa obyčajne zvoní pri vstupe episkopa... atď., atď. Pri slovách *«budi blahoslovénije Hospod-ne na vsích vas»*, však ešte smeli blahosloviť ako episkopi (teda oboma rukami a dikyrionom a trikyrionom), ale iba vtedy, ak skutočný episkop nebol prítomný v cirkvi...⁶

Pod vplyvom uznesení latinizačného Zamojského synodu (r. 1720) v ďalších rokoch 18. storočia (po roku 1733) bol doživotný úrad baziliánskych archimandritov na území Mukačevskej eparchie zrušený a nahradený novou, už len na dobu troch rokov udeľovanou funkciou nazvanou *«protoihumen»*.

Stratou doživotne ustanovených archimandritov dostalo východné cyrilometodejské baziliánske mníšstvo, na ktorom takmer jedno tisícročie stál celý duchovný život Uhorska, smrteľnú ranu, z ktorej sa dodnes nespamätalo. Z prepodobných duchovných otcov (starcov) a pastierov sa totiž stali nikým neuznávaní a nikým nevážený *«trojroční úradníci»*, volení každé tri roky na kapitule-sobore. Na tri roky volený *«protoihumen»* totiž už nikdy, a to ani pri najlepšej vôli, nemôže byť *«otcom-starcom»* monastyra. Tým bol definitívne zlomený veľký duchovný prínos baziliánskych soborných monastyrov na život gréckokatolíckej Cirkvi v Uhorsku.

Kým sa do roku 1733 o voľbu toho-ktorého nového archimandritu zaujímal sám uhorský kráľ, a žiarlivo si hájil právo potvrdzo-

vať archimandritu v jeho doživotnom úrade, po roku 1733 sa voľba «protoihumena s trojročnou kadenciou» stala v živote Cirkvi i štátu takmer úplne bezvýznamnou udalosťou a takou je dodnes.

«Baziliáni»

Baziliáni sú najstarší a jediný «čin» na svete. V nebi existuje deväť anjelských činov (zborov), na čele ktorých stoja «činonačalnici vyšních sil», ako spievame v tropároch. Na zemi je desiaty anjelský čin – východní mnísi, pretože len oni, ako najstaršie mníšske spoločenstvo na svete prijímajú tzv. «veľký anjelský obraz» (veľká schima). Veľký anjelský obraz mohli a môžu prijať len veľmi dokonalí mnísi (obyčajne len krátko pred smrťou), ktorí sa ním zaviazali k veľmi strohým pôstom, modlitbe a mimoriadnym podvižníckym skutkom sebažertvy, tj. spejúci k anjelskej dokonalosti, žijúc na zemi v ľudskom tele akoby bez tela (tj. ako anjeli). Podobne ako anjeli v nebi, i oni v monastyroch už «nejedia, nepijú, neženia sa, nemajú pokušení tela... vzdávajú neprestajnú a večnú slávu Bohu...». Sv. Cyril – apoštol Slovanov i Európy, prijal veľký anjelský obraz, ako to čítame v jeho životopise, len 50 dní pred svojou smrťou.

Keďže na Východe, a vôbec na celom svete existuje len jeden jediný čin s veľkým anjelským obrazom,⁷ pôvodne baziliáni (až do 11. storočia) nemali žiadne meno. Označovali sa len jednoducho ako «mnísi», «černorizci», «černci» (чернцы), či «kalugeri», v latinských dokumentoch sa tiež označovali ako «nigri» – teda opäť v preklade *čierni*, teda *oblečení do čierneho*... Meno je dôležité na odlíšenie jednej veci od druhej. Keďže východní mnísi tvorili len jeden-jediný čin na svete snažiaci sa o anjelský obraz (podobnosť k anjelom), nepotrebovali meno na odlíšenie od iného mníšskeho spoločenstva. Podobne ako i náš Boh-Stvoriteľ nemá meno, lebo je len jeden-jediný.

Baziliáni sa preto pôvodne nevolali «baziliánmi», ale vždy jednoducho «mníchmi»,⁸ lebo na Východe dodnes neexistujú iní rehoľníci, ako tí, ktorí žijú podľa pravidiel sv. Bazila Veľkého (+379), a preto tiež nikdy nebolo potrebné ich nejako špecifikovať-odlíšiť od iných mníchov. Preto s takou ľahkosťou, ale zároveň historic-

kou nezodpovednosťou dejiny baziliánov – mníchov v danom čase bez mena – sú mnohokrát nezodpovedne pripisované dejinám benediktínov,⁹ či iným reholiam, ako napr.: františkánom, či dokonca na niektorých našich územiach vo fantázii vysnívaným templárom.

Do 20. storočia všetci historici uznávali tieto najstaršie dejiny baziliánom. Táto umelá konfúzia, či nezdarilý pokus zamieňania baziliánov za benediktínov, či iných, má svoje korene v historicky dokázanom postupnom transformovaní dôležitých uhorských baziliánskych soborných monastýrov na benediktínske, či neskôr aj iné (iných latinských reholí), zmenou archimandritu baziliána za benediktínskeho abbasa (opáta). Teórie privlastňujúce slávne baziliánske dejiny latinským benediktínom sa objavujú medzi prolátinskými historikmi až v 20. storočí (!), čo je «trošku neskoro» a je tiež jedným z logických dôkazov ich nevierohodnosti.

Keď na Západe začalo vznikať veľké množstvo reholí, realita si vynútila potrebu nazvať východných mníchov «baziliánmi». V Taliansku sa meno «bazilián» na označenie týchto východných byzantských mníchov začína po prvýkrát, avšak ešte len veľmi zriedkavo, používať už v 11. storočí.¹⁰ Ale i to sa takto neoznačovali samotní baziliáni, ale takto ich v Taliansku volali len rímskokatolíci. V Kalábrii sa samotní baziliáni začali sami označovať baziliánmi až od roku 1382.¹¹

Rímskokatolíci v Uhorsku baziliánov začali volať «baziliánmi» ešte neskôr, a to až od začiatku 17. storočia. Ešte v roku 1570 ich volali, a to i v oficiálnych správach pre cisársky dvor, jednoducho «kalugermi».¹² Neskôr písali o mukačevskom episkopovi a archimandritovi Mukačevského baziliánskeho monastýra Kyr Vasiľovi Tarasovičovi už takto: «*Basilius Tarasovicz, Munkacziensis et Maramorisensis ritus graeci episcopus, Ordinis Sti. Basilii, consecratus in presbyterum ab Joanne Gregorovicz antecessore Munkacziensi episcopo, anno 1627...*».¹³ Starší záznam o mene «bazilián» v Uhorsku sa zatiaľ nepodarilo nájsť.

Zatiaľ s určitosťou môžeme poznamenať, že zo samotných baziliánov v písomnej forme po prvýkrát menom «bazilián» sám seba na historickom Podkarpatsku označil P.P. Petrovič, episkop a zároveň archimandrit mukačevský (1651-1665) sídlaci väčšinu času (od roku 1651 do r. 1664) v baziliánskom monastýre v Krásnom Brode. Po podpísaní tzv. Užhorodskej «únie» (roku 1646) sa totiž takto baziliáni prispôbili rímskokatolíckemu tlaku a terminológii a začali i sami seba volať «baziliánmi» na odlíšenie od rímskokatolíckych reholníkov pôsobiacich v tom čase v Uhorsku.

Pre zjednodušenie a zachovanie kontinuity hlavných hrdinov tejto knihy (spájajúcich jednotlivé storočia v priebehu popisovanej tisícročnej histórie) termín «baziliáni» sa užíva v tejto práci od najstarších čias bez ohľadu na hore uvedené fakty. Hlavný dôvod tohto zjednodušenia je i vôľa odstrániť “pokušenie” tendenčných historikov rozumieť pod «mníchmi», «gréckymi mníchmi» či «kalugermi» uvádzanými v starodávnych dokumentoch členov nejakej novšej latinskej rehole a takto kamuflovať cyrilometodejský pôvod Uhorska.

«Biele Uhorsko» (= Býcie Uhorsko = Turie Uhorsko = Turkia), tj. slovanské Uhorsko^{*}

V dejinách sa «bielym»¹⁴ označuje arpádovské Uhorsko (správnejšie Vuhorsko¹⁵), ktoré vzniklo ešte pred príchodom Maďarov a bolo, čo sa týka etnickej príslušnosti, čisto slovanské. Pôvodným srdcom a centrom (V)uhorskej ríše v čase jej zrodu (10.-11. storočie), tj. Uhorskom v úzkom a pôvodnom slova zmysle, bola okrem iných oblastí i oblasť dnešného východného Slovenska.

Z tejto doby pochádza napr. dnešný názov východoslovenského pohoria «Vyhôr-lat» (Vihôr-lat) = «ВѤГОР-ЛАТЪ» (Vuhôr-lat) = «Byharské vrchy»,¹⁶ tj. (V)uhorské vrchy.

Do pôvodného centra Uhorskej ríše ďalej patrila oblasť dnešného severovýchodného Maďarska spolu s územím dnešnej Podkarpatskej Rusi, s Uh-hradom (Užhorodom) ako centrom a Transylvánia (Byharsko = ВѤГОРСКО = Vuhorsko) s centrálnym hradom Byhar¹⁷ (Nagy Varád,¹⁸ Oradea-Mare). Názov tisíc rokov trvajúcej Uhorskej ríše «Uhorsko» (Vuhorsko) je odvodený od názvu podkarpatskej rieky Uh (Vuh),¹⁹ kde bola kolíska slovanskej arpádovskej (= karpatskej) dynastie.²⁰ Práve z územia v povodí rieky Uh pochádzali arpádovskí králi...

^{*} «Biele a Čierne Uhorsko» spolu s mapami boli prevzaté z knihy J.V. Timkovič, *Letopis Bukovského monastýra (Bukovej Hory) a historické zmienky o iných baziliánskych monastýroch na východnom Slovensku*, Prešov, 2004, str. 13-30.

V rusínskych dedinkách ležiacich v povodí rieky Uh, napríklad v gréckokatolíckom Kolbasove a Uliči-Krivom na dnešnom východnom Slovensku, sa zachovali starodávne vyobrazenia uhorských arpádovských kráľov, rodákov z tejto oblasti, a to priamo na Cárskych dverách ikonostasov.

«Biele» Uhorsko bolo ríšou podkarpatských Rusínov-(V)uhrov – praslovanského moscho-iberského plemena sídliaceho pri rieke (V)uh²¹ – ríšou, ktorá pôvodne vznikla na troskách dvoch zaniknutých držav: Veľkomoravskej a Bulharskej. Anonymus odvodzuje názov «Hungaria» (Uhorsko, Uhry) od názvu rieky, ako aj od názvu rovnomenného na nej vybudovaného slovanského hradiska Hung (Uh), tj. dnešného Už-horodu.²² Biele-slovanské Uhorsko existovalo od pádu Veľkej Moravy až po vymretie Arpádovcov, teda do roku 1301.

Slovo «**УГРЬ**» *uh-or* označuje hada, plaza, uhra, tj. predhistorické božstvo Slovanov,²³ ktoré bolo po vyhynutí veľjašterov u Keltov nahradené kohútom, u Skýtov levom (koňom) a u Moscho-Iberov býkom-turom. Slovo «uh-or» pochádza z praslovanského «***УГРЬ**»; – Zo skýtskej varianty «***УГРЬ**» [čítaj *^hwuh^h*] pochádzajú názvy: «Uhria», «Uhorsko», po palatalizácii *h* > *ž*: «Už-horod», tiež ukrajinské «**Уж**» *had*, slovenské «už-ovka»; – Z keltskej nosovej výslovnosti «***УГРЬ**» [čítaj *^hwu_hg^h* alebo *^hwa_hg^h*] pochádza názov «(H)ungaria», latinské «ang-uis» *had*, «ang-uilla» *úhor*, poľské «węgier» [čítaj *we_hgier*], veľkoruské «**ВЕНГР**», ako i do latinčiny prevzaté «Hung-(arus)» a po palatalizácii *h* > *ž* i poľské «wąż» [čítaj *we_hž*] *had*...

Dobové zmienky o tom, že Uhorsko až do 12. st. bolo slovanským

● *Kniha Stepenaja* uvádza, že v polovici 9. storočia «bieli Uhri» (*Ungari albi*) boli Slovania (*Slavoni*) a týchto «bielych Uhrov» s úplnou samozrejmosťou zaradzuje medzi také slovanské národy ako sú Česi, Poliaci, Bulhari a pod. Sasinek na základe hore uvedeného konštatuje: «... *teda Uhorsko i po rozklade Veľkomoravskej državy bolo slovanským, a len po prisťahovaní sa Maďarov (... Kumánov) utratilo svoju tvárnosť slovanskú*...».²⁴

● Bavorskí (nemeckí) latinskí biskupi (Teotmar – arcibiskup soľnohradský (873-907), Waldo – biskup frizinský (884-906), Erchanbald – biskup eichstättský (888-912), Zachariáš – biskup sábenský (893-907), Tuto – biskup rezenský (893-930), Richard –

biskup pasovský (899-902)) dávajú v roku 900 vo svojom oficiálnom liste pápežovi Jánovi IX. (+900) neoceniteľné dobové svedectvo o tom, že Uhri (*Ungarios*) zakladajúci Uhorskú ríšu sú Slovanmi (*Sclauis*): «*Ked' sme sa dozvedeli, že Uhri vtrhli do Talianska, veľmi sem túžili, Boh je našim spoločným svedkom, uzavrieť s týmito Slovanmi mier slubujúc pri Bohu všemohúcemu, že im úplne odpustíme všetky nepravosti, ktoré spáchali proti nám a našim ľuďom a že im vrátime všetky ich veci, o ktorých je známe, že ich majú naši ľudia, len aby nás nechali na pokoji...*».²⁵

● Pasovský latinský biskup Piligrim napísal pápežovi Benediktovi VI. roku 973 správu o svojej misii v Uhorsku. Vo svojej správe priradzuje Uhorsko k slovanským krajinám a tam žijúcich Uhrov s úplnou samozrejmosťou pokladá za Slovanov. Vo svojej správe napísal:

«*Faktom je teda, že podobne ako aj iné provincie Slovanov, skoro celý národ Uhrov je pripravený prijať svätú vieru*».²⁶ Teda Piligrim pokladal Uhorsko za slovanskú provinciu.

● Uhri v «bielom» Uhorsku v čase vlády arpádovskej dynastie neboli Maďarmi, ale Slovanmi, hovorili slovanskou rečou a mali aj slovanské zvyky. Dosvedčuje to aj súčasník, mních Helmold, ktorý žil v 12. storočí a zomrel po roku 1177. Helmold vo svojej *Kronike* píše:

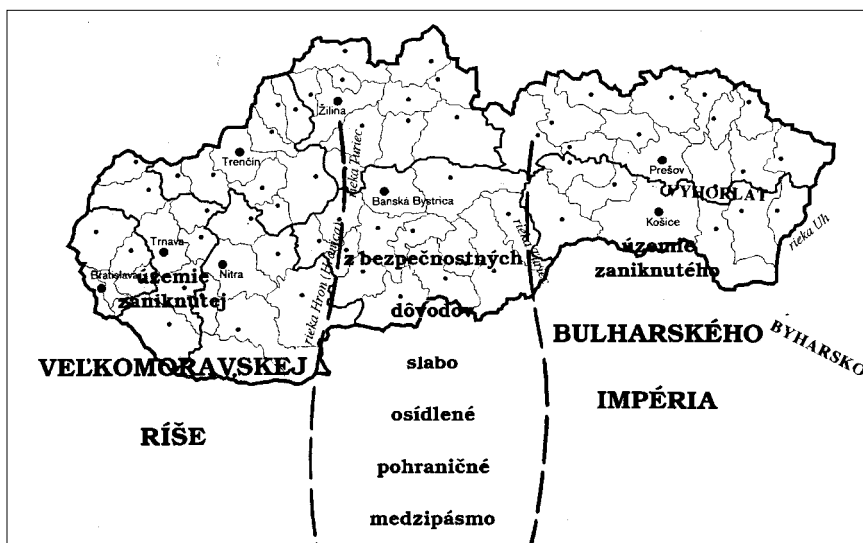
«*Ak pridáme k slovanskému územiu Uhorsko, ako niektorí chcú, pretože sa (jej obyvateľstvo) nelíši (od Slovanov) ani zvykmi, ani jazykom, rozrastá sa rozloha slovanskej reči tak veľmi, že ju takmer nemožno odhadnúť... Ale ktorí učitelia ich (Uhrov) priviedli k viere, nie je mi známe, vo všetkých svojich záležitostiach však zdá sa, nasledujú skôr Grékov ako Latiníkov*».²⁷

Uhorsko bolo do 12. storočia označované názvom «Turkia»

Pretože v časoch pohanských, tj. ešte pred prijatím cyrilometodejského kresťanstva bieli (V)uhri, ako všetky moscho-iberské plemená, si ctili jediné božstvo v podobe býka-tura,²⁸ byzantské písomné zdroje ich často ešte aj v prvých storočiach kresťanstva nazývali «Turkami»²⁹ a Uhorská ríša (ríša bielych podkarpatských

Uhrov) bola byzantskými zdrojmi označovaná až do 12. storočia ako «Turkia»³⁰ (ríša ctiteľov tura-býka). Víťazné kmene slovan-ských (V)uhrov (bielych) sídliace pôvodne predovšetkým na úze-mí (V)uhorlatu (Vyhorlat, Vihorlat)³¹ v povodí podkarpatskej rie-ky (V)uh,³² získajúc pri vytvorení novej ríše privilegované posta-venie, osídľovali predovšetkým dovtedy relatívne málo obývanú pohraničnú zónu oddeľujúcu dve bývalé ríše (Veľkú Moravu a Bul-harsko), tj. územie dnešného stredného Slovenska – hlavne povo-die horného Váhu.³³ Osídliac povodie horného Váhu (dnešné stredné Slovensko), spolu so svojím pôvodným «vyhorlatským» územím (teda terajším východným Slovenskom a Podkarpatskou Rusou) a transylvánskym Vuhorskom (teda Byharskom) vzniklo privilegované uhorské rusínske-kráľovské územie v latinských písomnostiach zva-né «*marchia Ruizorum*».

Od staroslovanského slova «**Туръ**» *tur*, *býk* majú dodnes po-menovanie aj v tom čase osídlené dnešné stredoslovenské lokality, ba celá župa v okolí rieky «Turiec» (ľavý prítok horného Váhu (= Vu-

Pohraničná zóna dvoch bývalých dŕžav: zaniknutej Velkomoravskej a Bulharskej ríše po vzniku Uhorska (v 10. storočí). Zóna bola v danom období osídlená karpatskými Uhami, prezývanými v tom čase i «Turkami».

Privilegované územie Rusínov: «Marchia Ruizorum» – srdce pôvodne bieleho-slovanského Uhorska.

hu), tj. stará Turčianska išpania-župa, ako aj okolie inej juhovýchodnej rieky «Turiec» (pravý prítok Slanej), tj. stará išpania-župa Malohontská. Obe rieky zvané «Turiec» svojimi tokmi prakticky vymedzujú územie dnešného stredného Slovenska – bývalého, v danom čase existencie Veľkomoravskej a Bulharskej ríše z bezpečnostných dôvodov, takmer pustého³⁴ pohraničného pásma medzi týmito veľríšami. Toto územie bolo novoosídlené práve podkarpat-skými moscho-iberskými Uhrami pri vzniku a rozširovaní sa Uhorskej ríše po páde Veľkej Moravy a zmenšení Bulharskej ríše.

Na prítomnosť Slovanov moscho-iberského plemena v tomto stredoslovenskom kraji upozorňuje i dedina zvaná «Moskovská Ves» («Moskfalua»³⁵ ležiaca pod turčianskym hradom – Znievom, vedľa Turčianskeho svätého Jura(ja)³⁶). Kultúrny jazyk a hlavne mäkká výslovnosť obyvateľstva stredného Slovenska dodnes prezrádza jazykové prvky moscho-iberského (mosko-sibírskeho) praslovanského jazyka, a to i napriek pozdejšej násilnej re-kolonizácii slovanského obyvateľstva v neskorších storočiach po príchode Ku-

mánov-Maďarov, z úrodných nížin Uhorska do hôr (tzv. *Valašská kolonizácia*), ktorou sa slovanské etnikum premiešalo aj na dnešnom strednom Slovensku.

Podkarpatskí Uhri, podobne ako i všetci moscho-iberskí (mosko-sibírski) Slovania – ctitelia tura-býka – titulovali svojich vládcov a pohlavárov-rusov ešte i v časoch prvokresťanských pohanským výrazom «tur», prípadne «bujak-tur», dôkazom čoho je napr. historická povesť-epos pohanského pisateľa z konca 12. storočia zvaná *Slovo o polku Igoreve*, v ktorej sa užívajú napr. takéto výrazy, oslovenia a tituly:

«... бди тѣрѣ всеволодѣ...» — «... *buj(ak) tur Vsevolod...*»; «... гарѣ тѣре всеволоде...» — «... *jarý tur Vsevolod...*»; «... камо, тѣрѣ поскочише...» — «... *kamkoľvek tur poskočíš...*»; «... а ты бди рюриче и давидѣ...» — «... *a ty buj(ak) Rjurik a Dávid...*».³⁷

Podobne Praslovania-Kelti – ctitelia kohúta, napr. v Panónii titulovali svojich vládcov titulom «кѹрь = кѹрь» *kohút* (odtiaľ i grécke «κύριος»),³⁸ ktorý sa dodnes zachoval v gréckokatolíckych bohoslužbách pri titulovaní episkopa. Keďže u Keltov sa v staroveku úcta kohúta pretransformovala do úcty orla, episkopi titulovaní termínom «кѹрь» na znak svojej moci dodnes stoja počas bohoslužieb na «orlovi» vyšitom na koberci. Ešte v tridsiatych rokoch 20. storočia užíval tento symbol dokonca aj rímsky pápež.

Byzantský vojak-pešiak
v 12. storočí.

Kumáni (Maďari)³⁹ po svojom príchode do bieleho arpádovského Uhorska prevzali a privlastnili si nielen názov «Uhor» (pozri ďalej «Čierne Uhorsko»), ale i starý moscho-iberský titul «tur» a užívajú ho dodnes v tvare: «(t)úr» *pán* (porov. latinské «urus» *tur, bujak*, ktoré je tiež praslovanského moscho-iberského pôvodu).

«Čierne Uhorsko», tj. kumánske, alebo maďarské Uhorsko (od 14. storočia)

«Čiernym» Uhorskom sa v dejinách označuje už novšie – maďarské (kumánske) Uhorsko, v čase poarpádovskom (teda po roku 1301), ktorého definitívnym centrom sa stalo tentokrát územie dolného Dunaja a územie medzi Dunajom a Tisou, tj. zem predtým (v čase existencie Veľkej Moravy) slabo obývaná, súc v onom čase pohraničnou zónou medzi Veľkou Moravou a Bulharskom pokrytou navyše neprierodnými močiarimi. Tam schudobnelí uhorskí králi (ktorí inú zem v priamom vlastníctve už nemali, usadzovali prišielcov Kumánov (Maďarov) za ich služby v kráľovom vojsku. Ide o časť centrálného územia dnešného Maďarska, ešte aj v 16. storočí (r. 1528), ba aj v polovici 18. st. (r. 1750) označovaného ako «*Cumanorum Campus*»⁴⁰ alebo komitáty: «*capit. Cumanorum*» a «*capit. Cun*».⁴¹ Po vymretí slovanskej dynastie Arpádovcov a expanzii – imigrácii cudzincov Kumánov (Maďarov) ako takzvanej jobbagiónskej⁴² šľachty, sa títo cudzinci, hlavne po nástupe nearpádovskej dynastie, úplne zmocňujú celého verejného života v Uhorsku.

Okrem ruskej-rusínskej zeme («*oroszság» > «ország»)⁴³ a rusínskej kultúry sa Kumáni (Maďari) zmocnili i slovanského domáceho rusínskeho názvu «*Угоръ*» *Uh-or*,⁴⁴ a keďže sa usadili práve v Panónii prevažne osídlenej Slovanmi keltského pôvodu, prevzali i tento názov v jeho keltskej podobe «(H)ung-ar» (Hungaria) za svoj názov. O kumánskom pôvode Maďarov, ako aj o prevzatí slovanského názvu za svoj vlastný píše aj Anonymus vo svojej kronike *Gesta Hungarorum*, kde však tento autor úmyselne, či nevedomky robí konfúziu medzi pôvodnými slovanskými (bielymi) Uhrami a maďarskými tmavovlasými prišielcami «čiernymi Uhrami»:

«... *Uhri* (čierni kumánski - pozn. redakcie) *boli nazvaní podľa pevnosti Hung (= Užhorod), pretože sa tam po podrobení Slovanov dlhšiu dobu zdržalo ich sedem predákov pred vstupom do panónskej zeme... Vtedy sa tých sedem kumánskych vojvodov rozhodlo prísť do Panónie so ženami a so svojimi synmi a tiež s veľ-*

kým množstvom. Podobne s nimi prišli do Panónie (z historického Podkarpatska – pozn. redakcie) i mnohí z Rusínov (tj. kolaboranti z radov arpádovských Slovanov – bielych Uhrov, pozn. redakcie), ktorí sa pridali k vojvodovi Almošovi...».45

Baziliánsky mních Nestor (+ cca 1136) o príchode «čiernych Uhrov», tj. Kumánov (Maďarov), do bieleho slovanského Uhorska píše:

«Keď ale slovanský národ, ako sme pravili, prebýval na Dunaji, prišli od Skýtov, totiž od Kozarov, rečení Bulhari, usadili sa po Dunaji... a potom prišli (z Vuhorlatu, tj. povodia podkarpatskej rieky Uh – pozn. redakcie) Bieli Uhri a ujali po nich slovanskú zem vyhnavše Vlchy (= Hunov, Avarov – pozn. redakcie), ktorí boli prve zaujali slovanskú zem. Tí Uhri totižto počali byť povestnými za cisára Heraklia (610-641)... a potom opäť tiahli Čierni Uhri (Maďari) mimo Kyjeva posledne za Olega (879-912)».46

Podľa Nestorovej letopisnej správy boli teda «bieli Uhri» v povedomí Európy známi už za gréckeho cisára Heraklia (610-641), tj. už v prvej polovici 7. st., kým tzv. «čierni Uhri» sa objavili, a aj

Uhorské kráľovstvo rozdelené medzi zbohatlými oligarchami a chudobným kráľom začiatkom 14. storočia.

to ešte len v okolí Kyjeva, za vlády Olega (879-912), tj. až koncom 9. a zač. 10. storočia. Prvé nájazdy do Uhorska (vtedy ešte «bieleho» – slovanského) začali Kumáni-Maďari, teda neslovania, robiť až v 11. storočí. K plnej moci v Uhorsku sa dostávajú až po *Zlatej bule* Ondreja II. r. 1222 a definitívne až po vymretí slovanských Arpádovcov, tj. po roku 1301. Od toho času už Uhorsko nie je «biele», tj. blondavé, čiže slovanské, ale začína byť «čierne», tj. tmavovlasé, maďarské (kumánske) a pôvodná slovanská reč je postupne vytlačená kumánčinou-maďarčinou.

«Gréckokatolíci»

V celej práci sa označujú veriaci byzantského cyrilometodejského obradu v Uhorsku ako «gréckokatolíci». Opäť ide o zjednotený metodologický postup snažiaci sa zabrániť konfúzii. Chce podčiarknuť skutočnosť, že masa gréckokatolíkov existujúcich kedysi v Uhorsku nikdy nepretrhla jednotu s pápežom rímskym. Neskoršia únia z roku 1646 nebola uznaním pápeža za svoju hlavu, lebo ňou bol uznávaný i predtým, ale len uznaním nadriadenosti nad sebou egerského latinského biskupa v zmysle 9. konštitúcie IV. Lateránskeho koncilu.

V jednom z dokumentov Egerskej latinskej kapituly napísanom v Jasove pri Košiciach roku 1641 v ktorom sa opisuje násilné odvlčenie mukačevského episkopa Vasilija Tarasoviča od prestola v jeho katedre, sa Cirkev, ktorú riadi tento episkop označuje (i keď to bolo päť rokov pred oficiálnou Užhorodskou úniou, pred rokom 1646!) ako «grécko-katolícka».⁴⁷

Z toho istého obdobia sa Cirkev riadená episkopom Vasilijom Tarasovičom označuje doslovne ako «grécko-katolícka» i v dokumentoch svetskej moci: v liste humenského šľachtica Jána Drugetha z 9. júna 1641 napísanom v Užhorode.⁴⁸ I na týchto faktoch je vidno relatívnosť Užhorodskej únie z roku 1646 a nesprávnosť prílišného premršťovania jej pozitívneho významu v dejinách gréckokatolíkov severovýchodného Uhorska.

Termín «gréckokatolíci» (grécko-katolíci) ako analógia k výra-

zu «rímskokatolíci» (rímsko-katolíci) sa v historických dokumentoch používa predovšetkým od čias kráľovny Márie Terézie (1740-1780), ktorá tento termín uprednostňovala s úmyslom i terminologicky zrovnoprávniť «*staru viru*»⁴⁹ (gréckokatolícku, cyrilometodejskú) s novou protestantskou a po nej rímskokatolíckou. Oficiálnym sa stal tento názov najmä od 24. apríla 1773, keď gréckokatolícki episkopi Mukačevskej, Fogarašskej⁵⁰ a Svidníckej⁵¹ eparchie na svojom synode vo Viedni, požiadali uhorskú kráľovnú Máriu Teréziu, aby v oficiálnych dokumentoch v Uhorsku i Rakúsku sa prestal užívať hanlivý a nepravdivý⁵² výraz «uniati» a namiesto neho sa začal užívať výraz «gréckokatolíci».⁵³ Následne sa vôli Márie Terézie podriadil aj egerský latinský biskup-gróf Karol Esterházy de Galantha, keď 3. októbra 1773 prikázal svojmu latinskému kňazstvu na území Egerskej diecézy, aby prestalo volať gréckokatolíkov hanlivým termínom «*uniati*», ale pravdu viac vystihujúcim termínom «*gréckokatolíci*»...⁵⁴

Ešte raz je potrebné podčiarknuť, že na zdôraznenie historickej pravdy ale tiež aj pre zjednodušenie terminológie používame v tejto práci názov: «gréckokatolíci» bez ohľadu na hore uvedené časové ohraničenie. Veriaci gréckeho byzantského obradu totiž na území Uhorska, ako aj ich hierarchia nikdy nepodpísali nijaké oficiálne odtrhnutie sa od Ríma. Za pravoslávnych-schizmatikov, ba i za nevercov či pohanov (a to až do 16. st.) boli považovaní bez vlastnej viny a spontánne, len zo strany rímskokatolíckej, latinskej, v prevažnej miere cudzincami zastúpenej hierarchie. S termínom «pravoslávni» sa identifikovali len niektorí, a aj to len v dobrom význame tohto slova, tj. bez zaprenia viery, v obrannom reflexe, ktorý mal za cieľ zachovanie cyrilometodejského obradu (podrobnejšie ďalej v štúdií). Nehovoriac už o tom, že pravoslávny v «nie schizmatickom» slova zmysle gréckokatolíci sami seba bežne označovali už od nepamäti a to hlavne v liturgických modlitbách takmer do polovice 20. storočia. Výrazy «gréckokatolík» a «pravoslávny» boli do toho času v Uhorsku bežne synonymami. Dnešní pravoslávni v zmysle «neuznávajúci pápeža» na území Slovenska vznikli až začiatkom 20. storočia po Októbrovej revolúcii v Rusku...

«Historické Podkarpatsko» («marchia Ruizorum»)

Pod pojmom «**historické Podkarpatsko**» sa rozumie politické centrum, srdce a zároveň kolíska ríše slovanských Arpádovcov – centrum arpádovského Uhorska, čiže kráľovské územie bielych Uhrov. «Historické Podkarpatsko» je, čo sa týka územného členenia, teritórium dnešného východoslovenského Vyhorlatu (Вѣггор-латѣ) a transylvánskeho Byharska (Вѣггорска), ktoré od seba rozdeľuje, či lepšie povedané, ktoré spája koryto rieky (V)uh (Вѣр) – toto územie rozšírené o bývalú veľkomoravsko-bulharskú pohraničnú zónu (dnešné stredné Slovensko) a povodie rieky Vuh (Váh) tvorí centrum bieleho Uhorska. Toto územie zabierajúce temer 1/3 celkovej plochy Uhorska sa bežne označovalo jediným slovom: «**Podkarpatsko**» alebo «**Podkarpatská Rus**»,⁵⁵ lebo išlo o privilegované územie slovanských kráľov = rosov, rusov⁵⁶ – pri zrode Uhorska sa stali «rosami», «rusami» (kráľmi), vládnucou vrstvou Slovanov bieli Uhri podkarpatskí Rusíni z povodia rieky Uh – príslušníci prevažne moscho-iberského plemena.

V starších dobách (5.-10. storočie) bolo toto územie často označované ako «**Karpatorusia**», prípadne ešte jednoduchšie ako «**Rusia**», (červená, karpatská, na rozdiel od kyjevskej a moskovskej), čo západní kronikári v stredoveku pod vplyvom francúzštiny často komolili ako «**Ruzia**», «**Ružia**», «**Ruža**»,⁵⁷ zapisujúc to germánskym, prípadne galikánskym (franským-francúzskym) pravopisným spôsobom ako «**Rougia**» alebo «**Rugia**»⁵⁸ (porov. fr. «rouge» [čítaj *rúž*] *červený*, francúzske kantóny «rouge» s ruténskym-rusínskym obyvateľstvom!).⁵⁹ Toto územie starodávnej podkarpatskej «**Rugie**», nami označované ako «historické Podkarpatsko», leží vo vnútri Karpatského oblúka, ktorý začína pri Bratislave (západné Slovensko) a končí v južnom Rumunsku – jeho integrálnou časťou bolo teda i takmer celé územie dnešného Slovenska. František Sasínek (rímskokatolícky kňaz a dlhoročný pracovník Matice Slovenskej) o tom píše toto:

«K doplneniu a objasneniu toho, že naše Slovensko v drevných dejepisných žriedlách prichodilo pod menom Ruska poskytuje nám zprávu Tomáš, arcidekan Splitský, keď o cisárovi Diokle-

ciánovi píše: 'Krem iných mnohých totižto budovisk... v stráňach Pannonie, pri hraniciach Ruthenie, založil jednu budovu z porphyrových kameňov, dost' vznešenú, ktorá ešte, bar zrúcaná, preca poskytuje odtiaľ prechodiacim veľké divadlo obdivovania' (*Scriptores Rerum Hungaricarum* etc. Schwandtner, Vindob. 1748, p. 537). Najdeme-li oné miesto v Pannonii, kde ukrutný kresťanobijca, cisár Dioklecian, vystavil spomenutú a za času arcidekana Tomáša v zrúcaninách ležiacu budovu, tým činom dostupíme i hranice, za ktorými ležalo územie, jaké Tomáš nazýva Rutheniou (teda Rusínskum). Isto je, že Dioklecian, potom keď sa roku 304 zriekol cisárstva, požíval odpočinok v Carnuntum (*Annales ecclesiastici* Henr. Spondani, Lugduni, 1686, p. 318), kde sa i predtým zdržiaval (*J. Severini Pannonia*, Lipsiae, 1770, p. 158). – No známo je, že mesto Carnuntum (=Petronella) ležalo na pannonskom brehu Dunaja, naproti Bratislave=Prešporku: teda Bretislava (= Bratislava) ležala na území, ktoré Tomáš splitský nazýva Rutheniou. Že Rugia, Ruzia, Ruthenia atď. sú mena totožné, o tom nás presvedčujú i dejepisné zprávy o drevných slovanských obyvateľoch terajšej pribaltickej Rýgy...». ⁶⁰

Prítomnosť starodávnej Rugie-Rusie-Ruthenie pri Bratislave dokumentuje okrem iného i dodnes zachovaný názov riečky «Russ-Bach» (Ruský potok) vlievajúcej sa z rakúskej strany neďaleko od Bratislavy do Moravy a Dunaja.

Neskôr v časoch arpádovského Uhorska, tj. v 10.-13. storočí sa územie «historického Podkarpatska» zahŕňajúce v sebe i územie

o. F.V. Sasinek,
významný historik 19. st.

dnešného Slovenska v kráľovských dokumentoch označovalo ako «**marchia Ruizorum**», «**marchia Ruthenorum**», teda v preklade do slovenčiny «Rusínska marka», či «Rusínska krajina», na čele ktorej stál vždy «dux Ruizorum», ktorým bol vždy budúci následník uhorského trónu (!), a obyvateľstvo ktorej malo v arpádovskom Uhorsku mimoriadne privilégiá (podobne ako rímski občania, tj. Rímania v Rímskom impériu).

Nemecká *Letopis Hildesheimensis* má pod rokom 1031 napríklad zapísané, že syn uhorského kráľa sv. Štefana I. zvaný Emerik (Heinrich = Imrich), ako budúci následník trónu bol vodcom Rusínov («*dux Ruizorum*») a zomrel pri poľovačke: «*Heinricus, Stephani regis filius, dux Ruizorum, in venatione ab apro discissus perit flebiliter mortuus*». ⁶¹ Uhorsko-poľská kronika užíva v tom istom zmysle pre tohto istého Emerika titul: «*Heinricus nobilis dux Sclavoniae*». ⁶² Teda Rusíni, ktorým vládol dux Emerik boli určite Slovanmi.

V životopise Konráda, biskupa salzburgského sa v zápise pod rokom 1128 (1131) tiež hovorí o existencii uhorskej «*marchia Ruthenorum*», v ktorej bol tento biskup ako vyslanec v neustálom styku s tamojším gréckokatolíckym archiepiskopom, ktorý sa svojho času nachádzal pri dvore uhorského kráľa Štefana II.: «*Nuncius ad regem dirigitur, qui tunc in marchia Ruthenorum morabatur*». ⁶³

Existuje aj iná, oveľa pozdejšia historická zmienka, a to až zo začiatku 14. storočia (!), že napríklad v Berežskej župe v rokoch 1299-1307 bol išpánom-županom akýsi Hrihorij (Gregor). Bol Rusínom a ako vysoký úradník-oficiál rusínskeho vodcu — mal titul: «*officialis dux Ruthenorum*», teda v preklade (vysoký) úradník Rusínskeho vodcu. ⁶⁴ Iné zdroje z roku 1299 udávajú dokonca aj meno tohto (hlavného) rusínskeho vodcu (*dux Ruthenorum*), pod ktorého patrila oficiál Hrihorij (*officialis dux Ruthenorum*). Rusínsky «duče» sa volal Lev a vládol nad celou Rusínskou markou. ⁶⁵

V pozdnom stredoveku, tj. po príchode a usadení Kumánov-Maďarov, sa veľká časť územia bývalej «Rusínskej marky» začala označovať «horným Uhorskom», a to až do I. svetovej vojny. Terajší názov «**Slovensko**» je úplne nový — pochádza z minulého storočia. ⁶⁶

Slovenský náučný slovník k vzniku súčasného názvu «Slovensko», alebo «Slovenská krajina» veľavýznamne poznamenáva toto:

«*Názov Slováč, vyskytuje sa v starých pamiatkach vždy vo zmysle Slovan, až Bernolák ho obmedzil na dnešných Slovákov. Slovensko*

*bolo nazývané Horným Uhorskom, až r. 1848 vyskytuje sa prvý raz názov 'Slovenská krajina'. Názov Slovensko v dnešnom smysle pochodí z r. 1809 od Dobrovského».*⁶⁷

Treba ešte poznamenať, že ešte počas celého 19. storočia sa Dobrovským vytvorený termín «Slovensko» vzťahoval len a len na západné a časť stredného (dnešného) Slovenska. Dnešné, tzv. východné Slovensko a aj to nie celé sa dostalo do pojmu «Slovensko» až v 20. storočí, po vytvorení Československého štátu (r. 1918).

Čo sa týka etnického obsadenia, «historické Podkarpatsko» bolo pôvodne obývané výlučne Slovanmi-Rusínmi (Maďari-Kumáni začali svoje výboje do tejto oblasti až v 11. storočí a Slovákovi v dnešnom zmysle vtedy ešte nebolo, pozri v kap. 3.5.), a preto bolo v dobových dokumentoch na uhorskom kráľovskom dvore označované ako «**krajina Rusínov**» (*marchia Ruthenorum*) alebo «*ducatus kniežatstvo-vojvodstvo* (porov. zemplínske «duka» *titul hradného pána, knieža*,⁶⁸ či grécke «*δουκα*», alebo latinské «*dux*» *vodca*). Táto «**krajina Rusínov**» zaberajúca až jednu tretinu (1/3) celkového územia Uhorska v sebe obsahovala takmer celé dnešné Slovensko⁶⁹ a horné Potisie, tj. Byharsko a razila vlastné (!) mince (odtiaľ svetoznámy názov «dukáty»). V dobových dokumentoch sa toto kniežatstvo vždy uvádza pod týmto názvom, ktorý jasne prezrádza, že sa jednalo o «marku», v ktorej sa obyvateľstvo etnicky identifikovalo ako Rusíni. V neskoršej dobe prisťahovaní tmavovlasí Kumáni (Maďari) sa usádzali hlavne v oblasti medzi Dunajom a Tisou⁷⁰ (centrum čierneho Uhorska), ktorá ako bývalá pohraničná oblasť medzi Veľkou Moravou a Bulharskom bola pôvodne ľudoprázdna a navyše plná neprístupných močiarov.⁷¹

Najnovšia slovenská dejepisná literatúra sa úzkostlivo vyhýba originálnemu výrazu «*marchia Ruizorum*», či «*marchia Ruthenorum*» (alebo «*ducatus – dux Ruizorum*»)⁷² a zavádza novú terminológiu. Pôvodnú, historickými dokumentami doloženú terminológiu svojvoľne nahrádza novodobým nehistorickým, ba úplne vymysleným termínom: «Nitrianske údelné vojvodstvo»,⁷³ «Nitrianske vojvodstvo», «Pohraničné vojvodstvo», «Nitrianske kniežatstvo», «nitrianska tretina kráľovstva», či dokonca úplne do historického

nezmyslu dotuknuté: «Slovenské vojvodstvo».⁷⁴ V skutočnosti ešte nie je dokázané, kde táto «Rusínska marka» mala svoje hlavné sídlo, preto je nehistorické a nevedecké označovať ju ako «Nitrriansku», keď je celkom možné, ba dokonca i pravdepodobnejšie, že jej sídlo bolo v hrade Uh (Hung), tj. v Užhorode, alebo niekde v Potisí (v Byharsku), napr. v Byhare, tj. vo Veľkom Varadíne (Oradea-Mare) alebo v Egeri (Eger = Ager = Uher, pozri kap. 2.2., Egerská gr. kat. eparchia)... ktovie..., na toto sa nikto zo seriózných historikov dodnes neodváža dať 100% odpoveď, pretože dokumenty chýbajú.

Ako bolo už vyššie naznačené, pod termínom «historické Podkarpatsko» sa v tejto práci rozumie územie ležiace v oblúku pohoria Karpaty, ktoré je obývané Slovanmi všetkých troch praslovanských plemien, skýtskeho, keltského i moscho-iberského pôvodu. Horský chrbát Karpát je prirodzenou a veľmi ťažko priechodnou hranicou, ktorá prechádza severne ponad územie dnešného Slovenska, tiahne sa na východ na dnešnú Ukrajinu, potom sa točí smerom na juh a obídúc dnešnú Transylvániu-Sedmohradsko⁷⁵ končí hlboko v Rumunsku. Vo vnútri tohto poloblúka – teda priamo «pod-Karpatami» sa nachádza «historické Podkarpatsko» – odtiaľ vlastne pochádza i tento jeho názov. Po rozpade Rakúsko-Uhorskeho cisárstva (po I. svetovej vojne) bolo toto územie politickým rozhodnutím rozdelené medzi novovzniknuté Československo, Maďarsko, Rumunsko a Poľsko (a po II. svetovej vojne časť pripadla aj Sovietskemu Zväzu-Ukrajine).

Nepatrná časť historického Podkarpatska s centrom v Chuste (dnešná Zakarpatská Ukrajina) vyhlásila po mnohých storočiach (v roku 1939) opäť nezávislosť (tentoraz už druhýkrát, po zániku arpádovského Uhorska a vymretí arpádovskej dynastie r. 1301). «Nezávislosť» však trvala len niekoľko dní, pretože toto územie bolo hneď nato vojensky anektované Maďarmi.⁷⁶ Po II. svetovej vojne sa toto maličké územie z územno-strategických dôvodov⁷⁷ stalo integrálnou súčasťou Sovietskeho zväzu (dnes Ukrajina).⁷⁸

Územie označované v tejto štúdii ako «historické Podkarpat-

sko» teda pokrýva, ako bolo vyššie viackrát zdôrazňované, takmer celé územie súčasného Slovenska (až po Trenčín a Bratislavu), zakarpatský výbežok Ukrajiny (exSovietsky Zväz), severovýchodnú časť Maďarska a Sedmohradsko v Rumunsku.

Niektorí historici výraz «Podkarpatsko» zamieňajú výrazom «Zakarpatsko». Ide predovšetkým o ukrajinských autorov, pretože z hľadiska Ukrajiny táto zemepisná oblasť leží «za» Karpatami. Čo sa týka politického aspektu, toto územie však historicky nebolo súčasťou Ukrajiny, pretože Karpaty od vekov tvorili a tvoria málo priechodnú a v dávnych dobách často úplne nepriechodnú oddeľujúcu prirodzenú hranicu. Čo sa však týka demografického hľadiska, na oboch stranách Karpát, ako i v samotných Karpatoch žilo to isté praslovanské obyvateľstvo troch praslovanských plemien Skýtov (Rusínov), Keltov a Moscho-Iberov.⁷⁹ V dejinách sa toto územie označovalo vždy správne «Podkarpatskom» (Subcarpathia) a Zakarpatskom sa začala jeho časť označovať len v najnovšej dobe, tj. až po integrovaní do Sovietskeho zväzu.⁸⁰

V časoch existencie Veľkej Moravy sa cirkevná právomoc, tj. archiepiskopská jurisdikcia sv. Metoda (+885) — pôvodne sídelného episkopa Sriemskej Mitrovice⁸¹ — rozprestierala nielen na území samotnej Veľkomoravskej ríše, ale zasahovala i do severných častí susedného Bulharského impéria. Preto sa v mnohých dobových záznamoch stretávame so zápismi, že sv. Cyril a Metod pokrstili nielen Slovanov veľkomoravských (tj. Hornú a Dolnú Moravu s Panónskou Rusou),⁸² ale i “Bulharov” (tj. v skutočnosti Rusínov východnej časti Podkarpatskej Rusi v Potisí, ktorá bola v tom čase ešte súčasťou Bulharskej ríše a preto sa volali aj «Bulharmi» — podobne i dnes napr. všetci obyvatelia Slovenska sú štátnou príslušnosťou Slováci, majú slovenský pas i keď sú rozličných národností).

Po rozpade Veľkej Moravy a takmer súčasnom zániku Bulharskej ríše sa na troskách týchto dvoch kolosov vytvorila ríša (bielych!) Uhrov (arpád(ov)ských = (k)arpatských Bojkov od nepamäti síd-

liacich pri rieke Uh), ktorá opäť zjednotila tentoraz nielen cirkevne, ale i politicky celé územie pôvodnej Metodovej jurisdikcie na východe. Arpádovské Uhorsko (biele, vtedy ešte vždy slovanské) odrazilo historickú skutočnosť svojho vzniku – totiž, že vzniklo na troskách území dvoch bývalých veľmocí – vytvorením dvoch gréckokatolíckych metropolí, neskôr archieparchií (latinského typu), ktorých územia kopírovali staré teritoriálne politické delenie:

● 1.) archiepiskopstvo Gran-Hron (= Ostrihom a jemu podriadené episkopstvá: Győr = Raab, Veszprém, Pécs, Vác, Eger) vzniklo na území bývalej Veľkomoravskej ríše a

● 2.) archiepiskopstvo Kaloča (s episkopstvami: Vuhor = Byhar = Nagy Varád (Veľký Varadín), tj. Vel(i)Grad = Velehrad, Transylvánia, Marošvár = Čanáď) vzniklo na území bývalej Bulharskej ríše. Toto základné delenie (i za predpokladu, že hranice eparchií sa mohli zmeniť) sa zachovávalo i za existencie kráľovstva «čiernych» Uhrov (Kumánov), tj. po roku 1301, v ktorom však pri vláde už boli Maďari (Kumáni). Ešte i po vyhnaní Turkov z Uhorska, roku 1723 existovali v Uhorsku dva politické dištrikty, sledujúce historicitu územia: dištrikt preddunajský (Districtus Cis-Danubiani Posoniensi) a predtisský dištrikt (Cis-Tibisciani Districtus).⁸³

«Kalugeri», tj. baziliánski mnísi

Slovo «kaluger» je udomácnený grécky výraz označujúci *starca, rehoľníka, baziliánskeho mnícha*.⁸⁴ Je odvodené z gréckeho «καλογήρος», čo je od «καλὸς γέρων», čo doslovne znamená *dobrý starec, či mních v gréckej Cirkvi*.⁸⁵

Rusky: «калугеръ, калуеръ», staroslovansky: «**калоу҃геръ** (мнѣхъ, монахъ, ѣнокъ)», bulharsky: «калугер, монах», srbsky: «калуђер», česky: «řeholník, klášterník, mnich», poľsky: «czerniec», francúzsky: «le caloyer (**moine grec**)», nemecky: «der **Basilusmönch**». ⁸⁶ Kalugeri boli označovaní aj ako «čierni mnísi» (černci), ale i po latinsky «nigri», a hlavne neskoršie v latinčinou zkomolenej interpretácii, ako «červení» (doslova *ruskí*) mnísi. ⁸⁷

Po grécky sa kamilavka, ktorú baziliánski mnísi nosia na hlavách, volá: «καλυμμαύχιοι» od «κάλυμμα» pokrýva a «αυχίη» krk, šija, zátylok... Iné formy toho istého slova v gréčtine sú «καμιλαύχιοι» a «καμιλαυ'κι», od «κάμηλος» ťava, lebo kedysi sa vyrábala z ťavej vlny... Okrem toho baziliánski dnes už len pravoslávni mnísi dodnes nosia analabos «ανάλαβος», ktorý im visí zo šije dolu a má na sebe viaceré kríže, preto sa niekedy volá i polystaurionom «πολυσταυριοι», ktorý spolu s kapucňou-koukolionom je symbolom veľkého anjelského obrazu – megaloschemy (od «μέγας» veľký a «σχημα» habit). Ten baziliánsky mních, ktorý má veľký anjelský obraz,⁸⁸ je už pokladaným od ostatných za dokonalého mnícha: «τέλειος μοναχος» alebo v súčasnej gréčtine: «καλόγερος» **kalógeros, kaluger...**⁸⁹

Na bohoslužbách používajú gréckokatolícki baziliánski mnísi napr. melchiti ešte dodnes kamilavku, ktorá im pokrýva hlavu a je to vlastne klobúk prechádzajúci v závoj, ktorý im voľne padá na plec a takto prikrýva dlhé nikdy (po vstupe do monastýra, tj. po postrižení) nestrihané vlasy. Kamilavka je farby čiernej. Baziliánski mnísi na území historického Podkarpatska prestali užívať túto typicky mníšsku pokrývku hlavy niekedy koncom 17. storočia, po príchode Josifa Rogu de Camellisa na historické Podkarpatsko, či začiatkom 18. storočia, teda po Užhoroskej únii, keď dochádza i u nich k cieľavedomej latinizácii.

«Kalugeri» (baziliánski mnísi) sa spomínajú napr. v latinsky písanej listine zo 17. januára 1438 v Budíne ohľadom «kalugero» žijúcich v Hrušovskom monastýre sv. Michala Archanjela v Maramorosi.⁹⁰ Baziliánskych mníchov žijúcich na Černečej Hore pri Mukačeve označuje ako «kalugero» napr. uhorský kráľ Ján II. roku 1567.⁹¹ V 16. storočí (z roku 1570) máme zmienku o «kalugeroch» (*Callugeros*) vysluhujúcich gréckokatolíckemu obyvateľstvu Uhorska od Mukačeva až po Trenčín.⁹²

Kalugero spomína i mukačevský gréckokatolícky episkop Sergej (1600-1616) roku 1604. Vo svojom liste spomína, že veriacich v jeho eparchii vysluhujú «kalugeri a kňazi»,⁹³ pričom pod «kalugermi» rozumie svojich baziliánskych jeromonachov a pod «kňazmi» kňazov-bilcov. Je to jeden z dôkazov o tom, že termín «kaluger» vo význame «baziliánskeho mnícha» sa užíval v Mukačeve ešte i v roku 1604 a nie je to nejaký cudzí pojem neznámy na historickom Podkarpatsku, ale pojem a výraz bežne používaný i v slovníku miestneho episkopa.

V darovacej hramote Imstičevskému baziliánskému monastýru z roku 1644 sa tiež s úplnou samozrejmosťou baziliáni označujú

ako kalugeri «**калугѣри**». ⁹⁴ Tak isto v hramote toho istého monastýra z roku 1657 sa spomínajú baziliáni ako «kalugeri». ⁹⁵

Dokonca ešte i v roku 1705 sa na historickom Podkarpatsku bežne užíval výraz «*калугери*» v aktách obhliadky majetkov-pozemkov Uhoľského baziliánskeho monastýra: «... *всѣмъ извѣстно творимъ... оже насъ во сей вармеди во Уголскомъ монастыри живущіи калугери, чрезъ инштаницію выпросили...*». ⁹⁶

S úpadkom baziliánskeho mníšstva čo do počtu i významu v následných storočiach po ich prvej reforme v roku 1733 a neskôr i po druhej reforme roku 1921, sa postupne tento výraz na historickom Podkarpatsku prestal bežne používať a aj baziliáni po nariadení «zhora» stratili svoj pôvodný východný mníšsky charakter.

«Kumáni» («Kuni») – predkovia súčasných Maďarov

Je to staroslovanský moskovský názov, ktorým Uhri, ako moscho-iberské slovanské plemeno, označovali kočovné kmene Maďarov. ⁹⁷ Maďari boli totiž v čase, keď začínali ich sporadické nájazdy do Uhorska (druhá polovica 11. storočia), ešte len kočovným plemenom, žili na koňoch a prichádzali **koňmo** v čase, keď uhorské slovanské obyvateľstvo už dávno zanechalo kočovné spôsoby života. Názov «Kumán» je odvodený od staroslovanského moskovského «**комонь**» *bojový kôň, jazdec na koni*. ⁹⁸

Staroruský spis z konca 12. storočia *Slovo o polku Igoreve* prezrádzajúci prvky pskovského nárečia (moskovská rečová oblasť), užíva výraz «**комонь**» s úplnou samozrejmosťou, a to na označenie *bojového koňa*:

«... **комони рждѣть за сѣлоу - звенитѣ слава въ кыевѣ...**» ⁹⁹ — «... *kone erdžia za Sulou - na slávu zvonía v Kyjeve*»; «... **братіе, на своѣ вързыѣ комони...**» ¹⁰⁰ — «... *bratia, na svoje rýchle kone...*».

Maďarmi dodnes užívaná varianta v tvare «kun», prípadne «kún», je odvodená zo staroslovanského keltského výrazu «**конь**» *kôň*, porov. české «kuň»; na rozdiel od iberského (sibírskeho) «**ло-**

ШАДЬ» (odtiaľ pochádza zas dnešné maďarské «ló» *kôň* a slovenské «los» *ťažné zviera na Sibíri*) a skýtskeho «*КАВАЛЪ» *kobyła* (porov. perzské – “iránske” «kaval»¹⁰¹). Keďže sa Kumáni (Maďari) natrvalo usadili práve v Panónii medzi panónskymi slovanskými Keltami, maďarčina si osvojila práve panónsko-keltskú variantu názvu. Oba výrazy (Kuni, Kumáni) označujú to isté maďarské plemeno Kunov, tj. Kumánov. Prídavné mená «kúnsky» a «kumánsky» sú preto tiež synonymá.¹⁰²

Prvý veľký kumánsky (maďarský) útok na slovanské arpádovské Uhorsko bol v roku 1068.¹⁰³ Vtedy Kumáni (dnes označovaní ako Maďari) vyplienili, čo stihli a odcválali. V neskorších desaťročiach sa kumánske (maďarské) nájazdy množili čo do počtu a aj čo do intenzity, a Kumáni (Maďari) už tak ľahko a úplne neopúšťali aspoň pohraničné oblasti Uhorska. Príčinou toho nebola len neschopnosť kráľa vyhnat' nepriateľa, ale čoraz častejšie tajné dohovory medzi samotným kráľom Uhorska (napr. zosadeným kráľom Šalamúnom¹⁰⁴) a plieniacimi kočovnými hordami, ktoré slabí a v 12.-13. storočí už veľmi chudobní králi mali často nielen pokušenie, ale i snahu použiť proti, v tom čase veľmi mocnej slovanskej-arpádovskej oligarchii v Uhorsku. Rastúca sila domácej slovanskej vysokej arpádovskej šľachty, ktorá v krajine uchopila takmer všetkú moc (a pozemky) do svojich rúk na jednej strane a na druhej strane chudobný kráľ, ktorý, ako z dejín vieme, už porozdával takmer všetku kráľovskú pôdu a všetky kráľovské majetky, spôsobili, že kráľ bol nútený hľadať čoraz častejšie pomoc a oporu u cudzincov. Preto podporoval vznik nemeckých miest, ktorým dával kráľovské výsady, začo ony platili dane nie šľachte, ale iba kráľovi. Preto kráľ podporoval i Kumánov (Maďarov), príšielcov-tulákov, ktorí postupne vstupujú do kráľovských služieb (ako kráľovskí a hradní služobníci-*servienti*) a hlavne do kráľovského vojska (*miles*).

Rozhodujúci zlom v prospech príšielcov Kumánov (Maďarov) nastáva roku 1222, keď kráľ Ondrej II. vydáva tzv. *Zlatú bulu*, v ktorej sa «kráľovskí služobníci» a drobní «iobbagióni» – všetko cudzinci kumánskeho (maďarského) pôvodu, povyšujú do stavu, teraz už «strednej šľachty».

Sčítanie ľudu v Uhorsku roku 1720 ukazuje prekvapujúci údaj, aký nemá obdoby v iných okolitých krajinách Európy: každý pätnásty človek v Uhorsku bol šľachticom, alebo zemanom.¹⁰⁵ Keď sa koncom 20. storočia vytvoril «spolok potomkov šľachticov v Čechách», na otázku, prečo podobný spolok nevytvoria i na území Slovenska (= bývalé horné Uhorsko), predstavitelia českých šľachticov odpovedali, že by to bolo veľmi ťažko realizovateľné, lebo dnes každému desiatemu obyvateľovi žijúcemu na území bývalého Uhorska koluje v žilách šľachtická krv. To všetko sú väčšinou potomkovia privilegovaných Kumánov z 13. storočia...

Politický význam «kráľovských služobníkov» (Kumánov) po vydaní *Zlatej buly* sa veľmi zvýšil. *Zlatá bula* Ondreja II. je v skutočnosti oficiálnym uvedením príšielcov maďarského živlu do vlády a vlastníctva pôdy v Uhorskom kráľovstve. *Zlatá bula*, ako aj všetky jej neskoršie novelizácie (r. 1231, r. 1233, r. 1267, r. 1351...) bola namierená proti starej domácej vysokej slovanskej arpádovskej šľachte a zvýhodňovala drobnú a strednú šľachtu (iobbagiónov) vytvorenú z cudzincov-Kumánov.

Pôvodná slovanská oligarchia arpádovskej uhorskej dynastie (tj. starí Slovania – príbuzní prvých Arpádovcov – Gejzu a Štefana) sledovala vývoj situácie v Uhorsku s nedôverou, avšak výsady kumánskym-maďarským príšielcom potvrdzovali i ďalší a ďalší uhorskí králi (i napriek tomu, že i sami boli ešte stále Slovanmi) v snahe nájsť ekonomickú i vojenskú oporu a protiváhu proti domácej arpádovskej šľachte; avšak neuvedomujúc si, aké katastrofálne dôsledky bude mať pripustenie cudzincov (Kumánov-Maďarov) k moci pre slovanské Uhorsko v ďalšej budúcnosti. Následníci Ondreja II., ako napr. Bela IV. a iní, pokračovali v jeho šľapajách, usilujúc sa čím viac rozmnožiť, zvýhodniť a upevniť strednú vrstvu šľachty (kumánskych iobbagiónov), závislú len a len od kráľa – na zvýšenie svojej autority a moci v kráľovstve.

Ako prvý oficiálne prijal Kumánov do Uhorska kráľ Bela IV. (1235-1270). Jednalo sa o sedem kumánskych kmeňov, ktoré sa usídlili na Tatármi spustošenom území. Aby si ich k sebe ešte viac priviazal, oženil svojho najstaršieho syna Štefana (neskoršieho kráľa v rokoch 1270-1272) s kumánskou princeznou Alžbetou.¹⁰⁶ Kráľ im dával do úžitku maličké pozemky (v bažinách, lebo inú

pôdu už nemal, jednalo sa o močaristú či piesčitú pôdu medzi Dunajom a Tisou a úvaly rieky Kríž a Maroš)¹⁰⁷ a rozličné výsady, čím vzniká úplne nová, dosiaľ nikdy predtým neexistujúca vrstva drobnej, tentoraz už kumánskej-maďarskej šľachty (tzv. **iobbagiones!**, tj. *dobří tuláci*, bezzemkovia, poddaní povýšení do šľachtického stavu).

Kým predošli uhorskí králi usídľovali Kumánov v centre Uhorska (medzi Dunajom a Tisou) len sporadicky a v malých skupinách, Bela IV. predbehol všetkých aj v tejto oblasti.

V obnovenej *Zlatej bule* Bélu IV. dostali kráľovskí služobníci-servienti, inými slovami Kumáni v službách kráľa, ďalšie a ďalšie výsady a privilégia... To isté v *Zlatej bule* Ondreja III. ... Keď sa na uhorský trón dostáva predposledný Arpádovec: maloletý Ladislav IV. s prímením «Kumán» (!) (1272-1290), Uhorsko dočasne spravovala jeho kumánska (maďarská) matka Alžbeta. Ako ukazujú dejiny, vzápätí sa objavuje v Uhorsku ďalšia spoločenská vrstva, tzv. «filii iobbagiones» (synovia-potomkovia iobbagiónov), tj. už úplne udomácnení Kumáni-Maďari, konajúci hlavne vojenskú službu v kráľových službách v Uhorsku, vrstva bola masovo zastúpená opäť kumánskym-maďarským živlom. Maďarský živel sa tentoraz začína zmocňovať všetkých sfér verejného života v Uhorsku, čo sa ihneď prejavilo najmä po vymretí arpádovskej dynastie (r. 1301).

Moc poslednej slovanskej arpádovskej oligarchie (v zastúpení východoslovenských Omodejovcov z rodu uhorského arpádovského kráľa Aba Samuela (1038-1046) i slovanského Matúša Čáka Trenčianskeho, ktorí spolu ovládali temer celú historickú marku «Ruizorum» – tretinu Uhorska), bola zlomená v historickej bitke pri Rozhanovciach roku 1312 (Matúš Čák prišiel s vojskom neskoro, už po bitke). Odvtedy uchopili moc v krajine cudzie neslovanské dynastie spolupracujúc ruka v ruke s iobbagiónmi, ktorých úradnou ideológiou sa stáva latinský rímskokatolícky obrad. Uhorsko od toho času prestáva byť slovanským a začína v ňom prevládať stále viac a viac maďarský element (asimilácia slovanského obyvateľstva). Obnovenie *Zlatej buly* r. 1351 dokonca postavilo

strednú kumánsku-maďarskú šľachtu na roveň vysokej šľachty, avšak zatiaľ len teoreticky. Prakticky strednú kumánsku šľachtu na roveň vysokej Anjouovcami dosadenej šľachty uviedlo až Werbóczyho *Tripartitum* r. 1514. Všetko slovanské obyvateľstvo centrálneho Uhorska (= dnešné Maďarsko), čo v tom čase (ešte pred nástupom protestantizmu) prešlo na rímskokatolícky obrad (spontánne či násilne) hlavne v Panónii a v medziriečí Dunaj-Tisa, tj. v centrálnom Uhorsku, sa stalo kumánskym (maďarským). Definitívne polatinčenie soborných baziliánskych monastýrov (ich zmenou na benediktínske), na ktorých stál celý duchovný život Uhorska, spôsobilo, že takmer všetko slovanské obyvateľstvo centrálneho Uhorska nielen že stratilo cyrilometodejskú «staru viru», ale zmenilo i svoju národnú identitu na kumánsku-maďarskú,¹⁰⁸ alebo bolo vystáňované na pohraničie (tzv. *Valašská kolonizácia* – v skutočnosti nie kolonizácia spoza hraníc, ale presídlenie-vysídlenie z úrodnej pôdy centrálneho Uhorska na neúrodné pohraničie, zalesnené svahy Karpatských hôr, na kopanice). Slovanské zvyšky na území centrálneho Uhorska s cyrilometodejským gréckokatolíckym obradom odolávali ešte takmer do pol. 18. storočia napríklad na juhozápade Balatónu v rusínskom regióne (castrum Ruthenor),¹⁰⁹ odkiaľ neboli vystáňovaní len vďaka ťažko obrábatelnej, bažinatej a močaristej zemi (názov «Balaton» je odvodený od staroslovanského slova moscho-iberského pôvodu «**БОЛОТО**», na rozdiel od skýtskej-staroslovanskej varianty toho istého slova «**БААТО**» *blato*).

V pohraničných župách “po celom obvode” Uhorska zostal však autochtónny slovanský rusínsky živel, ako i cyrilometodejský obrad v tomto období v podstate ešte nedotknutý, a to až do času kým nenastala III. fáza latinizácie (pozri podrobnejšie v kap. 3.5.), ktorá zasiahla i horné oblasti Uhorska (dnešné Slovensko a severné Maďarsko).

Chustský hrad

«Monastyrská eparchia»

(staroslovansky «ЎБЛАСТЬ»)

Termín «monastyrská eparchia» v tejto práci označuje eparchiu (ВЛАДЫЧЕСТВІЄ), ktorej episkop (ВЛАДЫКА) je mníchom-archimandritom a má svoje episkopské sídlo (rezidenciu) v sobornom monastyre (podrobnejšie viď v kap. 2.2.).

Napríklad v Mukačevskej monastyrskej eparchii, podobne, ako i v každej inej, bol jeromních-archimandrit zároveň episkopom-vladykom. V Aktách Kongregácie Propaganda Fide sa roku 1666 píše: «... na Mukačevský monastyr je od nepamätných časov naviazaná hodnosť biskupská a to takým spôsobom, že episkop je predstaveným monastyra». ¹¹⁰ Preto aj mukačevský episkop ako vladyka a zároveň predstavený mníchov, využíval na svoje udržanie (tj. na udržanie eparchie) úplne samozrejme všetky majetky sv. Nikolajského baziliánskeho monastyra na Černečej Hore, ktorými tento monastyr obdarovalo knieža Teodor Koriatovič ešte v 14. storočí. ¹¹¹

Každý archimandrit-episkop sídliač v sobornom monastyre ovládal, tj. **mal moc** (staroslovansky ЎБЛАСТЬ = ЎБЛАСТЬ *moc*, porov. súčasné ruské «власть» *moc*) nielen nad všetkými jemu podriadenými mníchmi-baziliánmi, ako soborného, tak i filiálnych monastyrov, ale mal moc i nad všetkými veriacimi celého jemu podliehajúceho teritória: monastyrskej eparchie. Toto teritórium sa nazývalo aj «ЎБЛАСТЬ» *oblast'*. Porov. odtiaľ odvodené slovenské «vlast', či «naša vlast', teda miesto-teritórium, kde máme moc, kde si sami zariadujeme život a všetko robíme tak, ako my sami chceme, teda inými slovami povedané, «vlast'» je územie, kde máme vlast'=moc. Staroslovanský termín «ЎБЛАСТЬ» sa významovo plne zhoduje so staroslovanským termínom «ВЛАДЫЧЕСТВІЄ», s gréckym «ἐπαρχία» *eparchia* a latinským «dioecesis» *diecéza*!

Keď však bolo územie gréckokatolíckeho Uhorska nespravodlivou aplikáciou 9. konštitúcie IV. Lateránskeho koncilu rozdelené na niekoľko málo, čo do územia však obrovských latinských diecéz, každá takto vzniknutá latinská diecéza obsahovala veľké množstvo územne menších gréckokatolíckych monastyrských eparchií-oblastí. A tak v dôsledku toho, slovo «oblast', ktoré pôvodne označovalo samostatnú gréckokatolícku monastyrskú eparchiu, dostalo

dnešný sekundárny význam niečoho územne malého-zanedbateľného. Teda územia, ktoré je súčasťou akéhosi väčšieho a dôležitejšieho územného celku. V tomto podradnom slova zmysle chápali a označovali napr. Mukačevskú monastyrskú eparchiu hlavne po tzv. únii (v 18. storočí) egerskí latinskí biskupi.

«OSBM»

Skratky príslušnosti k tomu či onému Rádu si začali písať ako prví mníši na Západe, kde začiatkom druhého tisícročia vzniklo veľké množstvo odlišných Rádov-Reholí. Ako prví si začali za meno písať skratku označujúcu ich príslušnosť k Rádu benediktíni («OSB») a františkáni («OFM») v 14. storočí.¹¹²

«OSBM» je skratkou z latinského «Ordo Sancti Basilii Mag-ni», v preklade «Rád sv. Bazila Veľkého». Na historickom Podkar-patsku si baziliáni začali písať za meno v latinčine túto skratku až v druhej polovici 17. storočia. Predtým sa volali jednoducho «mních-mi» alebo «kalugermi». V staroslovančine či rusínčine sa adekvát-ný zápis «OSBM» vyjadruje slovami: «ЧИНЪ СВѢТАГО БАСІЛІА ВЕЛІКАГО», v skratke «ЧСВВ».

«Pleban»

V latinskej Cirkvi boli biskupom určovaní niektorí kňazi, ktorí im pomáhali v nadhliadaní nad ostatnými kňazmi. Volali sa «ple-bani» alebo «archipresbyteri». Od 15. storočia meno «plebanus» v nie-ktorých častiach Európy získalo všeobecný význam na označova-nie každého latinského kňaza. Stalo sa tak hlavne na území Poľska a horného Uhorska (teda i dnešného Slovenska). A tak v Poľsku a na území horného Uhorska je každý latinský farár «plebanom». Dneš-ného latinského dekana volali archipresbyterom.¹¹³

«Pomocný biskup»

Čo učí katolícka Cirkev o tzv. *sídelných* a tzv. *pomocných* biskupoch dnes

II. Vatikánsky koncil (šesťdesiate roky 20. storočia) hovorí o sídelných, teda plnoprávných biskupoch v katolíckej Cirkvi toto:

«*Jednotliví **biskupi**, ktorým bola zverená do starostlivosti partikulárna Cirkev pod pápežovou autoritou, **pasú jej ovce v mene Hospodinovom, ako skutoční, riadni a bezprostrední pastieri a plnia vo vzťahu k veriacim úrad: učiť, posväcovať a viesť***» (*Christus Dominus*, č. 11).

Teda sídelný episkop riadi nejakú zverenú eparchiu v mene I-susa Christa a za svoje zverené ovečky je priamo zodpovedný samému Isusovi Christovi (porov. Sk 20,28; 1Pt 5,2-4).

Episkop, ktorý neriadi nejakú eparchiu, sa volá «titulárny biskup» (porov. can. 179 CCEO). Môžu byť:

1.) titulárni biskupi koadjutori, ktorí «*sú menovaní s právom nástupníctva*» a nastupujú na miesto nejakého sídelného episkopa v prípade jeho smrti, alebo odstúpenia (porov. *Christus Dominus*, č. 26),

2.) titulárni episkopi pomocní (pomáhajú sídelnému biskupovi bez práva nástupníctva).

Titulárny biskup dostáva ako svoj «*titulus*» (titul) meno nejakej starodávnej eparchie, ktorá už dnes neexistuje.

II. Vatikánsky koncil poučuje, že «*pomocní biskupi sú povolaní k účasti na starostiach diecézneho biskupa, svoju službu majú vykonávať tak, aby vo všetkých záležitostiach postupovali v plnom súlade s ním...*» (*Christus Dominus*, č. 25), teda pomocní biskupi sú sídelnému biskupovi skutočne len do pomoci a môžu robiť len to, čím ich on poverí.

Titulárni-pomocní episkopi, čo sa týka episkopstva, ako plnosti kňazstva, sú skutočnými episkopami – vkladáním rúk a slovami svätenia dostali plnú milosť Svätého Ducha... A predsa nemajú žiadne stádo, dokonca nemajú nijakého veriaceho zverného do priamej opatery! Antická Cirkev pojem «titulárny-pomocný episkop»

nepoznala, ani východné pravoslávne Cirkvi tento pojem dodnes nepoznajú. Antická Cirkev problém rastu počtu veriacich v jednotlivých eparchiách, namiesto toho, aby zriadila úrad bezmocných pomocných episkopov, riešila vytváraním nových eparchií (Kartáginský snem roku 419 kánon 98.), teda veľká eparchia sa podelila na viacero nových. Tak postupujú dodnes východné Cirkvi neuznávajúce pápežský primát.

Tzv. «chór-episkopi», s ktorými sa v prvých storočiach stretávame v dejinách sv. Cirkvi, tiež neboli bez stáda, pretože boli episkopami malých dedín, či oblastí, teda mali zverené malé stádo veriacich, o ktoré sa starali a nad ktorým dohliadali (po grécky «episkopos» znamená *nadhliadač*)...

Pojem «pomocný biskup» vznikol v latinskej Cirkvi po IV. Lateránskom koncile.

«Rusíni-Ruteni-Rutheni»

V časoch sv. Štefana (okolo r. 1000), tj. v dobe pocyrilometodejskej sa Rusínmi (Ruthenmi) označovalo všetko slovanské obyvateľstvo arpádovského Uhorska. Z nich sa neskôr vyčlenili novodobé slovanské národy, napr. Srbi (Ruska država) a Slováci (západné časti «marchia Ruizorum»)...

Rusínmi sa označovalo všetko slovanské obyvateľstvo historickeho Podkarpatska bez rozdielu minimálne do nástupu protestantizmu:

● Rusínske osídlenie je už v 11. storočí doložené najmä na území Mošošského komitátu (župy), tj. k sídlam Rusínov v tom čase patrila i dnešná Bratislava (porov. názov súčasnej mestskej časti Bratislavy «Rusovce», kde kedysi stál tzv. Ruský hrad (Oroszvár)).¹¹⁴ Rusínske osídlenie v danej oblasti potvrdzuje i potok, ktorý sa dodnes oficiálne označuje ako Ruský potok (Russbach). Nachádza sa na západne od Bratislavy, dnes už na území Rakúska.

● Cennú historickú zmienku máme z roku 1260, kde je zaznamenané, že vo vojsku uhorského kráľa Bélu IV., keď bojoval proti českému kráľovi Otokarovi II. bojovali aj «*Rusíni* (oroszok)». Ur-

číte sa nejednalo o obyvateľstvo Kyjevskej Rusi a Haliče, ale išlo o Rusínov z Uhorska, tj. z Rusínskej marky (z horného Uhorska), teda i z územia dnešného Slovenska, pretože autor tejto dobovej historickej zmienky krátko predtým píše, že tam boli prítomní i zástupcovia spojencov z Haličiny a Poľska, ale títo veľmoži, keďže boli porazení Tatármi, nemali so sebou vojsko...¹¹⁵

● Existuje hramota, v ktorej sa píše, že roku 1262 v samotnej Nitre žili Rusíni.¹¹⁶

● Z roku 1500 máme historickú zmienku o tom, že v blízkosti Vyšehrada pri Dunaji (dnes v Maďarsku) žili Rusíni: «*Rutheni Regiae majestatis in Nagy Oroszfalvu residentes*», ktorí neplatili cirkevné desiatky...¹¹⁷

● V roku 1570 rakúsky cisár Maximilián II. (1564-1576) poslal komisiu štyroch cisárskych úradníkov do horného Uhorska, aby preskúmali cisárske dôchodky v týchto severných častiach ríše. Títo vo svojej správe z Košíc píše, že od Mukačeva až skoro do Trenčína (!) («vnnnd von Munkhatsch an biss gegen Trentschn») žijú Rusíni («Raissen»).

● Z listu Kataríny Zrínskej, vdovy po Františkovi Thurzovi, adresovanom roku 1576 cisárovi Maximiliánovi sa dozvedáme, že na Orave (Arwa) vtedy žili len Rusíni: «*Sunt binae vel ternae possessiones in comitatu Arwensi ad castrum Arwa... pertinentes, quas Rutheni vel alio nomine Volachii inhabitant, qui a divis quondam regibus Hungariae praerogativa quadam donati fuerunt...*».¹¹⁹ Slovákov, ako samostatného národa, totiž vtedy ešte nebolo, vyvinuli sa až neskôr pod vplyvom protestantizmu, a to z Rusínov odpadlých na protestantizmus (tj. ľudí duchovne mŕtvych – v nemčine Habsburgovskej monarchie označovaných «toth», preto Slováci boli donedávna Maďarmi pohrdlivo prezývaní «tótmi»).

● V urbári oravského panstva sa roku 1626 pôda pridelená Rusínom (slobodným!) volá «oroszok földei», teda *ruská zem* a Valašská Bzina sa označuje ako osada «az kiben oroszok laknak», v ktorej Rusíni bývajú, na rozdiel od Sedliackej Bziny, o ktorej sa hovorí, že v nej už žijú «dedinskí poddaní» (tj. už nevoľníci).¹²⁰

● Existuje písomná zmienka o tom, že napr. na Orave (dnešné

západné Slovensko), na jednom zvone v Dolnom Kubíne (Alsó Kubin) sa nachádzal nápis v cyrilike. Zvon pochádzal z pôvodnej gréckokatolíckej cirkvi.¹²¹

Roku 1864 boli v rímskokatolíckom kostole v Dolnom Kubíne (odkiaľ pochádza slávny slovenský protestantský básnik 19. storočia Pavol Ország Hviezdoslav) náhodne objavené: «*Dva starožitné drevené obrazy (rozumej ikony maľované na dreve – pozn. autora), predstavujúce Krista Pána a bl. Pannu Mariu s nápisami kyrilskými: не рыководенны образъ. Oba tieto obrazy nalezene sú v r. kat. kostole v Dolnom Kubíne. Kroj obrazov je cele slovan-ský*».¹²² – Ide s najväčšou pravdepodobnosťou o ikony z pôvodného dreveného gréckokatolíckeho ikonostasu, z čiasov, keď ešte v Dolnom Kubíne boli všetci obyvatelia gréckokatolíckmi.

● Dodnes sa všetci gréckokatolíci na území bývalého Uhorska nazývajú «rusnakami», lebo ostatní stratili «staru viru» a s ňou i vlastnú cyrilometodejskú identitu.

Rusíni, ako potomkovia – pozostatok starého privilegovaného obyvateľstva arpádovského bieleho Uhorska ešte dlhú dobu i po vymretí Arpádovcov neboli poddanými, ale slobodnými¹²³ (mali svoje staré privilégia, v neskoršom období známe ako tzv. valašské privilégia (valašské právo) – a to podobne ako v Rímskom impériu existovalo rímske právo a privilégiá len pre Rímanov). Medzi privilégiá Rusínov¹²⁴ patrilo napríklad, že: neplatili dane, mali migračnú slobodu, vysoký stupeň vlastnej samosprávy, mali právo nosiť zbraň – každý z nich bol vyzbrojený lukom či kušou a neskôr, po objavení pušného prachu, na príkaz kráľa i ručnicou-puškou (*sclopos manuales pro praesentis temporis ratione*). Časť Rusínov na území starej marky «*Ruizorum*», tj. historického Podkarpatska chránila ešte dlhé storočia hranice s Poľskom a starala sa aj o bezpečnosť obchodných ciest. Katarína Zrínska vo svojom liste z roku 1576 cisárovi Maximiliánovi napísala (v latinčine):

«*Úlohou (Rusínov) je a podľa ich starých privilégií sú (aj) povinní so zbraňou vždycky, koľko ráz to potreba bude vyžadovať, byť pohotove nielen na ochranu hradu, ale i strážiť hranice krajiny v týchto končinách proti Poliakom, aby susední pomedzní Poliaci niečo*

potajme a klamlive neodcudzili s hraníc. Okrem toho strážili všetky cesty, ktorými sa tade chodí do Poľska, proti zlodejom a zločincom, proti lúpežníkom a zbojníkom, aby obchodníci a kupci, ktorí z tohoto kráľovstva do Poľska, alebo z Poľska do tohoto kráľovstva tovary dovážajú a vyvážajú, neboli prepadávaní...». ¹²⁵

Kavuljak o oravských Rusínoch-Valachoch hovorí toto: «Valasi... tvorili svojrázny typ obyvateľstva Oravy od samého začiatku jej kolonizácie. Boli to pastieri **rusínskeho pôvodu**, žijúci polokočovným spôsobom po horách a pašienkach Oravy. Matej Huňadský, znajúc tento typ obyvateľstva už z Valaska, Rusínska a Sliezska, ujal sa zaň i v Orave. Robiac tu nové poriadky, utvoril z neho vojensky organizované mužstvo na ochranu hradu a jeho majetku. Napísal listinu, ktorá zaisťuje práva a predpisuje povinnosti valachov. Obsah listiny je tento:

Keď kráľ Matej zčiasťky dobrovoľnou dohodou, zčiasťky vydobytím dostal všetky hrady, zámky a mestá, ktoré boli v rukách Petra Komorovského v stoliciach Oravskej a Liptovskej, prišli pred neho dvaja valasi z Oravy v mene svojom a v mene ostatných valachov dedín Kňažej, Medzibrodia, ktoré patrily k zámku Oravskému, a dediny Dubovej, ktorá bola vtedy pridelená k zámku Likavskému. Deputácia oznámila mu, že valasi (Rusíni) majú od pradávnych časov privilegia a svobody, ktoré boli všeobecne uznávané a rešpektované; žiadali, aby Matej ráčil ponechať a potvrdiť tieto práva a svobody. Žiadosti bolo vyhovené. Oravským valachom (Rusínom) boli potvrdené tieto výsady (Listina kráľa Mateja, vystavená v Ružomberku vo štvrtok po Kvetnej nedeli roku 1474):

✓Valasi (Rusíni) neboli povinní platiť nijakej krajinskej dane. ✓Nemuseli konať robotu na Oravskom a Likavskom hrade. ✓Mali svojho spoločne voleného vojvodu. Keď niektorý valach mal spor alebo proces, hľadal si pravdu (= spravodlivosť) u vojvodu (coram waywoda per universitatem ipsorum communiter electo). S výrokom vojvodovým nespokojná stránka mala právo predniesť svoju sťažnosť kráľovi alebo kastelánom menovaných zámkov. ✓Od plodov a vlastných výrobkov, ktoré na trh niesli alebo na trhu kúpili, neplatili ani cla, ani poplatku. ✓Mali voľné právo pásť ovce v lesoch hradu Oravského a Likavského. Pod titulom uznania zemianskeho

práva každý valach, ktorý choval ovce, musel oddať ročne po päť z každých sto oviec do toho hradu, ku ktorému patrili. Kto nechoval oviec, ale voľy, ten platil jeden groš od každého voľa... ✓ Za to, že boli oslobodení od zámockých robôt a všeobecnej dane, museli strážiť cesty, vyzbrojení lukom a fundou (arcus manuales vel balistas teneantur). Oni chránili a hájili všetky cesty proti zlodejom, lotrom a lupčákovi; sprevádzali cestujúcich zámockých a kráľovských úradníkov a kupcov vtedy, keď im to kastelán zámku nariadil k vôli všeobecnej obchodnej a administratívnej bezpečnosti. V prípade potreby na rozkaz kastelána mládež bola povinná v zbroji ustanoviť sa v zámku na brannú službu.

Kto sa zdráhal nosiť zbraň, trikrát bol upozornený kastelánom na svoje povinnosti. Za každé ďalšie upozornenie musel zaplatiť po 6 oviec. Ak niekto ani na štvrté upozornenie kastelána nechcel sa chytiť zbrane, kráľ mal právo svobodne disponovať nad celým jeho majetkom...». ¹²⁶

Niektoré zo starodávnych privilégií Rusínov boli znovu obnovené hlavne v čase pred bitkou pri Moháči (r. 1526), keď turecká hrozba doslova visela nad Uhorskom. Privilégiá bojových Rusínov Oravského panstva potvrdené Matejom Korvínom teda potvrdil aj Ľudovít II. vo februári roku 1526 a neskôr Ferdinand I. v roku 1550. ¹²⁷ Dokumenty 16. storočia častejšie spomínajú Rusínov ako ľudí s privilegiami podobnými aké v tom čase mali už len maďarskí iobbagiáni (iobbagiones S. Majestis regis, iobbagiones regales). Dobové dokumenty ich spomínajú aj ako «kráľovských Rusínov». ¹²⁸ (podrobnejšie pozri v kap. 3.3. a 3.4.)

Ide o potomkov bývalej arpádovskej Rugie-Rusie, marky «Ruizorum», či «Ruthenorum» na čele ktorej kedysi dlhé storočia stál rusínsky vodca, tzv. «dux Ruizorum», ktorý mal svojich úradníkov «officialis dux Ruthenorum». Jedným z «dux Ruizorum» bol i syn sv. Štefana I., sv. Imrich. «Marchia Ruizorum» bola v skutočnosti «ducatus», tj. vojvodstvo, a to najbohatšej a mimoriadne privilegia vlastniacej časti Uhorska, o čom svedčí i nezanedbateľný fakt, že razila vlastné zlaté mince – po nej nazvané «dukáty» v malej Kremnej, tj. v Kremnici. Poddaní sa nikdy nevyzbrojovali, aby sa nevzbúрили, ¹²⁹ preto hore menovaní

Rusíni boli určite vždy slobodné privilegované obyvateľstvo.

V súčasnosti ožívajú rozličné hnutia, ktoré po páde komunizmu (po roku 1989) rozvíjajú svoju aktivitu vo všetkých, na troskách Uhorskej ríše vytvorených krajinách, a to hlavne na území historického Podkarpatska. Hnutia, ktoré sa snažia bez separatistických tendencií, tj. v zmysle kultúrnom, obnoviť svedomie rusínskej národnosti, ktorej existenciu zas iní tendenčne popierajú. Táto štúdia však nechce vstupovať do otázky rusínskej národnosti, ani do otázky teritória tohto starodávneho slovanského etnika... Chce však odkryť dejinnú pravdu a situáciu, ktorá ešte v relatívne nedávnej minulosti existovala medzi gréckokatolíkmi na území historického Podkarpatska – v čase, keď existencia Rusínov, ako národa, bola úplnou samozrejmosťou a nikomu ani na um neprišlo, aby túto otázku dával vôbec do diskusie..., v čase, keď bolo všetkým ešte jasné, že Rusíni sú národom žijúcim pod Karpatami, národom, ktorý má nielen svoje historické územie, ale i starodávny jazyk, kresťanské náboženstvo a kultúru. Táto pradávna územná uniformita historického Podkarpatska bola však v priebehu dejín často narušovaná a dnes pre politické hranice prakticky neexistuje. Dnes sa jedná o národ bez vlasti (podobne ako Kurdi, či Baskovia). Tiež obrovské množstvo príslušníkov tohto národa bolo asimilovaných ešte v 19. storočí v tzv. “jari národov” medzi príslušníkov novosformovaného rumunského¹³⁰ a novovzniklého slovenského¹³¹ národa, ako aj ukrajinského a maďarského etnika, ktoré veľkú časť Rusínov pretransformovali temer úplne. Okrem politiky (útok Turkov) v asimilácii Rusínov hlavnú úlohu zohralo i náboženstvo, predovšetkým protestantizmus a tiež expanzia latinského obradu.

Ešte v 19. storočí bola východná polovica územia dnešného Slovenska ešte stále temer úplne gréckokatolícka a rusínska, takže po porážke maďarskej revolúcie roku 1848/49 protestantskí aktivisti (napr. S. Vozár vo svojej práci *Hlasem od Tatjer*) r. 1851, na základe rozhodnutia vlády (Haynauové nariadenie) o novom ohraničovaní uhorských administratívnych územných celkov na základe geografie a aktuálneho národopisu (!), navrhovali vytvoriť **rusínsky územný dištrikt s centrom v Košiciach**, popri slovenskom so sídlom v Prešporku (Bratislave) a nemeckom v Šoproni (pozri mapu Uhorska na nasledujúcej strane uverejnenú u Macúrka, str. 250). S tým plne súhlasili Štúr a Hurban, avšak s podmienkou úplného oddelenia týchto dištriktov od Uhorska.¹³² Skutočne tejto požiadavke rakúska vláda aj vyhovel s malými úpravami. Táto jazyková sloboda však trvala veľmi krátko. Už po roku 1851 bola ústava zrušená a za Bachovho absolutizmu všade povinne zavedená nemčina.¹³³

Uhorsko rozdelené v roku 1851 na národnostné dištrikty. Košický okres mal ako úradný jazyk rusínštinu, Bratislavský okres – slovenčinu.

Avšak už v druhej polovici 19. storočia sa verejne a to priamo slovenskými národovcami hovorilo o silnom «stenčení» rusínskeho národa asimiláciou Slováckmi a Maďarmi, napr. v *Letopise Matice (Matky) slovenskej* (r. 1871) čítame: «... som presvedčený, že národ ruský na Tise a Bodrogu, v čas príchodu Magarov (rozumej Maďarov - pozn. autora), bol oveľa mohutnejší a rozšírenejší, nežli je teraz, a že behom času veľká jeho čiastka **budíto sa poslovenčila** v stoliciach: šarišskej, zemplínskej, abaujskej a špišskej, **budíto sa pomaďarčila** v stoliciach: boršodskej, hevešskej, sabolčskej a satmárskej...»,¹³⁴ nehovoriac o silnej asimilácii po II. svetovej vojne.

Niederle roku 1919 napísal o asimilácii Rusínov v Zemplínskej a Šarišskej župe toto: «Stolice zemplínská je z poloviny slovenská, z poloviny ruská (rusínska), jih pak je maďarský... V Zemplíně na severu u Balogha je Zubné ruské (rusínske)... rovněž Pritulany, Poruba, Kajňa, N. Olka, Pravrovce, Vrchovce, Repejov, Pucák, Velkrop, Solník, Vojtovce, Potočka. Tyto všechny obce jsou dnes přihlášeny za ruské (rusínske). Naproti tomu zase Kelbovce, Brušnica, Jakušovce, Křižlovce, Mrazovce, Detřík, Valkov, Petkovce, H. Olšava, Stažkovce, Kožkovce jsou slovenské. Tím se zde hranice od r. 1890 silně změnila. Vedle

toho zmenily se ovšem i hranice ostrovů v Šaryši. A srovnějme, jak další velké změny objevují se nám na první pohled, přirovnáme-li na př. mapu Czoernigovu z r. 1855, anebo docela zprávy z let dvacátých XIX. století u Bidermanna! A r. 1910 přivedl opět změny veliké. Nicméně přes tuto libovůli úřadů a nespolehlivost úřední statistiky můžeme bezpečně souditi, že se zde Slováci nalézají na postupu proti živlu ruskému (rusínskému), a že **mnohá obce, ba i celé kraje, jež dnes slovensky hovoří a za Slováky přihlasují, byly původně kraje ruské** (rusínske)... Na některých končinách lze však ještě dnes viděti, jak se poslovenštijí...». ¹³⁵

Niederle roku 1924 o asimilácii Rusínov na Slovensku na konci 19. a začiatkom 20. storočia napísal: «... Východní části Slovenska většinou jsou poslovenštělí Rusové (Rusíni), ovšem tak poslovenštělí, že dnes o jejich národnosti slovenské není pochyby; odnárodnění šlo každých 10 let rychle ke předu... fakt sám, totiž stále postupné odnárodněování na prospěch živlu slovenského, nedá se popřítí», ¹³⁶ a roku 1927 svoje svedectvo vedeckého pracovníka doplnia: «... vždyť téměř očima možno bylo sledovati rychlý ústup živlu ruského (rusínskeho)...». ¹³⁷

Slovenská oficiálna štatistika po tejto asimilácii v roku 1921 udávala tieto štatistické fakty: na Slovensku (tj. mimo územia vtedajšej Podkarpatskej Rusi) vtedy žilo 2.013.792 Slovákov a Čechov a už len 85.644 Rusínov. ¹³⁸ Keď dnes, tj. v roku 2000 na Slovensku žije okolo 6.000.000 ľudí, teda skoro trikrát viac ako v r. 1921, malo by na Slovensku dnes žiť aj najmenej trikrát viac Rusínov (3x85.644), tj. okolo 250.000. Podľa sčítania z roku 1991 ich však na Slovensku žije (spolu s Ukrajincami) vraj len okolo 30.000 (!), a podľa sčítania z roku 2001 len okolo 35.000 (!).

Posledné zvyšky ešte neasimilovaných Rusínov sa dodnes zachránili v neprístupných Karpatských horách (v “zapadákovoch”). Podľa sčítania v marci roku **1991** na Slovensku žilo len 17.191 Rusínov, pričom 49.099 obyvateľov si ešte zapísalo ako svoj materinský jazyk rusínsky (kultúrny jazyk skýtskeho pôvodu¹³⁹). Za Ukrajincov sa v tom istom sčítaní prihlásilo 13.281 osôb a z nich si len 9.480 uviedlo ako svoj materinský jazyk ukrajinčinu. ¹⁴⁰

Podľa sčítania obyvateľstva na Slovensku v máji **2001**, na Slovensku dnes žije 24.201 Rusínov, pričom 54.907 ľudí si uviedlo za svoj materinský jazyk rusínčinu. Za Ukrajincov sa prihlásilo 10.814 obyvateľov a 7.879 ľudí si uviedlo ukrajinský materinský jazyk. ¹⁴¹

I napriek vyššie uvedeným skutočnostiam a vyše 1100-ročnej

cyrilometodejskej rusínskej tradícii (*Chiesa ruthena* = rusínska Cirkev, 863–1963) sú títo Rusíni od r. 1963 Rímskou administratívou tiež zrazu pokladaní za príslušníkov novovytvorenej “slovenskej” gréckokatolíckej Cirkvi *sui iuris*, po ktorej zasa naopak do roku 1963 nebolo ani chýru ani slychu, lebo v skutočnosti vôbec neexistovala a začala sa formovať len počas Slovenského štátu za II. svetovej vojny.¹⁴² Pred rokom 1963 existovala len starodávna rusínska cyrilometodejská Cirkev s monastyrskými eparchiami, z ktorých dodnes existuje Mukačevská eparchia (a z nej vyčlenené episkopstvá, či exarchát: Prešov, Košice, Hajdudorog...).¹⁴³

Najväčší národotvorný účinok u väčšiny európskych národov mala a dodnes má v dejinách Cirkev. Ona vytvára národy, ale ich aj likviduje. Avšak, keď sa to deje nespravodlivo, Boh bude vyžadovať od zodpovedných účty na strašnom súde, lebo len spravodliví sa spasia (porov. Mt 25,31–46). Pápež Ján XXIII. o tejto národnostnej nespravodlivosti (nútenej asimilácii), ktorá je ťažkým hriechom, hovorí vo svojej encyklike *Pacem in terris* z 11. 4. 1963 toto:

«35. *Sem zvlášť patrí politická tendencia, ktorá sa od 19. storočia rozšírila a rozmohla sa po celom svete, totiž že ľudia toho istého národa chcú si vytvoriť svoj samostatný štát. To sa však pre rozličné príčiny nedá vždy uskutočniť. A tak sa neraz stáva, že jestvujú národnostné menšiny na štátnom území iného národa. Z toho však vznikajú veľmi vážne problémy. V súvisi s tým treba jasne povedať, že **čokoľvek sa proti týmto národnostným menšinám podniká, aby sa podlomila ich životná sila a rast, je ťažkým priestupkom proti spravodlivosti, a to tým viac, ak podobné úsilia smerujú k zničeniu samej národnostnej menšiny.** A naopak, spravodlivosť od štátnych činiteľov zvlášť vyžaduje, aby sa účinne pričínili o to, žeby občania národnostných menšín mohli žiť v ľudských podmienkach, najmä čo sa týka ich jazyka, kultúry, dávnych obyčají i hospodárskych iniciatív».*

Po roku 1950 však pre pravoslávnu Cirkev a po roku 1963 i pre katolícku Cirkev Rusíni prestali na Slovensku oficiálne existovať a to je tiež významný faktor ovplyvňujúci ich výraznú asimiláciu v druhej polovici 20. storočia.

V južnej polovici Slovenska (napr. na Zemplíne a v Šariši), ako aj v Transylvánii žijú dnes okrem Rusínov skýtskeho, ešte aj Rusíni keltského pôvodu, tí sú však, hlavne po II. svetovej vojne (i napriek svojej starodávnej keltskej kultúrnej reči, tj. zemplínštine-šarištine) považovaní za odnož Slovákov.¹⁴⁴ A to i napriek tomu, že ich rusínsky pôvod dokazuje existencia vyše 50.000 starodávnych Rusínov keltského pôvodu, ktorých predkovia sa zo Zemplína vystažovali za časov Márie Terézie do Juhoslávie (Bačka-Vojvodina) a dnes cirkevnoprávne patria do gréckokatolíckej eparchie Križevci. Jedná sa o zemplínskych Rusínov, ktorí emigrovali z územia historického Podkarpatska (dnešného Slovenska a severného Maďarska – Zemplína) asi pred 250 rokmi a dodnes si zachovali rusínske povedomie...

V Poľsku dnes žijú tiež už len malé skupinky kedysi mnohopočetných Rusínov-Lemkov: V rokoch 1944-1946 bolo totiž z územia Poľska vystažovaných na Ukrajinu 480.000 Lemkov-Rusínov a Ukrajincov. Koľko bolo v tom čísle Lemkov a koľko Ukrajincov je dnes nezistiteľné. Poslednú bodku za Rusínmi v Poľsku mala dať tzv. «akcia Visla», ktorá mala zlikvidovať najmä Lemkov z Karpát pod zámienkou, že podporujú protipoľských partizánov. Táto akcia bola prevedená neľudským spôsobom od apríla do júla 1947 a počas nej boli Rusíni-Lemkovia násilne vysídlení a rozptýlení po celom Poľsku, ale najmä na tzv. «*ziemie odzyskane*», teda na niekdajšie nemecké teritória okolo Wroclawi a pri Baltickom mori, ktoré pripadli po II. svetovej vojne Poľsku. Jednalo sa o presídlenie najmenej 145.000 Lemkov-Rusínov. Takýmto spôsobom boli Lemkovia-Rusíni z poľských Karpát zlikvidovaní.¹⁴⁵ Ako hovoria ich dnešní potomkovia, Lemkovia boli rozptýlení satansky premysleným spôsobom, a to tak, že v jednej dedine nesmeli byť viac ako dve ich rodiny. Bolo to urobené za účelom ich definitívnej asimilácie. Opustené cintoríny, gréckokatolícke cerkvi a ich obydlia boli zrovnané so zemou buldozérmi, aby sa nemali a nevedeli (hlavne ich potomkovia) kde vrátiť. Dnes v poľských Karpatoch i napriek tomu ešte žije asi 10.000 Lemkov-Rusínov.¹⁴⁶

Ďalšie, a to na dnešné rusínske pomery obrovské etnikum o sotva

zanedbateľnom počte asi 1.000.000 Rusínov – priamych potomkov Rusínov-emigrantov žije v severnej Amerike (emigrovali za prácou asi pred sto rokmi z územia historického Podkarpatska). Títo Rusíni-Američania dnes i napriek veľkej asimilácii sú zorganizovaní v rusínskej metropolii v Pittsburchu, USA (episkopstvá: Pittsburgh, Pensylvania – 1924, Passaic, New Jersey – 1963, Parma, Ohio – 1969, Van Nuys, California – 1982), okrem toho mnohí aj v samostatných pravoslávnych eparchiách.¹⁴⁷ Po rusínsky však americkí Rusíni už nerozprávajú, ale len po anglicky...

Dnešný stav Rusínov v Rumunsku, Zakarpatskej Ukrajine a Maďarsku nebol nikde oficiálne zverejnený, a preto sa nepozná.

«Sobor»

Slovo «sobor» *súbor, zbor* je staroslovanské slovo moskosibírskeho pôvodu a pôvodne označovalo sibírskeho divého býka, zubra (СОБРЪ > sobor, zubor; porov. sibír-sobor-zubor). V kresťanskej dobe sa výrazom «sobor» začala označovať základná cirkevná jednotka zoskupená okolo episkopa. Soborom sa dodnes v moskosibírskych krajoch nazýva i katedrálna episkopská cerkov.

«Sobor» tvoria baziliánski mníši zoskupení okolo svojho archimandritu-episkopa, ktorého v prípade uprázdneného episkopského miesta i vyberajú-volia, a to spomedzi seba a na doživotie. Episkopské svätenie novozvolenému archimandritovi udeľovali archimandriti-episkopi okolitých soborov. «Sobor» baziliánskych mníchov so svojim archimandritom-episkopom tvoril základ sobornej (katolíckej) Cirkvi a jadro tzv. monastyrskej eparchie (podrobnejšie pozri v kap. 2.2.).

«Stara vira»

Od cyrilometodejských čias na území Uhorska prekvitalo kresťanstvo v gréckom obrade (v staroslovančine). V neskoršom období (v hornom Uhorsku hlavne v 16. st. a neskôr), keď sa začal, na ú-

kor starého cyrilometodejského-gréckeho obradu už masovo pretláčať cudzí latinský obrad (v latinčine), ako aj predtým úplne neznáme protestantské (kalvínske, luteránske) učenie, ľudia začali pôvodné grécke cyrilometodejské zvyky, tradíciu i obrad spontánne označovať pojmom «**stara vira**». Vieru vyjadrenú v pôvodnom gréckokatolíckom obrade volali «stara vira» a vieru vyjadrenú v cudzom latinskom obrade, či rozličné formy protestantizmu ako «nova vira»:

«V starej východoslovenskej náboženskej literatúre nájdeme často pojem 'stara vira' znamenajúci vieru gréckokatolícku. Tak i v kalvínskom 'Katekhisme', ktorý 'na slovensky preložsil' Imrich Šarkaň a vydal v Budíne r. 1895 je náboženstvo 'Szlovjakov' zreteľne vyznačené na str. 5: 'To szicze, zse prez szivota szvateho szp-szenye nyemozseme obsahnucz, vsiczki Kreszczanye jednak maju vericz: alye u nyekterih cslankoch v naucze rozlucsuju se jeden od druhého: to jeszt rimszki katholyici, **sztarej viry**, aug. a helv. viznanya szuczí evangeliczí, z kterich persi lutheranye druhe reformovani lyebo kalvine se menuju'. — Tedy presne podľa početnosti vymenuje pisateľ východo-slovenské cirkvi: katolici, **sztarej viry** (gr.-kat.), luterane, kalvine. V minulom storočí preráža tradícia o starobylosti slovanského obradu tam, kde by sme to najmenej očakávali: u kalvínov. Tradícia o úctyhodnom veku cyrilometodejskej viery v našej zemi. Ba i o tom, že oni — kalvíni a luteráni pochodia z tejto cyrilometodejskej viery, prečo ju volajú '**stara vira**' a jej terajších príslušníkov '**starovercami**'...». ¹⁴⁸

Sasinek podobne hovorí o Zátisí a Sedmohradsku, že pôvodná viera vyjadrená v gréckom obrade sa tam vždy označovala ako «stara vira» a jej príslušníci «staroverci»:

«Vedle latinské církve zůstala tam i na dále východní církev slovanská, které se tam dosavad (tj. do roku 1885 — pozn. redakcie) přidružují Rumuni a Maďaři. Věřící latinské církve nazývají je 'starověrci'; co jest zajisté hovornou tradicí, že tam slovanská církev starší jest, nežli latinská». ¹⁴⁹

Kalvíni i luteráni nikdy nemali dôvod zakrývať svoj pôvod z gréckokatolíkov, veď každému je i dnes jasné, že vznikli reformou, tj. premenou-zmenou niečoho starého na nové. Veď preto sa aj vola-

jú: «reformované Cirkvi», «reformovaní», či od protestovania proti starému: «protestanti». Rímskokatolíci na Slovensku však, a to hlavne v poslednom období, zakrývajú svoj pôvod z gréckokatolíkov, pretože v ich prípade sa zmena obradu nedá ničím ospravedlniť, ba ani ničím pekným a povzbudivým odôvodniť. Práve pre túto príčinu aj v 19. storočí obnovený cyrilometodejský ruch na Slovensku začal práve medzi slovenskými protestantami a nie slovenskými rímskokatolíkmi, ktorí do toho času nemali a ani nechceli mať so sv. Cyrilom a sv. Metodom nič spoločné (latinská Splitská synoda sv. Metoda dokonca vyhlásila za heretika).

Aby v druhej polovici 20. storočia latinskí dejepisci, politici, či cirkevní predstavitelia nejako šikovne «zamaskovali» svoj gréckokatolícky cyrilometodejský pôvod, radšej vedome, a niektorí zas vo svojej nevedomosti, v masovokomunikačných prostriedkoch na Slovensku po roku 1989 do nemoty opakujú vymyslenú bájkku, ktorá sa prieči historickým dokumentom, zdravému rozumu, logike i Tradícii, že sv. Cyril a Metod boli vraj rímskokatolíkmi a šírili na Veľkej Morave latinský obrad... a že vraj zaviedli glagoliku a že teda latinský obrad bol vraj na Slovensku pôvodným, originálnym už od samého počiatku pokresťančenia krajiny.¹⁵⁰ Prečo potom Cyrila a Metoda latinský benediktínsky mních Viching tak urputne celý život prenasledoval, a prečo ne jeden pápež zakazoval cyrilometodejskú liturgiu a prečo Splitská rímskokatolícka synoda vyhlásila sv. Metoda za heretika... to už nevedia vysvetliť..., a preto tieto a mnohé iné historické skutočnosti nepravdy voči všetkému originálnemu cyrilometodejskému obyčajne takticky, alebo zamlčujú, alebo neobjektívne preskakujú...

Staré ľudové porekadlo hovorí, že «tisíckrát opakovaná lož sa stáva pravdou». Smutné, ba pohoršujúce na celej veci je však to, že na Slovensku túto nepravdu hlásajú i niektorí z vysokých hodnostárov rímsko-katolíckej Cirkvi, ktorí takýmto spôsobom už nie sú viac členmi «rímskokatolíckej» Cirkvi, ale už len «rímskej», pretože svojou nespravodlivosťou likvidujú všetko, čo nie je «rímske-latinské» zabíjajú «katolicitu» (od gréckeho «καθολικός» *všeobecný, soborný*), tj. «všeobecnosť, sobornosť» Cirkvi, za ktorú

Christos zomrel! Isus Christos sám o sebe povedal: «*Ja som cesta, pravda a život. Nik nepríde k Otcovi, iba cezo mňa*», (Jn 14,6); «*Ak vaša spravodlivosť nebude väčšia ako spravodlivosť zákonníkov a farižejov, nevojdete do nebeského Kráľovstva*», (Mt 5,20), teda nikto sa nespasí, ak nie cez **pravdu** a ju obhajujúcu **spravodlivosť**. Diabol je otec lži. Kto teda nemiluje a nehovorí pravdu je synom diabla (porov. Jn 8,44). Na inom mieste hovorí Christos: «... *kto koná pravdu, ide na svetlo, aby bolo vidieť, že svoje skutky koná v Bohu*», (Jn 3,21). Preto na prelome tisícročí je už na čase, aby i latinská Cirkev na území bývalého Uhorska vyšla s **pravdou** na svetlo a verejne priznala nekatolícke, ba protikatolícke omyly svojich nehodných členov v minulosti, s garanciou skorej nápravy a prísľubom neopakovania sa. Ak sa bude i naďalej zakrývať **pravda**, že všade (Čechy,¹⁵¹ Morava, Sliezske, Slovensko, Maďarsko, Podkarpatská Rus) kde priamo pôsobili sv. Cyril a Metod, prekviatal niekoľko storočí gréckokatolícky obrad, ktorý bol následne násilne a **nespravodlivo** vytisnutý latinským a naďalej sa budú šíriť bájky o Cyrilovi a Metodovi, ktorí vraj šíрили latinský obrad, jednota v Cirkvi medzi katolíkmi a pravoslávnyimi nikdy nenastane. Hospod' Boh prácu nespravodlivých pracovníkov vo svojej vinici neblahosloví, a preto nutne dochádza k úpadku Cirkvi a zmenšovaniu religiozity obyvateľstva.¹⁵² Táto štúdia práve poodkrýva túto historickú **pravdu**..., a dokladá ju historickými faktami dávajúc recept na liečenie tisícročného neduhu (pozri praktické návrhy v 6. kapitole).

Termín «*stara vira*» vo vzťahu ku gréckokatolíkom sa okrem iného objavuje dokonca i v oficiálnych kráľovských dokumentoch 16. storočia: napr. v dokumente z roku 1567 uhorský kráľ Ján II. vládnucci v Sedmohradsku označuje gréckokatolícku vieru ako «*stara vira*» (*antiqua fide*): «*Joannes II. dei gratia electus rex Hung., Dalm., Croatiae etc. Egregie fidelis nobis dilecte salutem et gratiam. Conqueruntur... committimus tibi et mandamus firmiter, quatenus eos dein in antiqua fide et ceremoniis non turbes, nihominus eos fidem christianam praedicant, illi ne impediuntur, sed libere absque impedimento et metu praedicent. Secus non facias.*

Data Albae Juliae die 18. Febr. a. d. 1567. Joannes electus rex mp.».¹⁵³

Termín «stara vira», presnejšie povedané «svätá stará vira», na označenie gréckokatolíckeho obradu používa i vладыka Josif Roga de Camellis roku 1695: «*Acatholici, praesertim moderni, nullum habent scrupulum jurandi falsum et fidem suam oretenus negandi et aliam profitendi. — Ego dicere possum de Methodio, episcopo Munkacsiensi, antecessore meo, id, quod audiui, videlicet, quod solebat suis dicere haec verba: Fili mi, ego — animam meam laesi profitendo detestandam Unionem, ut possem vivere inter vos et vos, amicos meos, salvarem, confirmando in vobis antiquam et veram fidem orientalem. Et quando abivit Munkacsino Poloniam, ubi ante duos annos mortuus est, sic ubique exorabat: patior pro **sancta fide antiqua, fide orientali**, ab impiis unitis persequuta*».¹⁵⁴

«Vlachovia-Valasi»

Je to pôvodný praslovanský názov pre pohanských Hunov-Avarov-Obrov-Rómov,¹⁵⁵ z ktorých po prijatí cyrilometodejského kresťanstva (teda z pokrstenej časti) vznikol dnešný rumunský národ a z nepokrstenej časti vzniklo etnikum dnes známe pod názvom «Cigáni-Rómovia». Po zániku arpádovského Uhorska a po pošliapaní všetkého cyrilometodejského, po vyhlásení starej-cyrilometodejskej viery za pohanskú (pozri kap. 3.3.), tento výraz nadobudol druhotný-sekundárny význam: začal v ústach Kumánov-Maďarov, a vôbec cudzincov-rímskokatolíkov v Uhorsku označovať všetkých «starovercov», tj. pôvodné gréckokatolícke obyvateľstvo Uhorska bez ohľadu na jeho slovanský alebo neslovanský pôvod. Prichádzajúci Kumáni (Maďari), ktorí postupne uchopili takmer všetku moc v Uhorsku a orientovali sa na západný (latinský) obrad, totiž prestali rozlišovať medzi:

- a) gréckokatolíckmi Rusínmi-Ruthénmi, **vyhlasovanými za pohanov** (pozri ďalej) a
- b) **skutočnými pohanmi**, tj. Cigánmi (Rómami) zachovávajúcimi

naďalej, a to i v kresťanskom prostredí svoje dávne pohanské obyčaje.

Po násilnom presídlení gréckokatolíckeho obyvateľstva (zásadne odmietajúceho platiť cirkevné desiatky, tj. odmietajúceho latinský obrad ako taký) z úrodných dunajských a potiských nížin na nehostinné svahy Karpát (na základe 53. konštitúcie IV. Lateránskeho koncilu, pozri ďalej), sa presídlenci-gréckokatolíci nutne, ak chceli prežiť, museli začať zaoberať chovom oviec, a tým názov «valachovia», «valasi» nadobudol tentoraz už tretí význam – označuje chovateľov oviec (porov. dnešný výraz «bača» so svojími pomocníkmi «valachmi»).

Výrazy «valachovia», «valasi», teda pôvodne označovali:

1. — Nepriateľov a zotročiteľov Slovanov, tj. Hunov = Avarov = Obrov (4. až 12. storočie).
2. — Neskôr všetkých «starovercov», tj. gréckokatolíkov s cyrilometodejským kultúrnym dedičstvom, a to bez ohľadu na ich slovanský či neslovanský (rumunský) pôvod (hlavne po 16. storočí).
3. — A najnovšie **aj** chovateľov dobytká, hlavne oviec, bez ohľadu na pôvod a náboženské vyznanie (od 14. storočia až dodnes).

«Župa» – «Išpanstvo»

Výraz «župan» je v najstarších listinách doložený vo forme «jopan» (8. storočie), «zupanos» (9. storočie),¹⁵⁶ «iupanos» (11. storočie).¹⁵⁷ Jeho modifikácia-slovo «(h)išpán» («špan») je praslovanský rusínsky výraz moscho-iberského plemena Slovanov označujúci príslušníka moscho-iberskej (mosko-sibírskej) vyššej spoločenskej vrstvy, teda rusa-pohlavára (šľachtica). V Uhorsku sa rozšíril s nástupom vlády Arpádovcov, tj. Uhrov=Praslovanov moscho-iberského plemena pôvodne sídliačich v povodí podkarpatskej rieky Uh. Územný celok vo vlastníctve, alebo správe jedného (h)išpána sa nazýval «(h)išpania» alebo «(h)išpanstvo». Adekvátny moscho-iberský praslovanský výraz «(h)išpania» > «hispania» (Španielsko, porov. lat. «Hispania») nachádzame na Iberskom poloostrove, označujúci tentoraz celú krajinu, tj. starodávne územie osídlené pleменom Moscho-Iberov; latinským ekvivalentom prastarého «(h)išpán» alebo «špán» je «comes»; «išpanstvo» («ispansag») – «comitatus» (porov. nem. «Gespan», «Gespanschaft»).

Varianta «župan», «župa» sa objavuje znova až v 19. storočí. Bernolákov slovník z konca 18. storočia vydaný v rokoch 1825-1827 slovo «župan» taktiež ešte nepozná a na jeho mieste všade píše: «išpan», «išpanství». ¹⁵⁸ Pre lepšiu zrozumiteľnosť v slovenčine v tejto práci pri popise dejín, a to i pred 19. storočím užívame výrazy «župan» a «župa».

Najstaršia zmienka o rozdelení Uhorska na išpanstvá (župy) je z čias Štefana I. (997-1038). «Išpanie» = «župy-komitáty». ¹⁵⁹

Za Štefana I. bolo vraj Uhorsko rozdelené na 45 išpanií (žúp). Uhorsko bolo logicky rozdelené podľa povodí jednotlivých riek. Povodie rieky Poprad a Hornád vytvorili napr. Spišskú župu (Spiš); povodie hornej Torysy a Tople vytvorilo Šarišskú župu (Šariš); povodie strednej Tople, Ondavy a Laborca vytvorilo župu Zemplínsku (Zemplín); povodie rieky Uh vytvorilo župu Užanskú; povodie Latorice a Boršovy vytvorilo župu Berežskú; ktorá susedila so župou Uhočanskou, ktorej súčasťou bola i neskoršia župa Maramorošská. Maramoroš sa stal samostatnou župou až v 14. storočí. Hlavou každej župy bol nadžupan (*főispán*). Bol predstaviteľom kráľa v danom kraji. Mal najvyššiu administratívnu i súdnu moc. Sídlil v hlavnom tzv. župnom hrade. Každá župa mala svoju zástavu, svoje vojsko, ktoré volali do služby a udržiavali župani. Župani zbierali i daň kráľovi a za svoje služby si mohli z tejto dane zadržať pre seba jednu tretinu a dve tretiny odovzdávali kráľovi. Županom pomáhali zámkoví stotníci (*várkapitány*), ktorí rozkazovali zámkovému služobníctvu (*servientes castri*). Tu patrili i slobodní gazdovia (*libertini*)... ¹⁶⁰

V druhej polovici 12. storočia bol počet žúp v Uhorsku rozšírený na 72. ¹⁶¹ Hranice jednotlivých žúp v Uhorsku sa zachovali temer nezmenené až do I. svetovej vojny a na Slovensku až do roku 1922. ¹⁶² Od 1. januára 1923 boli hranice žúp na Slovensku a Podkarpatskej Rusi upravované a v roku 1927 boli župy definitívne zrušené. ¹⁶³

¹ M. Lutskey, «Historia Carpat-Ruthenorum, II/2», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 14, Prešov, 1986, str. 235.

² «... ego heri supra dicto Domino Episcopo de Camellis, **Archimandritæ**

Venerabilis Monasterii Sancti Nicolai...», (J. Basilovits, *Brevis notitia fundationis Th. Koriathovits*, II, Cassovia, 1799, str. 11).

³ Plné grófske meno «Jozef Roga de Camelis» uvádza J. Špirko, *Cirkevné dejiny*, II., Turčiansky Sv. Martin, 1943, str. 275.

⁴ A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 391.

⁵ «Die 25-a Iunii. Millesimo Septingentesimo Decimo quarto. Io. Iosephus Hodermárszky. Eppus Graeci Ritus Unitorum Archi Mandrita S. Nicolai Munkaciensis ad Munkáts», (M. Lutskey, «Historia Carpato-Ruthenorum, III», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 16, Prešov, 1990, str. 155).

⁶ Porov. Г.Г. Визънтій, *Крѣткое Припѣдковѣ Морѣльныхъ, илѣ Правныхъ Словѣніе Дѣвнымъ Осѣбамъ потребное*, Теріава, 1727, str. 206-208.

⁷ Všetky rády, kongregácie, reholné spoločnosti, ktoré vznikli neskoršie na Západe, a to v počte dnes dosahujúcom niekoľko tisíc, nemajú «veľký anjelský obraz», preto nie sú «anjelským činom».

⁸ Porov. А. Пекар, «Василіянська Провінція св. Миколая на Закарпатті», *Нарис історії Василіянського Чину Святого Йосафата*, Roma, 1992, str. 384.

⁹ Tak to robí napr. J. Kútnik, v článku «Benedictine Missionaries in Slovakia in the 9th-11th Centuries», *Slovak Studies*, Cleveland-Rome, XXII (1982) 103, kde napr. baziliánsky monastyr v Legnave označuje za benediktínsky.

¹⁰ Porov. P. Giannini, «Il monachesimo basiliano in Italia», *Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata*, Grottaferrata, XLI (1987) 5.

¹¹ Dokument napísaný baziliánskym archimandritom Cypriánom v monastyre S. Giovanni Teriste di Stilo, (porov. N. Ferrante, *Santi italogreci in Calabria*, Villa S. Giovanni, 1981, str. 51).

¹² Porov. dokument uverejnený v A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 29.

¹³ «Nota adiuncta epistolae praecedenti, de persona Basilii Tarasovic, 1642» v knihe: M. Lacko, *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*, Roma, 1955, str. 205.

¹⁴ Slovania až do príchodu Hunov=Avarov=Rómov (4.-7. storočie) mali intenzívne svetlé, tj. blondavé (biele, bielavé) vlasy a modré (belavé) oči, v Karpatoch to platilo ešte aj v čase vzniku Uhorska, tj. v 11. storočí, ba i neskôr, (porov. G.A. Timkovič, «Pôvod 'Cigánov'», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, II/1 (1997) str. 113); Sasinek o existencii «bieleho» a «čierneho» Uhorska uvádza okrem mnohých iných aj tento dôkaz: «Brunnus episcopus abiit in provinciam Ungariam, quae dicitur **alba Ungria** ad differentiam alteri **Ungrie nigre**, pro eo, quod populus est colore fusco velut Etiopes», (Ademari Hist. lib. 3.

Pertz SS. IV, 129 in F.V. Sasinek, *Slováci v Uhorsku*, Turčiansky Sv. Martin, 1902, str. 27); *Kniha Stepennaja* uvádza, že «bieli Uhri» sú Slovania: «Eo tempore tributarii (Russis) fuerunt... Kosari, Bulgari ad Danubium, **Ungari albi**, Czech, Poloni... hi omnes olim uno nomine Slavoni dicebantur, at a Rurici tempore (= okolo r. 864) Russi dici ceperunt», (porov. F.V. Sasinek, *Slováci v Uhorsku*, Turčiansky Sv. Martin, 1902, str. 29); «... teda Uhorsko i po rozklade Veľkomoravskej državy bolo slovanským, a len po pristáňovaní sa Maďarov (... Kumannov) utratilo svoju tvárnosť slovanskú...», (F.V. Sasinek, *Slováci v Uhorsku*, Turčiansky Sv. Martin, 1902, str. 7); porov. F. Sasinek, *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*, Skalica, 1867, str. 55-57; porov. J. Záborský, «Maďari pred opanovaním terajšej vlasti – Bieli a čierni Uhri», *Letopis Matice Slovenskej*, Turč. Sv. Martin, XI/1 (1874) str. 39-41.

¹⁵ Slovo «Uhorskó» je jedným z mnohých príkladov dnes už zaniknutej praslovanskej digammy «f» [čítaj hw], (porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 45-47); U podkarpatských Rusínov, tj. Praslovanov skýtskeho plemena sa pôvodne vyslovovalo v tvare «*f8ropcko» [hwouhorskó]. Úvodné w sa dodnes zachovalo v poľštine «Węgry», kým úvodné prídychové h zasa v latinčine «Hungaria» a od nej odvodených západoeurópskych jazykoch napr. anglické «Hungary».

¹⁶ Porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, mapa v prílohe č. 2.

¹⁷ «Vihorlat», prípadne v Moscho-Ibermi kontaminovanej výslovnosti «Bihorlat» (Byhorlat), ako aj «Byharsko» s velehradom «Byhor» (Byhar) – všetky tieto slovanské názvy sa po prepise z cyriliky do latiniky písali pôvodne s «y» (ypsilonom), (porov. mapu Uhorska z roku 1750 v G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 125; porov. *Chronicon Pictum (Képes Krónika)*, kap. 102, Phototypice impressum, Budapeštin, 1964, str. 72), pretože boli a sú odvodené od staroslovanského základu «(В)ѹгорь» (V)uhor zachovávajú starodávnu praslovanskú digammu (zvuk v) na začiatku. Ide vlastne o široký pruh podkarpatskej, slovanskými (V)uhrami od samého začiatku ovládanej zeme v povodí riek Váh, (V)uh a horná Tisa (Byharsko), (porov. F. Bokes, *Slovenská vlastiveda, IV, Dejiny Slovákov a Slovenska od najstarších čias až po prítomnosť*, Bratislava, 1946, str. 63).

¹⁸ Maďarský názov «Nagy Varád» je doslovným prekladom staroslovanskeho výrazu: «**ВЕЛ(ИКЪ)-ГРАДЪ**», tj. «Velehrad» a označuje staroslovanské hradište Byhar, tj. hlavné, opevnené, ohradené mesto Byharska. Staroslovanské skýtske «**ГРАДЪ**» *mesto* v moscho-iberskej forme «**ГАРАДЪ**» > «**ГОРОДЪ**» malo v praslovanskej výslovnosti na začiatku praslovanskú digammu «*҃*», «**҃*» **АРАДЪ**] [čítaj *hwarad*], odtiaľ je neskoršie maďarské «varád» (i rumunské «orad-ea»), či maďarské «város», porov. staroslovanské «**ВАРЬ**» *palác, opevnené miesto pánovníka*, (porov. *Lexicon linguae palaeoslovenicae*, I, Praha, 1958, str. 167). Pre zaujímavosť uvádzame aj keltský-zemplínsky ekvivalent «**ГАРДЪ**» *mesto*, (porov. angl. «gard-en», maď. «kert» *ohradené miesto, záhrada*) – obyvatelia Trebi-

šova a jeho okolia dodnes nazývajú Zemplínske «Hradište» pri Trebišove kelt-ským-zemplínskym výrazom «Hard-ište» (porov. M. Majtán, *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov*, Bratislava, 1972, str. 145). Príbuznosť moskovského «**ороса**» s maďarským «varád» a rumunským «oradea» (v ktorom sa digamma stratila úplne) je ďalším dôkazom o moscho-iberskom pôvode bieleho arpádovského Uhorska. Moscho-iberský pôvod dokazujú i názvy ďalších početných lokalít, ako napr. «Balaton», ktorý je odvodený nie od skýtskeho-ruského «**БААТО**», ani nie od keltského «**БААТО**» (ako napr. Baltik, Baltické more), ale od moscho-iberského «**ΒΑΛΑΤΟ**» [čítaj *balato*].

¹⁹ Podobne ako názov «Veľká Morava» bol odvodený od rieky Moravy.

²⁰ Arpádovské Uhorsko bolo slovanské a celá arpádovská dynastia, dodatočne nazvaná podľa «prvého» vodcu, pochádzala z Karpát od rieky Uh (porov. «(K)arpát» > «(H)-Arpád», o úvodnom prídychu v slovách začínajúcich samohláskou porov. G.A. Timkovič, «Staroslovančina je prvým spisovným jazykom podkarpatských Rusínov», *Blahovistnik*, Prešov, 5 (1998) str. 119-121); Arpádov nástupca – vojvoda Zaltas-Zoltán (+947) má slovanské meno «**ЗЛАТО**»... Macúrkové etymológie z turečtiny sú pritiahnuté za vlasy, (porov. J. Macúrek, *Dějiny Maďarů a Uherského státu*, Praha, 1934, str. 29); Preto i slovenskí národovci pri založení Matice (Matky) Slovákov zvolili za znak Matice slovenskej a neskorší znak Slovenska pôvodne rusínsky arpádovský dvojkríž na troch vrchoch. Na slovanský pôvod bieleho Uhorska a slovanský pôvod Arpádovcov ukazujú aj skutočnosť, že zákonné nariadenia, ako ich poznáme z latinsky písaných prameňov 11.-12. storočia, obsahujú základnú slovanskú terminológiu, ktorá po príchode Kumánov (Maďarov) a ich usadení sa v Uhorsku, prešla i do maďarskej reči.

²¹ Praslovania-Kelti podobne ako i Praslovania-Moscho-Iberi užívali zvuk *g* všade tam, kde Praslovania-Skýti *h* a navyše, u Keltov prevládala nosová výslovnosť samohlások, preto i podkarpatská rieka so skýtskym názvom «Uh» (**ΟΥΗ**) sa panónskymi a zemplínskymi Praslovanmi-Keltami nazývala «(h)Ung», (porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 66); Názov «Uhorsko», prípadne «Uhria» je praslovanskou skýtskou variantou praslovanského keltského výrazu «(H)ung(a)ria». Keďže v 12.-13. storočí prisťahovaní Kumáni (Maďari) sa usadili predovšetkým v oblasti Panónie, tj. v zemi Slovanov keltského pôvodu, udomácnila sa u nich, tj. v maďarčine, praslovanská-keltská varianta «Hung» – «Hungaria».

²² «... Nunc restat dicere quare populus de terra scythica egressus Hungari vocantur. Hungari dicti sunt a castro Hungu, eo quod subiugatis sibi Sclauis...», («Anonymi Belae regis notarii de Gestis Hungarorum liber, cap. 2» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 5); «... et uocatus est Arpad dux Hungarie, et ab Hungu omnes sui milites uocati sunt Hunguari secundum linguam alienigenarum, et illa uocacio usque ad presens durat per totum mundum», («Anonymi Belae regis notarii de Gestis Hungarorum liber, cap. 13» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta*

Arpadiana, Sangalli, 1849, str. 15); Slovanský názov «Uhorsko» (Hungaria) ako označenie ríše-kráľovstva sa bežne používal medzi Slovanmi aj po príchode a repatrizácii Kumánov (Maďarov) a pretrval až do začiatku 20. storočia.

²³ Porov. G.A. a J.V. Timkovič, «Križ», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, II/1 (1997) str. 5-23.

²⁴ *Kniha Stepenaja* uvádza: «Eo tempore tributarii (Russis) fuerunt... Kosari, Bulgari ad Danubium, **Ungari albi**, Czechii, Poloni... hi omnes olim uno nomine Slavoni dicebantur, at a Rurici tempore (= okolo r. 864) Russi dici ceperunt», (porov. F.V. Sasinek, *Slováci v Uhorsku*, Turčiansky Sv. Martin, 1902, str. 7, 29).

²⁵ «Quando veru **Ungarios** Italiam intrasse comperimus, pacificari cum **eisdem Sclauis**, teste communi deo, multum desideravimus, promittentes eis propter deum omnipotentem ad perfectum indulgere omnia mala contra nos nostrosque facta et omnia reddere, que de suis nostros constaret habere, quatenus ex illis securos nos facerent et tam diu spatium darent...», («Epistola – Summo pontifici et universali papae... Joani», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, III, Brno, 1969, str. 242).

²⁶ «... Factum est ergo, ut pene cuncta Ungrorum natio sit prona ad percipiendum fidem sanctam, sed et alie Sclavorum provincie ad credendum prompte...», (R. Marsina, *Corpus diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, I, Bratislava, 1971, str. 42; porov. J. Stanislav, *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch*, Turčiansky sv. Martin, 1950, str. 197).

²⁷ «Quodsi adieceris Ungariam in partem Sclavanie, ut quidam volunt, quia nec habitu nec lingua discrepant, eoque latitudo Sclavice lingue succrescit, ut pene careat estimatione... Quibus autem doctoribus ad fidem venerint, minime compertum habeo, nisi quod in omnibus observantiis suis Graecos magis quam Latinos imitari videntur», («Helmoldi presbyteri chronica slavorum», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, I, Brno, 1966, str. 254; porov. *Helmolda kněze bužovského Slovanská kronika*, Praha, 1947, str. 13; F.V. Sasinek, «Církev cyrillo-methodějská», *Sborník velehradský*, Brno, IV (1885) str. 56).

²⁸ Slovo «Moskva» (Mosoch, Mešek) vo svojom pôvodnom význame slova «**мѡхъ**» [čítaj *moschos*] označuje býka-tura-hovádo, (porov. G.A. Timkovič, «Prečo sa vo Sv. Písme kráľ a vládca diablov, tj. vládca pekla nazýva 'Belzebub', keď my ho voláme 'Luciferom'?», *Blahoviestnik*, Prešov, 5 (1998) str. 124-126); V erbe podkarpatskej Bukoviny (**вѣковина** = *bykovina*) dominuje hlava býka-vola. O Slovanoch v Uhorsku «uctievajúcich kravy» hovorí úplne jasne napr. perzský historik prvej polovice 11. storočia Mahmúd Gardízi. Podobne, ako väčšina orientálnych dobových spisovateľov semitského sveta označuje Rusov-Rusínov plemena Magog výrazom «Madžgharijatu», pretože slovo «Magog» v Oriente vyslovujú ako «madžhus»!, (porov. «Okrasa histórie od Gardíziho», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, III, Brno, 1969, str. 425-428). Čo však pletlo niektorých európskych historikov a viedlo ich k mylným záverom – k stotožňovaniu

starodávneho slovanského plemena «Madžgharijatu» so súčasnými «Maďarmi».

²⁹ O historických dôkazoch, že «Turci» na území Uhorska sú Uhri pozri podrobnejšie J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 42-50; Dokonca je historicky dokázateľné, že dnešní Turci v pravom zmysle tohto slova, tj. obyvatelia dnešného Turecka (bývalá Osmanská ríša), sa prisťahovali z Ázie v 11. storočí a dostali meno z praslovanského «*тѹръъ*» *býk, vól*, ktorého cititeľmi boli Praslovania mosko(vsko)-iberského plemena, ktorého pradomovinou bola Malá Ázia. Poukazuje nato i názov maloázijského pohoria «Taurus» *tur-býk*, ako aj samotný «turecký pomesiac», čo nie je vlastne nič iné ako rohy praslovanského božstva tura-býka.

³⁰ Turkiou Uhorsko označovali grécki historici, ako napr. Theofan, Zonaras, Cedren, Kuropalat a predovšetkým cisár Konštantín Porfýrogenet (*De administrando imperio*).

³¹ V areáli «historického Vihorlatu» sa nachádzajú Volovské vrchy (na východnom Slovensku západne od Košíc), ktoré svojim názvom dodnes upozorňujú na dávnu úctu k božstvu vola-býka, podobne mesto Volovec so svojim Voloveckým rajónom na východ od rieky Uh (dnes na Zakarpatskej Ukrajine).

³² V mape Uhorska z roku 1579 je rieka Uh označená v prapôvodnej forme priamo ako «Vug», tj. aj s pôvodnou digammou (v), (porov. K. Nemes, «Vngariae loca praecipua recens emendata atqwe edita, per Ioannem Sambucvm Panonivm imp. ms. historicvm. 1579», *Cartographia Hungarica*, (Magyarország térképei a XVI. és XVII. századból faksimile kiadásban), I, Budapest, 1972).

³³ Slovo «Váh» je variantou toho istého názvu «(V)uh», Praslovania Kelti mali totiž tendenciu nahrádzať výslovnosť zvuku *u* zvukom *a* (porov. názov «Russia» s keltskou anglickou výslovnosťou [rašb], prípadne keltský pôvod výslovnosti poľského zámena «są» *sú*, slovo «kur» *kohút* a «kar» *pohrebná hostina u Keltov-Gálov* a pod.).

³⁴ O neosídlení středného Slovenska v staroveku porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 15.

³⁵ Listina z roku 1412: «... populus et hospites ecclesie nostre Moskfalua vocata...», (porov. M. Jeršová, «Slovenský diplomatár» in *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 30, str. 97-98); «Moskfalua» sa dnes nazýva «Moškovec» a leží 800 metrov od sútoku Polerieky a Turca.

³⁶ Stojí za povšimnutie, že na teritóriu bývalej Turčianskej išpanie, kde sa usadili moscho-iberskí Uhri od podkarpatskej rieky Uh, ako vládnuce plemeno v Uhrách, sa dodnes vyskytujú osady s názvami ako: «Turčiansky sv. Jur(aj)», «Turčiansky sv. Michal», «Turčiansky sv. Kozma a Damián (dnes Turčiansky sv. Martin)», čo sú všetko v gréckokatolíckej Cirkvi svätých prvej kategórie a ich vyobrazenia sa nachádzajú dokonca i na tzv. svätoštefanskej korune z 11. storočia.

³⁷ Д.С. Лихачев, «Слово о полку Игореве» i памятники древнерусской ли-

метастуры, Ленинград, 1976, стр. 38-41; J. Horáček, *Slovo o pluku Igorovom Igora syna Sviatoslava vnuka Olega*, Bratislava, 1947, str. 31-41.

³⁸ Priamo sa o praslovanskom-keltskom titule-hodnosti «κῡρῡ» zmieňuje napr. rímsky cisár Konštantín Porfyrogenet r. 945 v *De administrando imperio*, kap. 40., kde opisuje život Turkov (tj. Uhrov – Slovanov moscho-iberského plemeňa, čitateľov tura) krátko potom, ako obsadili Panóniu obývanú prevažne Slovanmi-Keltami: «Za svoju prvú hlavu podľa postupnosti pokladajú kniežatá z rodu Arpáda a dvoch ďalších ‘gylasa’ a ‘karchasa’, ktorí vykonávajú úrad sudcu. Každý rod má tiež náčelníka. Je treba vedieť, že ‘gylas’ (γῡλᾱς) a ‘karchas’ (καρχᾱς) nie sú osobné mená, ale hodnosti», (porov. *Magnae Moraviae Fontes Historici*, III, Brno, 1969, str. 397; porov. tiež Gabriele de juxta Hornad, *Initia religionis christianae inter Hvmgaros Ecclesiae orientali adserta*, Francofvrti-Lipsiae, 1740, str. 37-38); «καρχᾱς» nie je nič iné ako gréckymi písmenami prepísané slovanské «κῡρῡκῡρῡς» kohút (kur-ka), (porov. G.A. Timkovič, «Postríženie», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, II/1 (1997) str. 25) a Porfyrogenet ešte podotýka, že to nie je meno, ale titul-hodnosť človeka!

³⁹ Skutočnosť, že Maďari sú totožní s Kumánmi, dosvedčuje okrem iných aj sám Anonymus vo svojej kronike *Gesta Hungarorum*, v správe o siedmych kumánskych vojvodoch, ktorí obsadili Uhorsko... (pozri poznámku č. 45 na vedľajšej strane).

⁴⁰ Pozri najstaršiu podrobnú mapu Uhorska od Lazara Deaka (= Ďak, t.j. *spevák-kantor* na gréckokatolíckych Bohoslužbách) z roku 1528, (K. Nemes, «Magyarország legrégibb részletes térképe, 1528», *Cartographia Hungarica*, (Magyarország térképei a XVI. és XVII. századból faksimile kiadásban), I, Budapest, 1972).

⁴¹ «Kumáni» a «Kuni» sú rovnocenné synonymické názvy, ktorými Slovania označovali kočovné kmene príselcov Maďarov; «Arpádem priveđený národ byl snad slovanský aneb bulharský: národ ale který jmenujeme maďarským, je vlastně kumanský», (F.V. Sasinek, «Církev cyrillo-methodějská», *Sborník velehradský*, Brno, IV (1885) str. 59).

⁴² Slovo «iobbagiones», tak časté v historických latinsky písaných dokumentoch stredovekého Uhorska, označuje triedu bezmajetných tulákov-príselcov povýšených za dobré služby v kráľovskom vojsku do šľachtického stavu. Výraz «jô-bbagion» vznikol kompiláciou maďarského «jó» *dobry* a latinského «va-gus» *tulák, príšelec* a v doslovnom preklade znamená *dobry tulák*; Z tejto zloženiny pochádza i maďarské «jóbbagyság» *stav poddanstva, poddaní*; «jóbbagy» *poddaný*, (porov. S. Mitrák, *Magyar-ország szótár*, Ungvar, 1922, str. 484); Príčinou viacerého významu slova «iobbagiones» je skutočnosť, že pôvodne nemajetní tuláci-príselci Kumáni (Maďari) dostali v priebehu času *zlatými bulami* rovnaké práva ako privilegované rusínske-uhorské obyvateľstvo, čo spôsobilo, že i Rusíni-Uhri (panujúce obyvateľstvo v Uhrách) sa v konfúzii označovali tiež ako privilegovaní kráľovskí iobbagioni. Keď v priebehu storočí (hlavne po 16.

st.) Rusíni stratili privilégiá a boli uvrhnutí do poddanstva, slovo «iobbagióni», ktoré sa už v tom čase viažalo na nich, nadobudlo nový význam označujúci *nevolníka*.

⁴³ Podrobnejšie pozri G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 126.

⁴⁴ «Ъ» sa zvykne prepisovať ako koncovka *-er*, prípadne ako *-or*, (porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 58).

⁴⁵ «... Nunc restat dicere quare populus de terra scythica egressus Hungari vocantur. Hungari dicti sunt a castro Hungu, eo quod subiugatis sibi Sclauis, septem principales persone intrantes terram Pannonie diutius ibi morati sunt... Tunc hi septem duces **Cumanorum** cum uxoribus et filiis suis, nec non cum magna multitudine in Pannoniam venire concesserunt. Similiter et multi de Ruthenis Almo duci adherentes, secum in Pannoniam venerunt...», («Anonymi Belae regis notarii de Gestis Hungarorum liber, cap. 2, 10» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 5, 12; «P. Magistri, qui Anonymus dicitur, gesta Hungarorum, cap. 2, 10», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, I, Praha-Brno, 1966, str. 212-213).

⁴⁶ Porov. F. V. Sasinek, «Slovanské dejepisné žriedla (Nestor, +1136)», *Le-topis Matice Slovenskej*, Turč. Sv. Martin, IX/2 (1872) str. 46.

⁴⁷ «... Nostram personaliter veniens in praesentiam Nomine, & in Persona Reverendissimi Domini Basilii Taraszovits, Episcopi Ecclesiae **Græco Catholicae** Munkaciensis,... Sacris operantem, violenter ab Altari raptum, per compita Civitatis contumeliose iisdem vestibus indutum duci curasset, nullaque ratione habita divinae, & humanae Legis incaptivari fecisset, captumque in praefatam Arcem Munkacs... Datum Jaszoviæ, Dominica quinta Trinitatis. Anno Domini Millesimo, sexcentesimo, quadagesimo primo», (J. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Th. Koriathovits*, I, Cassovia, 1799, str. 71-73; A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 104-105).

⁴⁸ Porov. J. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Th. Koriathovits*, I, Cassovia, 1799, str. 73-76; A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 101-102.

⁴⁹ Termín «stara vira», či «staroverci» vo vzťahu ku gréckokatolíkom a ich obradu je typický len pre územie Uhorska. V Uhorsku sa užíval vždy len vo vzťahu ku kresťanom gréckeho obradu. Už len z tohto pomenovania je jasné, že grécky obrad v Uhorsku je obradom pôvodným, originálnym, že celé Uhorsko bolo pôvodne gréckeho cyrilometodejského obradu a latinský obrad (rímskokatolíci či protestanti) je obradom novým («nova vira»), nie pôvodným, (porov. A. Балудянскій, *Исторія Церковная Новаго Завета*, II, Вієннѣ, 1851, стр. 203).

⁵⁰ Fogarászká gréckokatolícka eparchia je identická s pôvodnou eparchiou Alba Julia (Belehrad, Gyla-Fehervár, Balgrad), (porov. A.G. Welykyj, *Acta*

S.C. de Propaganda Fide Ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantia, III (1710-1740), Romae, 1954, str. 173). Táto gréckokatolícka eparchia potom, čo uznala svoju podriadenosť miestnemu latinskému biskupovi v Alba Julia, v roku 1697 bola roku 1721 premiestnená do Fogarašu, aby v jednom meste dve katolícke eparchie neboli (latinská a grécka).

Fogarašská gréckokatolícka eparchia bola oficiálne uznaná Rímom za existujúcu už v tom istom roku, teda v roku 1721 pápežskou bulou *«Rationi congruit»*, opäť na príhovor rakúskeho cisára. Bola *«ustanovená pre Grékov, Rusínov, Valachov, Rašianov (Srbov) a iných gréckeho obradu žijúcich v provincii zvanej Transylvánia (dnešné Rumunsko)»*. Jej prvým oficiálnym sídelným episkopom bol Joan Pataky (1721-1727), (porov. A.G. Welykyj, *Litterae S.C. de Propaganda Fide Ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantes*, IV (1730-1758), Romae, 1957, str. 18). Jedným z episkopov tejto Fogarašskej eparchie bol aj barón Inokentij Klejn. Keď tento bol menovaný za fogarašského gréckokatolíckeho episkopa, išiel na noviciát do baziliánskeho monastýra na Černečej Hore pri Mukačeve a po jeho ukončení ho roku 1743 M. M. Olšavskij vysvätil na episkopa. Od pápeža bola udelená výnimka, že mal namiesto predpísaných troch len jediného svätiteľa: Olšavského. Fogarašský episkop Inokentij Klejn vo svojej eparchii tvrdo zachovával gréckokatolícky obrad a otvorene vystúpil i proti jezuitom, ktorí pretahovali gréckokatolíkov na latinský obrad a ktorí boli od roku 1701, neustále po boku fogarašského episkopa ako dozor (tzv. *«causarum generalis auditor»*). Tento dozor mali jezuiti nad fogarašskými gréckokatolíckymi episkopmi až do svojho zrušenia v roku 1773. Preto Klejna títo jezuiti vo Viedni krivo obvinili. Odtiaľ sa musel ísť obraňovať priamo do Ríma a i keď sa ukázalo, že obvinenia boli nepravdivé, už mu nedovolili zaujať svoje episkopské sídlo vo Fogarašskej gréckokatolíckej eparchii, ale mu prideliť štipendium sto zlatých ročne na živobytie a mal ísť na "odpočinok". Fogarašský gréckokatolícky ľud sa začal búriť proti jezuitom a ich násilnej latinizácii. Spor musel urovnávať r. 1745 M. M. Olšavskij z Mukačevskej gréckokatolíckej eparchie. V biskupskej rezidencii fogarašského gréckokatolíckeho episkopa zatiaľ sídlil jeden jezuita, ktorý ňou riadil. Na episkopskú stolicu ešte stále žijúceho episkopa Innokentija Klejna bol potom menovaný Peter Aron, ktorého M. M. Olšavskij na episkopa vysvätil roku 1745. S týmto boli už jezuiti spokojní. Po jeho smrti na jeho miesto r. 1763 M. M. Olšavskij vysvätil Atanázija Rednika, (porov. A. Балудянскій, *Исторія Церковная Новаго Заєвта*, III, Вієннь, 1851, стр. 324-326; porov. *Oriente cattolico*, Città del Vaticano, 1974, str. 270-271).

⁵¹ Jedná sa o dnešnú Križevackú eparchiu v bývalej Juhoslávii. Mala podobný osud ako Mukačevská eparchia, či eparchia Velkoveľvaradínska. Až do zásahu Márie Terézie nebola uznaná Rímom za existujúcu a bola podriaďovaná priamo miestnemu latinskému biskupovi (v prípade Svidníckej eparchie záhrebskému). Uznaná za existujúcu bola až v roku 1777 (pozri samostatnú kapitolu 4.3.).

⁵² Gréckokatolíci v Uhorsku, ako to vyplýva z pápežskej buly z roku 1521 a

z iných autentických dokumentov obdobia “pred úniou” (pred r. 1646) nikdy neboli pravoslávny, teda schizmatikmi (pozri ďalej v tejto práci).

⁵³ Porov. О. Баран, «Синод Мукачівської, Фогарашської і Свідницької єпархії у Відні 1773-го року», *Analecta OSBM*, Roma, III (IX)/3-4 (1960) str. 402; Termín «gréckokatolík», či «katolík gréckeho obradu» sa používal i predtým, napr. v nominačnej listine pápeža Alexandra VIII. z 5. novembra 1689, za episkopa «Šebastského», apoštolského vikára pre Mukačevskú eparchiu, sa Josif Roga de Camellis označuje ako «Presbyterum Catholicorum Ritus Graeci», teda «katolícky kňaz gréckeho obradu», (porov. A. Welykyj, *Documenta Pontificium Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I, Roma, 1953, str. 657).

⁵⁴ «... Denique cum non raro eveniant, ut odiosis, aut cum despectu prolatis nominibus animi ulcescentur, ut vulneri, quod ab hinc oriri posset, opportuno remedio occurant volo ut de hinc loco Graeci ritus uniti, appellatione Graeci ritus Catholicorum...», (porov. L.T. Pietras, «Strážcovia jednoty a lásky», *Theologos*, Prešov, III/2 (2001) str. 69-71).

⁵⁵ Pozri orientačnú mapu s vyznačeným územím Podkarpatskej Rusi **v čase pred zánikom** Veľkej Moravy v článku: G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) 127; Termín «**historické** Podkarpatsko» ako prvý použil Papp roku 1983. Rozumel pod ním: terajšiu Zakarpatskú oblasť Ukrajiny, východné Slovensko až po prostriedok Slovenska, povodie rieky Tisa so všetkými prítokmi až po Dunaj, pričom Dunaj tvoril západnú hranicu (dnes v Maďarsku), celú Transylvániu, ktorá sa dnes nachádza v Rumunsku, (porov. С. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 16). My toto územie ešte rozširujeme o pohraničnú zónu, plus o celé Nitransko, a časť západného Slovenska, ktoré po zániku-rozpade Veľkej Moravy a vzniku veľkého bieleho Uhorska tiež patrilo do jeho svojprávnej časti zvanej «marchia Ruizorum».

⁵⁶ Porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 50-54.

⁵⁷ V slovenskej výslovnosti máme dodnes stopy tohto dávneho zkomolenia (či palatalizácie), napr. v slovách: rosa = rusa > ruža (ide o «prvú» medzi kvetinami, tj. «kráľovnú» kvetinu, nakoľko slovo «ros» – «rus» totiž pôvodne označovalo *kráľa*, *prvého* v spoločnosti) – porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 49-54; Zatopené rusínske dediny v oblasti dnešnej Ružínskej priehrady nad Košicami spolu s prítokmi Hornádu mali názov «Veľký a Malý Rusín» > odtiaľ dnešné «**Ružín**-ska priehrada» (pôvodne «Rusínska»). V historických dokumentoch tieto dediny vystupujú totiž pod názvami: «villas Russen» (rok 1386), «villis... Rusynth...» (rok 1423), «vilis Orozyn» (rok 1430), pričom maďarské «orosz» označuje jednoznačne Rusína, Rusa a nie ružu (!), (porov. F. Uličný, «Osídlenie Šariša v 13.-14. storočí», *Nové Obzory*, Prešov, 12 (1970) str. 42), «Rwsyn» (=русин) (1568), «Rosin» (1588), «Russin» (1695), «Rusín» (1718), «Starý

Rusin», «Nagy Rusi», «ó-Rusi» (1808), «Ruzsin» (1851), (porov. B. Varsík, *Osídlenie Košickej kotliny*, Bratislava, 1964, str. 462-463); Skýtske termálne pramene pôvodne zvané «Ruský-potok», či doslovne: «Rusínsky potok» v jazyku spišských Nemcov «Russbach», či dokonca «Rusenbach» (výraz z roku 1303, porov. J. Beňko, *Osídlenie severného Slovenska*, Košice, 1985, str. 155) > dávajú dnešné «Ružbachy» – slávne termálne kúpele (okres Stará Ľubovňa)... Dedinka Ruský Potok dodnes existuje v okrese Snina a žijú v nej Rusíni. Keď sa zasimilujú, opäť i v tomto prípade sa bude spochybňovať existencia Rusínov v tomto kraji tak ako na Spiši, či ešte ďalej pri Bratislave...

⁵⁸ Ešte v 5. storočí nášho letopočtu sa územie Slovenska nazývalo «Rugia» (Rusia, Rusko, Rusínsko), (porov. F.V. Sasinek, «Rugia čili Slovensko», *Letopis Matice Slovenskej*, B. Bystrica, VI/1 (1869) 16-23); «... Otto I. vo svojom liste r. 968 hovorí takto: 'Adalbertum episcopum, **Rugis** olim praedicatorum destinatum et missum, archiepiscopum et metropolitanum tocius ultra Albiam et Salam Sclavorum gentis, modo ad Deum conversae vel convertendae, fieri decrevimus'. Pertz. leg. I. str. 561. Časť driernej Moravy nazvaná **Rugiou** v nadaní cis. Ludvíka r. 906. Mon. Boic. XXVIII. II. 203. — Wippo Slovensko zadunajské, v ktorom Besprem – Otto, brat Mečislava II. panoval (Sommersb. II. 26), nazýva raz **Rusciou**, druhýraz **Ruhhiou**... Zdá sa, že Slovensko pre rozoznanie od Moravy nazvali Rugiou, Ruhhiou, Rusciou, Ruiziou, Ruziou, pokiaľ ležalo na území nekdajších Rugov. – Sr. Severini Comm. hist. de vet. inc. Hung. cis.-danub. Sopronii. 1767. C. VI. 73-75», (F.V. Sasinek, *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*, Skalica, 1867, str. 40-41; porov. F.V. Sasinek, «Církev cyrillo-methodějská», *Sborník velehradský*, Brno, IV (1885) str. 57).

⁵⁹ «... Ruteni, Rutheni – popoli della Gallia nella I.^a Aquitania, che abitavano un territorio poi rappresentato dal Rovergue, ora parte del dipartimento d' Aveyron in Francia. Inoltre si chiamarono Rutheni Provincialis i popoli della medesima 1.^a Aquitania al sud de' Ruteni, che avevano per capitale Albiga (= Velehrad, pozn. redakcie, pozri podrobnejšie v G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) 131), oggi dipartimento del Tarn...», (G.M. Romano, *Dizionario di erudizione Storico-Ecclesiastica*, 59, Venezia, 1852, str. 323).

⁶⁰ Porov. F.V. Sasinek, «Ešte raz Rugia čili Slovensko», *Letopis Matice Slovenskej*, Turčiansky Sv. Martin, VII/2 (1870) str. 55-56.

⁶¹ Porov. «Annales Hildesheimenses ad a. 1031», *Monumenta Germaniae historica SS. in usum scholarum*, str. 36; porov. *Annales Hildesheimenses*, G. Hannoverae, 1878; porov. A. Gombos, «Annales Hildesheimenses ad a. 1031», *Catalogus fontium historiae Hungaricae*, I, Budapestini, 1937, str. 141.

⁶² «Cronica Hungarorum – incipit Cronica Hungarorum, iuncta et mixta cum Cronicis Polonorum et uita Sancti Stephani, 9», in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 76; A. Bielowski, «Chron. ungaro-polon.», *Monumenta Poloniae historica*, I, Lwów, 1864, str. 508.

⁶³ «Vita Chounradi archiepiscopi ad a. 1131», *Monumenta Germaniae historica SS.*, XI, str. 74; porov. Ф.В. Сасинекъ, «Спишское епископство», *Листокъ*, Унгаръ, X/3 (1894) стр. 28.

⁶⁴ О problematike «Rusínskej marky», porov. В. Гаджега, *Додатки к исто-рии Русинов и руських церквей в Ужанской жупѣ*, Ужгородъ, 1924, стр. 35, porov. tiež V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 40-41; porov. tiež F.V. Sasinek, *Slováci v Uhorsku*, Turčiansky Sv. Martin, 1902, str. 31-32.

⁶⁵ «Nos Georgius, comes de Beregh, officialis Leu, **ducis Ruthenorum**, et quatuor Iudices Nobilium de eadem, damus pro memoria: quod in octauis G. Georgii Martyris, Sapranus, Salomon, et Stephanus et Zouard, frater ipsorum ab vna parte; coram nobis personaliter constituti, Ladislaus et Donch, filii Thomae ex altera; sana mente, spontaneaue voluntate, vtrarumque partium Compositio-nes, omnes causas, vsque nunc inter ipsos ventilatas, seu peractas, mediantibus nobis, et aliis probis viris, in pacis vnionem taliter deuenerunt; quod ipsas cau-sas, inter ipsos ventilatas, cassationi reddiderint, et sedari fecerint, tali obligatio-ne interiecta; quod, si qui ex ipsis causas supradictas suscitare niterentur, super quibus in pacem deuenerunt, seu Ladislaus et Donch, frater suus, seu alius ex cognatis suis, ac Sapranus et fratres sui, ante litis ingressum centum marcas so-luere teneantur. Datum in Lupret Nána in octauis supra dictis. Anno Domini millesimo, duecentesimo, nonagesimo nono. Locus quatuor sigillorum penden-tium», (G. Fejér, *Codex diplomaticvs Hvngariae ecclesiasticvs ac civilis*, VI/2, Budae, 1830, str. 239-240).

⁶⁶ Porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 131-136.

⁶⁷ *Slovenský náučný slovník*, I., Bratislava-Praha, 1932, str. 176.

⁶⁸ Porov. O.R. Halaga, *Východoslovenský slovník*, I, Košice-Prešov, 2002, str. 228.

⁶⁹ Slovania-Rusíni obývali aj územie v okolí dnešnej Bratislavy – porov. «Oroszvar» = Rusínsky-Ruský hrad (dnešná bratislavská mestská časť zvaná Rusovce), porov. V. Múcska, *Kronika anonymného notára kráľa Bela, Gesta Hungarorum*, Budmerice, 2000, str. 125; Západne od Bratislavy dodnes tečie Ruský potok «Russbach»...

⁷⁰ Boli ta usadzovaní uhorským kráľom Belom IV., (porov. J. Macúrek, *Dějiny Maďarů a Uherského státu*, Praha, 1934, str. 57).

⁷¹ Pozri mapu Uhorska od Lazara Deaka z roku 1528, kde sa dnešné Sloven-sko, Vihorlat a Byharsko označuje ako krajina Uhrov, tj. Uhorsko (Ungaria) a mo-čaristá oblasť medzi Tisou a Dunajom na východ od Panónie ako «Cumanorum Campus», (K. Nemes, «Magyarország legrégebbi részletes térképe, 1528», *Cartographia Hungarica*, (Magyarország térképei a XVI. és XVII. századból fak-szimile kiadásban), I, Budapest, 1972) neskôr komitát «Cumanorum», (mapa Uhorska z roku 1750, G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krás-*

nobrodský zborník, Prešov, III/1-2 (1998) str. 125).

⁷² Svetlú výnimku tvorí D. Rapant vo svojom článku «Drobné štúdie k slovenskému stredoveku, I Provincia Wag, II Dux Ruizorum, III Filii jobagionum (Deti bojarské)», *Slovenská archivistika*, Bratislava, IX/1 (1974) str. 47-74, v ktorom nepochybuje o rusínskej etnicite obyvateľstva «marchia Ruizorum», ale má strach identifikovať toto územie Rusínskej marky s územím dnešného Slovenska a nelogicky ho hľadá kdesi v ďalekom Poľsku.

⁷³ Porov. napr. *Lexikón slovenských dejín*, Bratislava, 1997, str. 262, 26-28.

⁷⁴ Porov. M.S. Ďurica, *Dejiny Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1996, str. 21-24.

⁷⁵ Kedysi sa celé historické Podkarpatsko volalo tiež aj Sedmohradskom. Išlo o starodávne územie v správe siedmich gréckokatolíckych episkopov podriadených ešte v 9. storočí archiepiskopovi Metodovi, episkopov rovnako svätých ako bol on sám...: «... habens sub se septem eiusdem sanctitatis pontifices...» — ... (Metod) ustanovený archiepiskopom majúci pod sebou sedem episkopov rovnakej svätosti, («Christianus monachus (Kristianová legenda)», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, II, Brno, 1967, str. 191); Pilgrin roku 974 (teda o sto rokov pozdejšie) tiež píše pápežovi Benediktovi VII. (974-983), že východnú Panóniu v jeho čase spravovalo sedem episkopov: «quia et quondam Romanorum Gepidarumque tempore proprios VII antistites eadem orientalis Pannonia habuit et Mesia», («Pilgrinus Laureacensis de Conversione Hungarorum ad Benedictum VII. PP.» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, Scriptores*, Sangalli, 1849, str. 132; Friedrich, *Cod. dipl. Boh.*, Pragae, 1904-1907, 36; A. Петровъ, «Старая вѣра» и Унія въ XVII-XVIII вв., II, С.-Петербургъ, 1906, стр. 3; O.R. Halaga, *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*, Košice, 1947, str. 31; C. Пап, *Початку Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 78); Čítania (Lectio-nes) žití svätých v Pražskej a Hniezdanskej eparchiách s pôvodom zo 14. storočia tiež hovoria o Cyrilovi ako archiepiskopovi siedmich eparchií v Panónii: «Archiepiscopus Cyrillus ordinatur, cui adduntur in Pannonia septem alii suffragani...», o ktorých tak isto spomína pápež Ján VIII. v liste Metodovi: «atque hinc vix dubie una colligitur: in numero illarum dioecesium — — Munkácsensem quoque dioecesim — sive hoc, sive alio nomine — — accensendam esse», (A. Петровъ, «Старая вѣра» и Унія въ XVII-XVIII вв., II, С.-Петербургъ, 1906, стр. 3); Sasínek sa pokúša vymenovať tieto mimoriadne strediská cyrilometodejskej byzantskej Cirkvi v Uhorsku: «**Velehrad** velel arcipastierskou stolicou pre Moravu, **Nitra** bolo svätým mestom Metodovým pre Slovanov, **Sriem** pre južných Slovanov, **Čanáď** pre Bulharov, **Sobor** (mons Pannoniae) pre Slovanov zadunajských, a po organisovaní jednoty štátnej, **Ostrihom** pre kraje pred a zadunajské, kým **Belohrad** (= Byhar, Nagy Varad, Oradea Mare) v Sedmohradsku horoval nad cirkvou kmeňov slovanských v starej Dácii», (F.V. Sasínek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnosť*, Skalica, II/1 (1864) 7); Ako vidieť z vyššie uvedených citátov, termínom «Sed-

mohradsko» sa pôvodne označovalo územie celej Metodovej jurisdikcie. Starý pojem «Sedmohradska» tj. územia siedmich episkopov bol teda omnoho širší ako je dnes. Slovo označujúce kedysi rozsiahle územia sa zcvrklo na označenie územia omnoho menšieho, podobne, ako to bolo v prípade historického Podkarpatska a dnešnej Podkarpatskej Rusi (Zakarpatskej Ukrajiny).

⁷⁶ Niekoľko dní existujúci samostatný štát sa volal: «Karpatská Ukrajina», podrobnejšie viď П.Р. Магочій, *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)*, Ужгород, 1994, стр. 144-148.

⁷⁷ Rusko (bývalé ZSSR, dnes Ukrajina) počas II. svetovej vojny, poučené veľkými stratami na životoch i technike pri prechode cez «nepriechné» Karpaty, si pripojením časti Podkarpattia zabezpečilo trvalú prítomnosť «v Európe», teda dosiahlo, že jeho územie zasahuje i do Poddunajskej nížiny a v prípade potreby môže vojensky kedykoľvek zasiahnuť.

⁷⁸ «... Keď sa v Poľsku (1945) a Československu (1948) nastolil komunistický režim, prijal sa (nesprávny – pozn. redakcie) sovietsky názor, že rusínske obyvateľstvo je vlastne ukrajinské. Zakázalo sa vydávanie rusínskych diel a zakázané bolo aj označenie Rusín v oficiálnych dokumentoch. Situácia v Poľsku bola obzvlášť zlá. Nielen preto, že lemkovskí Rusíni boli vyhlásení za Ukrajincov, ale aj preto, že v roku 1947 boli masovo a násilu deportovaní zo svojej karpatskej vlasti. Rozptýlili ich po územiach, ktoré boli predtým nemecké a po roku 1945 sa označovali už ako západné a severné Poľsko.

Výhody, ktoré získali jednotlivé vlády v prípade použitia, alebo, presnejšie, zneužitia termínu Ukrajinec, sú paradoxné. Napr. vyhlásenie, že obyvateľstvo je ukrajinské, dovolilo Sovietskemu zväzu presvedčiť iných o spravodlivosti anexe Podkarpatskej Rusi v roku 1945 – územia, ktoré malo byť, na základe jeho súhlasu počas vojny, vrátené Československu. Ideológia nacionalizmu mohla teraz vhodne slúžiť Stalinovým politickým zámerom na medzinárodnej aréne. V každom prípade, ako mohol sovietsky robotnícky štát odmietnuť žiadosť priateľov “ukrajinských pracujúcich” na Zakarpatsku, ktorí sa “dobrovoľne” chceli pripojiť k “matke Ukrajine”?

V susednom Poľsku stotožnenie Lemkov s Ukrajincami uľahčilo vláde ich deportáciu. Poľská vláda tvrdila, že Lemkovia sú “Ukrajinci”, a preto podporujú protikomunistickú Ukrajinskú povstaleckú armádu (UPA) pod vedením Stepana Banderu, ktorý sa zdržiaval v Karpatoch a bojoval proti poľskej a sovietskej moci po skončení druhej svetovej vojny. Na juhu pohoria, v Československu, prehnaný administratívny nátlak na požiadavku ukrajinskej identity, započatý v roku 1952, ukázal sa byť výhodou pre tých Slovákov, ktorí vždy tvrdili, že “ich Rusnaci” sú v skutočnosti “Slováci gréckokatolíckeho vyznania”. V podstate násilná ukrajinizácia (v kombinácii s likvidáciou miestnej katolíckej cirkvi a násilnou kolektivizáciou) viedla v 50. a 60. rokoch k najprudšej slovakizácii a národnostnej asimilácii, akú kedy Rusíni zažili. Nepochybne je však pravdou, že počas toho istého obdobia československá komunistická vláda poskytovala veľ-

kú finančnú podporu na tvorbu celej siete kultúrnych organizácií, ktoré boli ukrajinské formou, ale socialistické obsahom. Dobre platená miestna ukrajinská inteligencia dokonca dosiahla niekoľko významných vedeckých a literárnych výsledkov. To všetko však malo reálny účinok na rusínske vidiecke masy na Slovensku. Pre tieto bol výber jednoduchý: ak človek nemôže byť Rusínom, je lepšie prihlásiť sa za Slováka ako za Ukrajinca (ktorého o. i. spájali s nenávideným východom).

Juhoslávia však bola zase výnimkou. Jej vláda poskytovala aj peňažné aj právne záruky, kým miestna inteligencia sa rozhodla prijať rusínsku orientáciu a zdokonaľiť miestnu reč na sociologicky plnohodnotný rusínsky literárny jazyk. V skutočnosti sa Rusíni stali jednou z piatich oficiálnych národností v autonómnej Vojvodine. Juhoslávia však bola len výnimkou, ktorá potvrdzuje pravidlo. A pravidlom bolo, že Rusíni po roku 1945 prestali existovať. Všetky sovietske, československé a poľské dokumenty a publikácie hovorili o obyvateľstve ako o Ukrajincoch», (P.R. Magocsi, «Karpatskí Rusíni: súčasný stav a perspektívy v budúcnosti», *Diskusia*, ročník 40., 2 (1992) str. 186).

⁷⁹ Porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 169-171.

⁸⁰ O procese integrácie do Sovietskeho zväzu vid' П.Р. Магочій, *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)*, Ужгород, 1994, стр. 152-154.

⁸¹ Porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 126, 128.

⁸² Porov. mapy G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 127, 129.

⁸³ Keď skúmame najstaršie dejiny Slovenska, vidíme, že existuje veľmi veľa starých historických zmienok zo západného Slovenska i východného Slovenska, avšak skoro žiadne zo stredného Slovenska (a to až do 12.-13. st.). Príčinou je pravdepodobne skutočnosť, že územie dnešného stredného Slovenska ešte pred vznikom Uhorska, tj. v časoch Veľkej Moravy a Bulharského impéria tvorilo zväčša z bezpečnostných dôvodov málo osídlenú pohraničnú zónu medzi týmito dvoma ríšami, ktorá bola osídlená až po vzniku Uhorska moscho-iberskými kmeňmi Uhrov. Hranicu medzi dvoma bývalými ríšami v hornom Uhorsku tvorila i rieka Hron (Gron, Gran, Graan, Geron, Goron, Goran, Grana, Grana, Granua, Hran = *hrana*, *hranica*). Táto rieka so svojim slovanským názvom «*грань*» (Hron) sa spomína už v písomnostiach rímskeho cisára Marka Aurélia (161-180): «*ἐν Κουάδοις πρὸς τῇ Γρανόια*», (porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 13, 15, 17, 20, 22) pretože tvorila hranicu, ktorú už noha rímskych légii nikdy neprekročila. Fascinujúce na názve tejto rieky je okrem iného aj to, že jej názov je už v 2. storočí po Christovi slovanský. Čo na to povedia zástanci novodobej nemeckej teórie, dnes šírenej na všetkých základných i stredných školách na Slovensku, že vraj Slovania osídlili Európu až v 5.-6. storočí?

⁸⁴ Porov. *Lexicon linguae palaeoslovenicae*, «калоѡгеръ, калоѡгерица, калоѡгерство», II, Praha, 1967, стр. 8.

⁸⁵ Porov. F.L. Rieger, *Slovník naučný*, IV, Praha, 1865, стр. 504.

⁸⁶ *Dictionnaire abrégé de six langues slaves (russe, vieux-slave, bulgare, serbe, ichèque et polonais) ainsi que français et allemand rédigé sous les auspices de son altesse impériale le prince Pierre d'Oldenbourg par le professeur F. Miklosich*, St. Pétersbourg et Moscow, 1885, стр. 280-281; Francúzska encyklopédia z roku 1965 tiež uvádza: «**caloyer** ou **caloger** n. m. (gr. moderne *calogeros*, de *kalos*, beau, bon, et *geron*, vieillard). Moine grec de l'ordre de Saint-Basile», (*Larousse Trois Volumes en couleurs*, I, Paris, 1965, стр. 476).

⁸⁷ Porov. A. Kavulják, *Hrad Orava*, Turč. Sv. Martin, 1927, стр. 43-46.

⁸⁸ Večné sľuby v latinskom obrade sú mikroschemou vo východnom mníšstve, megaloschema na Východe však už znamená nielen 'večné sľuby' ale 'anjelskú dokonalosť' a tú niektorí mníši na Východe nedosiahnu nikdy ani do smrti.

⁸⁹ Porov. N.F. Robinson, *Monasticism in the orthodox churches*, London, 1916, стр. 39-41.

⁹⁰ «... Dicitur nobis in personis religiosorum vivorum **kalugerorum** in claustrо b. Michaelis archangeli in comitatu Maramorosiensi extracto ad modum grecorum fundato, quomodo quedam possessio ipsorum Kortvelies vocata in dicto comitatu Maramoros...», (pozri rukopis dokumentu v «Макет збірника 'Матеріали до історії василіянських монастирів на Закарпатській Україні'», том I (1368-1597), стр. 15, Центральний державний історичний архів у м. Львові).

⁹¹ Porov. A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, стр. 18-19.

⁹² Porov. dokument uverejnený v A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, стр. 29.

⁹³ «... Maramarosban Hozzumezeo mellet Kortvelies neweö es Küwar videkeben Nagybania feletth valo Habra neweö monostorokban es claustrumokban, kykben ü felsegek adomaniabol es engedelmebeöl az teöb **calukoroknak es papoknak** mynd oroszok, olah, tott es raczok kozeött waloknak en wagiok pwspeokeok es eleotteok jaroyok...», (dokument napísaný v Mukačevskom baziliánskom monastyre 24. novembra 1604 uverejnený v A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, стр. 46-47).

⁹⁴ «... І такъ вѣчными часы даю за свою д(у)шу вл(а)д(ы)цѣ Іоанікію, абы которѣ будуть калугорі зоставати в томъ монастиры мстычовскомъ за свое о(т)пущеніе грѣховъ...», (І. Панькевич, «Матеріали до історії мови південнокарпатських Українців», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 4/2, Prešov, 1970, стр. 169).

⁹⁵ «... их м(и)л(о)сти калугеромъ...», (І. Панькевич, «Матеріали до історії мови південнокарпатських Українців», *Науковий збірник Музею ук-*

раїнської культури у Свиднику, 4/2, Prešov, 1970, str. 170).

⁹⁶ Е. Сабовъ, *Христоматія церковно славянскихъ и угрорусскихъ литературныхъ памятниковъ*, Унгваръ, 1893, стр. 52.

⁹⁷ Skutočnosť, že Maďari sú totožní s Kumánmi potvrdzuje i Anonymus.

⁹⁸ Поров. Ф.П. Филин, *Словарь русского языка XI-XVII вв.*, VII, Москва, 1980, стр. 266; поров. Г. Дяченко, *Полный церковно-славянский словарь*, Москва, 1899, стр. 260-261.

⁹⁹ Д.С. Лихачев, «Слово о полку Игореве» i памятники древнерусской литературы, стр. 38.

¹⁰⁰ Д.С. Лихачев, «Слово о полку Игореве» i памятники древнерусской литературы, стр. 38.

¹⁰¹ *Етимологический словарь славянских языков*, X, Москва, 1979, стр. 96; Slovania sú “iránskeho” pôvodu, (porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 114).

¹⁰² Porov. S. Mitrák, *Magyar-orosz szótár*, Ungvar, 1922, str. 598; porov. J. Hvozdzik, *Zovrubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský*, II, Košice, 1933, str. 472; Kumánov a Kunov stotožňuje i V. Chaloupecký v práci *Staré Slovensko* (str. 377).

¹⁰³ Porov. *Chronicon Pictum (Képes Krónika)*, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 72; J. Sopko, «Obrázková kronika kap. 102», *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice, 1995, str. 38, 294.

¹⁰⁴ Porov. *Dejiny Slovenska*, I., Bratislava, 1986, str. 174.

¹⁰⁵ Porov. Š. Janšák, *Slovensko v dobe uhorského feudalizmu*, Bratislava, 1932, str. 32.

¹⁰⁶ Uhorský kráľ Bela IV. o tom píše 11. novembra 1254 pápežovi Inocentovi IV.: «Cumanos eciam in regno nostro recepimus, et prohdolor per Paganos hodie regnum nostrum defendimus, et per Paganos infideles ecclesiae conculcamus. Amplius propter defensionem fidei christiane filio nostro primogenito Cumanam quandam thoro coniunximus maritali, ut per hoc vitaremus deterius, et ut occasione aliquam nancisci possemus, per quam valeremus eosdem, sicut plures iam, ad baptismi lavacrum convocare», (A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia*, I, Romae, 1859, str. 230).

¹⁰⁷ Porov. J. Macůrek, *Dějiny Maďarů a Uherského státu*, Praha, 1934, str. 57.

¹⁰⁸ *Obrázková kronika* (kap. 183) obrazne, avšak zároveň i veľmi výstižne poznamenáva, že v tom čase už bola v celom Uhorsku “móda” nosiť kumánske klobúky, (porov. *Chronicon Pictum (Képes Krónika)*, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 129; J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice, 1995, str. 62).

¹⁰⁹ Pozri mapu Uhorska z roku 1750, G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 125; D. Ku-

sak, *Hrady a zámky v Československu*, Bratislava, 1990, str. 232-233.

¹¹⁰ «... La pretende primieramente il Prencipe Ragozzi di Transilvania per haver dato il monastero Munkacsienne, al quale Monastero è annessa da tempo immemorabile la collatione della dignità vescovale, di maniera che il Vescovo è Superiore del monastero...», (dokument z 12. januára 1666 uverejnený v A.G. Welykyj, *Acta S.C. de Propaganda Fide Ecclesiam catholicam Ucrainae et Biellarusjae spectantia*, I (1622-1667), Romae, 1953, str. 327-328).

¹¹¹ Porov. text hramoty v А. Петровъ, *Древнѣйшія грамоты по исторіи Карпаторусской Церкви и Иерархіи 1391-1498 г.*, Прага, 1930, стр. 212-215; tiež А. Пекар, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, I, Рим, 1967, стр. 43.

¹¹² Porov. *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, VIII, Roma, 1988, stĺpec 1487.

¹¹³ Porov. Ю. Пелешъ, «О деканахъ», *Рускій Сіонъ*, Львовъ, III/20 (1873) стр. 627.

¹¹⁴ Porov. G. Györfy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, IV, Budapest, 1998, str. 169-170; V. Múcska, *Kronika anonymného notára kráľa Bela, Gesta Hungarorum*, Budmerice, 2000, str. 125.

¹¹⁵ Porov. В. Гаджега, *Додатки к исторіи Русинов и руськихъ церквей в Ужанской епархіи*, Ужгородъ, 1924, стр. 49.

¹¹⁶ Porov. I. Meřela, «Русини й угорці: спільність долі (до постановки питання)», *Hodinka Antal válogatott kéziratai*, Nyíregyháza, 1992, str. 186.

¹¹⁷ Vladisl. II. Decr. 4; porov. I. Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, II, Унгваръ, 1875, стр. 30.

¹¹⁸ Porov. dokument-úradnú správu písanú pre cisára Maximiliána po nemecky zo 4. augusta roku 1570, A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, 28-30.

¹¹⁹ Porov. dokument uverejnený v knihe: K. Kadlec, *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha, 1916, str. 497-500.

¹²⁰ Archív Oravského zámku fasc. 70, nr. 2, A. Kavulják, *Valasi na Slovensku*, Turčiansky Sv. Martin, 1933, str. 344 in V. Chaloupecký, *Valaši na Slovensku*, Praha, 1947, str. 68.

¹²¹ Porov. J. Hradzsky, *Aditamenta ad Initia capituli Scepusiensis*, Szepesváralja, 1903, str. 504 in V. Chaloupecký, *Valaši na Slovensku*, Praha, 1947, str. 71, porov. tiež M. Fedor, *Spolupatróni Európy ich odkaz na Slovensku*, Michalovec, 1990, str. 59.

¹²² «Drobnosti», *Slovesnost'*, Skalica, II/41 (1864) str. 653.

¹²³ Rusíni boli slobodnými až do nástupu stredoveku. Boli podriadení priamo kráľovi. Potvrdzujú nám to napr. aj *Varadínske registry* pod rokom 1230: «... illi autem dixerunt se esse liberos, et genere Ruthenos, et adduxerunt defensorem libertatis suae nomine Chedur, genere Ruthenum...», (porov. I. Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, II, Унгваръ, 1875, стр. 15-16).

¹²⁴ Starodávna výsadná listina (odvolávajúca sa však na výsady ešte staršie) napr. pre Berežskú krajinu je z roku 1364 (porov. D. Rapant, «Drobné štúdie k slovenskému stredoveku IV Rutheni exercitantes (bojovní Rusíni)», *Slovenská archivistika*, Bratislava, X/2 (1975) str. 115); Privilégiá oravských Rusínov (s výnimkou troch obcí) končia až roku 1550, keď Rusíni úplne splývajú s ostatnými poddanými, (*Tamtiež*, str. 118).

¹²⁵ Porov. K. Kadlec, *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha, 1916, str. 271-272; A. Kavuljak, *Hrad Orava*, Turčiansky Sv. Martin, 1927, str. 250.

¹²⁶ A. Kavuljak, *Hrad Orava*, Turčiansky Sv. Martin, 1927, str. 95-97; Presný text privilegijnej hramoty kráľ Mateja Korvína oravským Rusínom z roku 1474 uverejnil K. Kadlec, *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha, 1916, str. 494-496, pozri tiež str. 271-272.

¹²⁷ Porov. K. Kadlec, *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha, 1916, str. 271-272; J. Beňko, *Osídlenie severného Slovenska*, Košice, 1985, str. 70.

¹²⁸ Porov. D. Rapant, «Drobné štúdie k slovenskému stredoveku IV Rutheni exercitantes (bojovní Rusíni)», *Slovenská archivistika*, Bratislava, X/2 (1975) str. 111.

¹²⁹ Iba raz dali poddaným zbrane do ruky (r. 1514) a akcia skončila ako tzv. Dóžove povstanie.

¹³⁰ Porov. G.A. Timkovič, «Pôvod 'Cigánov'», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, II/1 (1997) str. 109-110.

¹³¹ Porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 131-136, poznámka 73.

¹³² Porov. A. Pražák, «Slovenská otázka v době J.M. Hurbana», *Sborník Filozofickéj Fakulty Univerzity Komenského v Bratislave*, Bratislava, I/13 (1923) str. 380.

¹³³ Porov. J. Macůrek, *Dějiny Maďarů a Uherského státu*, Praha, 1934, str. 249-250.

¹³⁴ «Uhorsko a Uhri», *Letopis Matice Slovenskej*, Turč. Sv. Martin, VIII/1 (1871) 71-72.

¹³⁵ L. Niederle, *Místopis a národnostní statistika obcí slovanských*, Praha, 1919, str. 15, 17-18

¹³⁶ L. Niederle, *Slovanské starožitnosti IV, Původ a počátky Slovanů východních*, Praha, 1924, str. 171-172.

¹³⁷ Porov. L. Niederle, *Slovanské starožitnosti III, Původ a počátky Slovanů západních*, Praha, 1927, str. 207.

¹³⁸ Porov. *Slovenský náučný slovník*, I, Bratislava-Praha, 1932, str. 195; Na Podkarpatskej Rusi, ktorá bola vtedy súčasťou Československa žilo 343.000 Rusí-

nov, teda spolu na Slovensku a Podkarpatskej Rusi žilo okolo 429.000 Rusínov, (porov. L. Niederle, *Slovanské starožitnosti IV, Původ a počátky Slovanů východních*, Praha, 1924, str. 162).

¹³⁹ Porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 170, A3b.

¹⁴⁰ А. Зозуляк, «Пересвідчуюча штатистика», *Народны новинки*, Пряшов, 31-32 (1993) стр. 1-2; porov. tiež P.R. Magocsi, «Nová slovanská národnost? Rusíni stredovýchodnej Európy», *Etnické minority na Slovensku*, Košice, 1997, str. 254.

¹⁴¹ Porov. denník *Národná obroda* z 31. októbra 2001, str. 8; porov. týždeňník *Народны новинки*, Пряшов, 10-11 (2002) стр. 5.

¹⁴² Je to cirkevno-právny atypický novotvar, ktorý však zohľadňuje transformáciu-asimiláciu väčšiny rusínskych gréckokatolíckych farností na slovenské. Táto transformácia prevádzaná tichým násilím sa robí cirkevnou hierarchiou menovanou-dosadenou «zhora» i dnes.

¹⁴³ Porov. J.V. Timkovič, «Rusínska a slovenská Cirkev *sui iuris*», *Krásnobrodský zborník*, II/2 (1997) 211-219; Porov. tiež pohľad na vec z aspektu národnostného: П.Р. Магочій, «Релігія та етнічна ідентичність в Карпатах: східні християни у Польщі та Чехословаччині», *Галичина*, Львів, 1994, стр. 277-278.

¹⁴⁴ Porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 173-177; Rusíni keltského pôvodu (gréckokatolíci) naopak ešte dodnes žijú a úspešne rozvíjajú svoju činnosť, ako štátom uznaná a podporovaná národnosť v dnešnej Juhoslávii vo Vojvodine. Muža ešte dodnes volajú : «Rusin» a ženu: «Ruskyňa».

¹⁴⁵ Porov. І. Гарасим, «Нарис вибраних аспектів історії Греко-католицької Церкви (1945-1985)», *Зустрічі*, Warszawa, 5-6 (1990) 21-22; П.Р. Магочій, «Релігія та етнічна ідентичність в Карпатах: східні християни у Польщі та Чехословаччині», *Галичина*, Львів, 1994, стр. 268.

¹⁴⁶ Porov. П.Р. Магочій, «Релігія та етнічна ідентичність в Карпатах: східні християни у Польщі та Чехословаччині», *Галичина*, Львів, 1994, стр. 271.

¹⁴⁷ Podrobnejšie o rusínskych emigrantoch v USA a Kanade vid' P.R. Magocsi, *Our People, Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America*, Toronto, 1994; Tiež C. Simon, «The First Years of Ruthenian Church Life in America», *Orientalia Christiana Periodica*, Roma, 60/1 (1994) 187-231; B.P. Procko, «The establishment of the Ruthenian Church in the United States, 1884-1907», *Pennsylvania History*, Quarterly Journal of the Pennsylvania Historical Association, XLII/2 (1975) 1-18; J. Roman, «The Establishment of the American carpatho-Russian Orthodox Greek Catholic Diocese in 1938: A Major Carpatho-Russian Uniate Return To Orthodoxy», *St. Vladimir's Theological*

Quarterly, Crestwood, New York, XX/3 (1976) str. 132-160; J. Jorgenson, «Father Alexis Toth and the Transition of the Greek Catholic Community in Minneapolis to the Russian Orthodox Church», *St. Vladimir's Theological Quarterly*, Crestwood, New York, XXXII/2 (1988) str. 119-137; M. Lacko, «Le Chiese Orientali nell'America del Nord», *Unitas*, Ed. italiana, XIX/3 (1964) 188-216; J.P. Bonchonsky, *The Other Catholics Obedient and Faithful*, Mt. Shasta, 1993, str. 128-135.

¹⁴⁸ O.R. Halaga, *Slovenské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*, Košice, 1947, str. 9.

¹⁴⁹ F.V. Sasinek, «Církev cyrillo-methodějská», *Sborník velehradský*, Brno, IV (1885) str. 60.

¹⁵⁰ To, že sv. Cyril a Metod priniesli Slovanom gréckokatolícky-byzantský obrad bolo už definitívne dokázané v odbornej štúdií: G.A. Timkovič, «Sv. Cyril a Metod priniesli a šírili na Veľkej Morave byzantskú liturgiu sv. Jána Zlatoústeho», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, I/1-2 (1996) str. 91-135; Že sv. Cyril a Metod priniesli Slovanom písmo «cyriliku» a nie «glagoliku» bolo tiež dostatočne dokázané vo vedeckej štúdií: G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 5-208.

¹⁵¹ Pozri v kapitole 3. na začiatku.

¹⁵² Podľa prieskumov z januára roku 2000 len 12% obyvateľov v Čechách verí v Boha, na Slovensku zatiaľ 48%, pričom sa však jedná o prestárlu generáciu; Podľa oficiálneho sčítania obyvateľstva v Českej republike v roku 2001 rímskokatolícka Cirkev v Čechách a na Morave stratila od roku 1991 do roku 2001 spolu 1.300.000 veriacich! V roku 1991 sa k nej v Českej republike hlásilo vyše štyri milióny veriacich, roku 2001 už len 2.709.900! Naproti tomu v Českej republike stúpol počet obyvateľov hlásiacich sa k ateizmu. Zatiaľ čo v roku 1991 sa k ateizmu prihlásilo v Českej republike 4.112.900 obyvateľov, v roku 2001 ich už bolo skoro 6.000.000 (presnejšie: 5.999.000)!, (porov. «Věřících lidí ubylo v celé zemi», *Katolický týdeník*, Praha, XII/29 (2001) str. 7). Ak tento trend v Českej republike bude pokračovať ďalej, po ďalších 20 rokoch nezostane tam po latinskej Cirkvi skoro ani stopu.

¹⁵³ A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szert. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 18-19.

¹⁵⁴ А. Петровъ, «Старая въра» и Унія въ XVII-XVIII вв., II, С.-Петербургъ, 1906, стр. 30-31.

¹⁵⁵ Podrobnejšie pozri G.A. Timkovič, «Pôvod Cigánov», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, II/1 (1997) str. 101-123.

¹⁵⁶ Porov. Porfyrogenet, *De administrando imperio*, kap. 29, porov. F.V. Sasinek, «Župa a župani», *Letopis Matice Slovenskej*, B. Bystrica, VI/2 (1869) 71-78.

¹⁵⁷ Porov. «Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum», *Letopis Matice Slovenskej*, B. Bystrica, VI/1 (1869) str. 63.

158 Porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 219.

159 Slovo «komitát» pochádza z latinského «comes», spočiatku tento názov označoval *kráľovho najbližšieho spolubojovníka, člena družiny*, neskôr *správcu komitátu* a neskôr všeobecné označenie-titul *šľachtic, gróf*.

160 Porov. И.М. Кондратович, *Исторія Подкарпатскоѣ Руси*, Ужгородъ, 1930, стр. 26; В. Гаджега, *Додатки к исторіи Русинов и руських церквей в Ужанской жупѣ*, Ужгородъ, 1924, стр. 37-38.

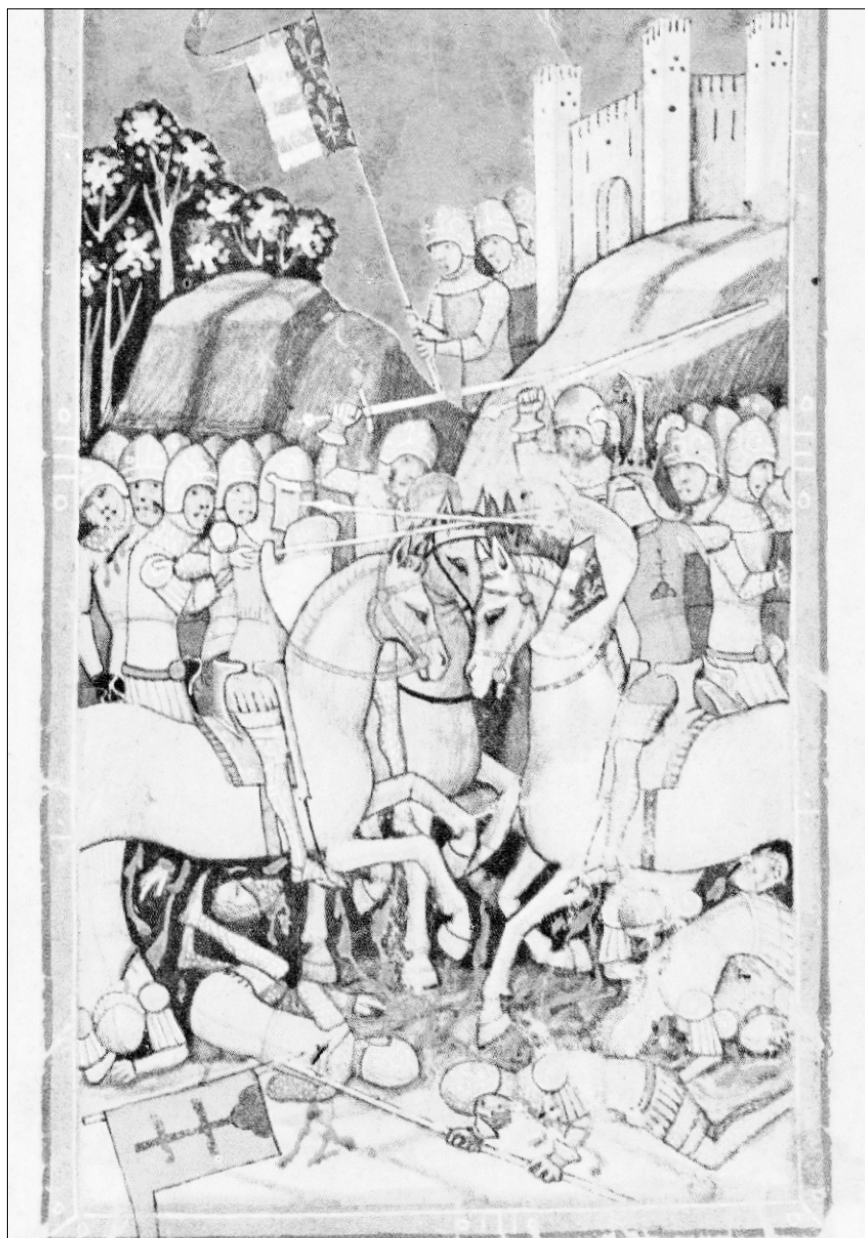
161 Porov. *Dejiny Slovenska*, I, Bratislava, 1986, str. 201.

162 Porov. *Dejiny Slovenska*, I, Bratislava, 1986, str. 263.

163 «Župa», *Slovenský náučný slovník*, III, Bratislava-Praha, 1932, str. 348.

Dobová perokresba: Obliehanie hradu v 15. st.

Rok 1312 - bitka pri Rozhanovciach. Na tejto kresbe z Obrázkovej kroniky je zachytená významná dobová symbolika: Slovanský arpádovský dvojkríž na troch vrchoch prehrál — jeho zástava je na zemi — naopak zástava s anjouovskými lalijami a kumánskymi-maďarskými pásmi je víťazne vztýčená.

2. Monastyrská štruktúra Cirkvi najstarších čias v Uhorsku

2.1. Úvod – čierne a biele kňazstvo

Monastyrská štruktúra gréckokatolíckej Cirkvi v Uhorsku

Takmer celé tisícročie na čele baziliánskych cyrilometodejských monastýrov v celom Uhorsku stáli doživotne volení archimandriti-episkopi. Takto každý väčší (materský) baziliánsky monastýr bol až skoro do pozdneho stredoveku vlastne sídlom-rezidenciou episkopa a centrom cirkevného života (napr. Mukačevský monastýr pre Mukačevské panstvo,¹ Spišský monastýr pre Spišské panstvo, Krásnobrodský monastýr pre horný Zemplín, či Makovické panstvo, Uhoľský monastýr pre Maramorošské panstvo)... Baziliánski mníši-černci obsluhovali bezplatne okolité dediny patriace k monastýru.

Černci a bilci

Staroslovanský názov «**БѢЛЕЦЬ**» [čítaj *bilec*] je odvodený od bielej farby ľanovej, v domácnosti utkanej rubašky, ktorou sa vo všeobecnosti zaodievali nevoľníci,² na rozdiel od slova «**ЧЕРНЕЦЬ**» [čítaj *černec*], aké označovalo a označuje mnícha, ktorý bol naopak vždy slobodný a nosil mníšsky habit čiernej farby. Do monastýrov totiž mohli už od dávnoveku byť prijímaní len slobodní.

Už *Nomokánon* sv. Cyrila a Metoda z pol. 9. storočia, na základe ktorého sa riadil celý život gréckokatolíckej Cirkvi v Uhorsku, prikazoval, že do monastýra za mnícha-černca mohol byť prijatý a následne postrihnutý len slobodný a nikdy nie otrok (poddaný):

«... *Nech neprijímajú žiadneho (otroka) v monastýroch na mníšstvo bez povolenia jeho vlastného pána. Prikazujeme, nech ten,*

kto prestúpi toto naše ustanovenie, je vyobcovaný, aby meno Božie nebolo tupené...»³

Podobnú normu, že do monastyra mohol byť prijatý len slobodný a nikdy nie nevoľník, potvrdzuje mukačevský vladyka H. Bizancij roku 1727 vo svojej učebnici pre kňazov vo vtedajšej rusínčine⁴: «ИНО́КЪ ВО́ЛНЫ́ ЕСТЬ ѿ ВСѢ́ХЪ СѢ́ДѢ́ СВѣ́цкиѣхъ, и ѿ ВСѢ́ХЪ ПОДА́ТКѢ; ДЛѦ́ ТОГО́ ТО́Й, КОТО́РЫЙ ВСТѢ́ПѢ́ЕТЪ ДѦ́ МАНАС-ТЫ́РѦ, МА́ЕТЪ ВѢ́ПИ ВО́ЛНЫ́Й, НѢ́ СЛѢ́ГѦ, Ѧ́НИ ПО́ДАНЫ́Й ЧИ́ЙКО́Л-ВѢ́КЪ». Teda táto právna norma platila od cyrilometodejských čias určite aspoň do prvej polovice 18. storočia a najpravdepodobnejšie až do zrušenia nevoľníctva Jozefom II. v osemdesiatych rokoch 18. storočia, alebo dokonca až do celkového zrušenia poddanstva v polovici 19. storočia.

Čierne baziliánske kňazstvo (kalugeri) pastoračne obsluhovalo takmer celé územie dnešného Slovenska ešte v roku 1570

Gréckokatolícka cyrilometodejská Cirkev v Uhorsku stála takmer jedno tisícročie jednoznačne na mníšskom-černečom kňazstve a nie na latinskom desiatkovom farskom systéme a kňazoch-šľachticoch, svedčí o tom napr. dokument z roku 1570:

V roku 1570 rakúsky cisár Maximilián II. (1564-1576) poslal komisiu štyroch cisárskych úradníkov do severovýchodného Uhorska, aby preskúmali cisárske dôchodky v danej oblasti. Títo vo svojej správe z Košíc píše, že **od Mukačeva až skoro do Trenčína (!)** («vnnd von Munkhatsch an biss gegen Trentschnyn») žijú Rusíni («Raissen»), sú vraj moskovskými schizmatikmi a **majú svojich vlastných kňazov, ktorých volajú kalugerami**,⁵ desiatky vrchnosti neplatia, ale si udržiavajú len vlastného episkopa a kňazov...⁶

Z obdobného času (r. 1571) sa zachovala správa z Banskej Bystrice (dnešné stredné Slovensko), v ktorej sa nemecký rektor sťažoval, že tamojší veriaci mu nechcú platiť desiatky,⁷ čo je tiež nepriamym dôkazom, že neboli latinského, ale gréckeho obradu a že boli vysluhovaní kalugerami – baziliánskymi mníchmi, ktorí ľudu slúžili za dobrovoľné dary.

Tiež na Orave, na Oravskom zámku, na vrchu zvanom Mních,

ako i na skalisku Biel (tiež na Orave), žili «červení mnísi». I keď sa historici k tomuto stavajú rozlične, jedni ich stotožňujú s templármi (nieť však o tom jediného písomného dôkazu),⁸ iní to popierajú..., išlo o ruských-rusínskych mníchov, baziliánov a príčinou, že ich nazvali «červenými» je latinčina a latinsky písané dokumenty, v ktorých «russus» znamená *červený* a «Russus» znamená aj *Rus*, *Rusín*. Podobná situácia vznikla v súvislosti s tzv. «Červeným Kláštorom» na poľsko-slovenských hraniciach v okrese Stará Lubovňa.⁹ Teda sa nejednalo o «červených mníchov» ale «ruských-rusínskych (teda baziliánskych) mníchov», podobne ako nie o «Červený kláštor» ale «Ruský kláštor», teda opäť baziliánsky monastyr.

Ešte i dnes (na začiatku 21. storočia) v Prešove bežne počujeme i na ulici, že rímskokatolíci označujú gréckokatolícku ešte za Gojdiča i Hopku rusínsku katedrálu ako «ruský kostol»: napr. mamička hovorí svojmu synčekovi: «popaď, na druhej strane ulici rusky kostol...». Po prepise do latinčiny a opätovnom preklade do slovenčiny, by sa to dalo prekladať aj ako «červený kostol», čo by bol určite nezmysel, pretože táto pôvodne rusínska katedrála nikdy nebola natretá na červenú a s červenou farbou nemala nikdy nič spoločné.

Vznik bieleho kňazstva (biľcov) – poarpádovská špecialita

Práve po potlačení posledného slovanského arpádovského odporu v Uhorsku Anjouovcami, začali byť i rady východných baziliánskych mníchov systematicky devastované a mnohé monastiry zničené a vypálené, či transformované na latinské-benediktínske.¹⁰ Vystupňovalo sa to za vlády uhorského kráľa Ľudovíta Veľkého, ktorý pochádzal tiež z Neapola. Za jeho vlády (1342-1382) «*sa ničili i tie východné monastyre, ktoré ešte existovali a to na základe očiernenia, že sú v 'schizme' a tak útlak východného obradu sa premenil na prenasledovanie*».¹¹

Episkopi-archimandriti sídliači v ešte existujúcich monastyroch prestávali mať hojnosť jeromníchov (kňazov-mníchov) nato, aby obslúžili ľud. Preto v tomto oveľa neskoršom období (pozdný stredovek) začínajú baziliánski archimandriti-episkopi svätiť popri kňazoch-mníchoch (čiernom¹² klére, teda členoch baziliánskeho rádu) i laických kňazov (tzv. biely klérus), a to poväčšine bez vedomia

zemepánov, či s ich tichým súhlasom z radov poddaných a nevoľníkov a systémom otec-kňaz — syn-kňaz sa doplňal akútny nedostatok svjaščeníkov. Syn sa všetkému naučil od svojho otca a potom ho archimandrit-episkop vysvätil. Je historicky dokázané, že napr. na spišskom panstve rodiny-rody Jamborských, Andrejkovičov, Mikitovičov a Smerekovských sa niekoľko storočí striedali na jednotlivých gréckokatolíckych farnostiach a tieto sa stali akoby ich rodovým «*dedičstvom*», ktoré sa dedilo z otca na syna, alebo zaťu alebo niekoho iného v blízkom príbuzenskom vzťahu.¹³

Nevoľníkov, ako bolo už vyššie naznačené, bez súhlasu ich majiteľa nebolo dovolené nielen prijímať do monastýrov, ale im nebolo dovolené ani udeliť vyššie svätenia. Keďže vysviacať kňazov a diakonov z radov nevoľníkov bolo v Uhorsku protizákonné, núdzou pritlačený archimandrit-episkop to robil obyčajne tajne. Svätit nevoľníkov zakazovali už apoštolské kánony, odkiaľ prevzal túto normu i zákonník-*Nomokánon* sv. Cyrila a Metoda:

«*Svätých apoštolov kánon 83: Nedovoľujeme otroka zaradzo-
vať do kléru bez povolenia jeho pána; býva to na úkor majiteľov a
(vedie to) k rozvratu domácnosti. Ak však niekedy bude otrok hod-
ný svätenia, ako bol i náš Onisim (Filem. 10), a dovoľia mu jeho páni
a dajú mu slobodu a prepustia ho z domu, nech je (vysvätený)*».¹⁴

Svätit nevoľníkov-poddaných zakazovala i I. Ostrihomská synoda roku 1114: «*XXIX. Nijaký sluha (otrok) nesmie byť kňazom, ak mu predtým neudelil jeho pán plnú slobodu*».¹⁵ Teda Ostrihomská synoda potvrdila túto normu byzantského *Nomokánona*. Ostrihomská synoda tiež zakazovala nevoľníkom-poddaným študovať. Porušenie tohto zákazu sa prísne trestalo. Ešte aj o sto rokov neskôr kráľ Ondrej II. zakazuje ktorémukolvek z «dvorníkov i poddaných» stať sa kňazom.¹⁶ Tu nachádzame i jeden z dôvodov neskoršieho ponižovania týchto svjaščeníkov-bílčov zo strany miestnej šľachty, ktorá uznávala za kňazov len slobodných.

U rímskokatolíkov kňazi obyčajne pochádzali zo šľachtických rodov.¹⁷ Preto sa starodávny výraz «*КЪНАСЪ*» [čítaj *kňaz*] pôvodne označujúci *knieža*, *šľachtica* dodnes užíva na označenie príslušníka latinského svetského kléru.

Núdz a (nedostatok mníchov-černcov) teda spôsobila, že u gréckokatolíkov v pozdnom stredoveku vznikol dvojaký východný klérus, charakteristický len pre Uhorsko: «biľci - **БѢЛЫЦЫ**» – kňazi nevoľníci a «černci - **ЧЕРНЦЫ**» – slobodní jeromníci. Biľci-nevoľníci v bielych ľanových rubaškách utkaných doma, černci-slobodní občania-mníci, nosiaci čiernu mníšsku riasu.¹⁸ Teda až neskôr, v priebehu pozdejších storočí, keď boli baziliánske monastýry vo vlnách latinizácie vypálené, rusínske obyvateľstvo byzantského obradu začali vysluhovať popri mníchoch-kalugeroch aj kňazi-nevoľníci. Svetskí ženatí kňazi-slobodní (nosiaci čiernu reverendu-podriasnik), boli pôvodne v gréckokatolíckej Cirkvi na území historického Podkarpatska skutočnou zriedkavosťou... A aj keď nejakí boli, patrili svojim pôvodom k nižšej šľachte, alebo šoltýsom, teda k slobodným.

K týmto výnimkám patril napríklad kňazský-šľachtický rod Zejkanovcov z Imtičeva (Podkarpatská Rus), ktorý mal vďaka svojmu vyššiemu spoločenskému postaveniu dokonca styky so samotným ruským cárom Petrom Veľkým.¹⁹ Z tohto rodu vyšiel aj vladyka Joannikij Zejkan (1664-1686), sídlil najprv v Mukačevskom monastýre a neskôr v Uhoľskom monastýre. Bol ženatý a baziliánskym mníchom a archimandritom-episkopom sa stal po smrti svojej manželky.²⁰

Alebo napríklad šľachtický rod Stojka, z ktorého boli tiež slobodní ženatí kňazi a z ktorého vyšiel i episkop J. Stojka (1690-1711).²¹ K šoltýskemu-ke-nezskému²² rodu patril i rod Židikov, z ktorého vyšli mukačevskí episkopi Simeon i Michail Olšavskí.²³

Poddaní kňazi-biľci v stretnutí s episkopom-cudzincom Josifom Rogom de Camellisom

Po pozornom prečítaní predchádzajúcich stránok tejto štúdie o vzniku bieleho nevoľníckeho kňazstva v Uhorsku, neprekvapí správa Josifa Rogu de Camellisa, novomenovaného mukačevského episkopa z roku 1690:

Jedná sa o Szatmársky synod-sobor gréckokatolíckeho kňazstva zvolaný 1. mája 1690 Josifom Rogom de Camellisom za podpory miestneho zemepána, na ktorom, ako sa dozvedáme z *Denníka* Josifa Rogu de Camellisa – kňazi na tento synod prišli v bielych rubaškách a širokých bielych nohaviciach, nestrihaní, s vlasmi dl-

hými až po plecia a bradami až po brucho...²⁴ Na synode gréckokatolíckeho kňazstva Szatmárskej župy sa zišlo spolu 60 kňazov.²⁵ Jednalo sa o kňazov-nevoľníkov (biľcov), ktorí, keďže v očiach latinského zemepána boli stále nelegálnymi, obliekali sa rovnako ako ostatní poddaní. Na tomto synode im mukačevský vladyka Josif Roga de Camellis, OSBM, nariadil,²⁶ aby začali nosiť dlhú reverendu (čiernej farby) a aby si strihali-skracovali upravovali vlasy, bradu i fúzy.²⁷ Okrem iného prvýkrát v dejinách historického Podkarpatska zakázal svojim gréckokatolíckym kňazom-biľcom pri bohoslužbách nosiť kamilavky.²⁸ Teda kamilavky boli pred rokom 1690 bežné v obradovej tradícii i u gréckokatolíkov na historickom Podkarpatsku...

Tie isté nariadenia prikázal episkop Josif Roga de Camellis dodržiavať bielemu nevoľníckemu kňazstvu i na synodoch v iných panstvách a župách, ktoré zvolal za pomoci autority miestnych zemepánov ešte v tom istom roku, ale ich aktá sa nám nezachovali. Išlo o synody, ktoré sa uskutočnili: 24. apríla 1690 v Mukačeve,²⁹ 25. septembra 1690 v Zborove (v Rákocyovom paláci sa zišlo 90 kňazov), 8. novembra 1690 v Stanči (prišlo 40 kňazov), 17. novembra 1690 v Stropkove (prišlo 17 kňazov), 14. decembra 1690 v Humennom (prišlo 40 kňazov), 18. decembra v Trnave (prišlo 11 kňazov), 30. decembra 1690 opäť v Mukačeve (prišlo okolo 40 kňazov)...³⁰ 25. (15.) júna v roku 1692 bol ďalší sobor v Zborove... Podľa vlastných slov episkopa Josifa Rogu de Camellisa: *«urobil na týchto synodoch veľa dekrétov-príkazov»* a všade sa jednalo o *«rovnaké príkazy»*,³¹ teda také ako v Szatmári.

Ako spomína Kongregácia Propaganda Fide 3. augusta 1693, na týchto lokálnych synodoch Josif Roga de Camellis odstránil mnohé «protizákonnosti».³² Pod protizákonnosťami sa rozumeli i typicky byzantské cirkevné zákony (napr. dlhé vlasy a brada), ako bolo už poukázané vyššie, lebo tieto prvky neboli súčasťou dobového latinského práva a navonok príliš ukazovali na odlišnosť gréckokatolíckeho kňazstva od kňazstva latinského.

Na synod z Makovického panstva, ktorý sa uskutočnil 25. 9. 1690 v Zborove na Makovici (dnes okr. Bardejov) tiež prišli kňa-

zi-bilci v «kožuchoch chlpmi navonok, huňach, v širokých nohaviciach z hrubého bieleho plátna, rubaškách, v hrubých kožených topánkach, máloktorí (tj. svetskí kňazi z radov slobodných, alebo oslobodených – pozn. redakcie) v reverendách». Episkop-gróf Josif Roga de Camellis bývajúci v Rákoczyovom paláci im (tj. bilcom) prikázal, že kto z nich chce naďalej vykonávať kňazskú službu, musí si zabezpečiť a nosiť reverendu (*talaris*).³³ Na protiaargument zo strany nevoľníckych kňazov – ako budú totiž na ich čierne kňazské oblečenie reagovať miestni zemepáni, ktorých vlastníctvom boli, Josif Roga de Camellis prisľúbil, že ak sa budú držať jeho a uznajú ho za svojho episkopa, on sám im vymôže u cisára uznanie ich kňazského stavu zo strany miestnej šľachty a tiež osobnú slobodu. Avšak, i keď sa neskôr snažil splniť tento sľub, väčšinou, i keď nie jeho vinou, ostalo len pri sľuboch.

O tých, ktorí na hore spomínaný Makovický sobor prišli v reverendách-talároch, teda čiernych odevoch siahajúcich až po päty, sa dá s určitosťou povedať, že neboli poddanými, ale slobodnými. Už 27. kánon Trulského soboru z roku 691 predpisoval aj pre východných svetských kňazov nosiť kňazský odev (*ἀλλὰ στολαῖς κε χρήσθω ταῖς ἤδη τοῖς ἐν κλήρῳ*) v meste i na cestách pod hroz-

Takto vyzeral Rákoczyho kaštieľ v Zborove v roku 1690, keď tu býval Josif Roga de Camellis. Vľavo je vidno Makovický zámok.

bou trestu jeden týždeň trvajúcej exkomunikácie.³⁴ Ak tak kňazi-bilci na historickom Podkarpatsku oblečení nechodili a tento svätý kánon nedodržiavali, bolo to len z jedného jediného dôvodu: miestny šľachtic im to zakazoval, za kňazov ich neuznával a jednal s nimi ako s obyčajnými nevoľníkmi. Museli chodiť normálne i na panské roboty. A vari tam mali chodiť v reverendách? Ako by sa potom k nim správali pandúri naháňajúci nevoľníkov v povinné dni (bolo ich minimálne 52 do roka) na panské? Preto fakt existencie takéhoto nevoľníckeho kňazstva oblečeného ako obyčajní poddaní nie je na hanbu gréckokatolíckej Cirkvi, ale skôr latinskej šľachte podporovanej miestnou latinskou egerskou a ostrihomskou hierarchiou, ktorá likvidovala na svojich územiach všetko, čo nebolo latinské a to i takýmto krutým a kresťanstva nehodným spôsobom. Veď riešenie bolo vždy v aktuálnej ponuke: ak gréckokatolícki kňazi prestúpili na latinský obrad, poddanými prestali byť.

Episkop Josif Roga de Camellis nemohol zvolať všeobecný sobor všetkého kňazstva historického Podkarpatska a vydať všeobecný príkaz, lebo väčšina kňazov bola nevoľníkmi-bilcami a tak mala prísne zakázané opustiť hranice svojho panstva, kde náležala.³⁵ Okrem toho, sa ešte Mukačevská eparchia len formovala a pred Josifom Rogom de Camellisom stál cieľ upevniť svoju jurisdikciu nielen nad Mukačevským, ale i nad ostatnými panstvami, ktoré

Mukačevský hrad v 17. storočí.

pôvodne mali svojich vlastných episkopov-archimandritov (pozri kap. 4.2.), ktorých však latinská hierarchia a ani cisár už v tom čase neuznával. Tu je hlavný dôvod lokálnych synodov koncom 17. storočia zvolávaných Josifom Rogom de Camellisom. Keď kňazi-bilci nemohli ísť za Josifom Rogom de Camellisom, musel Josif Roga de Camellis ísť za nimi na jednotlivé panstvá.

Josif Roga de Camellis, prijdúc z ďalekej krajiny, bol spočiatku veľmi prekvapený biednym stavom svetského-bieleho gréckokatolíckeho kňazstva a trvalo mu dosť dlho, kým pochopil, že chyba nie je na strane tohto kňazstva gréckeho obradu, ale na strane rímskokatolíckej, či protestantskej šľachty, ktorá gréckokatolíkov neuznávala, a mnohokrát ich pokladala dokonca za pohanov,³⁶ čo dokazovala i tým, že ich pri prijímaní do latinského obradu násilne prekrstovala, neuznávajúc platnosť gréckokatolíckeho krstu i napriek bule *Altitudo divini* pápeža Alexandra VI. z roku 1501, ktorou pápež výrazne zakázal druhý krst v prípade prechodu z gréckokatolicizmu či pravoslávia na latinský obrad do latinskej Cirkvi.³⁷

Vladyka Josif Roga de Camellis prikázal, aby odteraz gréckokatolícke nevoľnícke-biele kňazstvo chodilo v reverendách a nie inkognito, ako dovtedy: oblečení ako ostatní nevoľníci – v poddanských rubaškách. Je známe, že r. 1692 vymohol od cisára Leopolda dekrét-hramotu,³⁸ ktorým gréckokatolícke rusínske biele kňazstvo bolo oslobodené z nevoľníctva. Táto hramota cisára Leopolda I. tiež uvádza, a tým nám dokazuje, že gréckokatolícki kňazi (i napriek Užhorodskej únii z roku 1646!) ešte i do roku 1692 na mnohých panstvách nielen že každý deň museli ísť spolu s ostatnými poddanými na panské robotovať, ale ich aj zatvárali do klád a telesne trestali, dávali im tiež rozličné nespravodlivé peňažné pokuty a robili im rozličné príkoria, čo sa protivilo i cirkevným zákonom...³⁹

Sloboda pre kňazov-bílťcov z roku 1692, ale len na papieri... výsmech z gréckokatolíckych kňazov v Berežskej župe

Existuje záznam o tom, aká bola reakcia na privilegijnú hramotu cisára Leopolda I. napr. v Berežskej župe. Tento záznam je z pera baziliána o. Adrijana Kosakovského, ktorý mal funkciu episkopského vikára Josifa Rogu de Camellis a ho napísal pre Josifa Rogu de Camellis, ktorý sa práve vtedy nachádzal vo Viedni (Wien, Vindobona, Bécs).

Bazilián A. Kosakovskij oznamuje vladykovi Josifovi Rogovi de Camellisovi, že keď sa páni Berežskej župy zišli 26. januára 1694 vo Váre a dozvedeli sa o cisárovom privilegii z roku 1692

pre gréckokatolícke, dovtedy poddanské-biele kňazstvo (biľcov), oficiálne sa vyjadrili, že v ich župe toto privilégium platiť nebude, dokiaľ ho neschváli snem župy (teda oni sami) samostatným zákonom. Potom, čo vyhlásili toto svoje záverečné rozhodnutie, všetci prítomní vstali a na znamenie súhlasu a radosti, že tak šikovne obišli cisárovo privilégium, začali tliekať. Potom sa z Kosakovského vysmievali. Jeden z prítomných: rímskokatolícky šľachtic Rimay, zakričal Kosakovskému, že keď gréckokatolícki kňazi chcú byť slobodnými, nech žijú na ulici spolu s cigánmi, alebo vo svinských chlievoch a nech nežijú na pozemkoch zemepánov... Paradoxom je, že v tom istom čase všetci kalvínski kazatelia v Berežskej župe boli slobodní a zabezpečení i materiálne, a to i napriek tomu, že ich viera bola takmer úplne odlišná od rímskokatolíckej. Rímskokatolícki páni však nechceli dať slobodu gréckokatolíckym kňazom-biľcom (ktorých viera bola rovnaká ako u rímskokatolíkov a odlišovala sa len vo svojom obradovom prejave) za žiadnu cenu.⁴⁰ Podobne zamietavo reagovali na toto cisárske privilégium zemepáni aj v iných župách historického Podkarpatska.

Neskôr latinskí zemepáni využívali ako argument, aby nemuseli zaviesť cisárovo privilégium do života na svojich panstvách: že gréckokatolíci neprijali za svoje latinské sviatky a latinský kalendár, a preto cisárske privilégium sa na nich nevzťahuje. Kardinálovi Koloničovi sa totiž podarilo tento cisárov dekrét-privilégium z roku 1692 tak ovplyvniť, že do neho bola vložená klauzula o tom, že gréckokatolíci majú užívať gregoriánsky-nový kalendár a latinské sviatky (čím sa mal urobiť ďalší krok k ich latinizácii)...⁴¹ Cisár hramotu v dobrej viere podpísal. Veď kto iný mal zoštylizovať túto hramotu, ak nie jeho, v cirkevných veciach pravá ruka, latinský kardinál Kolonič? Gréckokatolíci latinský kalendár neprijali, a preto miestna šľachta po porade u egerského latinského biskupa i kardinála Koloniča, ktorý toto všetko «zpískal», gréckokatolícke biele kňazstvo i napriek hramote cisára Leopolda I. naďalej pokladala za nevoľníkov... A čas plynul ďalej..., samozrejme, že v neprospech gréckokatolíkov. Slobody dané cisárom Leopoldom I. gréckokatolíckemu bielemu kňazstvu takto ostali len na pa-

pieri a do praktického života všade bez rozdielu, sa dostali definitívne až v roku 1806, teda vyše o sto rokov neskôr.

Nenávist' protestantov a strach latiníkov pred čiernym kňazstvom

V jezuitskom zázname z roku 1697 sa opäť pohrdavo píše, že oblečenie gréckokatolíckych kňazov (ide znova o biľcov-poddaných) sa v tom čase vôbec neodlišovalo od oblečenia ostatných poddaných.⁴² Teda príkazy mukačevského episkopa Josifa Rogu de Camellisa na miestnych synodoch v rokoch 1690-1692, ani cisárska privilegijná hramota nič nepomohli. Kňazi-biľci naďalej ostali poddanými-nevolníkmi.

Často sa vtedy v kruhoch latinskej inteligencie pohrdavo hovorilo o «hlúpom rusínskom poddanskom bielom kňazstve». Cyrilometodejské čierne kňazstvo, teda mnísi-černci baziliánskych monastýrov, tzv. kalugeri, ktorí svojim neobvyklým vzdelaním jezuitom konkurovali, však vzbudzovali rešpekt, preto sa obyčajne ignorovali a keď sa naskytla príležitosť, ich monastýry sa v stavovských povstaniach alebo i pri iných príležitostiach “náhodne” vypaľovali...⁴³

Protestanti (hlavne protestantskí kazatelia) toto gréckokatolícke čierne kňazstvo, tj. baziliánskych mníchov, ako niekoľko storočnú oporu «*starej viry*», zo srdca tiež nenávideli a nenechali si ujsť ani jediná príležitosť, aby im neuškodili, či ich neničili a nekoniškovali im ich monastýry a majetok k nim patriaci. Svoju nenávist' voči čiernemu baziliánske mu mníštvu sa snažili vštepovať rozličnými nepravdivými ohovárkami a poverami i jednoduchému ľudu, snažili sa mníchov v očiach ľudí kompromitovať a vysmievať, hlavne v predstavách mladej generácie, ktorá už mníchov po vypálení väčšiny ich monastýrov nepoznala.

Nenávist' ku gréckokatolíckym kalugerom-baziliánom dokonca zasunutá i do rozprávok pre deti

Príkladom je evanjelický farár Pavol Dobšínský (1828-1885), ktorý do ľudových rozprávok, ktoré zbieral a neskôr tlačou vydá-

val, vkladal obraz «černokňazníka» (čierneho kňaza, tj. černo-kňaza, černca), ako človeka na jednej strane veľmi vzdelaného (mal veľa kníh), avšak na druhej strane zároveň veľmi zlého, ktorého položil na roveň čarodejníka, bok po boku popri ostatných negatívnych postavách rozprávok, ako boli ježibaby, strigy, bosorky, hady, vlkodlaci a draci. V dnešnej slovenčine sa «černokňazník», vďaka literárnej činnosti protestantov v 19. storočí, stal synonymom negatívnych osobností ako: «čarodejník, strigôň, bosorák (v rozprávkach)». ⁴⁴ Nasledujúci úryvok z Dobšinského rozprávky «Černokňazník» hovorí sám za seba (texty v zátvorke, kvôli vysvetleniu, včlenila redakcia):

«... I vybrali sa (otec so synom) z domu tú službu hľadať. Idú, idú, horami, nájdu tam jedného **čierneho chlapa** na skale sedieť a **knihy čítať**. A to bol, hľadajte, **černokňazník** (= čierny kňaz, baziliánsky mních), ale oni o tom nevedeli... (Otec nechal chlapca u neho slúžiť sedem rokov.) Za sedem rokov ho (tj. chlapca) budem u se-

Titulná strana humoristicko-zábavného časopisa «Černokňazník» s baziliánskym mníchom na drakovi.

ba držať (povedal černokňazník), po siedmych rokoch si poňho pridete, a vtedy, ak si ho poznáte, bude váš, ale ak nie, tak si ho ja na večnosť (= večné sľuby mníchov v baziliánskom monastyre) zadržím... i zaviedol ho (chlapca) do chyže, kde boli samé kefy, potom do druhej, tam boli **samé knihy** (= vysoká vzdelanosť mníchov)... inú robotu nebudeš mať, len tými kefami tie knihy čistiť a ometať (= jalový a neužitočný život v monastyre), a keď sa ti to zuňuje, ... prídu tvoji rovesníci (= chlapci v poslušníctve-noviciáte, čo je baziliánsky dorast vychovávaný v monastyroch) a môžeš sa s nimi do dobrej vôle hrať... Ale jemu sa to znevidelo naveky len tie knihy čistiť. Otvoril jednu z nich a učil sa z nej čítať. Číta len, koľko číta, až sa veru vyučil z tých kníh všetky **čarodejstvá**...». ⁴⁵

Na zosmiešnenie a zľahkováženie svätého mníšskeho stavu v očiach ľudí protestanti dlhší čas vydávali humoristicko-zábavný časopis s veľavravným nadpisom: «Černokňazník». Na jeho titulnej strane sa nachádzala ilustrácia (perokresba) bradatého baziliánskeho mnícha – černokňazníka s čarodejníckou paličkou v ruke, letiaceho ponad Slovensko na drakovi.

¹ V správe pápežskému nunciovi z 12. januára 1666 sa napríklad píše o Mukačevskom monastyre a jeho episkopovi a eparchii...: «Brevis informatio de monasterio Munkacziensi ejusque eppo et dioecesi praetenso...», (A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szerz. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 213); V inej správe z toho istého dňa roku 1666 sa dozvedáme: «... starodávni šľachtici založili tento grécky monastyr na čele ktorého stojí jedine episkop a po dlhú sériu rokov tohto episkopa títo páni aj menovali a dovoľovali mu užívať monastyrské majetky...», (porov. A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szerz. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 217).

² Staroslovanské slovo «bilec» sa užíva v liturgických textoch gréckokatolíkov aj dnes na označenie laikov (ako protiklad mníchov): «Твоею кровію челоуѣки ѡсвѣпивый...: царі же, свѣщеники, архіереи, монахи и вѣльцы...», («Слѣжба ѡ ѡсѣпшихъ» stichira na Hospody vozvach, *Часослѡвъ, Римъ*, 1950, str. 617); Riegerov *Slovník naučný* z roku 1860 pod termínom «bēlec» uvádza: «v rus. církvi tolik co světský (ne řeholní) kněz...», (F.L. Rieger, *Slovník naučný*, I, Praha, 1860, str. 582).

³ «с(вѣ)тихъ(ъ) ап(о)с(то)лъ... и никдино҃гоже приимати въ манастирехъ на мнишьство безъ волѣ своего кмоу г(о)с(поди)на · престоупающаго сиа наша оуставы повелѣваемъ везъ оубыщеніа быти, да не има

в(о)жикъ хощимо вѣдѣтъ », («Nomokanonъ, Titul XXXIII», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, IV, Brno, 1971, str. 313-314).

⁴ Podľa príkazu Zamojského synodu (r. 1720) všetci gréckokatolícki episkopi mali vo svojich eparchiách vydať knihu učebnicu pre kňazov napísanú jednoducho hovorovou, všetkým zrozumiteľnou rečou. Preto i Bizancij vydal svoju učebnicu pre Mukačevskú eparchiu. Hovorí to sám H. Bizancij v úvode do svojej knihy: «... подѣ съвѣсти тяжестію... да издадѣтъ ю простымъ языкомъ, вырозѣмѣніа рѣди, повелѣніе воспріѣмша...», (porov. Г.Г. Византії, *Враткоє Припадковъ Моральныхъ, или Правныхъ Говоріе Дѣловнымъ Особамъ потребное*, Тернава, 1727), siedma strana v úvode, ktorý je bez číslovania strán).

⁵ «калуґеры» – išlo o baziliánskych mníchov-jeromníchov nosiacich kami-lavky. Viac o termíne «kaluger» pozri v Terminológii na začiatku práce.

⁶ Pozri. kap. 3.4. (16. storočie); «... Also haben sy auch vill anderer ersch-rokhlicher abgöttereien vnnd irrthumbs der religion darob sy gleichwoll, die-weil inen aigne priester ires Moschkhoviterischen glauben, **die sy Callugeros haissen**, zugelassen werden, hefftig halten, sy geben auch der obrigkheit khai-nen zehent von denen guetern, die sy von neuem stifften und pauen, sondern al-lain irem priester, den sy ainen bischoff nennen, also das lezlich der preister mer nuz und geniess von den underthonen alls die obrigkhait haben wierdet...», (dokument písaný pre cisára Maximiliána po nemecky zo 4. augusta roku 1570, A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szert. Püspökség Okmantlyára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, 28-30).

⁷ Porov. M.S. Ďurica, *Dejiny Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1996, str. 50.

⁸ Porov. A. Kavulják, *Hrad Orava*, Turč. Sv. Martin, 1927, str. 43-46.

⁹ Porov. J.V. Timkovič, *Letopis Krásnobrodského monastiera alebo kúsok zo slávných dejín gréckokatolíkov na Slovensku*, Prešov, 1995, str. 17.

¹⁰ Postupnú transformáciu baziliánskych monastýrov v Uhorsku najprv na monastýry «oboch obradov» a následne na «čistý» latinský obrad ako prvý ot-vorene podporoval smutne známy pápež Inocent III., čo potvrdzuje i historik Bárdosy: «Circa reformationem Monasteriorum (Graecanicorum Basilitanorum, mixtorumque Benedictinorum), & augmentum eorum (quae Ritum pure Lati-num secuta, fundabantur) tanto potius tenemur esse solliciti, & ipsorum (Lati-norum) gravaminibus praecavere, quanto ad nos specialius pertinet, & plantare Religionem in Dei Ecclesiis, & sovere plantatam», (porov. J. Bárdosy, *Supple-mentum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 202-204).

¹¹ Porov. С. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 179; tiež I. Timko, *Keleti kereszténység, Keleti egyházak*, Budapest, 1971, str. 368-369.

¹² Východní baziliánski mníši chodili oblečení v čiernom habite. Bol ušíty jednoducho: ako košeľa, ktorá má gombíky po pupok, avšak je dlhá až po člen-ky. Bola vždy čiernej farby. V páse boli prepásaní koženým opaskom. Bazilián-ski mníši takto chodia oblečení dodnes. To že východní-baziliánski mníši cho-dia oblečení v čiernom spomína už Trulský koncil roku 691 vo svojom 42. ká-

none, (porov. В.Н. Бенешевичъ, *Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ толкованій*, Санктпетербургъ, 1906, стр. 174; D. Salachas, *La port-matvia del Concilio Trullano commentata dai canonisti bizantini del XII secolo Zonaras, Balsamone, Aristenos*, Palermo, 1991, str. 85); O sv. Metodovi (+885) sa tiež hovorí *Pochvalné slovo* napísané tesne po jeho smrti toto: «... и ишъдъ въ оуѣмъ, пострижеса въ чьрны ризы, чаа приати вѣлоу и нетьлѣнь-ноу анг(є)льскою одежю...» — ... a odíduc na Olym, dal sa postrihnúť do čiernych ríz (= za mnícha černorizca, čerнца), očakávajúc, že prijme (na druhom svete) biely a neporušiteľný anjelský odev, («Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, II, Brno, 1967, str. 169).

¹³ «Erant scilicet quaeipiam Graeci Ritus in Scepusio Familiae, ut Jamborszky, Andrejkovics, Mikitovics, Szmerekovszky, quae amplius quam per decursum Saeculi, protui memoria est, haereditate quodammodo ejates Parochias obtinebant, nec facile in aliud, nisi in filios, aut Generos, vel certe in aliquem ligamine talismodi sibi junctum easdem transmittabant...», (M. Lutskey, «Historia Carpato-Ruthenorum, V», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 20, Prešov, 1995, str. 90).

¹⁴ «с(вѣ)тъх(ъ) ап(о)с(то)лъ кан(онъ) ꙗгъ рав на причѣтъ не велимъ приводити безъ волѣ своего кмоу г(осподи)на: на скорбѣ имощимъ и разоренихъ домоу бывахъ · аще ли кѣгда достоинъ бѣдетъ равъ с(вѣ)щ(є)ниа, такоже вѣ и онисимъ наш, и поустать г(оспод)ькъ кою и свободу и из домоу отпоустать и, да бѣдетъ», («Nomokanonъ, Titul XXXIII», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, IV, Brno, 1971, str. 314-315); Porovnaj tiež 82. (83.) Apoštolský kánon publikovaný v gréckom origináli i staroslovanskom preklade u В.Н. Бенешевичъ, *Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ толкованій*, Санктпетербургъ, 1906, стр. 80.

¹⁵ P. Ratkoš, *Naše dejiny v prameňoch*, Bratislava, 1971, str. 35; porov. L. Závodszky, A sz. István, sz. László és Kálmán korabeli törvények forrásai, Budapest, 1904, 140-171.

¹⁶ Porov. J. Tibenský, *Dejiny Slovenska slovom i obrazom*, I, Martin, 1973, str. 92.

¹⁷ Napr. v Spišskom Podhradí r. 1693 «sa spomína, že farárom (teda rímskokatolíckym plebanom) bol vtedy František Ambroz Balter, čistý Talian, nesúci na dušpastierstvo. Býval vo Veľkej, nosil krátke šaty (teda nechodil oblečený ako kňaz), do Podhradia prichádzal v sprievode vojenského banderia (v ozbrojenom sprievode). Má nemeckého vikára vo veľkom (rozumej, kaplána nemeckého pôvodu, hovoriaceho len po nemecky, slúžiaceho omše po latinsky) a slovenského v menšom kostole sv. Trojice (rozumej kaplána gréckokatolíckeho slúžiaceho staroslovansky a kážuci v spišskom nárečí v cirkvi zasvätenej typicky byzantskému patrónovi Presvätej Trojici)», (J. Vencko, *Z dejín okolia Spišského Hradu*, Spišské Podhradie, 1941, str. 297).

¹⁸ Pri Mukačeve na Podkarpatskej Rusi existuje hora, ktorá sa volá «Černeča Hora», na ktorej stojí starodávny baziliánsky monastyr. Volá sa preto «čer-neča», lebo na nej žili až do polovice 20. storočia «černci», teda *čierni mnísi, baziliáni*. Černci sa spomínajú v dejinách na území Uhorska i inde. Až v polovici 20. storočia sa objavujú prolatínski historici, ktorí nehistoricky tvrdia, že

pod «černcami» možno rozumieť nielen baziliánov, ale vraj i latinských benediktínov. To preto, aby zahladili stopy po prítomnosti gréckokatolíckeho obradu v stredoveku na západnom, strednom či dokonca (!) i východnom Slovensku..., (napr. J. Vencko, *Z dejín okolia Spišského Hradu*, Spišské Podhradie, 1941, str. 29). Je to však zjavný nezmysel a očividné prekrúcanie dejín.

¹⁹ Porov. Я.І. Вараді-Штернберг, «Закарпатець Іван Зейкан в оточенні Петра I (1672-1725)», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 14, Prešov, 1986, str. 33-45.

²⁰ Porov. А. Петровъ., «Старая вѣра» и Унія въ XVII-XVIII вв., II, С.-Петербургъ, 1906, стр. 22-23, 25.

²¹ Porov. А. Петровъ., «Старая вѣра» и Унія въ XVII-XVIII вв., I, С.-Петербургъ, 1905, стр. 16.

²² Šoltýsi boli agenti z domáceho slovanského obyvateľstva, ktorí sa starali a dozerali, aby miestny zemepán mal dostatok poddaných, preto verbovali poddaných, aby sa presťahovali od jedného zemepána k druhému, t.j. do dediny, ktorú mali sami na starosti. Sťahovaniu zabránilo až nevoľníctvo. Sťahovali sa potom už len oslobodení z nevoľníctva (libertíni). Títo agenti sa v spišskej, šarišskej a zemplínskej župe volali «šoltýsami» (od nemeckého «Schultheis», «Schulcze»; po maďarsky «soltész», po latinsky «scultetus», po rusínsky «шолтысь») a v užanskej a berežskej župe a iných «kenezjami» (od staroslovanského «кнѣзь»). Možno povedať, že písomné dejiny každej poddanskej dediny sa začínajú šoltýskou alebo kenezevskou listinou (kenézlevél). Ako šikovní boli šoltýsi, tak veľká a mnohoročetná bola dedina, (porov. И.М. Кондратович, *Исторія Подкарпатскоѣ Руси*, Ужгородъ, 1930, стр. 32; И.М. Кондратовичъ, «Очерки изъ исторіи Мукачевской Епархіи», *Карпаторусскій Сборникъ*, Ужгородъ, 1930, стр. 95); «Šoltýšstvo» či «knazstvo» sa dedilo, od toho je i názov «dedina». Napríklad v šoltýšskej hramote grófa Drugetha z roku 1329 sa píše: «scultetiam... jure perpetuo in filios suorum filiorum possidendam...», (porov. А. Петровъ, *Древнѣйшія грамоты по исторіи Карпаторусской Церкви и Епархіи 1391-1498 г.*, Прага, 1930, стр. 47); «K právam šoltýsov všeobecne patrilo právo postaviť si v dedine dom, mlyn, pivovar, vlastniť polia v rozsahu jedného lánu (okolo 30-40 ha), súdiť miestnych previnilcov za drobné priestupky, pričom im patrila celá súdna poplatok (pokuta) a so zemepánom súdiť aj previnilcov za zločiny podpaľáčstva, vraždy, znásilnenia, zbojstvá a z takých súdov im patrila tretina pokuty, mohli si ponechať šestinu z dane roľníkov zemepánovi, celé, či časť šoltýstva slobodne ponechať dedičom, alebo predat' a odstáňovať sa. Povinnosťou šoltýsov bolo dozerať, aby roľníci riadne vyplátili ročnú daň a odovzdali naturálne zemepánom a vyplátili ročnú daň kráľovi», (J. Andrej, *Vlača (1349-1999)*, Levoča, 1999, str. 21), teda šoltýsi (kenezi, knezi) v podstate po dedinách zastávali funkciu podobnú ako neskôr richtári.

²³ Porov. И.М. Кондратовичъ, «Очерки изъ исторіи Мукачевской Епархіи», *Карпаторусскій Сборникъ*, Ужгородъ, 1930, стр. 95.

²⁴ Porov. А. Годинка, «Як наші духовники проживали», *Hodinka Antal válogatott kéziratai*, Nyíregyháza, 1992, str. 52; Príčiny, prečo si gréckokatolícki mníši po vstupe do monastýra, či laickí knazi po vysviacke nestrihali vlas, spočívajú v obrade mníšskeho i knazského postríženja, (podrobnejšie pozri

G.A. Timkovič, «Postrizenie», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, II/1 (1997) str. 25-31).

²⁵ Porov. *Denník Josifa Rogu de Camellisa* v M. Lutskey, «Historia Carpatho-Ruthenorum, III», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 16, Prešov, 1990, str. 48.

²⁶ Porov. A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 303.

²⁷ Tento latinizačný element odporujúci starodávnej tradícii východnej Cirkvi odôvodňoval – aby vraj «neznesväcovali krv Christovu, keď ju požívajú z čaše» (ut pretiosus servatoris saugvine, quando cum calice sumant, non madefiant) – uvádza to dokument z roku 1690, z ktorého sme prebrali historický údaj, (porov. A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 301); Nesporne išlo o prvok latinizácie gréckokatolíckeho kňazstva v historickom Podkarpatsku zo strany Josifa Rogu de Camellisa vychovaného v latinskom Ríme, v Taliansku. Už Trulský sobor (koncil) roku 691 vo svojom 21. i 42. kánone uvádza, že dlhé vlasy sú znamením klerického a mníškeho stavu a ten, kto bol pozbavený tohto stavu, bol na znamenie toho ostrihaný a nesmel nosiť dlhé vlasy, (porov. В.Н. Бенешевич, *Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ толкованій*, Санктпетербургъ, 1906, стр. 159-160, 174; D. Salachas, *La normativa del Concilio Trullano commentata dai canonisti bizantini del XII secolo Zonaras, Balsamone, Aristenos*, Palermo, 1991, str. 54, 85).

²⁸ «Sacerdotes omnes vestem longam clericalem habeant, coronam radant, mistaceos tondant, ut pretiosus servatoris saugvine, quando cum calice sumant, non madefiant. Et biretto, quod Graeci camilafium appellant, nullatenus careant», (A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szeret. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 301).

²⁹ Porov. J. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Th. Koriathovits*, II, Cassovia, 1799, str. 89.

³⁰ Porov. J. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Th. Koriathovits*, II, Cassovia, 1799, str. 92-93; porov. *Denník Josifa Rogu de Camellisa* v M. Lutskey, «Historia Carpatho-Ruthenorum, III», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 16, Prešov, 1990, str. 56.

³¹ «... plurima decreta feci...», «... diedi li medesimi ordini...», (porov. В. Гаджега, «Додатки к исторіи Русинов и русьскихъ церквей в був. жупѣ Земплинской, VII. Станъ церквей по вымертѣю Арпадовичѣвъ...», *Науковий зборник Товариства 'Просвѣта' в Ужгородѣ*, Ужгород, 1931-1936, стр. 31).

³² V správe z Kongregácie Propaganda Fide z 3. augusta 1693 sa sucho poznámenáva o Mukačevskom a Szatmárskom synode: «Poichè sino del 1690 nella Congregatione delli 8 Luglio si riferì d'aver egli celebrati due Sinodi, l'uno in Moncaz con l'intervento di 70 Parochi, l'altro di 80, in Zatmar, dove ha rimediato a molti abusi...», (A.G. Welykyj, *Acta S.C. de Propaganda Fide Ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantia*, II (1667-1710), Romae, 1954, str. 121).

³³ «... ad quam confluit clerus ex omnibus vicinis comitatibus, alter in

schuba, alter in guba, plures in cholosnis et plurimi in peronibus, rari in veste talari. Episcopus de Camellis quarterium habuit in palatio Principis Rákóczy, sacerdotes hinc inde dispositi, singulus in canisterio provisionem secum tulit. Haec omnia cernendo de Camelis ordinavit, ut, quicumque officio parochiali fungi velit, vestem deferat talarem, munde indutus; ab illo tempore coepit cultura externa sacerdotum Ruthenicorum», (porov. M. Lutskey, «Historia Carpatho-Ruthenorum, III», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 16, Prešov, 1990, str. 120-121; porov. A. Петровъ, «Старая вѣра» и Унія въ XVII-XVIII вв., II, С.-Петербургъ, 1906, стр. 8-9).

³⁴ Porov. В.Н. Бенешевичъ, *Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ толкованій*, Санктпетербургъ, 1906, стр. 162, 213; D. Salachas, *La normativa del Concilio Trullano commentata dai canonisti bizantini del XII secolo Zonaras, Balsamone, Aristenos*, Palermo, 1991, str. 55.

³⁵ «V Uhorsku po potlačení Dóžovho povstania (1514) uznesenia uhorského snemu pripútali poddaných k pôde a vyhlásili ich za večných poddaných, zrušili slobodu sťahovania a určili minimálny rozsah robôt na 52 dní v roku. Ten sa na jednotlivých panstvách ešte zvyšoval, najmä pri zakladaní zemepanských majerov. Útlak poddaných sa zmiernil až po tom, čo Jozef II. vydal dekrét o zrušení nevoľníctva 1781 v rakúskych častiach monarchie vrátane českého kráľovstva a 1785 v Uhorsku», (*Lexikón slovenských dejín*, Bratislava, 1997, str. 261-262).

³⁶ Každý kresťan byzantského obradu, sa označoval ako «heretik», alebo «pohan». Dokazujú to i štátne zákony Uhorska, v ktorých sa až do 17. storočia Vlasi, Srbi a iní s Rímom nezjednotení označovali «pohanmi», (porov. С. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 159); Podobná situácia bola i v Poľsku. Dokazuje nám to napríklad list z roku 1145 krakovského biskupa Macjea Cholevu, ktorý bol adresovaný sv. Bernardovi z Klervu, (porov. М. Чубатий, *Історія християнства на Русі-Україні*, I, Рим-Нью Йорк, 1965, стр. 132-133; С. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 148).

³⁷ Porov. Н.А. Бескидъ, *Карпаторусская древность*, Ужгородъ, 1928, стр. 130.

³⁸ Cisárska hramota z 23. augusta 1692 je uverejnená v plnom znení u A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szert. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 347-350.

³⁹ Cisár Leopold I. vo svojej hramote píše: «... dicta gens Ruthenica com-moratur, personae gr. r. (uti praefertur) unitorum ecclae, non habita juris divini pariter et humani eatenus ratione, non minus quam cum in schismate existentes favoribus ecclae se indignos reddebant, adhuc serviliter tractari aequae acsi naturales eorum subditi jobbagionesque forent, usque adeo, ut praefati d(omi)ni eorumque officiales veros dei sacerdotes legitime ordinatos et consecratos non tantum ad quotidianos labores serviles instar aliorum colonorum suorum compellere, verum etiam captivare, verberibus et mulctis afficere aliaque aperte et directe immunitati ecclticae prorsus et injuriosissime repugnantia non tantum circa personas ecclticas, verum etiam circa ecclas aliaque loca de jure exempta et res ipsorum attentare et perpetrare audeant, quod sane non tantum in populi hujusmodi ad gremium ecclae revertentis, verum etiam in totius chrtianitatis

scandalum gravissimum vergit justamque dei omnipotentis ac regiam vindictam merito provocat...», (A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szer. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 348).

⁴⁰ «... et scandalo d(omi)ni com. Bercseny, ad cujus normam praedictam resolutionem mihiderunt, publice in cottus congregatione cum maximo mei rubore et coeterorum applausu, ut supra dixi, responderunt... Et alius pariter (proh dolor) catholicus, nomine Rimay, subjunxit: si volunt esse liberi, in plateis cum Zingaris et in stabulis porcorum habitent, non in fundis. Haec d(omi)ni catholici sunt et d. vicecomes Komlosy calvinista exhortabatur illos, ut propisciant sibi, quod faciunt et dicunt. Quod magnum est. Illme ac revme d., praedicantes calvinistici liberi manent, quamvis bonis gaudeant et nos oppressi et jam exhausti opprimimur a dnis terribus, qui dicunt obligatos nos esse servire illorum subditis gratis, quia subditi sumus. V. illmae et revmae dnationis d. et patr. nostri celismi hummus servus et cliens cum toto clero Munkacsiensi Adrianus Koszakovszky capellanus ac vicarius illmi eppi Munkacsiensi pro nunc. Datum in claustro s. Nicolai Munkacsi die 29. Jan. 1694», (A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szer. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 376-378).

⁴¹ Porov. A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szer. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 349-350.

⁴² Jezuiti sa o gréckokatolíckych kňazoch-bilčoch v roku 1697 takto pohrdavo vyjadrovali: «... in veste etiam non differunt a ruricolis laicis, melotis pelli-busque caprinis amicti, soloque tegmine capitis a vulgo discreti, qod popis caeruleum est, protopopis seu archidiaconis nigrum, nec nisi ad virorum primae auctoritatis occursum deponitur», (Miss. castrens. Societis Jesu ad an. 1697, A. Петровъ, *“Старая въра” и Унія въ XVII-XVIII вв.*, II, С.-Петербургъ, 1906, стр. 8).

⁴³ Napr. roku 1603 bol vypálený Krásnobrodský baziliánsky monastyr len preto, že sa kone protestantského humenského pána Valentína Drugetha splašili v blízkosti monastyra, keď sa nastrašili od spievajúcej procesie veriacich idúcej na odpust a Drugeth si pritom zlomil ruku, (porov. J.V. Timkovič, *Letopis Krásnobrodského monastiera alebo kúsok zo slávnych dejín gréckokatolíkov na Slovensku*, Prešov, 1995, str. 25-27).

⁴⁴ Porov. *Krátky slovník slovenského jazyka*, Bratislava, 1997, str. 92.

⁴⁵ P. Dobšinský, «Černokňazník», *Slovenské rozprávky (Prostonárodné slovenské povesti)*, Praha, 1960, str. 163-164.

*Bazilián-kaluger-prichodnik — pred nástupom Josifa Rogu de Camellisa
do Uhorska, teda pred rokom 1690.*

2.2. Monastyrské eparchie u gréckokatolíkov v Uhorsku a monastyrský systém vysluhovania veriacich

Rozkvet gréckokatolíckeho baziliánskeho mníšstva v časoch sv. Cyrila a Metoda na území Velkej Moravy a Uhorska

Kedže sv. Cyril a Metod, ktorí priniesli v 9. storočí kresťanstvo¹ do historického Podkarpatska,² boli baziliánski mnísi, aj ich žiaci, ktorí pokračovali v šírení Christovej blahozvesti medzi Uhrami-Rusínmi,³ boli tiež baziliánskymi mníchmi. Už v *Žití Metodovom* sa píše toto:

«*Od toho dňa* (tj. od dňa príchodu sv. Cyrila a Metoda medzi Slovanov) *začalo veľmi rásť Božie učenie, postrizníci sa začali na všetkých miestach množiť* (zväčšoval sa počet baziliánskych mníchov – žiakov sv. Cyrila a Metoda) *a pohania začali veriť v pravého Boha*».⁴

Mnísi-postrizníci žili v monastyroch, teda už *Žitie Metodovo* potvrdzuje existenciu veľkého množstva baziliánskych monastýrov «*na všetkých miestach*» pôsobenia sv. Cyrila a Metoda v 9. storočí.

Soborné monastýry – soborná Cirkev

V najstarších časoch (9. st.) svojho pôsobenia neboli baziliánski mnísi na území historického Podkarpatska, ba neskôr celého Uhorska, organizovaní do centralizovaného baziliánskeho Rádu, ako je tomu dnes. Baziliánske monastýry, ktoré existovali na historickom Podkarpatsku už od čias sv. Cyrila a Metoda (druhá pol. 9. st.), boli podobne ako všetky monastýry na Východe juridicky-právne úplne samostatné a svojprávne, pretože na čele každého väčšieho baziliánskeho monastýra stál doživotne volený archimandrit, ktorý s týmto svojim doživotným úradom dostával vždy automaticky i hodnosť episkopa. Podľa obyčaja východnej Cirkvi epis-

kopi sa museli vyberať z mníchov a prebývali v monastyroch. Dá sa ľahko dokázať, že podobne tomu bolo napr. i v Mukačevskom baziliánskom monastyre a eparchii až do najnovších čias 18. storočia.⁵ To zaručovalo, že i napriek jednomyselnosti vo viere a úplnej zhode v učení, boli jednotlivé baziliánske monastiry administratívne i juridicky od seba navzájom úplne nezávislé. Ku každému materskému-archimandritskému monastyru, v závislosti od počtu jeho mníchov, prislúchalo obyčajne niekoľko menších, z neho vyčlenených a v priebehu času ním založených dcérskych filiálnych monastyr-*obytelí*,⁶ ktoré s materským vytvárali vždy jeden samostatný juridický celok (právnú osobu), tzv. «sobor».⁷

«Sobory» boli zomknuté okolo svojho episkopa-archimandritu. «Sobor» vznikol a mohol vzniknúť, ba dokonca i Služba Božia sa pôvodne mohla slúžiť len a len okolo episkopa.⁸ Bez episkopa nikdy nebolo dovolené vytvoriť «sobor». Zabráňuje to už aj cyrilometodajský *Nomokánon* (Titul XXII) odvolávajúc sa na ešte staršie predpisy sv. Cirkvi, napr. na 5. kánon Antiochijského koncilu, alebo na 31. kánon sv. Apoštolov:

*«Svätých apoštolov kánon 31. Ak nedbá niektorý kňaz na svojho episkopa a **bez episkopa utvorí sobor**..., nech je zbavený svojej hodnosti ako ctižiadostivec a násilník. Podobne i všetci ostatní klerici, ktorí sa k nemu pridali...»;*

*«Antiochijského koncilu kánon 5. Ak opovrhne nejaký kňaz alebo diakon svojim episkopom a odlúči sa od cirkvi a **utvorí si zvlášť svoj sobor** a postaví prestol (oltár) a keď ho episkop povolá, neuposlúchne a nechce sa mu podrobiť a počúvať, keď ho volá po prvé a po druhé, nech je úplne degradovaný a nech už nedostane službu a nemôže opäť nadobudnúť tejšie hodnosti. Ak naďalej spôsobuje nepokoje a zmätky v Cirkvi, nech je ako burič svetskou mocou napravený».*⁹

V prípade smrti doživotne voleného archimandritu-episkopa, sobor – tj. všetci mnísi monastyra (materského, pri tejto príležitosti prichádzali aj mnísi z filiálnych obytelí) zvolili spomedzi seba nového archimandritu a archimandriti-episkopi okolitých soborov ho

vysvätili na episkopa. Obyčaj, že aj rímskokatolíckych biskupov na začiatku ich existencie v Uhorsku volila kapitula vybraných kňazov, je vlastne obyčajom zdedeným z baziliánskych monastýrov, kde archimandritu si vyberali mnísi – ich sobor, tj. kapitula, lebo pôvodne celé Uhorsko (v cyrilometodejských časoch i v storočiach tesne potom, minimálne do 13. storočia) bolo čisto byzantského obradu. Dodnes sa napríklad aj sídlo rímskokatolíckeho biskupa na Spiši volá Spišská **Kapitula** originálne Spišský **Sobor**. Tomko v tejto súvislosti píše:

«... aj v Uhorsku začala voliť biskupov kapitula. Až do roku 1350 máme na to viac než dosť dokladov; ba ešte aj v r. 1417 sa uvádza jedna voľba, ktorá sa konala proti kráľovej vôli. Na základe rozličných svedectiev vyzeral praktický postup asi takto: Po biskupovej smrti vyslala kapitula ku kráľovi delegáciu, aby mu to oznámila a aby si súčasne vyžiadala povolenie môcť pristúpiť k voľbe nástupcu. Kráľ označil často aj osobnosti, ktoré by mu vyhovovali. Keď kapitula vykonala voľbu, požiadala kráľa o súhlas pre zvolenú osobu, ako aj Rím o pápežské potvrdenie (...) Kráľ Žigmund sa r. 1417 pokúsil priamo vymenovať veszprémskeho biskupa, ale narazil na rozhodný odpor kapituly a musel ustúpiť...».¹⁰

Episkopi u gréckokatolíkov v Uhorsku boli už od cyrilometodejských čias baziliánski mnísi.

Ako bolo vyššie naznačené, mnísi si pôvodne archimandritu-episkopa vyberali sami a k tomuto účelu sa po smrti starého episkopa-archimandritu schádzali v materskom monastýre i z okolitých filiálnych obyteli na tzv. monastýrskom sobore-kapitule. Pre tento dôvod sa archimandritský materský monastýr nazýval aj «soborným» monastýrom alebo jednoducho «soborom»

Baziliánsky mních v 14. stor.

(prípadne neskôr, po obsadení latinskými benediktínmi «kapitulou»), na rozdiel od filiálnych obytelí, ktoré nemali episkopa a boli podriadené materskému sobornému monastyru, z ktorého vznikli.¹¹ Aj «katedrálna cerkov», tj. «chrám, v ktorom je katedra» – sídlo episkopa, sa u Slovanov dodnes nazýva «sobor». Tak poznáme napr. *собор Успенский, собор Архангельский*... v Moskve, v Petrohrade... všade tam, kde sídlil archimandrit-episkop. Tieto názvy, ako «sobor», či «kapitula» sa nám zachovali dodnes na miestach starodávnych baziliánskych soborných monastyrov, a to napr. v Nitre (Sobor – dnes známy ako «Zobor»¹²), či na Spiši tzv. Spišská Kapitula-Sobor, alebo na Makovici (pri Bardejove pod Makovickým hradom) – obec Sobor (dnes poslovenčené Zbor-ov)... V jednom z takýchto soborných monastyrov (konkrétne v Stoličnom Belehrade – v Székesfehérvári) bol pochovaný i sv. Metod, ako sa to píše v *Žití Metodovom*: «... uložili ho v sobornej cerkvi...».¹³ Tiež slávna Pannónska hora (Pannonhalm, mons Pannoniae), pôvodne zasvätená sv. bezsrebrenikom Kozmovi a Damiánovi a baziliánsky monastyr na nej, sa volal «Soborom».¹⁴

V českej terminológii sa na označenie «soborného monastyra» často užíval výraz «arciklášter».

*«Kromě toho uvážíti dlužno, že slovo ‘arciklášter’ ve smyslu východní církve má zcela jiný význam nežli v církvi západní. V arcikláštere nazývá se představený archimandritem, v jiných klášterech ‘igumenem’... Takovým arcipatstvím slovanským byl původně klášter benediktinský ‘sacer Mons Pannonio’ (Hora sv. Martina) v Uhřích, v němž podnes (tj. ešte v roku 1885 – pozn. redakcie) v podzemním chrámu najdeš zazděný i k o n o s t a s (oltář východní církve z přehradou, plnou obrazů svatých) mezi dvěma otevřenými dveřmi (třetí dveře jsou zazděny), zřejmý to důkaz, že klášter ten jest slovanského původu a že v něm původně slavován obřad církve řeckoslovanské».*¹⁵

V Báčke-Vojvodine (južné Uhorsko, dnes Srbsko), kde dodnes žijú gréckokatolíci i pravoslávni, signalizuje existenciu soborného monastyra-soboru mesto Sobor (dnes zkomolené na Sombor)...¹⁶ Podobne Sambor pri Peremyšli (juhovýchodné Poľsko).¹⁷

Sasinek o existencii uhorských soborných baziliánskych monastyrov-soborov hovorí toto:

«... menšie stanice života cirkevného v prvej dobe uvádzania kresťanstva v Uhrách – volajú sa napospol dľa obyčaja réckeho ‘monastýrmi’; tak hlavnejšie strediská jeho nosia u Slovanov napospol meno ‘sobormi’. Z týchto stredísk, tj. soborov cirkevných, povstaly pozdejšie stolice biskupské a opátske, a niet pochyby, že na všetkých tých miestach, na ktorých podľa podania sv. Štefan stolicu biskupskú založil – **nachodil sa prv sobor slovanský**, a že pozdejšie opátstva mali za pôvod takže tieto prvotné strediská cirkve kresťansko-slovanskej, z ktorých nektoré zadržaly aj napotom prvotný názov ‘monastír’. Tak na pr. z historie známe, že **v Nitre, nad Marušou – stály takéto sobory**; že meno toto zdedit vrch nad Nitrou až do dneská, a že zo soboru nad Marušou – zrodilo sa biskupstvo Čanádske. Z dejopisu cirkevného známe, že cirkev v Sobore (v terajšej Sabarii) už roku 875 stála, teda ešte za časov Metodových. Toto je nám zase dôkazom, že strediská prvotných cirkví – nazývali boli: ‘sobormi’. Tak volajú sa ony aj dneská u Srbov, Bulharov a Rusov. – Poťážmo na predmet náš spomeniem cirkve tieto: **Sobor**, dedina v župe Šopronskej, s chrámom k pocte sv. Michala Archanjela; **Sobor** Horní a Dolní v tejže stolici, s chrámom sv. Martina; podobne **Sobor** Horní a Dolní v župe satmárskej, s chrámom sv. Michala Archanjela u pravoslávnych; **Sabar** v baraňanskej, v železnej a salandskej župe; **Soboršin** v Báčke atď. Od Soboru zadunajského – prejdime na Sobor preddunajský; zo svätého vrchu paniarskeho, od jeho svätého prameňa i riečky Panošy, zaberme sa na svätý vrch slovenský, – na **Sobor Nitriansky**, i k jeho rieke Nitre – nám Slovanom svätoslávnej». ¹⁸

Život cyrilometodejského gréckokatolíckeho kresťanstva v Uhorsku úplne závisel na dokonalosti alebo nedokonalosti baziliánskeho mníšstva. Keď mníšstvo upadalo (po násilnej latinizácii), upadal aj duchovný život v Uhorsku (napr. odstrašujúcim príkladom je ostrihomský latinský primas Uhorska Mikuláš Oláh v 16. storočí a pod. – pozri. kap. 3.4.), a naopak, keď prekvitali monastiry, kvitol i duchovný život Uhorska. Cirkev teda stála na soboroch. Preto vo vyznaní viery sa v cyrilometodejskom texte dodnes modlí: «Viruju... vo jedinu svjatuju, **sobornuju** i apostolskuju Cer-

kov...».¹⁹ «Sobornuju», to znamená založení a stojacu na soboroch, ktorým v Uhorsku predsedali baziliánski episkopi-archimandriti, následníci Christových apoštolov. Biskupstvá latinského typu neexistovali, boli však monastyrské sobory, teda monastyrské eparchie.

Monastyrské eparchie

Na čele každého takéhoto celku-soboru, tj. materského-soborného monastyra a jemu podriadených filiálnych obyteli, ako bolo už vyššie naznačené, stál archimandrit. Bol vyberaný doživotne a mal vždy zároveň episkopskú hodnosť. Petrov poznamenáva, že u Rumunov a Rusov bol ešte donedávna zvláštny «obyčaj», že každého ihumena väčšieho a váženejšieho monastyra titulovali episkopským titulom: «vladyka». Na bohoslužbách sa takíto ihumeni titulovali tiež «vladyka» a kňazi-bilci pôsobiaci a žijúci na farnostiach, uznávali týmto 'ihumenom' nad sebou episkopskú jurisdikciu.²⁰ Ide tu v skutočnosti nie o obyčajných ihumenov, ale o archimandritov-episkopov, ktorí spravovali nielen svojich mníchov, ale i veriacich v bližšom či vzdialenejšom okolí.

Materský-archimandritský-soborný monastyr bol teda nutne už od čias cyrilometodejských **episkopským monastyrom**,²¹ tj. sídlom (katedrou) episkopa²² a územie spadajúce pod jeho jurisdikciu, tj. pod správu materského-soborného monastyra bolo vlastne, a to už od najstarších čias «**monastyrskou eparchiou**»!²³

Doživotne volený archimandrit baziliánskeho materského monastyra bol na svojom území monastyrským episkopom-mníchom so všetkými právami «sídlného» (v dnešnom slova zmysle) episkopa. Takéhoto archimandritu-episkopa volili baziliánski mníši spomedzi seba a on sa stával ich najvyšším doživotným predstaveným a bol zároveň vysvätený na episkopa inými, najmenej troma archimandritmi-episkopmi,²⁴ čím bola voľba potvrdená a uznaná všeobecne = katolíckou = sobornou Cirkvou.

I. Nicejský koncil už roku 325 predpisoval, že každý episkop má byť vysvätený všetkými episkopmi danej cirkevnej provincie. Ak by to však nebolo možné napr. pre rozsiahlosť daného územia, má byť posvätený aspoň tromi a od ostatných má dostať písomné

dovolenie. Nad tým, či všetko je v kánonickom poriadku mal dohliadať a dohliadal miestny metropolita.²⁵ **Pápež pôvodne, tj. už od apoštolských čias, v byzantskej Cirkvi nikdy nemenoval episkopov.** Prax, že gréckokatolíckeho episkopa dnes menuje-dosadzuje pápež (či presnejšie povedané jeho úradníci), je pre gréckokatolíkov na území bývalého Uhorska úplne nová a zaviedla sa až po roku 1646, presnejšie povedané, v Mukačevskej eparchii až roku 1689.

Tajuplné monastyrské eparchie a monastyrskí episkopi v Írsku

Porozuhodným faktom je, že podobné monastyrské eparchie aké existovali bežne na Východe, sa nachádzali do 12. storočia napríklad aj v Írsku... Tieto «monastyrské eparchie» obsluhovali «monastyrskí episkopi» s titulom «abba» (abbot) sídliači v soborných monastyroch. Vyberali ich mnísi... Inde na Západe táto typicky východná ekleziologická prax a štruktúra nebola tak markantne zachovaná, a nepretrvávala až do tak pozdného času ako v Írsku.²⁶

Posledné zvyšky monastyrských eparchií na Západe v roku 2003

V roku 2003 Kathpress uverejnil správu, že Vatikán odňal ďalšiemu územnému latinskému opátstvu funkcie charakteristické pre diecézy. Jednalo sa o zrušenie «diecézneho» územia cisterciánskeho opátstva Clavaraľ v brazílskom spolkovom štáte Minas Gerais a začlenenie ho do diecézy Guaxupe. Opátstvu Clavaraľ ponechali pastoračiu len tej farnosti, na ktorej území toto opátstvo leží.

Zrušením územného opátstva Clavaraľ sa znížil počet územných opátstiev rímskokatolíckej Cirkvi na svete na 13. Z nich je 7 v Taliansku, dve sú vo Švajčiarsku a po jednom v Rakúsku, Maďarsku, Brazílii a v Kórei. Ako uviedla daná správa, Vatikán po II. Vatikánskom koncile cieľavedome ruší posledné územné opátstva a to preto, «aby sa upravilo postavenie cirkevnej hierarchie a zrušilo sa vzájomné presahovanie diecéznych a kláštorňých kompetencií».²⁷

Soborné monastiry 9.-10. storočia podľa Sasinka

Sasinek vymenúva tieto ním samým zistené cyrilometodejské «sobory», teda soborné baziliánske monastiry v Uhorsku (v ktorých sídlili episkopi) existujúce už pred rokom 1000: «*Nitriansky, Hronský, Vyšehradský, Budinský, Požunský, Dmitrovský, ... Panonský, Vesprímsky, St. Belohradský, Belenenský, Tychonský, Salanský, ... Páthorod (Pécsvárad), ... Čanádsy, Varadinský, Turňanský. ... Počiatky stredísk týchto stály už pred dobou sv. Štefana, ktorý ich jako jestvujúce už svätiny, našiel, zvelebil a duchom histórie za základ organisovania cirkve i štátu obnovil. To samé platí*

*aj o stolici koločenskej pri Dunaji a o Kološi v Sedmohradsku...».*²⁸

Baziliánske monastiry v Uhorsku v 11.-12. st. podľa Sasinka

Sasinek vo svojej práci z roku 1864 uvádza, že z 311 v jeho dobe (teda v pol. 19. st.) na území Uhorska existujúcich latinských kláštorov (ktoré boli funkčnými, alebo existovali už iba ako honorárne tituly), má 223 dokázateľne svoj gréckokatolícky či podľa Sasinka pravoslávny pôvod a len 88 bolo originálne založených rímskokatolíkmí (vznikli až v pozdnom stredoveku).

Sasinek sledoval územia jednotlivých latinských diecéz v Uhorsku a podľa tohto teritoriálneho delenia vymenoval všetkých 223 pôvodne gréckokatolíckych monastirov. Niektoré z nich však už v Sasinkovom čase mali za patrónov typicky latinských svätých, a pôvodní gréckokatolícki patróni daných monastirov dnes už nie sú známi:

V *Banskobystrickom biskupstve*: monastyr Pokrova Prečistej Divy Marii z Turca.

V *Belohradskom biskupstve*: monastyr Pokrova Prečistej Divy Marii v Pilise, sv. Ondreja – patróna byzantskej Cirkvi pri Vyšehrade, sv. Michala Archanjela na ostrove pri Budíne, sv. Pantelejmona mučeníka na ostrove Ráckeve, sv. Jakuba na ostrove Dunaja, sv. Nikolaja Myrlykijského Čudotvorca v Hrbeči (Éresi), sv. Kríža z Vertes Keresztúra, sv. Maurícia v Bothu, Velechrámu v Belehrade, sv. Nikolaja Myrlykijského Čudotvorca pod múrmi v St. Belohrade, sv. Michala Archanjela na Sihoti dunajskej.

V *Péčskom biskupstve (Pätikostolnom)*²⁹: monastyr sv. Martína (pôvodne sv. Kozmu a Damiána) z Vaškova (*de Vaško*), sv. Jakuba zo Siliš, Sv. Ducha z Monastyra, Sv. Ducha v Madoči, Prečistej Divy Marii v Madoči, sv. Michala Archanjela v Rudíne, Pokrova Prečistej Divy Marii v Koppan-monoštru, v Apore, sv. Heleny – matky sv. Konstantína v Zemude (*Földvár*), sv. Michala Archanjela v Bate, v Magoči, Pokrova Prečistej Divy Marii v Ivani, čierny (černeči) monastyr (*Szekszárd*), sv. Benedikta v Pätikostoloch, sv. Kríža, sv. Jána Krstiteľa Predchodcu z Hradu Pätikostolského, sv. Benedikta v Symehu.

V *Čanádskom biskupstve*: monastyr sv. Juraja Velkomučeníka v Čanáde, sv. Gérarda z Čanádu, sv. Martina (pôvodne sv. Kozmu a Damiána) v Bulči (*de Bulch*) pri hrade Solymoš, Pokrova Prečistej Divy Marii v Byzeri (*Kyzeri*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Egreši, Pokrova Prečistej Divy Marii v Pankote pri Svetlom hrade, Pokrova Prečistej Divy Marii v Bati, Velechrámu nad Marušou.

V *Ďakovo-Sriemskom biskupstve*: monastyr Pokrova Prečistej Divy Marii v Ilde, Presv. Trojice *de Petro-Varadino*, sv. Kataríny Velkomučeníčky v Starengrade, sv. Dimitria Solúnskeho zo Sriemu, v Koblani v Slavónsku, v Kopan Monoštri v Sriemsku, na vrchu Petro-Hradinskom, sv. Ireny (manželky byzantského cisára Komnenosa) zo Sriemu, sv. Vladislava v Zemúne, monastyr Sv. Ducha (*de Monostra*).

V *Egerskom arcibiskupstve*: monastyr z Pastúchova, Pokrova Prečistej Divy Marii ku trom prameňom z Behelu, v Teplici (*de Typultha*), sv. Ondreja, patróna byzantskej Cirkvi – Blatný Monastyr (*Saar-Monostra*), Pokrova Prečistej Divy Marii z Bôlu, v Tomaji, Pokrova Prečistej Divy Marii neďaleko Jurkovej (*de monost-ra prope Vamos-Gyürki*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Tyni (de Tynie), sv. Štefana Prvomučeníka z tábora egerského, sv. Štefana Prvomučeníka na Skale nad Tisou, sv. Jána Krstiteľa Predchodcu v Zabuči, v Čudáne, v Drozove, Pokrova Prečistej Divy Marii v Topise.

Na území *Kaločského (Koločenského) arcibiskupstva*: Sv. Ducha v *Báth-monostre*, sv. Gregora Bohoslova v Kaloči, monastyr sv. Petra nad Bodrogom (*Bodrog-Monoštor*), monastyr bieleho prameňa v údolí Vatha alebo Unta (*Belli fontis de valle Vatha vel Unta*), Povýšenia sv. Kríža, Pokrova Prečistej Divy Marii v Abram, sv. Abraháma z doliny Ebron, sv. Štefana Prvomučeníka na Skale nad Tisou (*de keo ad Tibiscum*), sv. Pavla v Báči, Pokrova Prečistej Divy Marii v Joth, sv. Sofie v Titeli, v Derši, v Gajdobre, na Hrade, alebo z Hradu (*de Oront*).

V *Košickom biskupstve*: monastyr sv. Juraja Velkomučeníka zo Sreča (*de Szerencs*), v Kopronciach, Sv. Ducha v Hrabkove, sv. Jána Bohoslova v Bardejove, Povýšenia sv. Kríža v Leleši,³⁰ sv. Nikolaja Myrlykijského Čudotvorca v Zemune.

V *Nitrianskom biskupstve*: monastyr sv. Hypolita na vrchu Sobor, Pokrova Prečistej Divy Marii v Kološi, sv. Benedikta zo Skal-ky (*de Rupibus*).

Na území *Ostrihomskej metropolie* sa nachádzali tieto pôvodne gréckokatolícke monastyry: sv. Štefana Prvomučeníka v Telku, Pokrova Prečistej Divy Marii v Kološi, sv. Margaréty Bielovej (*de Belá*), Pokrova Prečistej Divy Marii *de monostra supra Comarom* (pri Komárne), Pokrova Prečistej Divy Marii na poli ostrihomskom (*de campo Strigoniensi*), Pokrova Prečistej Divy Marii na vrchu Zbyhona (*de monte Zebegény*), v Kasare, Pokrova Prečistej Divy Marii v Prinove, Pokrova Prečistej Divy Marii v Rakone, sv. Martina (pôvodne sv. Kozmu a Damiána) v Pozone, sv. Nikolaja Myrlykijského Čudotvorca v Trnave,³¹ sv. Juraja Veľkomučeníka zo zeleného poľa pri Ostrihome (*de campo viridi prope Strigonium*), sv. Štefana Prvomučeníka pri hrade Ostrihomskom, sv. Štefana Prvomučeníka v Bozóku, sv. Margity v Dmitrovej (*de Dömös*), sv. Michala Archanjela na ostrove Dunaja, sv. Eustachia v Čuth, Nového chrámu pred hradom na Budíne, v Grabe, v Beene, v Thoubach.

V *Rábskom biskupstve*: monastyr sv. Juraja Veľkomučeníka z Gotalu, na Dvore kráľovskom (*de loco Regali*), sv. Jakuba v Lubinej (*de Lebény*), Pokrova Prečistej Divy Marii z Lučina (*de Lucentia*), sv. Benedikta v Borši (*de Borch*), sv. Petra a Pavla v Tate, velehrámu v Rábe, sv. Vojtecha v Rábe, sv. Juraja Veľkomučeníka v Šoprone, sv. Štefana Prvomučeníka a sv. Radogundy, sv. Michala Archanjela v Čornej (*de Csorna*), v Roknici (*de Rothenitz*).

V *Rožňavskom biskupstve*: monastyr medového prameňa pod Lipami (*mellei fontis de Harskut*).

V *Sabarskom biskupstve* (Soboru-Sabaria): monastyr sv. Juraja Veľkomučeníka v Jakove, Pokrova Prečistej Divy Marii v Dmelnici (*de Dömölk*), na vrchu kniežacom (*de Kysing*), Velechrámu v Sabarii.

V *Satmárskom biskupstve*: monastyr v Preslave (*de Poroszló*), v Okre, sv. Juraja Veľkomučeníka zo Sobraniec.

V *Sedmohradskom latinskom biskupstve*: monastyr v Kološi, v Krí-

ži v zemi Fogarašskej, v Salomíne, v Egreši, sv. Kataríny Velkomučeníčky v Brašove, sv. Juraja Velkomučeníka (*Gyerö-monostra*), sv. Vladislava kráľa uhorského v Cibine, Pokrova Prečistej Divy Marii v Cibine.

V *Spišskom biskupstve*: monastyr Pokrova Prečistej Divy Marii zo Štiavnika, Nové Opatovice na hranici Uhorska a Haličiny, Pokrova Prečistej Divy Marii na Spiši (*de Scepus*), na Dvore kráľovskom, sv. Nikolaja Myrlykijského Čudotvorcu v Lendaku (*Landoku*), sv. Alžbety (vdovy zo Spišského hradu).

Vo *Vacovskom biskupstve*: monastyr Pokrova Prečistej Divy Marii z Crn (*de Zeer-Monostra*), monastyr k teplému prameňu (*de Heovíz*), sv. Benedika v Treške (*de Teresky*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Lieskovciach (*de Mogyoród*), od Velechrámu vo Vacove, Pokrova Prečistej Divy Marii ku prameňu Vacovskému, sv. Michala Archanjela z Hatvanu, sv. Nikolaja Myrlykijského Čudotvorcu v Kučniciach (*de Chuchnis*), v Tyrnave (*de Theneo*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Apove (*de Abei*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Dornave.

Vo *Velkovaradínskom latinskom biskupstve*: Pokrova Prečistej Divy Marii *de s. dextra S. Stephani reg. Hungariae*, v Byhore, v Ugri, z Vápenných vrchov (*de Meszes*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Tormove, sv. Michala Archanjela v Gavorjanoch, nad riekou Krížovcom (*de Curru juxta fluvium Körös*), z teplého prameňa pri Velkom Varadíne, sv. Imricha v Torde, Pokrova Prečistej Divy Marii v Kríži, sv. Gabriela Archanjela v Telegde, sv. Petra v Cholách, Velechrámu vo Velkom Varadíne, sv. Vladislava vo Velkom Varadíne, sv. Štefana Prvomučeníka Rusínov (*de Ruthenis seu Rucenis*), Sv. Ducha v Dienove (*de Dienus*) nad riekou Zlatnou (*Chrysias*), sv. Juraja Velkomučeníka vo Velkom Várade, v Odove (*Od-vu*), sv. Gabriela Archanjela v Gaborjanoch, Pokrova Prečistej Divy Marii vo Vojte (*de Aiska alebo Ochka*), sv. Pavla v Brezine (*de Nyir-Pályi*), sv. Pavla (*de Monostra Pályi*), sv. Pavla v Kri (*de Her alebo Keer*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Abrahámovej (*de Abram alebo Abraham*), sv. Petra z Vrchu Velkovaradínskeho.

Vo *Vesprímskom biskupstve*: monastyr Povýšenia sv. Križa nad Mu-

rou (ináč *Keresztúr*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Čatári, sv. Margity v Hahote, sv. Jakuba vo Slite (*de Silisio*), sv. Maurika v Bilom Bukone, v Babolči, sv. Jakuba vo Šymihu (*de Simighio*), sv. Egídia v Symene, z doliny Vesprímskej (*de Valle Vesprimiensi*), v Almáde, v Bukoň-Šumli (*de Bocconio vel Buctati*), od prameňa Beloša (*Belae fontis*), zo Zám (*Nam* alebo *Dezan*), v Peture, sv. Jakuba pustovníka (*de Heremo*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Egreši, Pokrova Prečistej Divy Marii v Jast (*de Jaszt*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Pagrani (*de Pagrany*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Dubove (*de Dombo*), z Vrchu sv. Maurícia, Velechrámu vo Vespríme, Pokrova Prečistej Divy Marii z Ratólu, sv. Márie Magdalény v Hornej Urošovej (*de Felső Eors*), Pokrova Prečistej Divy Marii v Turianach (*de Türje*), Všetkých Svätých z hradu Vesprímskeho, sv. Vladislava v Šymehu, sv. Michala Archanjela v Hante, v Koppani, sv. Jána Krstiteľa Predchodcu v Develiciach (...).³²

Stovky baziliánskych monastyrov Uhorska nie sú výmyslom!

I tu je dôvod, prečo dnešní historici maskujúci gréckokatolícky pôvod Uhorska, a teda i Slovenska, tak neradi citujú Sasinka a za socializmu ho dokonca označovali «ako buržoázneho historika»,³³ čím bolo vlastne ideologicky zakázané Sasinka čítať, či citovať. V každom prípade je však dôležitý fakt, že keď nachádzame v niektorých pápežských dokumentoch (napr. z roku 1204 – pozri ďalej) zmienku o stovkách baziliánskych gréckokatolíckych monastyrov v Uhorsku, nejedná sa o žiadne nadsadzovanie, či zveličovanie, alebo o nejaký omyl, pretože sám Sasinek ich vymenováva minimálne 223 (!), a to už sme pri čísle vyše dvoch stovák, pričom Sasinek neuvádza tie monastiry, ktoré boli ešte stále gréckokatolíckymi i v jeho čase (napr. Mukačevský monastyr na Černečej Hore, Krásnobrodský Nagymonostor, Legnavský monastyr sv. Nikolaja, Uhoľský monastyr, Hruševský monastyr, Bukovský monastyr, Imstičevský monastyr, Maloberežňanský monastyr...) a nemenuje ani mnohé iné malé filiálne monastiry. Okrem toho, Sasinek vymenoval len tie monastiry, ku ktorým sa štúdiom archívnych materiálov dopracoval, preto jeho vyššie uvedený zoznam je určite veľmi neúplný...

Všade, kde existovala byzantská Cirkev, táto stála na mnohoch-kalugeroch, ktorí žili v monastýroch a odtiaľ vysluhovali okolitý ľud. Talianskí historici uvádzajú, že napr. na území Neapolského kráľovstva (bývalá «Magna Grecia», teda *Veľké Grécko*, gréckokatolícka oblasť na juhu Talianska) pred nástupom prolatínskych Anjouovcov na neapolský trón v 13. storočí bolo najmenej 1500 (slovom: tisíc päťsto!) baziliánskych gréckokatolíckych monastýrov.

Len na ilustráciu a porovnanie možno uviesť, že z týchto 1500 baziliánskych monastýrov v Neapolskom kráľovstve bolo len na maličkom území polostrova Kalábria minimálne 400 veľkých i malých-filiálnych monastýrov. Kalábria má rozlohu 15,1 tisíc km² a v porovnaní so Slovenskom, ktoré má rozlohu 49 tisíc km², je trikrát menšia. Teda premietnúc si to na slovenské pomery, talianska Kalábria veľká ako tretina Slovenska, t.j. ako východné Slovensko, mala 400 baziliánskych monastýrov! Takýto bol stav pred príchodom Anjouovcov na neapolský trón a podobný stav bol i v Uhorsku pred príchodom tých istých Anjouovcov (teda pred rokom 1308). Z vyššie povedaného možno uzatvárať, že ak pred rokom 1308 by bolo na území celého dnešného Slovenska len okolo 1200 baziliánskych monastýrov, sme v norme!

Dokumenty dokazujú, že na tak malom území Kalátrie bolo až 23 (dvadsaťtri) monastýrskych eparchií! Teda tam pôsobilo 23 sídelných episkopov archimandritov, bolo tam 23 soborných monastýrov!³⁴ Keď si opäť premietneme tento stav na územie horného Uhorska (dnešné Slovensko) pred rokom 1308, ak v tom čase bolo na území Slovenska okolo 70 soborných monastýrov, teda 70 gréckokatolíckych monastýrskych eparchií, sme v (kalábrijskej) norme!

Z talianskych pomerov teda vyplýva, že i Sasinkov zoznam 223 baziliánskych monastýrov na území celého Uhorska je len čiastočný a veľmi neúplný. A keby len na území dnešného Slovenska v 12.-13. storočí existovalo len 70 monastýrskych eparchií a 70 archimandritov-episkopov (!) a 1200 monastýrov (nehovoriac už o celom Uhorsku), v porovnaní so situáciou v gréckokatolíckej Kalábrii v obdobnom čase, by nebolo absolútne ničím prekvapujúcim.

Podobná situácia ako v Uhorsku bola i v Českom kráľovstve, kde bol tiež pôvodne zavedený obrad gréckokatolícky-cyrilometodejský. I v Českom kráľovstve absolútna väčšina latinských kláštorov dodatočne vznikla na mieste pôvodných baziliánskych monastýrov.³⁵

Súčasný slovenský dejepisný kniha o soborných monastýroch v Uhorsku

V knihe *Dejiny Slovenska*, ktorá bola donedávna na Slovensku skoro jedinou oficiálne uznávanou a verejne dostupnou knihou slovenských dejín, nachádzame o existencii soborných monastýrov nasledovné, veľmi nenápadné konštatovanie: «*Do polovice 12. storočia spolu s biskupmi na spôsob kláštora žili aj sídelné kapituly*

(sobory), *pôvodne na čele s biskupom a neskoršie prepoštom*».³⁶ «Žiť na spôsob monastyra-kláštora» je veľmi jemne formulovaný výraz «žiť v monastyre». Kapituly-sobory boli monastyrmi! Teda členovia kapituly i sám episkop boli mníchmi, žili v monastyre a po monastyrsky. Dátum «do polovice 12. storočia» uvedený v *Dejinách Slovenska* je tiež «utiahnutý v opasku»: Episkopi v Uhorsku totiž vždy sídlili v sobornom monastyre minimálne až do roku 1204, a to všetci!

Do roku 1204 všetci episkopi Uhorska bez výnimky mali svoje sídla v soborných monastyроch

Prvú zmienku a pokus o to, žeby episkop na území Uhorska nemal sídliť v monastyre a zároveň by nemal byť archimandritom baziliánskeho monastyra, máme v liste pápeža Inocenta III. zo 16. apríla 1204, ktorý bol adresovaný monastyrskému episkopovi-archimandritovi vo Varadíne a baziliánskemu ihumenovi z «Pilis». Z listu vyplýva, že uhorský kráľ Imrich (1196-1204) požiadal pápeža, aby ustanovil v Uhorsku eparchiu, ktorá by bola nezávislá od baziliánskych gréckokatolíckych monastyrov.³⁷ List je teda dôkazom, že najmenej **do roku 1204 všetky eparchie v Uhorsku boli len a len monastyrského typu na čele s archimandritom-episkopom.**

Niekoľko stovák baziliánskych monastyrov v Uhorsku na jeden jediný latinský

V Uhorsku, ako bolo už vyššie konštatované, existovalo niekoľko stovák soborných, a po porovnaní s podmienkami v južnom Taliansku, dokonca i niekoľko tisícok filiálnych gréckokatolíckych baziliánskych monastyrov – veď na nich v skutočnosti stál celý duchovný život krajiny. Preto pápež Inocent III., ktorý sa ku gréckokatolíkom staval veľmi nežičlivo, v roku 1204, tj. v čase po IV. križiackej výprave, ktorá zničila a obsadila Konštantinopol (pozri v kapitole 3.2.), vyčítavo píše uhorskému kráľovi Imrichovi (Emrikovi), že na jeden-jediný latinský kláštor pripadá v Uhorskom kráľovstve niekoľko stovák gréckokatolíckych soborov:

«... *Quia vero nec novum est, nec absurdum, ut in regno tuo*

diversarum Nationum (Hungarorum quippe, Germanorum, Slavorum, Ruthenorum, Valachorum & Rascianorum) *conventus* (juxta Ritum Graeco Catholicum) *uni Domino sub regulari habitu famulentur, licet unum sit ibi Latinorum coenobium, quum tamen ibidem sint multa Graecorum...*³⁸

Materské-soborné-archimandritské monastiry boli zároveň aj sídlami eparchiálnych episkopov-archimandritov. Takéto baziliánske sídla (monastyrské eparchie) boli pôvodne napr. i v Ostrihome (Strigonia, Esztergom, Gran), v Panonhalme, vo Vyšehrade (Vyšegrád), vo Veszpréme, v Čanáde (Morošvare, Marošhrade), v Egeri (Erlau, Agria), v Báci, v Kaloči, vo Varadíne (v Byhare), na Spiši (Spišská Kapitula),³⁹ v Nitre (Sobor-Zobor), v Mukačeve (Černeča Hora),⁴⁰ v Krásnom Brode (Nagymonostor)⁴¹...

Z korešpondencie pápeža Inocenta III. vyplýva, že v roku 1204 existoval v Uhorsku ešte stále len jeden jediný čisto latinský kláštor a ten bol zasvätený sv. Egídiovi.⁴² Podľa Katonu bol tento kláštor založený za uhorského kráľa sv. (V)Ladislava...⁴³ Bolo to v roku 1091.⁴⁴ Prvý čisto latinský kláštor zasvätený sv. Egídiovi bol filiálnym juhofrancúzskemu kláštoru St. Gilles, z ktorého pozvali benediktínskych mníchov, aby sa usídlili v tomto uhorskom kláštore. Až do začiatku 13. storočia boli tamojší benediktínski mníši výlučne Francúzi.⁴⁵ Opát tohto kláštora, pretože to bol jediný latinský kláštor v Uhorsku, mal u pápeža už od samého počiatku existencie kláštora mimoriadne postavenie a mimoriadnú autoritu. Vykonával funkciu súčasných «apoštolských nuncií» (porov. v kap. 3.2) začiatku 21. storočia. Bol dôverníkom Rímskej Kúrie, informoval pápeža o všetkom dianí v Uhorsku a pápež mal k nemu neobmedzenú dôveru. Svedčí o tom i bula pápeža Urbana II. (1088-1099) z augusta 1096, tj.

Bazilián v 14. stor.

päť rokov po založení tohto kláštora, adresovaná kráľovi Kolomanovi, v ktorej pápež mimo iného píše:

*«Urban episkop, sluha sluhov Božích, (posiela) v Christovi milovanému synovi Kolomanovi, veľkému kráľovi Uhrov, pozdrav a apoštolské požehnanie. Nevýslovnou radostou sme sa potešili, počujúc, že tvoja veľkomožnosť nariadením všemohúceho Boha začala vládnuť Uhorskej krajine. Náš ctihodný syn Odilo, **opát (kláštora) svätého Egídia, nás totiž oboznámil s tvojou znalosťou cirkevných textov, ktorou vynikáš nad svetskou obyčajou učenosti a najmä znalosťou svätých kánonov, čo prináleží predovšetkým k sudcovskej moci. Preto sa ti patrí, synu v Christovi najmilší, aby si sa väčšmi než ostatní tvoji predchodcovia v tej istej (kráľovskej) vláde staral o spásu tak svoju, ako aj tebe poddaného ľudu... a zároveň ustanovujeme vyššie menovaného opáta kláštora sv. Egídia za tvojho spolupracovníka...**».*⁴⁶

Všetky ostatné uhorské monastiry boli naďalej baziliánske-gréckokatolícke,⁴⁷ i keď v niektorých, už od čias sv. Štefana boli so striedavým úspechom za archimandritov-episkopov dosadzovaní cudzinci – latinskí benediktíni. So “striedavým” úspechom preto, lebo v nasledovných Vathových povstaniach (pozri ďalej kapitolu 3.1.) boli jedni vyhnaní, iní suspendovaní, či pozabíjaní a neskôr opäť po nejakom dlhšom alebo kratšom časovom odstupe dosadzovaní noví... za účelom polatinčovania baziliánskych soborných monastirov, tj. «soborov» a ich postupnej transformácie na benediktínske «kapituly»... a znova odstraňovaní...

Kde sa nachádzal jediný vyššie spomínaný čisto latinský kláštor sv. Egídia sa dnes s určitosťou nevie. Existuje však viacero teórií: Pázmany kladie tento kláštor do Vesprímskej diecézy, iní (napr. Bárdosy⁴⁸) ho zas kladú do diecézy Egerskej... Pravdepodobne «*monasterium S. Aegidii de Simighio*» je latinský kláštor sv. Egídia v Šomodskom vojvodstve medzi Balatonom a riekou Drávou.⁴⁹

Lož má «krátke nohy»

Prekvapujúci a mimoriadne dôležitý historický prvok vo vyššie spomínanom vyčítavom konštatovaní pápeža Inocenta III. nie

je ani tak počet gréckokatolíckych monastýrov, veď to bola vec samozrejma, ako skutočnosť, že latinský bol len jeden! **Pápež teda ešte v r. 1204 v celom Uhorsku pozná len jeden-jediný latinský benediktínsky kláštor** (sv. Egídia) a aj ten mal funkciu pápežskej Apoštolskej nunciatúry (teda veľvyslanectva) v danej krajine!

Teda inými slovami povedané, v roku 1204 v Uhorsku všetky ostatné monastýry, ktorých počet, ako hovorí sám pápež, sa rátal na veľké množstvo – celé stovky, boli baziliánske, tj. gréckokatolíckeho obradu!

Ako možno potom rozumieť tvrdeniam neskorších a hlavne súčasných prolatinských historikov, že vraj už začiatkom 11. storočia sv. Štefan I. zakladal v Uhorsku latinské kláštory, a že vraj dokonca ešte za svojho života založil desať latinských biskupstiev...?⁵⁰

Kde sa podeli v časoch pápeža Inocenta III. (roku 1204) tí “Štefanskí latinskí” biskupi a tie veľkolepé “latinské” diecézy-kláštory, v ktorých biskupi, ak vraj boli “latinskí”, museli predsa sídlit? Veď na základe tvrdenia historicky nevyvrátiteľnej listiny pápeža Inocenta III. roku 1204 v celom Uhorsku existoval len jeden-jediný latinský kláštor a podľa ďalšej listiny toho istého pápeža do roku 1204 všetci episkopi v Uhorsku sídlili v monastýroch? Sú dve možnosti:

1.) Alebo je tvrdenie, že sv. Štefan I. založil desať latinských biskupstiev falzifikátom, tj. vymyslenou bájkou pozdejších kumánskych-maďarizačných storočí a všetky episkopstvá, presnejšie povedané, monastýrske eparchie Uhorska boli v 11. a 12. storočí gréckokatolícke, alebo

2.) tvrdenie, že sv. Štefan I.⁵¹ “založil” desať rímskokatolíckych biskupstiev, sa opiera **len** o fakt vyrúbania predtým neslýchaných cirkevných desiatiok (pozri ďalej) pre niektoré soborné baziliánske monastýry, v ktorých boli súčasne za archimandritov-episkopov výmenení-dosadení cudzí benediktíni, ktorých však krátko nato vo Vathových protilatinských povstaniach 11. storočia pozabíjali alebo vyhnali (pozri ďalej) a tieto biskupstvá boli opäť vrátené do pôvodného stavu gréckokatolíckej Cirkvi a spokojne sa rozvíjali ďalej, kým sa v roku 1204 nestali trňom v oku pápeža Inocenta III. Tento si totiž práve v tomto roku (po križiackej výprave) juri-

dicky úplne podrobil Konštantinopol a začal, rušiť «soborné» monastiry, tj. soborné monastyrské eparchie, ničiť «sobornosť (!)», tj. katolicitu Christovej Cirkvi.⁵² Začal všetko “nekatolícky” homogenizovať v latinskom obrade, a to nielen v Grécku, ale i v ostatných kresťanských krajinách Európy (pozri kap. 3.2.). «*Viruju vo jedinuju, svjatuju, sobornuju apoštolskuju Cerkov...*» sa dodnes vyznáva v Nicejsko-Carihradskom vyznaní viery...

Nech je to tak či onak, faktom je, že dokumenty 11. i 12. storočia o existencii «latinských» biskupstiev v Uhorsku naozaj mlčia a **výčitka pápeža Inocenta III. z roku 1204 vyvracia všetky pochybnosti: «rímskokatolícke Uhorsko» 11. a 12. storočia proste neexistovalo.** Okrem toho, i celkovo vzaté, písomností z 11.-12. storočia je veľmi málo, ba existujú dokonca len a len v neskorších latinských opisoch a prekladoch... Originály sú nepohodlné prolatínskym historikom ľahli popolom a dnes sa to odôvodňuje, že boli vraj zničené v neskoršom tatárskom vpáde. Pozdejšie latinské preklady

Pápež Inocent III.

dy a opisy sa pohybujú na hranici falzifikátov,⁵³ alebo sú dnes bežne pokladané za falzifikáty⁵⁴ (napr. *Anonymova kronika*). “Tatári”, alebo lepšie povedané, tí, ktorí sa len správajú ako neotesaní, nevzdelaní barbarskí Tatári, žili totiž i pred tatárskym vpádom a žijú na našich územiach i dnes. Títo však na rozdiel od skutočných Tatárov dejiny menia a všetko nepohodlné pália nie z primitívnej nevedomosti, ale cieľavedome...

Ohromný listinný materiál k uhorským dejinám zozbierali protestant M. Bel (1684-1749), exjezuíta F.A. Kollár (+1783), Schwandtner (+1791) a hlavne jezuiti J. Pray (+1801), Š. Katona (+1811), nakoniec Fejér zo 42 zväzkami dokumentov (vydaných v rokoch 1822-1844). Opísali, a čo je najhoršie, aj “upravili” na rozličných miestach nájdenú spústu prameňov k uhorským dejinám a publikovali ich. Všetci pozdejší bádatelia sú dnes nútení čerpať z ich edícií i napriek ich ohromným nedostatkom vo vydavateľskej kritike. Hlavne edícia Fejérova «*jest nejob-*

sáhlejší publikací tohto druhu, ale zároveň obsahuje také nejvíce vad. Fejér opisoval pro svou sbírku v nejrozličnějších místech, často prameny z druhé i třetí ruky a o jejich kritiku se vůbec nestaral. Edice jeho jest přeplněná chybami a obsahuje spoustu listin nepravých...». Takto Fejéra charakterizuje Macůrek.⁵⁵ Vydavateľskú nekritičnosť, či priamo chcenú a úmyselnú “úpravu” textov, tj. falzifikáciu v plnom slova zmysle jemne nazýva «*nekritičnosťou výberu prameňov z druhej či tretej ruky...*». To všetko sa robilo s jedinou snahou: vyhodit’ a zamaskovať každú zmienku a stopu o gréckokatolíkoch a urobiť dejiny Uhorska latinskými.

Žiadna lož v dejinách však nie je prevedená dokonale a časom vždy vyjde najavo, a to dokonca i vtedy, keď sa táto lož systematicky opakuje a buduje 700 i viac rokov. Stykom pravdy (= skutočnosť) s klamstvom (= výmysel) vznikajú totiž nezrovnalosti... a takou do očí bijúcou nezrovnalosťou v uhorských dejinách je i vyššie spomínaná výčitka pápeža Inocenta III. z roku 1204 uhorskému kráľovi Imrichovi upozorňujúca na existenciu v tom čase len jedného-jediného latinského kláštora v Uhorsku v porovnaní so stovkami gréckokatolíckych...!

Môžu potom latinskí falzifikátori uhorských dejín, nevedno akým duchom vedení, tvrdiť, že pred rokom 1204, napr. na nitrianskom Sobore bol vraj benediktínsky kláštor už v roku 1000, vo sv. Beňadiku pri Nitre vraj boli latinskí benediktíni už v roku 1075, v Krásnej nad Hornádom (Opátka) pri Košiciach vraj už v roku 1143...,⁵⁶ latinskí cisterciáni boli vraj v Lipovníku už od roku 1141, premonštráti vraj mali latinský kláštor v Bzovíku už roku 1130...,⁵⁷ atď., atď., atď.

Každý, kto si uvedomí hore uvedené historické fakty a svedectvá pápeža z roku 1204 sa takýmto tvrdeniam musí s poľutovaním zasmiať.

2.2.1. Gréckokatolícka Cirkev bez desiatkového systému

Čo treba rozumieť pod výrazom: «desiatok»

«*Desiatok* (lat. «decima», slovansky «dežma») – cirkevná daň v hodnote jednej desatiny úrody poľnohospodárskych produktov... *Desiatok patril biskupom... Od platenia desiatkov boli oslobodení šľachtici a majetky určené na cirkevné... účely. Desiatok neodvádzali príslušníci východných cirkví... schizmatici (Srbi, Rusíni, Jazygovia...)*... *Desiatok sa mal odvádzať súčasne s deviatkom patriacim zemepánovi. Mal sa vyberať v naturáliách, ale niekedy sa vyberal aj v peniazoch... Platenie desiatkov zaniklo s ostatnými povinnosťami poddaných voči vrchnosti r. 1848, spolu so zrušením poddanstva... Prax pri vyberaní deviatku a desiatku bola taká, že úroda sa musela nechať na poli a najskôr sa vybral cirkevný desiatok. Z toho, čo ostalo, vybral sa zemepanský deviatok. Poddaní tak odviekli dve desatiny, tj. 20 percent celkovej úrody. Deviatky a desiatky sa vybrali v určitom časovom limite po zbere plodín, resp. po žatve. Pôvodne bol tento limit pomerne dlhý a úroda bola vystavená značným škodám. V prvej polovici 19. stor. bol skrátený na osem a neskôr na tri dni...».⁵⁸*

To, že sa v rímskokatolíckej Cirkvi najprv vyberal cirkevný desiatok a až potom šľachtický deviatok, znova potvrdil, a to dokonca pod hrozbou uvalenia všetkých cirkevných trestov aj IV. Lateránsky koncil roku 1215 vo svojej 54. konštitúcii pod vedením pápeža-politika Inocenta III.⁵⁹

Poddaní pod jurisdikciou rímskokatolíckych biskupov okrem desiatkov a deviatkov z prenajatej pôdy museli odrobiť i veľké množstvo dní na panskom, teda na pozemkoch pod priamou správou rímskokatolíckeho biskupa, kňaza či i svetského zemepána.

Desiatkový systém pre gréckokatolíkov neznámym pojmom

Zvláštnou a zároveň charakteristickou črtou cirkevnej organi-

zacie v gréckokatolíckom bielom Uhorsku bola skutočnosť, že medzi gréckokatolíckmi pôvodne nikdy neexistovala nielen farská organizácia (pozri ďalej), ale ani desiatkový systém, aký sa praktizoval v západnej Európe v latinskej Cirkvi.

Kým na Západe, tj. v rímskokatolíckej Cirkvi, sa už od nepamäti užíval farský desiatkový systém (farárom sa každoročne odvádzala desatina z úrody), v byzantskej Cirkvi cyrilometodejskí baziliánski mníši (tzv. kalugeri – *калоугеры*) žijúci «soborne» v «soboroch-monastyroch» zoskupení pod vedením svojho archimandritu-episkopa ľudí vysluhovali (bez akejkoľvek desiatkovej povinnosti) za dobrovoľné dary.⁶⁰

Halaga túto skutočnosť komentuje nasledovne:

*«Príťažlivou výhodou slovanskej cirkvi v ľudových vrstvách bola nielen zrozumiteľnosť jazyka a aktívnejšia účasť v bohoslužbe než v ríte latinskom, ale i materiálne ohľady. Latinský rítus v Uhorsku bazíroval na farskom systéme a na strohej výmere desiatkov.⁶¹ Naproti tomu grécko-slovanský rítus sa v Uhorsku opieral hlavne o mníchov a východnú cirkev, dlho charakterizoval zmysel pre dobročinnosť veriacich... V zmysle tradícií východnej cirkvi (obsluhujúci kňaz, jeromních-kaluger) dostával od veriacich len muna-dary...⁶² Nie decimy, ako ich vymedzil zákon Štefana I. Svätého. Obdobný stav bol pôvodne aj u slovanských veriacich na území salzburskej diecézy... Trvanie tohto stavu v Uhorsku dokladá výzva pápeža Inocenta III. z roku 1198,⁶³ aby kráľ Imrich sa nezdráhal použiť aj silu k donúteniu slovanských obcí v kaločskej arcidiecéze, keď nechcú odviesť kompletný desiatok svojmu diecezánovi».*⁶⁴

Pápež Inocent VI. vo svojom liste z 3. júla 1354 tiež vyzýva uhorského kráľa Ľudovíta Veľkého, aby zasiahol proti «schizmatickým laikom» (tak vtedy v Uhorsku označovali gréckokatolíkov) v tej istej Kaločskej latinskej arcidiecéze a priviedol ich k tomu, aby platili miestnemu latinskému arcibiskupovi cirkevné desiatky.⁶⁵ V praxi to znamenalo aj u nich prevedenie na latinský obrad.

Podobnej výzvy sme svedkami v novozaloženej latinskej diecéze Vác, v ktorej tamojší Kumáni (Maďari) už vyznávali vieru v gréc-

kokatolíckom obrade, a preto tiež neplatili desiatky. Pápež Urban V. roku 1364 žiadal uhorského kráľa Ľudovíta Veľkého, aby zabezpečil pre vácovského latinského biskupa desiatky od gréckokatolíckych Kumánov.⁶⁶

Pápežský nuncius Julio Ruggiero sídliači vo Varšave vo svojom opise stavu Poľského kráľovstva z roku 1565 uvádza o Rusínoch skutočnosť, že ich episkopi, podobne ako aj ich kňazi, nemali na rozdiel od talianskych latinských kňazov nijaké príjmy okrem dobrovoľných darov od veriacich.⁶⁷ Latinskí kňazi vyberali povinné cirkevné desiatky. Teda opäť potvrdenie všeobecnej normy, že na Východe Cirkve nikdy nevyberala povinné cirkevné desiatky.

Latinské kňazstvo na čele so svojimi biskupmi sa nepretržite, a to až do konca 18. storočia i na území Poľského kráľovstva snažilo ekonomicky porobiť gréckokatolícke obyvateľstvo tým, že uvažovalo naň povinnosť platiť desiatky...⁶⁸ Latinské kňazstvo to robilo v honbe za majetkom a vysokým životným štandardom. Čím viac mal totiž latinský kňaz platičov desiatkov, tým viac mal peňaží aj pre vlastnú potrebu.

Dôležitý kľúč pre orientáciu v dejinách:

Preto, kdekoľvek sa v dejinách Uhorska stretieme so skutočnosťou, že obyvateľstvo daného mesta, dediny, či oblasti neplatilo desiatky Cirkvi, prezrádza to historickú skutočnosť, že dané miesto, dedina, či oblasť neboli latinského, ale gréckeho obradu. A na túto pravdu zabudla väčšina stredovekých falzifikátorov. Pri opisoch kroník, listín a iných písomných dokumentov vynechali totiž každú zmienku o gréckokatolíkoch, avšak na stopu – «*platenie desiatkov*», či lepšie povedané na «*neplatenie desiatkov*» zabudli.

Prvé pokusy o zavedenie desiatku v centrálnom Uhorsku

Prvý pokus o zavedenie desiatkového systému, a teda nepriamo a nevedomky i prvý pokus o zakladanie fár (biskupstiev) latinského typu urobil uhorský kráľ sv. Štefan I. (997-1038),⁶⁹ ktorý bol pod veľkým tlakom nemeckého cisára a vplyvom svojej nemeckej manželky Gizely. Gizela bola dcérou bavorského vojvodu Henricha II. a sestrou nemecko-rímskeho cisára Henricha II. (1002-1024). Ďalší jej vlastný brat Bruno bol biskupom augsburgským a neskôr

sa stal pápežom, ktorý si vybral meno Gregor V. (996-999),⁷⁰ a preto jeho nástupca pápež Silvester II. tak ochotne korunoval sv. Štefana (manžela Gizely) za uhorského kráľa.

Gizela sa vydala za Štefana I., uhorského kráľa, ako desaťročná. Dala mu syna Imricha. Na území Uhorska sa pod jej vplyvom urobili prvé pokusy o zavedenie latinského obradu. Keď sv. Štefan I. roku 1038 zomrel, proti Gizele a proti jej dvoranom, ktorí boli naspoloču všetko Nemcami, vypuklo povstanie, v ktorom bola Gizela zajatá prívržencami slovanskej arpádovskej dynastie. Z väzenia ju až roku 1045 vyslobodil nemecko-rímsky cisár Henrich III. Keď sa presťahovala do Pasova, stala sa predstavenou miestneho latinského ženského benediktínskeho kláštora. Zomrela okolo r. 1060. Tým zavedenie desiatkov zostalo iba pri pokuse, plán latinizácie sa zatiaľ nevydaril.

Desiatková povinnosť u gréckokatolíkov Mukačevskej eparchie sa objavuje prvýkrát až po roku 1693 = vznik prvých gréckokatolíckych fár (latinského typu-vzoru)

Ešte, mukačevský episkop dosadený «zhora», Josif Roga de Camellis, krátko po tom, ako pricestoval z Ríma, si hneď na začiatku svojho episkopstva (r. 1690) vo svojom *Denníku* so smútkom poznamenal, že Mukačevský monastyr na Černečej Hore, ktorý sa stal jeho sídlom, má len nepravidelné a náhodné príjmy. Jednalo sa totiž len o milodary, alebo príležitostné príjmy z nevelikého hospodárstva a episkop vôbec nemal nijaký iný pravidelný príjem...⁷¹

18. januára 1692 dostal od F. Klobušického (správcu majetku Rákokczyových sirôt) naspäť nejaké pozemky, ktoré monastyr vlastnil ešte v dobe Teodora (Fedora) Koriatoviča, tj. od 14. storočia, ale ešte ani vtedy sa nejednalo o príjmy z desiatkovej povinnosti.⁷²

Desiatková povinnosť nebola v Mukačevskej monastyrskej eparchii známa od samých cyrilometodejských čias až po rok 1693, kedy Josif Roga de Camellis po prvýkrát v histórii (ako gréckokatolícky episkop od gréckokatolíckych veriacich) podľa latinského vzoru vyrúbал cirkevné desiatky, a aj to ešte len akoby skúšobne, iba v niektorých usadlostiach.

Z jeho *Denníka* sa dozvedáme, že práve on, prakticky prvý episkop-cudziniec, zaviedol v treťom roku po svojom nástupe (r. 1693) v Mukačevskej gréckokatolíckej eparchii desiatkovú povinnosť i pre gréckokatolíckych veriacich. Skúšobne vybrané dediny museli po sviatku Uspenia Prečistej Divy Marii (tj. koncom augusta) odvádzať nasledovné desiatky: z každých desať veľkých prasiat, museli episkopovi odovzdať jedno..., desiatky sa brali i za ovce i kozy... Gréckokatolícki kňazi neplatili episkopovi desatinu, ale mu odvádzali tzv. «*katedralikum*», ktoré v tom čase činilo jeden florén do roka.⁷³

Ešte i v roku 1727 cirkevné desiatky u gréckokatolíkov neboli nijakou samozrejmosťou

Dokazuje to učebnica pre bohoslovcov a kňazov mukačevského episkopa H. Bizancija z roku 1727, kde sa s úplnou samozrejmosťou uvádza desiatková povinnosť v latinskej Cirkvi, a to ako svetlý vzor hodný nasledovania. Latinskí kňazi boli veľmi dobre materiálne zabezpečení nielen preto, že boli napospol takmer všetko šľachtici, ale i vďaka finančným príjmom plynúcim z poberania desiatkov. Latinskí kňazi boli povinní z cirkevných desiatkov, ktoré vyberali od svojich veriacich-nevolníkov, jednu štvrtinu posielat' svojmu latinskému biskupovi (tri štvrtiny si ponechali), okrem toho platili latinskému biskupovi «*katedralikum*» (pevnú ročnú taxu), ďalej štvrtinu zisku z pohrebov, poplatok pri preberaní farnosti... Po smrti latinského kňaza (bol neženatý) všetok jeho nadobudnutý majetok pripadol biskupovi, tj. biskupstvu. Vyššie spomenutá učebnica nenápadne uvádza túto latinskú finančno-ekonomickú prax ako príklad hodný nasledovania pre gréckokatolícke duchovenstvo, ktoré svojmu episkopovi (v tom čase H. Bizancijovi) platilo len ročné «*katedralikum*» a akýsi poplatok pri preberaní farnosti.⁷⁴

Z vyššie uvedeného vyplýva, že v roku 1727 sa cirkevné desiatky od gréckokatolíckych veriacich vo všeobecnosti nevyberali a prax zavedená Josifom Rogom de Camellisom sa vo väčšine oblastí Mukačevskej eparchie neujala. Ešte i v roku 1727 gréckokatolícke kňazstvo na historickom Podkarpatsku žilo len z dobrovoľ-

ných darov veriacich, pretože i taxy za jednotlivé cirkevné úkony (krsty, sobáše, pohreby, Služby Božie...) u gréckokatolíkov boli zavedené až niekedy v polovici 18. storočia a aj to príkazom zo strany latinských egerských biskupov, pretože oni, ako sídelní episkopi (v tom čase i pre gréckokatolíkov) mali z toho tiež veľmi pekné finančné zisky (jednu štvrtinu).

Je veľmi potešujúcou skutočnosťou, že gréckokatolícke duchovenstvo sa vo vzťahu ku svojim veriacim správalo (žilo a trpelo spolu s nimi) skutočne ako v prvokresťanských časoch, keď veriaci apoštolom **dobrovoľne** prinášali k nohám dary (porov. Sk 4,32-36). Tak tomu bolo medzi gréckokatolíkmi až do druhej polovice 18. storočia! Preto sa u gréckokatolíkov dodnes užíva na označenie kňaza výraz «svjaščeniek» – v doslovnom preklade *osoba svetlá (svätá), svietiaci dobrým príkladom, osoba prinášajúca svetlo* (porov. srbské: «свещеник» a «свеща» *svieca*). Naopak, v latinskej Cirkvi sa používal a prakticky i dodnes na Slovensku používa termín «kňaz», čo v doslovnom preklade znamená *šľachtic, knieža* (porov. ženský tvar «kňažná»). V gréckokatolíckom obrade svjaščeniek bol súčasťou ľudu – otec medzi svojimi deťmi; v latinskom obrade medzi kňazom a ľudom bola priepasť, ktorú sa nešťastne snažil preklenúť už protestantizmus...

Rok 1848 – zrušenie desiatkovej povinnosti v celom Uhorsku

Postupom času násilne zavedená latinská cirkevná desiatková povinnosť u gréckokatolíkov úplne pokazila ľudí. Kým gréckokatolíci v priebehu takmer celého tisícročia dobrovoľne, s láskou a veľkou obetavosťou podporovali a vydržovali «dobrých starcov» = «kalu-gerov» («kaluger» v preklade znamená *dobrý stariec*), tj. baziliánskych mníchov dochádzajúcich k nim z gréckokatolíckych soborných monastýrov, či gréckokatolíckych kňazov-bílčov, po zavedení desiatkov v polovici 18. storočia boli nútení odvádzať dávky násilne, pod korbáčmi pandúrov... A výsledok bol taký, že keď po takmer 150 rokoch (18. marca r. 1848) bola úradným dekrétom (zákonný článok č. IX zrušil štátne a zákonný článok č. XIII zrušil cirkevné dežmy-desiatky) zrušená desiatková povinnosť v celom Uhorsku, to znamená, i na území Mukačevskej eparchie a bolo zároveň zrušené i poddanstvo, veriaci prestali materiálne podporovať svoju Cirkev a gréckokatolícki svjaščenici nemali z čoho žiť. Proti tomuto neduhu vystúpil okrem iných aj prešovský gréckokatolícky episkop vladyka Kyr Josif Gaganec v rusínsky písanom *Obežníku* z 4./16. apríla 1849, ktorý bol verejne prečítaný po všetkých cirkvách Prešovskej eparchie:

«Возлюбленным Сыном и вѣрныкам нашим Сговорѣ Маковийцаго

Неизмѣрный жалѣ погал сердце наше, іак нам вѣрнѣ ознамено было, же въ нынѣшнѣм неспокойнѣм часѣ и междѣ вами Маковийцаго Сговора вѣрныма нахождаются мнози, которы дѣхом сего свѣта наполнены противѣ дѣховныхъ своихъ Пастырей везѣмно повстали, нехотѣше имѣ ани повинновати, ани ровити, ани рочнѣю роковинѣ въ снопахъ, или въ зернѣ воздати, ани рочнѣю штолу, коладѣ, а иныи им прислѣхающии доходокъ, іаки вы передѣ тѣм сте давали, ѡдати; понеже имѣ сіа вѣритѣ; лево черезъ иныхъ зловѣиво и хѣвно тако нагварены сѣтъ, іак вы сіа роботы, податки а плацѣ черезъ Ѹрядѣ Краинскій предешлего року цѣлком стерты, а ихъ болше Пастырем дѣшевеним ѡдавати не повинновалися.

Сіе неблагодарное ѡ менованыхъ повинностяхъ ѹпитаніе ваше тѣм варже ест нам противне, кам менше есмеса того, наименше же ѡ васѣ сподѣвали там варже нам скорбне, іако болше каждому правѣ противится, тѣм варже нам болѣзне, кам болше свѣтѣ видомо ест, же Рѣскокофоліескій народъ въ Ѹгерской Краинѣ, іак най іаснѣшному Царю, такъ каждой Власти свѣтской, и дѣховной ѡ бытіа своего всегда вѣрный и послѣшныи постоіа аж до сего часу. Вы есте первы, которы готовы есте дѣрливымъ противенствомъ Платеніе ваше потоптати, памяте покорныхъ Правѣй вашихъ изничижити, славное ихъ Іма посквернити.

Прото заѣмнили есме черезъ сей Архі-пастырскій Листъ нашъ васѣ ѡ тѣм наѣтити, и напомянѣти же вы повинновати есте Пастыремъ вашимъ дѣховнымъ всѣ роботы творити, и іаки колевекъ ѡдатки, которы передѣ тѣм есте давали, ѡдавати доколѣ най-іаснѣшній Царь и верхностъ Краинска ѡ сего инач неспорѣдуетъ. ...

Наѣчитъ васѣ о сей повинности с. писмо іак стараго такъ новаго закона, въ старомъ законѣ повелѣа Бѣгъ авы дванадесѣтъ поколѣна Іудейскіа ѡ землей себѣ предѣленныхъ истѣю частъ, іакошто первенства каждого ѹрожаа Бѣенікомъ, и Левітомъ воздали, такъ глаголюще къ Первосѣеніку Ааронову, и сіе да бѣдетъ тебѣ ѡ начатковѣ даіаніа Сынѣвъ Тѣвыхъ; прото тебѣ дахъ іа и Сыномъ твоимъ и дѣчеремъ твоимъ стовою. законно вѣчно; всѣакъ начатокъ елеа, и всѣакъ начатокъ вина, и пшениці, начатокъ ихъ елика аще ѡдадатъ Гдѣ тебѣ дахъ іа. – Первороднаа всѣа, елика въ землѣ ихъ, елика аще принесѣтъ Гдѣ тебѣ да бѣдѣтъ, всѣакъ чѣстый въ домѣ твоѣмъ да іастъ іа. Кедѣ тогда вѣрни с. закона своимъ Свѣщенікомъ и Левѣтомъ воздали приказанны даіаніа, тѣмъ варже повинновати сѣтъ вѣрни новаго закона обѣи братіа въ Хтѣ воздати даіаніа Бѣенікомъ своимъ.

Прото въ новомъ законѣ с. апостолъ Павелъ напомянаетъ: ... достоинъ дѣлатель мзды своеа, кто во войнствѣетъ своимъ оброки, когда или кто насаждаетъ виноградъ и ѡ плода его не іастѣ, или ...

И вы первы есте, которы противитесь дѣховнымъ ѡцемъ вашимъ то мало ровити, и ѡдати что предѣтимъ іак ѡци ваша, такъ вы ровили и воздали; алево нѣнѣ меней достигнете на то, іакъ во передъ того? Ци вы не

ти істи роѣ, пола, и инаа добра иміете, которы вы пред тѣмы есте иміли? Ялево з тым болше збогатѣете? Нѣтъ миліи Сынове! понеже богатство и благодать токмо Ѡ Бога найвышшаго изходитъ съ выше, которю Ѡтагнетъ Ѡцъ невесный Ѡ тыхъ, которіи изнаенавѣдаютъ, и квилатъ, и окривдають Ѡценикохъ его, которы день и ноць стараются о спасеніи дѣшахъ вашихъ.

Не творите вы сіе саміи Ѡ себе, но повѣждени через неакихъ из неспокойнаго дѣха звѣдителей, котры безумно мудрствуютъ и глаголютъ вамъ: такъ вы дѣховнымъ творенны роботѣ, вса податки, плацы лонскаго року черезъ новіи права Краинскаа в цѣлѣ излічени были и васъ болше неповалявали.

Нато напомнимъ васъ словами с. апостъ Павла не вѣруйте каждому дѣху но еже отъ Бога естъ.

Обаче повиновати есте дѣховнымъ вашимъ Пастыремъ робити а и теперъ, небо перешлаго року токмо робота Урварскаа то естъ Панска стерта естъ. – Повиновати есте роковину в зернѣ воздати, небо перешлаго року токмо десятина краловскаа на дѣховныхъ пренесена и девятина панска дарована естъ. Чи то есте Урядъ Краинскій, и саміи о той правдѣ пресвѣчитесь повиновати есте Ѡдавати штолу, и такъ иныи что до тепер есте давали, во то ѣстановленно естъ давнымъ приказомъ Царскимъ въ цѣлой краинѣ, а ницъ того черезъ новое право Краинске не изчезло.

Возлюбленіи Сынове наши! Вѣруйте словесемъ нашимъ, а не дакотрымъ безумнымъ, лево зловнымъ звѣдителемъ которыхъ злая нагвара вамъ на шкоду вашу слѣжити будетъ, лево придетъ часъ гдѣ за вишитою перемешкане наразъ задостѣчійнии приѣлени будете на векшѣ жалостъ вашу. – Дѣвѣрность иміете въ насъ, котры ани саміи вы есмы не допѣстили абы васъ проти права ѣтискали дѣховни ваши, але то нынѣ ожидати Ѡ васъ мѣсѣме понеже до теперъ жаднымъ правомъ и ѣставомъ не есте ослободжены. – Вѣруйте также и дѣховнымъ Пастыремъ вашимъ, которіи вамъ единою правду повѣдають и васъ предъ цѣлу Краинѣ скамають вы не смѣли.

Надѣйтесь на нихъ, которыхъ поволаніе дѣховное не допѣститъ абы васъ оскорбили. Наслѣдуйте ихъ не противтеса власти дѣховной, небо каждая власть Ѡ Бога естъ, а кто власти сіа противитъ, Богъ противитъ. Воздайте тогда Царевѣ, иже естъ Цареве; Богъ иже естъ Боже и Свѣщенникомъ иже естъ Свѣщенниковъ, и Богъ міра будетъ съ вами.

Выдано въ Прашовѣ въ Резиденциі нашей Епископскій дне 4/16 Априля 1849 року доврѣжичливый Ѡцъ Іосифъ Гаганецъ (okružla pečiatka)». ⁷⁵

Povinná desiatková povinnosť veriacich voči svojim kňazom a episkopom sa po roku 1848 pretransformovala na tzv. koblyny a rokoviny, ktoré už boli len fragmentom z pôvodných desiatok (pozri v kap. 4.1.3.) a boli na území Československa definitívne zrušené roku 1920.

2.2.2. Gréckokatolícka Cirkev bez farského systému

Celé Uhorsko bolo od prvopočiatku vysluhované z baziliánskych soborných monastýrov, fary – ako ich poznáme dnes, neexistovali – filologické dôkazy

Linguistický svedok: «приходъ», «приходникъ»

Ešte do roku 1950 u gréckokatolíkov a dodnes u pravoslávnych na historickom Podkarpatsku sa farský úrad nazýva «*prichod*» a farár «*prichodnik*». Jedná sa o cyrilometodejskú terminológiu zachovanú i v staroslovančine.⁷⁶

Filologickým svedkom toho, že gréckokatolícki veriaci v Uhorsku v minulosti neboli nikdy organizovaní do farností latinského typu (s povinnosťou desiatkového typu) na aké sme zvyklí dnes, ale boli pôvodne obsluhovaní bezplatne kalugermi, tj. baziliánskymi mníchmi žijúcimi v spoločných monastýroch, je staroslovanský výraz «приходъ» [čítaj *prichod*]. Kalugeri totiž každodenne dochádzali do okolia svojich monastýrov vysluhovať veriacich (Služby Božie, pohreby, sobáše...). Mních-kaluger v pravidelných intervaloch všedných dní, nedeľ a sviatkov, alebo podľa akútnej potreby (krst, sobáš, pohreb...) prichádzal na vopred určené a s ľuďmi dohovorené stabilné miesto v obci (= *prichod*), a keď urobil všetko, čo bolo treba, vracal sa odtiaľ späť do monastyra.⁷⁷ Nežil teda trvalo v dedine, na fare, ako farári latinskej Cirkvi a nevymáhal desiatky z úrody, ale «prichádzal» z inokadiaľ, z monastyra a žil z dobrovoľných príležitostných darov. Preto sa dodnes miesto, kde účinkuje gréckokatolícky kňaz, nazýva «*prichod*» a on «*prichodnik*», a to i napriek tomu, že v súčasnosti už na danom mieste žije trvalo.

Podobným filologickým vývinom (analogicky k výrazom «*prichod*» a «*prichodnik*») vznikli i slová «*obchod*» a «*obchodnik*», označujúce činnosť a človeka, ktorý «obchádza» dookola jednotlivé mestá a dediny za účelom výmeny, predaja, alebo nákupu tovaru. Obchodník obchádzal ľudské obydľia robiac svoje obchody, až sa vrátil domov, teda tam, odkiaľ vyšiel. V súčasnosti výrazy «obchod-obchodník», ktoré pôvodne označovali človeka v neustálom pohybe, stratili svoj prvotný význam a dnes vo väčšine prípadov označujú tiež stabilné miesto predaja so stabilným predavačom tovaru.

Linguistický svedok: «egyház»

Dalším filologickým svedkom gréckokatolíckej minulosti Uhorska a svedkom toho, že všetky obce a ľuďmi zasídlené lokality v Uhorsku boli pôvodne obsluhované z monastýrov kalugermi, teda baziliánskymi mníchmi, je maďarčina, v ktorej dodnes významy «cirkev» (= cerkov) a «monastyr» (= samostan) sú vyjadrené jedným a tým istým slovom «**egyház**». V najstarších časoch Uhorska, a to dokonca i v počínajúcej tzv. kumánskej dobe (12.-13. storočie), totiž bez monastýrov a ich baziliánskych mníchov ani Cirkvi, ani cerkvi (ako budov), ani žiadneho duchovného života v Uhorsku nebolo.

Filologicky i historicky je dokázané, že rímskokatolíci, napr. v Čechách, na Morave, v Sliezsku, na Slovensku, v Krakovsku... užívajú výraz «kostol» (od latinského «castellum» *hrad*), lebo prvé latinské kostoly, na týchto pôvodne gréckokatolíckych cyrilometodejských územiach, boli práve na hradoch⁷⁸ obývaných cudzincami (Nemcami a Talianmi). Zatiaľ, čo v maďarčine sa označuje kostol výrazom «**egyház**», v doslovnom preklade *samostan*, tj. *osamelé stanovisko, osamelý dom, jeden dom, osamelé obydlie* («**egy**» v maďarčine znamená *jeden* a «**ház**» znamená *dom*), čo je doslovným ekvivalentom-prekladom staroslovanského «**МОНАСТЫРЬ**» [čítaj *monastyr*], resp. gréckeho slova «**μοναστήριον**» [čítaj *monastérion*] (od «**μόνος**» *jeden, jediný, osamelý* a «**στηρίζω** – **στήσω** – **ἵστημι**» *umiestniť, miesto*). Je to jeden z priamych a unikátnych filologických dôkazov o existencii monastyrských eparchií. Je to pozostatok z čias, keď celé Uhorsko (nevynímajúc dnešného Maďarska) vysluhovali baziliánski mnísi-kalugeri z gréckokatolíckych monastýrov.⁷⁹

V súčasnej maďarčine slovo «egyház» označuje *spoločenstvo ľudí*, tj. *Cirkev*, ako aj *kultovú budovu*, tj. *cerkov*,⁸⁰ presne, ako staroslovanské «**ЦЕРКОВЬ**» [čítaj *cerkov*]. Podobne v taliančine (vplyv bývalej *Magna Graecia*) výrazy: «Chiesa» a «chiesa» označujú *Cirkev* (spoločenstvo) i *cerkov* (kostol – kultové miesto).

Moderná maďarčina pod vplyvom latinského obradu medzičasom vymyslela aj latinský ekvivalentný termín «*templom*», samozrejme, že prebratím, zkaďe inde, ako z pohanského-latinského «*templum*» a

starý, pôvodne jediný gréckokatolícky výraz «*egyház*», dnes už vraj nie je “spisovný”. To preto, aby sa zahladili aj lingvistické stopy dokazujúce, že Maďarsko, ako súčasť Uhorska, bolo pôvodne gréckokatolíckeho – monastyrského typu. Radšej sa preberie nejaké slovo z pohanstva, ako keby sa malo ponechať to pôvodné, originálne – gréckokatolícke. Avšak aj napriek tejto údajnej nespisovnosti sa v súčasnej spisovnej maďarčine ešte stále užívajú výrazy, ako napr.: «*egyházfi*, *templom-szolga*, *sekrestyés*»,⁸¹ označujúce osobu, ktorá sa stará o kostol.

Tajuplné osamelé cerkvi z 13-tého storočia s typicky východnými patrónmi na Liptove – starodávne gréckokatolícke «prichody»

Uličný uvádza zaujímavý historický fakt z Liptovskej župy – medzi dedinami Revúca a Štiavnica asi v 13. storočí stála cerkov Všetehsvätých, ktorá slúžila ich obyvateľom. V daných dedinách cerkvi nestáli... Podobnú funkciu mala cerkov sv. Michala Archanjela pre Ľupču, Malatín a Sliače, cerkov sv. Kozmu a Damiána (sv. Martina) pre Likavu a Liskovú, cerkov zasvätenú akémusi sviatku Prečistej Divy Márii pre Sielnicu a Teplú, cerkov sv. Mikuláša Myrlykíjskeho Čudotvorcu pre Bobrovec, Vrbicu, Ploštín a Okoličné a pravdepodobne aj cerkov sv. Petra (a Pavla) pre Belsko a Jamník, prípadne aj dedinu Hybe.⁸²

I existencia týchto cerkví (s typicky gréckokatolíckymi svätými patrónmi) postavených mimo osídlených dedín na Liptove je dôkazom, že na daných miestach, alebo existovali baziliánske monastiry kalugerov, alebo na dané miesta prichádzali «*prichodníci*» – baziliánski jeromníci zo svojich blízkych či vzdialenejších monastirov v nedele a sviatky, alebo podľa potreby a tam duchovne vysluhovali veriaci ľud.

Podobne i dnes na miestach starodávnych baziliánskych monastirov, ktoré boli medzičasom zničené, sa nachádzajú len osamelé cerkvi, či kaplnky. Napríklad osamelá baziliánska cerkov v poli na Bukovej Hore pri Bukovciach (okr. Stropkov), či neďaleko Legnavy (okr. Stará Ľubovňa), v lese pri Jarabine (okr. Stará Ľubovňa) a pod. Gréckokatolícki veriaci dodnes tieto miesta volajú «monastyrmi» a na týchto miestach sa každý rok konajú odpustové slávnosti, i keď

sa nachádzajú na odlahlých a nezaľudnených miestach... Takýchto «z neznámych dôvodov» na pustých a nikým neobývaných lokalitách na Slovensku vybudovaných cerkví je veľmi veľa.

Pokus o “založenie” prvých desiatich latinských biskupstiev

Sv. Štefan je prvým uhorským kráľom, ktorý svojvoľne, tj. v rozpore so starodávnymi cirkevnými predpismi a starodávnou cirkevnou tradíciou porušil právo baziliánskych archimandritov-episkopov na doživotný úrad a dovolil svojvoľne vymeniť desiatich archimandritov-episkopov významnejších baziliánskych materských-soborných monastýrov v Uhorsku, nahradiac ich cudzincami-benediktínmi (Nemcami, alebo Talianmi) rímskokatolíckeho latinského obradu. **Na území bývalej Bulharskej ríše** sa jedná pravdepodobne o tieto episkopské sídla: ❶ Kaloča (arcibiskupstvo), ❷ Byhar (Nagy Várad = Oradea-Mare či Velehrad = Belgrad = Belehrad), ❸ Transylvania (Alba altransilvana), ❹ Eger (= Jager = Erlau), ❺ Marošvár (Marosvár, Čanád = Csanád); **na území bývalej Velkomoravskej ríše** sa jednalo pravdepodobne o tieto episkopské sídla: ❻ Hron (arcibiskupstvo Gran, Ister-hron, Ostrihom, Esztergom), ❼ Győr (Raab), ❽ Veszprém, ❾ Pécs (Fünfkirchen) a ❿ Vác (Waitzen).⁸³

Sv. Štefan (alebo jeho dvor vedený intrigami Gizely) pre tieto monastýry zároveň vyrúbal od gréckokatolíckych poddaných okolitých dedín prvé cirkevné desiatky. Takto vznikol, hoci aj len na krátko, zárodok-záblesk prvých episkopstiev s farským a desiatkovým systémom rímskokatolíckeho typu. *Uhorsko-polská kronika* o tom hovorí toto:

«*Po prijatí odkazu kráľovskej hodnosti blahoslavený muž Boží kráľ Štefan; kráľovsky zriadil biskupské sídla* (latinského typu s farami – pozn. redakcie) *i krížmi a nádobami a inými potrebnými k Službe Božej* (pozor! ešte stále byzantská Služba Božia, nie omša! – pozn. redakcie) *patriaciami vecami podľa potreby jedného každého, nadostač ozdobil...*».⁸⁴

Prítomnosť latinských benediktínov ako archimandritov-episkopov desiatich baziliánskych soborných monastýrov spô-

sobila, že v análoch pápežskej Kúrie sa tieto, ešte stále plne gréckokatolícke baziliánske sobory uvádzajú už ako sídla latinských biskupov. Teda, rozumie sa samo sebou, keď «sídla latinských biskupov», tak to boli predsa “latinské rímskokatolícke biskupstvá”...?! Toto je “vznik” a “založenie” prvých desiatich rímskokatolíckych biskupstiev v Uhorsku, v skutočnosti však len dosadenie a výmena desiatich ľudí – cirkevných hodnostárov.

To, že krátko nato boli dotyční votrelci-príselci vo Vathových povstaniach pozbavení úradu, vyhnaní alebo pozabíjaní (porov. nasledujúcu kapitolu 3.1.) a na ich miesta opäť navrátení regulárne zvolení domáci gréckokatolícki archimandriti-episkopi, a že teda sobory ostali naďalej gréckokatolíckymi monastyrskými eparchiami ešte celé storočia, a to všade v Uhorsku minimálne do roku 1204, sa v histórii prehliada, alebo úmyselne zamlčuje.

Po čase (najmä po vymretí Arpádovcov po roku 1301, teda v dobe Anjouovcov) sa opäť dostávali na archimandritské-episkopské miesta cudzinci-benediktíni. Dovtedy v Uhorsku boli rímskokatolíckmi len ojedinelí cudzinci – hostia na kráľovskom dvore (obyčajne Nemci a Taliani). Všetko ostatné, slovanské obyvateľstvo bolo gréckeho obradu (Maďari-Kumáni do Uhorska vtedy ešte len prichádzali a aj oni spočiatku prijímali vieru v gréckokatolíckom obrade). Noví, kde-tu dosadení latinskí archimandriti-biskupi svoje gréckokatolícke monastiry pomaly premieňali na spoločenstvá užívajúce benediktínsku regulu a latinský obrad.⁸⁵ A odtiaľ sa latinizácia v priebehu nasledujúcich storočí šírila i na obsluhovaný ľud.

Pokus o prvé fary latinského typu v Uhorsku

V gréckokatolíckom arpádovskom Uhorsku pôvodne farský systém neexistoval. Veriacich bezplatne vysluhovali baziliánski mnísi-kalugeri dochádzajúci z monastirov.

Príkaz na založenie prvej primitívnej fary (parochie) latinského typu (tj. so stabilným latinským farárom-parochom) v Uhorsku nachádzame v *Druhej knihe nariadení* sv. Štefana:

«XXXIV. Desat' osád nech postaví kostol a venuje dva hony poľa a tolko otrokov, koňa a dobytku: šesť volov a dve kravy a 34 drobných zvierat. Odev (rozumie sa bohoslužobný) však a prikrývadlá (tiež bohoslužobné) obstará kráľ, kňaza a knihy (rozumie sa liturgické) biskupi». ⁸⁶

Takto mala vzniknúť, v dnešnej terminológii, fara latinského typu s deviatimi filiálkami. V týchto desiatich osadách-prichodoch však už dávno predtým pôsobili gréckokatolícki kňazi, mnísi-prichodníci, teda tieto obce už boli predtým obsluhované baziliánskymi kalugermi ktorí pravidelne prichádzali z početných okolitých baziliánskych monastýrov, pretože v tak pozdnej dobe sa už určite nejednalo o misijné územie a o pohanské obyvateľstvo. Veď, ako dokazujú vizitačné protokoly arcibiskupa Mikuláša Oláha, ešte v druhej polovici 16. storočia takmer tretina obcí na území dnešného západného Slovenska nemala stabilného farára (pozri kap. 3.4.) – boli totiž obsluhovaní baziliánskymi kalugermi.

Pokus o vyrúbanie prvých typicky latinských cirkevných desiatkov nachádzame tiež v tej istej *Druhej knihe nariadení*:

«LII. Ak Boh niekomu dal desat' (časť úrody) v roku, desiatu nech dá Bohu a ak niekto svoju desiatu časť skryje, nech platí deviatu. A ak niekto desiatky vydelené biskupovi (rozumie sa latinskému) bol ukradol, nech sa odsúdi ako zlodej a dohoda tohto spôsobu celá patrí biskupovi». ⁸⁷

II. Ostrihomská synoda sankcionuje časté snahy o únik spod novozavádzanej latinskej desiatkovej povinnosti:

«XIII. Aby sa dedina, v ktorej je cerkov nevzdialovala od cerkvi. Pretože, ak sa vzdiali, musí zaplatiť (pokutu) desat' zlatých a vrátiť sa». ⁸⁸

Vathove povstania, ako i nástup gréckokatolíckeho archimandritu-episkopa Kolomana na uhorský trón však zamedzili i vzniku trvalého farského systému v Uhorsku. Boli to len pokusy s krátkodobým úspechom.

Prvé rímskokatolícke fary v Uhorsku boli zakladané na pan-ských hradoch

Neskôr sa prvé novozaložené rímskokatolícke farnosti, tzv. parochie (najmä od éry Anjouovcov) obyčajne kryli s teritóriom celého panstva-župy. Územie jedinej farnosti (parochie) s jedným latinským farárom (parochom) sa rovnalo územia jednej župy. Vola-li sa «*parrochia castri*», tj. tzv. *hradné farnosti*. Napríklad v roku 1156 sa spomína «*parrochia Stigranensi*» (teda Ostrihomská far-nosť) so **sedemdesiatimi** filiálnymi obcami (!), či pozdejšie «*par-rochia Nitriensi*», «*parrochia Bors*», «*parrochia Chunt*»...⁸⁹ *Ob-rázková kronika* (vznikla v rokoch 1342-1382) spomína «*parochia castri Bihor*».⁹⁰

Ako mohla mať jedna farnosť sedemdesiat filiálok? I tu je jasný dôkaz, že to bola novozaložená latinská hradná farnosť a v tých 70 filiálkach ešte stále boli a pôsobili baziliánski kalugeri-prichodni-ci, prípadne slobodní gréckokatolícki kňazi.

Špirko toto obdobie komentuje veľmi stroho: «*Farnosti byly velmi rozsiahle (velkofarná organizácia). Sídla mali obyčajne v dô-ležitejších strategických centrách (parochia castri). Väčšiu časť pastorácie vykonávaly kláštory*».⁹¹ Samozrejme, že latinský Špir-ko nenapísal, že v tom čase išlo o gréckokatolícke baziliánske mo-nastyry.

Podobnú situáciu vidíme i dnes, na začiatku 21. storočia:

V celom gréckokatolícko-pravoslávnom okrese Medzilaborce je len jedna je-diná rímskokatolícka farnosť v **Medzilaborciach**, ktorá má však až **pätnásť (!) filiálok** s minimálnym alebo priamo nulovým počtom latinských veriacich. Na celý okres teda pripadá len jediná latinská farnosť s 15 filiálkami! Z týchto pätnástich “latinských filiálok” je dvanásť gréckokatolíckymi farnosťami so samostatnými gréckokatolíckymi kňazmi! A ďalšie tri sú tiež gréckokatolíckmi plne osídlenými gréckokatolíckymi filiálkami. Nespomíname tu pritom súčasné miestne pravo-slávne farnosti. Vo všetkých pätnástich “latinských filiálkach” je dokopy (podľa sčítania z roku 1991) len 187 rímskokatolíkov, teda v priemere len 12 latin-ských veriacich na jednu obec.⁹² To však nemení nič na tom, že «latinská far-nosť v Medzilaborciach má 15 filiálok».

Rímskokatolícka farnosť **Snina** je na tom ešte horšie, má dokonca až **dva-dsaťdva (22) “filiálok”**.⁹³ Ba, rímskokatolícka farnosť v **Stropkove** má až **dvadsaťpäť (25) “filiálok”**. V niektorých z týchto filiálok nemá ani jediného

veriaceho, v iných minimálny počet...⁹⁴ Rímskokatolícka farnosť **Svidník** mala roku 1995 až dokonca, na naše pomery, rekordných **tridsaťtri (33) "filiálok"**, vo väčšine ktorých sú plne fungujúce gréckokatolícke fary s gréckokatolíckymi farármi a skutočne minimálny, alebo priamo nulový počet rímskokatolíkov.⁹⁵

Podobne v roku 1156 hradná latinská farnosť «Stigranensi» (Ostrihom) mala až 70 filiálok a v nich (nepočítajúc cudzincov-hostí) nulový počet rímskokatolíkov...! Podobne obrovský počet filiálok mala pri svojom vzniku aj nitrianska hradná latinská farnosť... V týchto latinských filiálkach, ako bolo už vyššie naznačené, bol počet rímskokatolíkov minimálny, či nulový a naopak žili v nich takmer výlučne gréckokatolíci obsluhovaní svojimi svjaščeníkmi či kalugermi. Analogicky, ako je tomu i dnes na severovýchode Slovenska, v hore menovaných okresoch, kde pôvodných baziliánskych mníchov-kalugerov, v priebehu storočí vystriedali gréckokatolícki kňazi žijúci na farách príslušných dedín.

Kostol = «castellum» = hrad

Chaloupecký k vzniku latinských fár poznamenáva: *«Z kmenných území, patřících ke hradu, jenž byl jakýmsi ústředím náboženské, politické, vojenské a zejména soudní správy, staly se hradské fary, neb jak se v německé literatuře zpravidla píše, velkofary. Jejich hranice shodují se s hranicemi starých komitátů a to tak, že jména 'parochia' nebo 'comitatus' užívá se vůbec... v stejném smyslu. Jestli kde shoda mezi politickým a církevním rozdělením země je téměř úplná, je to právě na Slovensku»*. Niekedy sa funkcia latinského farára priamo stotožňovala s funkciou miestneho najvyššieho hradného šľachtica. Vtedy sa takýto označoval *«comes parrochialis»*.⁹⁶

Odtiaľ je v slovenčine slovo «kňaz» (vo význame svjaščeník) a jeho ženská forma «kňažná», ktorým slovom sa v starých časoch pôvodne označoval šľachtic, pán hradu a jeho manželka.

Miestny šľachtic bol obyčajne nejaký cudzinec latinského, Slovanom cudzieho obradu (od doby Anjouovcov, teda od 14. st. je to už pravidlom), ktorý si so sebou priviedol latinského kňaza, alebo sám ním bol a na svojom hrade založil prvý latinský **«kostol»** (porov. dnešný slovenský výraz «kostol», ktorý vznikol z latinského **«castellum» hrad**). Územie, ktoré bolo novému latinskému kňazovi podriadené (tj. tzv. jeho farnosť) sa spočiatku krylo s celým

panstvom. Na dedinách, ktoré patrili do panstva, však naďalej pôsobili gréckokatolícki kalugeri, baziliánski mníši, prípadne v ich nedostatku neskôr i gréckokatolícki kňazi-bilci. Postupom dlhého času, úmerne napredujúcej latinizácii, však boli transformovaní, či nahradzaní pribúdajúcim latinským klérom. Tak začali vznikať i nové a nové latinské farnosti a obrovské územie jedinej hradnej latinskej farnosti sa začalo deliť na menšie a menšie latinské farnosti do dnešnej podoby a rozlohy.

Podobnú situáciu (teda latinizáciu podľa toho istého receptu) vidíme dnes na prelome 20. a 21. storočia, kedy po páde komunizmu bolo obrovské teritórium Ruska ustanovením latinských diecéz, a to dokonca «až po Kamčatku», rozdelené medzi jednotlivé gigantické latinské «farnosti», zatiaľ však ešte bez vlastných veriacich, vraj pre cudzincov latinského obradu žijúcich na teritórii bývalého ZSSR... To je počiatok pre chystanú expanziu a neskoršie zakladanie početnejších a početnejších a zároveň rozlohou menších a menších latinských farností.⁹⁷

Príklad oravskej latinskej hradnej farnosti

Kavuljak nepoznajúc mentalitu dobovej sobornosti gréckokatolíckej cyrilometodejskej Cirkvi, s počudovaním konštatuje, že na celej Orave, ako to vyplýva z pápežských registrov, bola až do 14. storočia len jedna jediná rímskokatolícka farnosť (!), ktorá sa nachádzala priamo na Oravskom hrade...⁹⁸ a na Orave vtedy žili ľudia, tak ako hocikde inde, a neboli pohanmi. Bolo tam v tom čase niekoľko desiatok gréckokatolíckych osád-obcí – prichodov obsluhovaných kalugermi-baziliánmi, alebo ženatými gréckokatolíckymi kňazmi-bilcami. Tak tomu bolo dovtedy, kým si «obrátením» gréckokatolíkov, tj. pretiahnutím z gréckokatolíckeho obradu na latinský, “misijná” oravská latinská hradná farnosť podporovaná miestnym zemepánom-cudzincom rozličnými spôsobmi, nevynímajúc ani násilné metódy, nezískala dostatočný počet veriacich. Potom sa zvýšil i počet latinských farností na Oravskom panstve.

Konkrétne – prvá latinská fara v Oravskej župe sa spomína až v roku 1334, teda v časoch po nástupe Anjouovcov (!). Svoje sídlo mala, ako bolo už vyššie naznačené, na hrade.⁹⁹ Dá sa predpokladať, že vznikla hneď potom, čo arpádovskí vládcovia Oravy boli

proanjouovským klanom vytlačení. Na konci latinizačnej anjouovskej éry (roku 1397) na celom Oravskom panstve bolo už päť farností...¹⁰⁰ Tieto farnosti zostali v tomto počte (tj. bolo ich len 5) ešte ďalších 150 rokov, tj. až do roku 1559! Potvrďuje to prvá historicky známa kanonická vizitácia vykonaná na Orave v rokoch 1559-1560. A ešte pri tom všetkom zaujímavým prvkom tejto vizitácie bolo, že takmer všetci na Orave trvale pôsobiaci katolícki kňazi (išlo už o biľcov, teda nie o mníchov-kalugerov) boli ženatí a dávali sv. príčastie pod obojím spôsobom, teda inými slovami povedané, boli gréckokatolíkmi. Niektorí historici sa snažia dokázať, že sa jednalo už o protestantských farárov,¹⁰¹ avšak túto falošnú tzv. «protestantskú interpretáciu» z gruntu vyvracajú samotné vizitačné protokoly (pozri kapitolu 3.4.), ktoré hodnotia, čo do katoľickosti, týchto ženatých kňazov veľmi pochvalne.

Kavuljak sa fakt zväčšenia počtu latinských farností na Orave z jednej na päť, snažil vysvetliť hypotézou o údajnom prvotnom nedostatku obyvateľstva na Orave a o prisťahovalectve nového obyvateľstva. Jeho teória je však nelogická, pretože ak by bol do 14. storočia naozaj tak veľký nedostatok obyvateľstva na Orave, Oravský hrad by nemal kto finančne i robotne udržiavať, preto hypotéza o malom počte obyvateľstva pod Oravským hradom na Orave absolútne neobstojí.

Birituálne monastiry

Biskupi-cudzinci dosadení nezákonne na čelo baziliánskych soborných monastyrov presadzovali latinský obrad. Neišlo to však tak jednoducho, teda zo dňa na deň, a preto v niektorých z baziliánskych monastyrov dlhý čas existovali vedľa seba, paralelne, mnísi slúžiaci v oboch obradoch (tzv. birituálne monastiry), kým sa definitívne nepretransformovali za latinských benediktínov, tým, že prestali slúžiť gréckokatolíckej bohoslužby a prijali benediktínsku regulu úplne za svoju. Svedkami podobného javu sme v 10.-11. storočí i v samotnom Ríme, keď sa pôvodné gréckokatolíckej baziliánske monastiry takýmto spôsobom pretransformovali na latinské benediktínske (napr. monastyr sv. Alexia na Aventíne, či monastyr sv. Praxedy pri bazilike Santa Maria Maggiore¹⁰²). Takýto osud postihol napr. aj baziliánsky monastyr vo Vyšehrade pri Dunaji, ktorý sa oficiálne pretransformoval na benediktínsky až niekedy po roku

1221,¹⁰³ alebo baziliánsky monastyr v Krásnej nad Hornádom pri Košiciach, kde bol dosadený cudzí predstavený až roku 1217...¹⁰⁴

2.2.3. Dejiny gr. kat. eparchií na území bývalého Uhorska na troskách ktorých vznikli latinské diecézy

✠ Báčska gréckokatolícka monastyrská eparchia (☠ dnes už neexistuje)

Ešte v roku 1198 bolo v Báci gréckokatolícke archiepiskopstvo. Sasinek o tom hovorí toto: «*Keď kyrillské arcibiskupstvo v Báci bolo potlačené a na latinského biskupa kaločského prenesené, Sloveni spierali sa platiť desiatky tomu arcibiskupovi kaločskému*». ¹⁰⁵ Proti gréckokatolíckemu archiepiskopstvu v Báci tvrdo vystúpil (obvinia ho zo schizmy) práve pápež Inocent III.,¹⁰⁶ ktorý potláčal a transformoval gréckokatolícky obrad na latinský, kde len mohol. Podľa svedectva spisu *Ungarie dominium* z čias uhorského kráľa Bela III. (1173-1196) vysvitá, že keď Kaločskému arcibiskupstvu bolo podriadené Báčske episkopstvo východného obradu, Kaločské arcibiskupstvo premiestnilo svoje sídlo do Báču.¹⁰⁷ Jedným z prvých latinizátorov tejto oblasti bol gréckokatolícky metropolit zvaný Ugolinus (Ugrinus), ktorý sám prijal latinský obrad a snažil sa ho čo najviac rozšíriť.¹⁰⁸

✠ Čanádska gréckokatolícka monastyrská eparchia¹⁰⁹ (☠ dnes už neexistuje)

Mesto Čanád sa nachádza v nižnom Potisí pri Segedíne na rieke Maroš, preto sa nazýva i Marošhradom. Marošhrad bol hlavným mestom (velehradom) kniežatstva rusínskeho kniežata-vojvodu Achtuma, ktorý bol bezpochyby gréckeho (gréckokatolíckeho) obradu, pretože v gréckokatolíckom obrade bol v Budíne i pokrstený. V Čanáde sa nachádzal baziliánsky soborný monastyr sv. Já-

na Krstiteľa-Predchodcu a tešil sa zvláštnej priazni Achtuma.¹¹⁰ Keďže šlo o soborný monastyr, sídlil v ňom baziliánsky episkop-archimandrit juridicky spravujúci toto panstvo. Mnísi žijúci v monastyre robili funkciu «kanonikov» sobora-kapituly episkopa.¹¹¹

Achtum bol porazený vojvodom zvaným Čanád, ktorý bol v tom čase vo vojenských službách uhorského kráľa sv. Štefana I. Po porážke Achtuma, kráľ sv. Štefan I. zmenil meno hlavného mesta tohto kniežatstva-panstva na Čanád a dal ho do vlastníctva Čanádovi. Stalo sa to začiatkom 11. storočia. Vojvoda Čanád, ktorý odvtedy vládol nad Marošhradom (teraz už Čanádom), vyhнал zo svojho hlavného mesta baziliánov a na ich miesto zavolať Taliana Géarda (okolo r. 1035, čo sa zvykne uvádzať ako “vznik” rímskokatolíckeho Čanádskeho biskupstva¹¹²) a s ním dvanástich benediktínov, taktiež cudzincov, ktorí už boli napospol všetko latinského obradu. Vyhnaní baziliánski mnísi sa usadili v Orosláňoši («Oroszlany» v preklade *Ruské Dievča*),¹¹³ ale i odtiaľ ich neskôr opäť vyhnali a na ich miesto taktiež uviedli benediktínov... Archeologické vykopávky v roku 1868 potvrdili v Čanáde základy starodávneho monastyra gréckokatolíckeho obradu. Základy boli datované na 10. storočie. Medzi objavmi bola i typická byzantská krsiteľnica...¹¹⁴

O týchto «predsvätogérardských mníchoch» Horvát píše takto: «*Márosvárt, meli Ochtum legyözetése után Csanádnak neveztetett, már elébb is létezett egy görög (tj. gréckokatolícky) klastrom. Geléért püspök – a görög barátokat Oroszlánostra a Csanád vezér által épített klastromba helyesvén át*». ¹¹⁵ Sasinek priamo konštatuje: «... zo soboru (soborného monastyra – pozn. redakcie) nad Marušou – zrodilo sa biskupstvo Čanádske...». ¹¹⁶ V prvom Vathovom gréckokatolíckom povstaní, v ktorom gréckokatolíci bránili cyrilometodejskú «staru viru», bol roku 1047 Talian Gérard¹¹⁷ zabitý,¹¹⁸ a jeho latinskí mnísi vyhnaní. A neskôr, v čase, keď sa na gréckokatolíkov latinský svet díval už ako na pohanov, tj. nekresťanov (lebo neuznával ich krst za platný pre odlišnú formulu), bol Gérard vyhlásený za svätého, ako mučeník zabitý “pohanmi”.

✠ Egerská gréckokatolícka monastyrská eparchia

(☠ dnes už neexistuje)

Slovanské a grécke mená prvých egerských episkopov dosvedčujú, že to boli gréckokatolícki archimandriti-episkopi egerského soborného baziliánskeho monastyra:

Catapranos (1009), Bonifác (latinský protibiskup Buldus zabitý vo Vathovom gréckokatolíckom povstaní - 1047), Petro (1048), Jakub (Kubo = Kupa, 1094), Prokop (1103), Vavrinec (1104-1105), Martyrios I. (1106), Volferus (1112), Kletos (1114-1131), Andrej (1132), Bystrík (1135), Martyrios II. (1141-1150), Luka (1151-1158), Chema (1162), Nikolaj (1180), Toma (1217-1224), Kletos II. (1225-1242), Lampert (1242-1275), Andrej (1275-1305).¹¹⁹

Ešte v čase Arpádovcov mali v Egeri všetky cerkvi nejakého východného patróna: sv. Nikolaja Čudotvorcu, sv. archistratiha Michala, sv. veľkomučeníka Dimitrija a sv. Kozmu a Damiána.¹²⁰

Egerský baziliánsky soborný monastyr a jemu podliehajúca monastyrská gréckokatolícka eparchia mali popri Byhorskej (**Бѣ-горскей**), tj. Veľkovaradínskej, kľúčovú roľu medzi (v)uhorskými monastyrskými eparchiami. Obidva, Eger i Byhor (Veľkovaradín), ležali a ležia totiž v bývalom srdci Uhorska v Rusínskom vojvodstve následníka uhorského trónu (tzv. *marchia Ruizorum*). Preto nielen pri zrode Uhorska, ale i v časoch Anjouovcov (14. st.), ba ešte i neskôr, egerský biskup (tentoraz už latinského obradu) bol vždy automaticky nástupcom ostrihomského arcibiskupa-primasa, keď sa uprázdnil jeho trón.

Obidve slová «Eger» i «Byhor» majú rovnaký, ba jeden a ten istý slovný základ «(v)uhor», s tým rozdielom, že prvé vzniklo z keltskej či skôr moskosibírskej a druhé zo skýtskej praslovanskej výslovnosti. Slovo «Eger» (Ager, Agria) je moskosibírskou výslovnosťou staroslovanského **Ѧ҃҃҃҃** (*(v)uhor*, (*v*)*uher*). – Ide o moskosibírsku (či keltskú) výslovnosť, kde je zvuk *h* nahrádzaný zvukom *g* a hláska *u* často hláskou *a*: «***Ѧ҃҃҃҃**» [čítaj (*hw*)*a(n)ger*] = «Ager», porovnaj ekvivalentnú výslovnosť zachovanú napr. v anglickom Hungary [*hangəri*].

Pozoruhodnú zmienku o prekvitajúcej egerskej (uherskej) gréckokatolíckej farnosti, avšak už priamo v sídle latinského biskupa, máme ešte z roku 1693 v *Denníku* Josifa Rogu de Camellisa, ktorý už naširoko otvoril dvere jej latinizácii:

«14. mája 1693 som navštívil (gréckokatolícku) cerkov v Egeri a prikázal veriacim: 1.) aby neprijímali iného kňaza, ako toho, ktorého im stále ja menujem, 2.) aby sa počas bohoslužieb spomínalo meno najsvätejšieho pápeža, 3.) aby sa v latinských procesiách zúčastňovali (aj gréckokatolícki) kňazi i ľud, 4.) aby štyrikrát do roka kázal latinský pleban (farár) v gréckej (gréckokatolíckej) cirkvi, 5.) aby v (gréckokatolíckej) cirkvi mohol latinský pleban aspoň raz do roka slúžiť (omšu)». ¹²¹

Na vtedajší čas sa jednalo o veľké ústupky voči latinskému obradu, aké nikde inde v Mukačevskej eparchii nemali obdobu, pretože by ich gréckokatolícky ľud aj tak neprijal. Gréckokatolíci žijúci priamo v srdci latinskej Egerskej diecézy «v symbióze» s rímskokatolíckmi, boli však už nato pripravení... Dnes už v Egeri pôvodných gréckokatolíkov nieto – stali sa rímskokatolíckmi a z pôvodnej cirkvi je len múzeum byzantského umenia... Tak končí každá medziobradová symbióza, či biritualizmus... – tak učia dejiny.

Podobnej “evolúcie” sme boli svedkami i na konci 20. storočia, keď život «v symbióze» a spoločnom užívaní gréckokatolíckej cirkvi gréckokatolíckmi a «priateľskými» rímskokatolíckmi vedie priamo k prechodu na latinský obrad (napr. Hraníčné, filiálka gréckokatolíckej farnosti Kremná pri Starej Ľubovni, ¹²² Nižná Olšava pri Stropkove, ¹²³ Pusté Pole, okres Stará Ľubovňa, ¹²⁴ Brežany pri Prešove, či pokus o násilné prebratie gréckokatolíckej cirkvi v Čizaticiach (filiálka gréckokatolíckej farnosti Kráľovce pri Košiciach) rímskokatolíckmi v osemdesiatych rokoch 20. storočia...

✠ **Kaločská gréckokatolícka monastyrská eparchia** (☠ dnes už neexistuje)

List pápeža Mikuláša IV. (1288-1292) z r. 1291 episkopovi kaločskému dokazuje, že onoho času ešte v blízkosti Kaloča, či priamo v ňom existovala gréckokatolícka monastyrská eparchia. Označovaná je však už ako schizmaticko-pohanská, pretože v tom

čase (koniec 13. a zač. 14. st.) sa pohanmi začali označovať gréckokatolíci, pretože neplatili desiatky, neboli latinského obradu a formula ich krstu, i keď je už dnes všeobecne latiníkmi uznávaná, vtedy bola pokladaná za neplatnú. Pre tento dôvod i keď niekto bol pokrstený gréckokatolíckou formulou, latiníci ho pokladali naďalej za pohana.¹²⁵ Menovaný arcibiskup bol pravdepodobne dosadený benediktín na čelo soborného baziliánskeho monastyra, ktorý sa však zrejme dlho neudržal.

Na území pôvodne gréckokatolíckej Kaločskej eparchie sa prevádzala tiež cieľavedomá latinizácia.

Theiner napr. uvádza list pápeža Klementa VI. (1342-1352) z 15. apríla roku 1344 adresovaný nitrianskemu biskupovi Vítovi, ktorý je ukážkovým príkladom, ako sa likvidovali baziliánske monastiry a transformovali na benediktínske v Uhorskom kráľovstve za vlády Anjouovcov. V tomto liste pápež priamo vyzýva a svojou apoštolskou mocou poveruje nitrianskeho biskupa-benediktína, aby prevzal všetky právomoci a vládu nad soborným baziliánskym monastyrom sv. Dimitrija Solúnskeho na území novovytváranej Kaločskej (latinskej) diecézy, ktorá však bola ešte stále bez svojho trvalého latinského biskupa. Gréckokatolícky archimandrit-episkop soborného monastyra sv. Dimitrija Solúnskeho, ako vysvitá z listu, pred desiatimi rokmi umrel a i napriek tomu, že Anjouovci blokovali intronizáciu novozvoleného gréckokatolíckeho episkopa, gréckokatolícky obrad v monastyre sa rozvíjal a žil naďalej normálne. Preto pápež poveruje nitrianskeho biskupa, aby potlačil gréckokatolícky obrad v monastyre sv. Dimitrija Solúnskeho v Kaloči. Priamo ho vyzýva k tomu, aby reformoval tamojších gréckokatolíckych černcov-baziliánov na latinských benediktínov. Za odmenu mu dáva všetky majetky a príjmy monastyra až do smrti. Po jeho smrti si benediktíni v bývalom baziliánskom monastyre už navždy budú vyberať svojho abbasa spomedzi seba.¹²⁶

Mimochodom, sv. veľkomučeník Dimitrij Solúnsky – patrón tohto soborného baziliánskeho monastyra odsúdeného pápežom na zánik sa spomína v Proskomídií každej gréckokatolíckej Liturgie sv. Jána Zlatoústeho. V dokumente pápež označuje gréckokatolíkov

za schizmatikov. Ak by však boli skutočnými schizmatikmi v dnešnom slova zmysle, pápeža by vôbec nepočúvali a boli by sa na neho «vykašľali» a nie čakali, kedy ich pred ich vlastnými očami zlikviduje.

✠ Nitrianska gréckokatolícka monastyrská eparchia

(☠ dnes už neexistuje)

Soborný baziliánsky monastyr v Nitre sa r. 1113 označuje ako «*Gan villa episcopi*». V rokoch 1105-1116 tam sídlil baziliánsky archimandrit-episkop Hervasij, r. 1134 archimandrit-episkop Nikolaj a r. 1156 episkop Joan... V roku 1624 vtedy už rímskokatolícke Nitrianske biskupstvo malo už spolu 73 farností (!).¹²⁷

Podľa *Ústavu* (tj. zbierky monastyrských predpisov) Nitrianskeho sobora, ktorý pochádza z obdobia okolo roku 1116 (avšak opis je o mnoho mladší po roku 1204 a originál sa nezachoval), sa zakazovalo vysvätiť na kňaza toho, kto nevie po latinsky čítať a písať.¹²⁸ Keďže gréckokatolícki adepti na kňazstvo (černci) perfektne ovládali staroslovanské písomníctvo (cyriliku), čo denno-denne užívali pri prepisovaní kníh a vysluhovaní sv. tajomstiev v gréckokatolíckom obrade, tento *Ústav* ich nútil, aby sa začali učiť aj latinsky. Potom už bolo len otázkou času zaviesť aj príkaz, aby slúžili omše po latinsky. Kým však nevedeli čítať latinkou, nikto im takýto príkaz dať nemohol.

Dokumenty o najdávnejšej histórii Nitrianskej monastyrskej eparchie, tak ako skoro všade inde zmizli... Poeticky, avšak so žiaľom v srdci sa o tom zmieňuje (roku 1864) dlhoročný pracovník Matice slovenskej F. Sasinek takto:

«Nič som si tak nežiadal, jako abych deje Nitry v smeru tomto vyskúmať mohol. I tu ale zavisnul nad nami osud slovenský. Letopisy, jakoby sa boly uriekly, mlčia o hlavných príbehoch. A hľa! toto jich mlčanie dôvodom nám je toho, že sa tu nečo konalo, a že to, čo sa dialo, bolo i telom i duchom slovenské. Verte mi, že tam, kde kroniky o našej minulosti mlčia: stalo sa to zo závesti proti, v ničom nezavinivšiemu sa menu i národu slovenskému. A tak to máš

*aj pri Nitre – jakoby sa prepadly jej deje od roku 885 až 1135. Všade ticho, všade hluchó. Obladla sláva Nitry, jako sláva Jeruzalema pod návalom Saracenov».*¹²⁹

✠ **Ostrihomská gréckokatolícka monastyrská eparchia** (☠ dnes už neexistuje)

Ostrihom (Ister-hron – veľkomoravské mesto na sútoku riek Istra a Hrona, tj. Dunaja a Hrona – zkomolene Strigonia, Esztergom alebo jednoducho Hron = Gran¹³⁰). Jedným z gréckokatolíckych archimandritov-episkopov sídliačich v baziliánskom sobornom monastyre v Ostrihome bol archiepiskop Jerotej. Okolo roku 940 ho vysvätil¹³¹ na episkopa konštantínopolský patriarcha Teofilakt (933-956).¹³² Spomínajú to grécki historici z 10. a 11. storočia ako: Kedrin, Zonaras, Kuropalates, Skylites i Konštantín Porfyrogenet.¹³³

Jedným z gréckokatolíckych nástupcov Jeroteja na mieste archimandritu-episkopa v sobornom monastyre v Ostrihome bol Teofilakt. V štyridsiatych rokoch 20. storočia na výstave starožitností v New Yorku bol prezentovaný drahocenný exponát – pečať tohto gréckokatolíckeho episkopa. Na pečati bol staroslovanský nápis cyrilikou: «Господи, спомогаѡ Теофѡлакѡта, епископа Турѡи». Gréci v tom čase totiž slovanských Uhrov (bielych) volali Turkami.¹³⁴

Iný ostrihomský archimandrit-episkop bol archiepiskop Serafín, ktorý roku 1099 vysvätil pražského episkopa Hermana. V dobových dokumentoch bol preto Herman Nemcami označovaný ako schizmatický, čo jednoducho svedčí o jeho byzantskom obrade, ako i byzantskom obrade jeho svätiteľa.¹³⁵

Z neskoršieho zlatinizovania Ostrihomského soborného baziliánskeho monastyra a jeho transformácie na rímskokatolícky obviňuje Škultéty hlavne benediktína sv. Vojtecha (+997): «*Možno povedať, že nebyť Vojtechovej práce ostrihomskej, Maďari by ostali pri východnej cirkvi... boli by sa poslovančili. Ich reč, i keď odvrátili sa od slovanskej cirkvi, bola až do 14. storočia hodne nema-*

d'arská, (Szamota István, *A schlägli magyar szójegyzék a 15. század első negyedéből, Budapest, 1894*)...». ¹³⁶

Ak je pravdivé hore uvedené tvrdenie Škultétyho, že Ostrihom zlatinizoval benediktín sv. Vojtech už koncom prvého tisícročia, toto zlatinizovanie však tiež bolo len prechodné. Bodku za ním urobilo Vathovo povstanie. Latinizácia Ostrihomu bola dovŕšená až v 14. storočí za Anjouovcov.

V konštantinopolských zoznamoch archieparchií a eparchií od cisára Leva VI. (896-912) až do cisára Andronika (1183-1185) je medzi byzantskými eparchiami pravidelne zaznačovaná Sriemská a Ostrihomská eparchia (Σύρμιον, ἡ νῦν Οὐγγρία, καὶ Στρίωμος v preklade: *Sriem, ktorý je teraz v Uhorsku a Ostrihom*).¹³⁷ Teda minimálne od konca 9. až do konca 12. storočia Ostrihom bol sídlom gréckokatolíckeho episkopa.

Ešte na konci 13. a na zač. 14. storočia, tj. v časoch spišského gréckokatolíckeho episkopa Jakuba, bol ostrihomský soborný monastyr ešte stále tak veľmi baziliánsky a tak veľmi gréckokatolícky, že dokonca i ostrihomský archiepiskop Volodimir (Lodomerius, +1297) musel slúžiť birituálne, tj. v latinskom i gréckom obrade.¹³⁸

✠ **Pätkostolná gréckokatolícka monastyrská eparchia** (☠ dnes už neexistuje)

Živný spomína, že k východnému byzantskému obradu patril i pätkostolný episkop Dimitrij (+1301). Tento pätkostolný (πενταηκλησιότην) episkop podľa svedectva dejín o Andronikovi Paleologovi staršom, ktoré napísal *Pachimér* v gréckom jazyku (L.I, cap. XXXV. L.II. cap. III., VI., i IX.), zúčastnil sa udatne v gréckom ťažení proti carihradskému patriarchovi Kipriovi, a vedľa xartophilaxa carihradskej cerkvi Mošampara bol v roku 1290 hlavným pôvodcom zosadenia tohto patriarchu. Okolo tej istej doby (od roku 1279 do 1302) Pätkostolie už malo i latinského protibiskupa menom Pavla, ktorý sa v šiestich listinách (z rokov 1279, 1290, 1294, 1296, 1297 a 1302) síce uvádza ako biskup pätkostolný, avšak v kráľovskom diplome pod rokom 1287 sa nazýva len «*Prae-*

positus, legum Doctor Administrator quinqueecclesiensis episcopatus» a v druhom kráľovskom diplome pod rokom 1295 sa spomína ako «*Praepositus strigoniensis, legum Doctor, Administrator quinqueecclesiensis episcopatus*». Táto posledná vážna okolnosť ho predstavuje podľa všetkej vierohodnosti ako iba protibiskupa menovaného Rímom, ktorý však nikdy nemohol zaujať pätkostolné episkopstvo (lebo episkop gréckeho obradu Dimitrij mal ešte veľké a silné pozície)... Svoj život skončil len ako prepošť v Ostrihome, a nebol ani pochovaný v pätkostolnej katedrálnej cirkvi. Naopak v tejto cirkvi je pochovaný episkop gréckeho obradu: Slovan – Dimitrij.¹³⁹

Podobnej situácie striedania episkopov a protibiskupov sme svedkami i na Spiši (pozri v kap. 4.2.1.).

✠ **Velkovaradínska gréckokatolícka monastyrská eparchia** (vdďaka Márii Terézii existuje dodnes)

Veľký Varadín (doslovne «Veľký Hrad», «Velehrad», dnes «Oradea Mare») zvaný tiež Byhar (**Бѣгаръ**) v kraji zvanom Byharsko (= **Бѣгарско**), bol srdcom «bieleho Uhorska» – mal už v pohanských časoch veľký kultový význam. Žili tu Rusíni, tj. Uhri (bieli) – vládnuce privilegované etnikum «bieleho» arpádovského Uhorska. Už z roku 1031 je doložená v latinsky písaných dokumentoch historická zmienka, že Imrich – syn uhorského kráľa sv. Štefana bol rusínskym vodcom «*dux Ruizorum*» (*Annales Hildesheimenses* ad a. 1031) a ovládal práve toto územie, ktoré spolu s územím Podkarpatskej Rusi a dnešného Slovenska, predstavujúcim svojou rozlohou tretinu Uhorska, sa r. 1131 označuje ako «Rusínska marka» («*marchia Ruizorum*», alebo «*marchia Ruthenorum*» - Vita Chouneradi Mon. Germ. SS. XI, 74).¹⁴⁰

Uhorský kráľ Koloman (1095-1116) bol gr. kat. episkopom

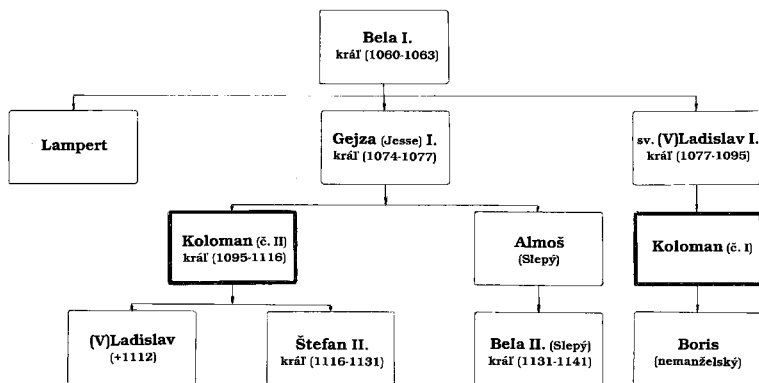
Vo Veľkom Varadíne, tj. v Byhare¹⁴¹ bolo sídlo gréckokatolíckej monastyrskej eparchie v baziliánskom sobornom monastyre zasvätenom Prečistej Dive Marii. Keďže Veľký Varadín (Byhar) bol jedným z centier bieleho Uhorska (Byharska), význam Varadínskeho bazilián-

skeho soborného monastyra ešte vzrástol, keď sa v druhej polovici 11. st. stal veľkovaradínskym gréckokatolíckym archimandritom-episkopom Koloman – syn uhorského kráľa Gejzu I. Veľkého (1074-1077) a neskorší uhorský kráľ (1095-1116) v jednej osobe.

Kolomanova matka – dcéra byzantského cisára Teodula Synadema bola Grékyňa, a ako taká, dala svojim deťom grécke mená: prvorodený dostal meno «Koloman» (v preklade *dobročinec*, doslova *šialený do dobrých skutkov*), druhý dostal meno «Almoš» (grécky «ἀλμας», čo v preklade znamená *slaný*).¹⁴²

Koloman (Gejzovič, často označovaný aj ako Koloman «číslo II»), i napriek tomu, že bol archimandritom-episkopom, po smrti svojho strýka, uhorského kráľa sv. (V)Ladislava (1077-1095), ktorý nezanechal mužského potomka,¹⁴³ v zúfalej snahe uhorskej, ba i európskej šľachty, aby nevymrela arpádovská dynastia, nastúpil roku 1095 na uhorský trón. Od pápeža Urbana II. (1088-1099) (na rozdiel od Abbu Samuela) obdržal dišpenz vzhľadom na mníšske sľuby, ktoré zabráňovali mníchovi účasť v civilných úradoch.¹⁴⁴ V bule z augusta 1096 pápež vyjadruje veľkú radosť, že episkop Koloman poslúchol «*nariadenie všemohúceho Boha*», tj. nariadenie svojho predstaveného (episkop poslúchol pápeža) a prijal vládu i kráľovskú korunu. V monastroych totiž platí zásada, že plniť vôľu pred-

Rodostrom kráľa-episkopa Kolomana

staveného (vo všetkom okrem hriechu) znamená plniť vôľu Božiu:

«Urban biskup, sluha sluhov Božích... v Christovi milovanému synovi Kolomanovi, veľkému kráľovi Uhrov... nevýslovnou radosťou sme sa potešili, počujúc, že tvoja veľkomožnosť **nariadením všemohúceho Boha** začala vládnuť...». ¹⁴⁵

Ako černec – baziliánsky mních (kaluger) bol vysoko vzdelaný ¹⁴⁶ a inteligentný, o jeho múdrosti svedčili i jeho zákony... Napríklad zákonné nariadenie č. LVII, v ktorom na území Uhorska vôbec nedovolil inkvizíciu proti čarodejniciam a tým vo svojej rozumnosti predbehol západný svet (Taliansko a Španielsko) o 500-600 rokov:

«Strigy, keďže neexistujú, nech nie sú súdené». ¹⁴⁷

Korunovácia baziliánskeho mnícha Kolomana z Obrázkovej kroniky.

Pre svoju mimoriadnú vzdelanosť dostal prímene «**КНИЖНЫЙ КОЛОМАНЪ**» Knižný Koloman. ¹⁴⁸ Pozdejšie kroniky doslovne prevzali tento jeho staroslovanský gréckokatolícky titul, avšak už v maďarizovanej forme «Cunues Calman» (Könyves Kálman).

Obrázková kronika (Chronicon Pictum) napríklad píše:

«Tento Koloman, ako niektorí vravia, bol varadínskym biskupom. Pretože jeho bratia ho predišli smrťou, na základe pápežského povolenia bol nútený vládnuť. Uhri ho nazývali Knižný Koloman (Cunues Calman), lebo mal knihy, ktoré mu slúžili ako biskupovi na každodenné (= pravidelné) odbovovanie Časoslova...». ¹⁴⁹ Teda Koloman i potom, ako sa stal uhorským kráľom, si plne uvedomoval svoje mníšske a kňazské povola-

nie, a preto nikdy nezanedbával svoje mníšske pravidlo z Časoslova.

Všetky latinské stredoveké kroniky (ako napr. i vyššie spomenutá *Obrázková kronika*) sa ku kráľovi Kolomanovi, ako i k jeho vláde stavajú veľmi negatívne,¹⁵⁰ a to práve kvôli jeho obradovej gréckokatolíckej príslušnosti (boli totiž napísané o niekoľko storočí neskôr, v čase, keď gréckokatolíci Uhorska boli považovaní už len za pohanov).

Kráľ Koloman (1095–1116) i napriek tomu, že bol kráľom, chodil oblečený v mníšskom habite – tak ho znázorňuje i Obrázková kronika, ktorá bola napísaná o niekoľko storočí pozdejšie.

Uhorský kráľ Koloman (Gejzovič) bol ženatý len raz, a to v skorej mladosti, ešte pred vstupom do monastýra, a teda i pred následnou vysviackou na episkopa-archimandritu. Do baziliánskeho monastýra vo Veľkom Varadíne vstúpil alebo po smrti svojej manželky, alebo ešte za jej života, v ktorom však prípade jeho manželka po jej náležitom a dobrovoľnom rozhodnutí nutne tiež vstúpila do ženského baziliánskeho monastýra.¹⁵¹ Preto nie div, že stredoveké kroniky zaznamenali udalosť, ako za jedného kumánskeho (maďarského) útoku sv. (V)Ladislav prenasledoval istého Kumána unášajúceho dievča v domnení, že je to «*dcéra veľkovaradínskeho episkopa*». ¹⁵² Domnieval sa totiž, že ide o dcéru jeho synovca, tj. episkopa Kolomana (Gejzoviča). Úzky príbuzenský vzťah s predošlým uhorským kráľom (V)Ladislavom a arpádovský kráľovský pôvod veľkovaradínskeho archimandritu-episkopa Kolomana vysvetľuje i fakt, prečo kráľ sv. (V)Ladislav v časoch svojej vlády tak štedro fundoval, ba od základov i obnovil Veľkovaradínsky monastýr.¹⁵³ Vysvetľuje tiež aj to, prečo ešte za vlády Gejzu I. Veľkého vystupoval veľkovaradínsky archimandrit-episkop v dôležitých jednaniach svojho otca (Gejzu I. Veľkého) bok po boku s vodcom II. Vathovho povstania Jánom Vathom.¹⁵⁴

Nepriamym dôkazom, že uhorský kráľ Koloman bol zároveň gréckokatolíckym episkopom-archimandritom je i jeho zákon tvoriaci prvý článok II. Ostrihomského soboru (synody), kde sa prvýkrát v histórii Uhorska nariaďuje, aby sa začala v každej cirkvi a pri každej Službe Božej modliť zvláštna jekténia za kráľa:

*«Z apoštolskej autority nariaďujeme a prísne prikazujeme, aby sa každý deň a v každej cirkvi modlilo za zdravie nášho kráľa a za pevnosť kráľovstva».*¹⁵⁵

V byzantskej Cirkvi v Liturgii sv. Jána Zlatoústeho, či sv. Bazila Veľkého sa totižto každý kňaz eparchie každý deň automaticky modlí jekténiu za svojho episkopa (archimandritu), ktorému patrí eparchia. Keď sa archimandrita-episkop Koloman stal uhorským kráľom, ako vládca-vladyka tentoraz už nielen jednej monastýrskej eparchie, ale celého kráľovstva, je prirodzené, že si želal, aby sa zaň a za jeho spravodlivú vládu modlilo v celom kráľovstve.

Tento liturgický obyčaj sa zachoval i pre jeho nástupcov, i keď už neboli episkopmi.

Svätoštefanská koruna

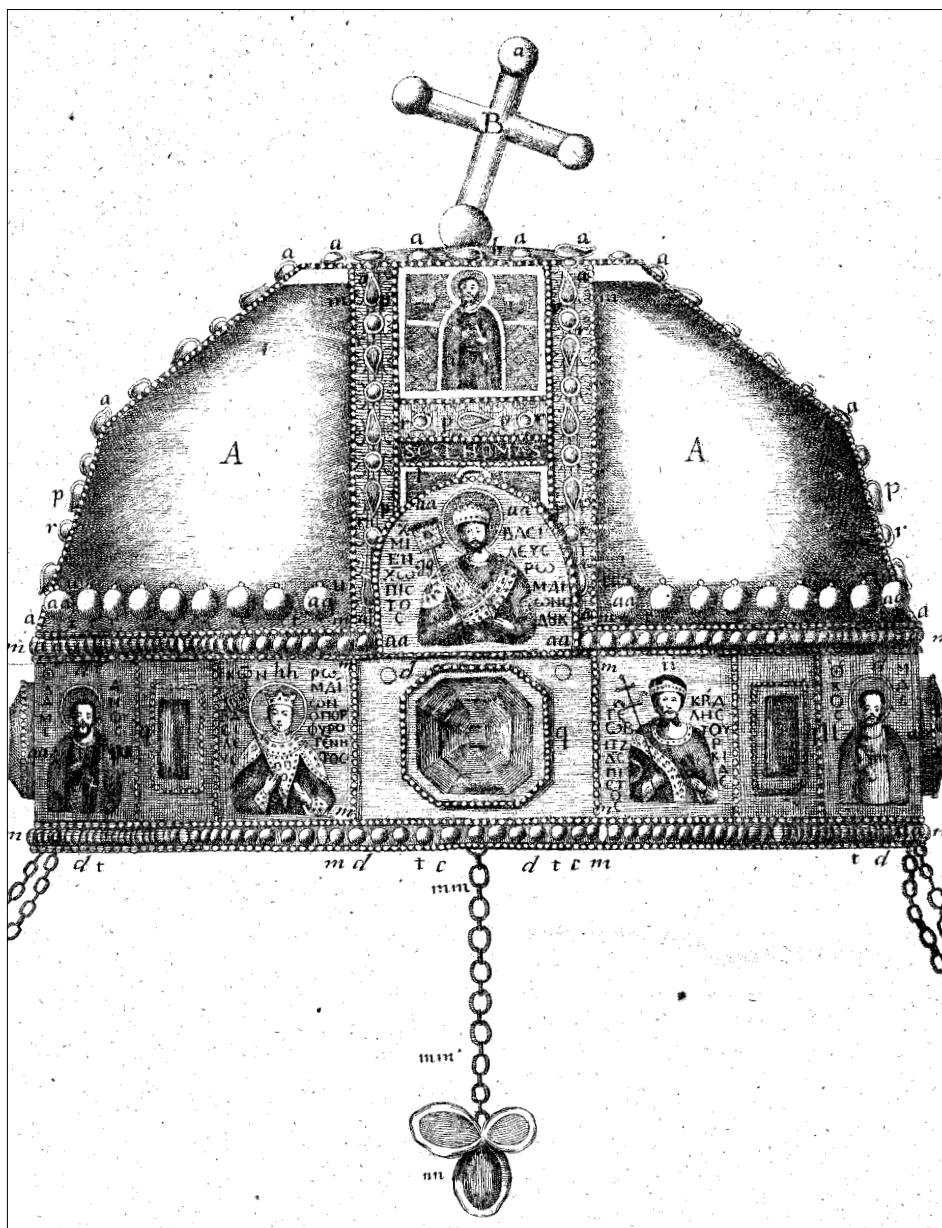
Ďalším «korunným» dôkazom, že uhorský kráľ Koloman (syn Gejzu I. Veľkého) bol gréckokatolíckym episkopom, je najdrahší a najznámejší uhorský korunovačný klenot, totižto samotná tzv. *svätoštefanská koruna*, na ktorej je vyobrazený kráľ Koloman s titulom «vladyka»!¹⁵⁶ Titul «vladyka» (gr. «ΔΕΣΠΟΤΗΣ») do dnešného dňa užívajú všetci gréckokatolícki episkopi. Táto skutočnosť je tak veľmi evidentným dôkazom gréckokatolíckosti, a to nielen gréckokatolíckosti episkopa-kráľa Kolomana, ale i gréckokatolíckosti celého Uhorského kráľovstva, ktorému vládol, že súčasná prolátínska literatúra sa obyčajne vyhýba grafickým vyobrazeniam zadnej strany *svätoštefanskej koruny*, kde sa spomínaný nápis nachádza.

*Svätoštefanská koruna –
pohľad zpredu.*

Ak sa v zriedkavých prípadoch predsa len niekedy hovorí, alebo píše o nápisoch na korune, slovo «vladyka», po grécky «ΔΕΣΠΟΤΗΣ» napísané na tejto korune, sa zamlčuje!¹⁵⁷

Archimandrit-episkop Koloman Gejzovič, uhorský kráľ (1095-1116), syn uhorského kráľa Gejzu I. Veľkého, dal príkaz vyhotoviť spodnú časť tejto drahocennej koruny na večnú pamiatku nielen svojej vlastnej korunovácie, ale i na pamiatku svojho svätého deda (po matke) – byzantského cisára Teodula Synadema – sv. Michala VII. Dukasa

*Svätošťefanská koruna – zriedkavo publikovaný pohľad zo zadu.
Presná perokresba z roku 1800.*

(1071-1078)¹⁵⁸ a svojho tiež svätého ujka (matkinho brata a syna Michala VII. Dukasa) Konštantína Porfyrogeneta (nar. 1074 už v cisárskom purpure¹⁵⁹ – zomrel maloletý), ktorí sú obaja na korune vyobrazení už so svätožiarami na hlavách. Svätožiary na ich hlavách sú dôkazom, že koruna nebola vyhotovená v žiadnom prípade ešte za ich života, tj. v čase kraľovania uhorského kráľa Gejzu I. Veľkého (1074-1077), ako sa doteraz mylne nazdávali niektorí prolatínski historici, ale neskôr, v čase kraľovania Gejzovho syna (= Gejzoviča) Kolomana.¹⁶⁰ Preto na korune (vedľa miniatúry episkopa-kráľa Kolomana, ktorý jediný na korune nemá svätožiaru okolo hlavy a jeho meno je napísané modrými písmenami) je gréckymi písmenami uvedený slovansko-grécky nápis:

«ΓΕΩΒΙΤΖ ΔC¹⁶¹ ΠΙCΤΟC ΚΡΑΛΗC ΤΟΥΡΚΙΑC» = «Γεοβιτζ δεσπότης πιστός κραλης Τῆρκιας»¹⁶², [čítaj: *Ge(z)ovič d(espo)te s pistos krales Turkias*], čo je doslovným prepisom staroslovanského keltského: «ГЕ(З)ОВИЧ деСПОТѢС ПИСТОС КРАЛЬ»¹⁶³ Тῆρκіє», v preklade: *vľadyka Ge(jz.)ovič, veriaci kráľ Turkie*.

Je totiž starodávny, typický slovanským a dodnes užívaným zvykom, že syn sa označuje otcovým menom s koncovkou «-vič». Napr. «kráľ», jeho syn je «kráľovič»; keď otec bol «Marko», syn je Markovič; keď otec bol «Miloš», syn je «Milošovič»;... «Petro» – «Petrovič»;... Napr. z mena «Vladimír Iljič Lenin-Uľjanov» je jasné, že Lenin mal otca menom «Ilja»...

Ďalej o slovanskosti nápisu svedčí aj slovanské slovo «КРАЛЬ», čo v gréčtine by sa písalo «βασιλεος».

Na korune sú vyobrazení aj archanjeli, a to:

— archanjel Michal s gréckym nápisom «Ο ΑΡΧ ΜΙΧΑΗΛ» = «ὁ ἀρχαγγελος Μιχαήλ»;

— archanjel Gabriel s gréckym nápisom «Ο ΑΡΧ ΓΑΒΡΙΗΛ» = «ὁ ἀρχαγγελος Γαβριήλ»;

— a byzantskí svätci-mučeníci: sv. Juraj Veľkomučeník s gréckym nápisom: «Θ ΓΕΩΡΓΙΟC» = «ὁ ἅγιος»¹⁶⁴ Γεωργιος»;

— sv. Dimitrij Solúnsky s gréckym nápisom «Θ ΔΗΜΗΤΡΙΟC» = «ὁ ἅγιος Δημήτριος»;

— sv. Kozma a Damián s gréckymi nápismi «Θ ΔΑΜΙΑΝΟC» = «ὁ ἅγιος Δαμιανος», «Θ ΚΟCΜΑC» = «ὁ ἅγιος Κοσμας»¹⁶⁵

s medicínskymi predmetmi v rukách, lebo obaja boli lekári bezsrebreníci¹⁶⁶ (liečiaci zdarma).

Všetci vyššie uvedení svätí boli a sú v gréckokatolíckej Cirkvi stále v mimoriadnej úcte.

Len v Prešovskej gréckokatolíckej eparchii je dodnes sv. Dimitrijovi Solúnskemu zasvätených 16 chrámov, sv. Kozmovi a Damiánovi 26 (dvaťsaťšesť) chrámov, sv. archanjelovi Michalovi minimálne 69 (šesťdesiatdeväť!) chrámov¹⁶⁷ – a to i napriek prudkej latinizácii v posledných storočiach, kedy mnoho gréckokatolíckych cerkví zmenilo svoje patrocinia.

Vzadu, taktiež červenými písmenami, je napísané (okolo podobizne samotného byzantského cisára): «*MIX EN X̄ω ΠICTOC BACIAEYC PωMAIωN O Δ8K*» = «*Μιχαηλ ἐν Χριστω πιστος βασιλευς Ρωμαιων ὁ Δ8κας*». ¹⁶⁸ V preklade: *Michal Dukas, rímsky kráľ, veriaci v Christa*. Ide s najväčšou pravdepodobnosťou o cisára Michala VII. Dukasa, ktorý bol na cisárskom tróne od roku 1071 do roku 1079 (v byzantskej Cirkvi je svätý), ktorý získal prezývku ‘Parapinakes’, z čoho sa vo všeobecnosti aj mylne datoval vznik tejto časti *svätoštefanskej koruny* do rokov 1071-1079. Na tej istej korune je aj iná podobizeň, plus ďalší červený (!) nápis: «*K̄ωN BACIAEYC PωMAIωN O ΠOPΦYPOΓEINHTOC*» = «*Κωνσταντινος βασιλευς Ρωμαιων ὁ πορφυρογεννητος*», ¹⁶⁹ v preklade: *Konštantín, rímsky kráľ narodený v purpure*. Ide o cisárovoho syna Konštantína, ktorý sa narodil v roku 1074 a zomrel maloletý (tiež s čnosťami svätca). Ďalej na tej istej korune je tretí, už vyššie spomínaný nápis, tentoraz však modrý (!) (pretože už nešlo o svätého, ani nie o osobu cisára): «*ΓΕωBITZ ΔC ΠICTOC KPAΛHC TOYPKIAC*» – *vладыka Ge(z)ovič (= syn Gejzu), veriaci kráľ Turkie*. ¹⁷⁰

Na ikonách sa nápisy označujúce svätých dodnes píšu krvavočervenou farbou, lebo táto farba je nielen kráľovská, ale v ikonografii znázorňuje Božiu prirodzenosť, teda zbožštenie svätých v Božej Eucharistii v Isusovi Christovi.

Do 12. storočia sa v byzantských listinách Uhri (bieli) označovali ako «Turci» (ctitelia tura) a Uhorsko ako «Turkia» (krajina ctiteľov tura). ¹⁷¹

Meno «Ge(jz)ovič» na korune okrem iného vysvetľuje i záhadu, prečo sa koruna už od najstarších čias nazýva «svätoštefanskou korunou», i keď sv. Štefan – prvý uhorský kráľ dostal od pápeža len jej vrchnú časť a jej spodnú časť, aj s vlastným nápisom «Ge(jz)ovič» zhotovil gréckokatolícky episkop-kráľ Koloman Gejzovič. Sv. Štefan, prvý uhorský kráľ, bol totiž tiež «synom Gejzu (= Jesseho)», teda tiež «Ge(jz)ovičom». ¹⁷²

História vzniku svätoštefanskej koruny

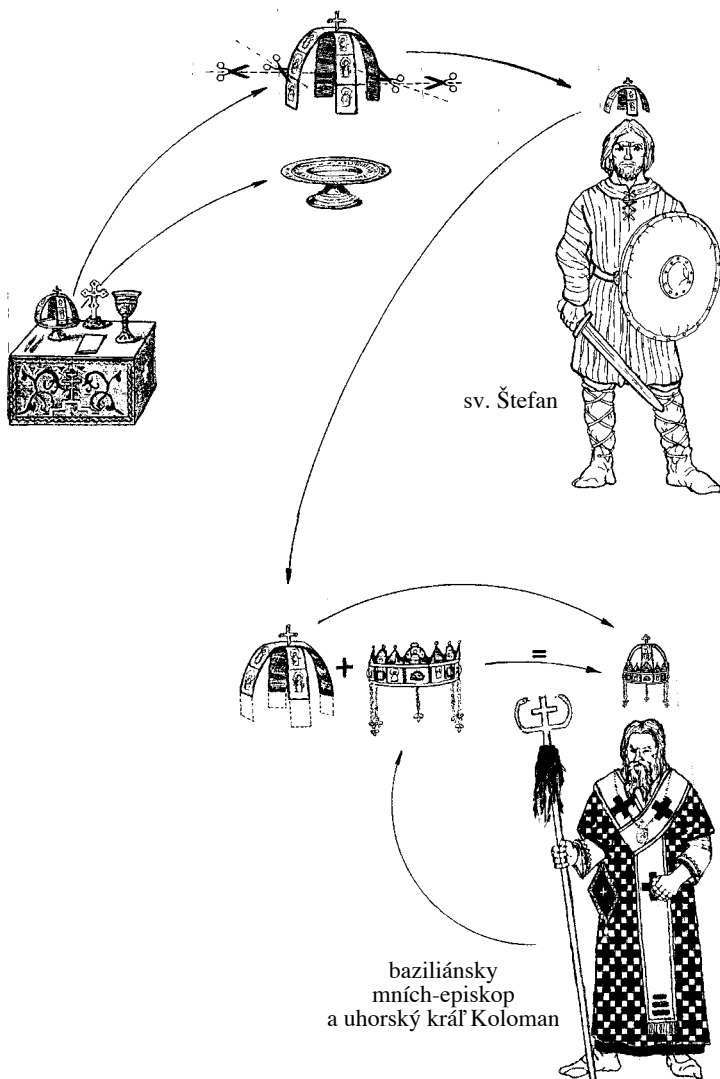
Do r. 1790 nikto nepochyboval o pravosti *svätoštefanskej koruny*. V roku 1790 však istý Alexius Horányi si pri jednej príležitosti všimol, že koruna sa skladá z dvoch rozličných častí vytvorených v rozličných obdobiach a že vrchná časť vôbec nie je korunou v plnom slova zmysle, ale akýmsi upraveným liturgickým predmetom. Myslel si, že je to časť Evanjeliára. Alexius Horányi posmelený osvieteneckými myšlienkami rakúskeho cisára Jozefa II. (ktorý chcel definitívne potlačiť separatistické tendencie Uhorska), prvýkrát vyslovil mylný názor, že vraj sv. Štefan túto korunu nikdy ani nevidel... ¹⁷³ Aká je však skutočná pravda?

Súčasná *svätoštefanská koruna* sa bezpochyby skladá z dvoch častí. Svedčí o tom, okrem iného, i dvojnásobné znázornenie Isusa Christa sediaceho na tróne:

- 1.) vrchná časť, tzv. latinská, obsahuje iba latinské nápisy;
- 2.) spodná časť, tzv. grécka, či grécko-slovanská – Kolomano-va, obsahuje iba grécko-slovanské nápisy.

Vrchná časť pôvodne, nebola nijakou kráľovskou korunou, ale liturgickým bohoslužobným predmetom, tj. zlatou «hviezdicou» užívanou na Proskomídií a Službe Božej sv. Jána Zlatoústeho. Prikrývali sa ňou Dary – konkrétne chlieb, ktorý sa počas Služby Božej premieňa na Božiu Eucharistiu. «Hviezdica» sa dodnes užíva na Proskomídií (úvodná časť Služby Božej) u gréckokatolíkov i v celej byzantskej Cirkvi. Podobné «hviezdice» sa v priebehu prvého tisícročia užívali i v Ríme, ba celej Itálii. ¹⁷⁴ Keďže v Taliansku sa postupom času (od 8. storočia) začali užívať pri omši hostie, postupne sa z latinskej omše vytratil i obrad Proskomídie a s ňou i použí-

vanie «hviezdice». V roku 1000 menoval pápež Silvester II. (999-1003) sv. Štefana za kráľa a po pápežskom legátovi mu poslal, takúto pápežom na pontifikálnych bohoslužbách už nepoužívanú zlatú «hviez-

*Schématické znázornenie, ako vznikla uhorská svätoštefanská koruna z liturgickej hviezdice dodnes bežne užíwanej pri byzantských bohoslužbách.
Hore sv. Štefan, dole episkop-kráľ Koloman, ktorý korunu upravil.*

dicu», ako znak kráľovskej hodnosti.

Už v prvotnej sv. Cirkvi bol obyčaj rozoznávať dva typy sv. ostatkov mučeníkov: prvým typom ostatkov boli ostatky «priame» (tzv. mošči, tj. čiastočky tela svätého, jeho kostí, vlasov a pod.), druhým typom boli sv. ostatky «nepriame», ktoré vznikali dotknutím sa priamych ostatkov, napr. pútnik sa svojou šatkou dotkol kostí sv. mučeníka a táto šatka sa stala reliquiou druhého stupňa. Dodnes sa na Východe posväcujú ikony špeciálnym spôsobom, a to tak, že istý čas ležia na prestole, na ktorom sa slúžia Služby Božie a takýmto spôsobom sa dotykcom posvätia a stávajú sa svätými ikonami. Hviezdica, ktorá sa mnoho rokov užívala pri mnohých Službách Božích a veľakrát stála na sv. diskose, či na sv. prestole (oltári), položením počas korunovácie na hlavu budúceho kráľa, ho takto isto svojim dotykcom posvätila. Korunovácia takýmto predmetom symbolicky vyjadrovala svätosť-posvätnosť kráľovského úradu.

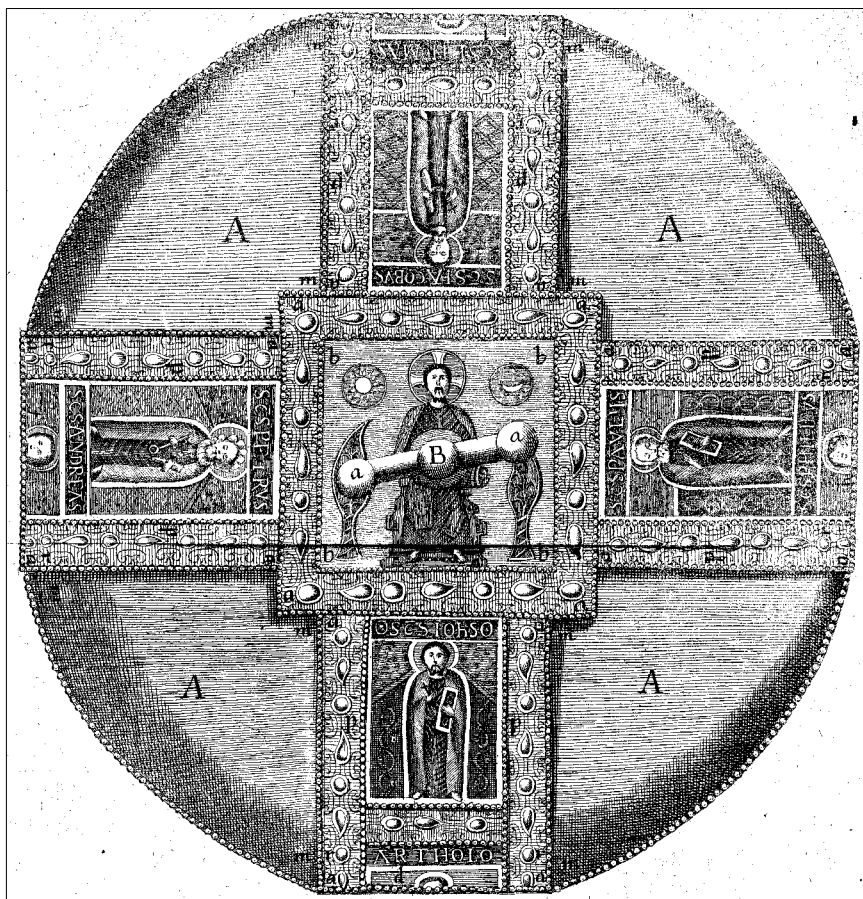
Takýto cenný-liturgický dar zo strany pápeža svetskému hodnostárovi v danej dobe nebol vôbec zriedkavý.

Dejiny Českého kráľovstva zaznamenali pozoruhodnú udalosť: Spytihnev II. (1055-1061) túžil, aby sa mohol vyrovnat' svojou dôstojnosťou uhorskému a poľskému kráľovi, a aby i on bol menovaný pápežom za kráľa s tým, že od neho dostane «*svätú korunu*» (liturgickú hviezdicu). Nemecký cisár Henrich IV. však nesúhlasil, aby priamo od neho závislý a jemu podriadený lénnik Spytihnev II. bol povýšený do stavu kráľovského, a preto zo slávnostnej korunovácie nebolo nič. Aby si však pápež Mikuláš II. (1059-1061) české knieža nepohneval, poslal mu roku 1059 namiesto kráľovskej koruny biskupskú mitru s privilegiom, že ju tento český šľachtic smie nosiť na hlave namiesto kráľovskej koruny. Za toto privilegium mal Spytihnev II. odvádzať Rímskej Kúrii ročne 100 hrvien na jej udržanie.¹⁷⁵ Teda opäť liturgický znak cirkevnej duchovnej moci podarovaný svetskému šľachticovi ako znamenie jeho svetkej moci «požehnanej zhora».

Pretože «hviezdica» bola pôvodne bohoslužobným predmetom, dobové dokumenty aj uhorskú korunu, ktorá bola z nej vytvorená, nazývajú «sväťou», ba i «svätosväťou» štefanskou korunou («*sacra*», «*sancta*», «*sacrosancta*»...).¹⁷⁶

Dôkaz gréckokatolíckosti koruny – dierka na spodku koruny

O tom, že vrchná časť koruny bola naozaj pôvodne liturgickou «hviezdicou», svedčí aj spôsob upevnenia krížika. Je upevnený v dierke, ktorá bola prevrtnaná skrz naskrz,¹⁷⁷ pretože na spodnej časti hviezdice u gréckokatolíkov je vždy umiestnená ešte iná malá vi-siaca hviezdička označujúca betlehenskú maštal' – tú samozrejme pri prispôbovaní «hviezdice» na korunu odstránili.

*Svätošťaňská koruna – zriedkavo publikovaný pohľad zhora.
Perokresba z roku 1800.*

Dôkaz gréckokatolíckosti svätoštefanskej koruny – rozmery koruny

O tom, že vrchná časť koruny bola naozaj gréckokatolíckou liturgickou «hviezdicou», svedčí aj ďalší priamy dôkaz, a totiž, že jej horizontálny rozmer zpredu do zadu je takmer o dva centimetre väčší než rozmer zľava do prava – teda inými slovami povedané, svätoštefanská koruna nie je okrúhla, ale elipsovitá. To je spoločná charakteristická vlastnosť všetkých gréckokatolíckych liturgických hviezdíc užívaných na gréckokatolíckych Liturgiách dodnes, pretože sa hviezdice podľa liturgického predpisu ešte počas Liturgie po odložení z diskosa rituálne skladajú, a to tak, že priečne kratšie rameno sa pootočením zasunie pod dlhšie pozdĺžne. Hviezdica, ako taká, slúži totiž ako liturgický predobraz narodenia (Betlehem) a smrti (Golgota) Isusa Christa, ale len dotiaľ, kým sa tento predobraz nestane počas premenenia na prestole skutočnosťou. Preto počas premenenia (tj. uskutočnenia), predobraz (symbol) musí ustúpiť (hviezdica sa musí poskladať a odložiť). Liturgická hviezdica, tj. symbol narodenia a smrti Christa z Proskomídie je počas premenenia na Službe Božej, kde nastáva už uskutočnenie-sprítomnenie tohto narodenia a smrti, nahradená baldachínom, ktorý pokrýva celý prestol i slúžiaceho svjaščenika. V mnohých gréckokatolíckych cerkvách, ba i v samotnom Ríme v bazilike sv. Petra, majú baldachíny dodnes tvar obrovskej liturgickej hviezdice.

Na liturgickej «hviezdici», tj. hornej časti *svätoštefanskej koruny* (na samom vrchu pod krížikom) je znázornený Isus Christos – Pantokrator a okolo neho ôsmi apoštoli: sv. Ján, pod ním sv. (B)artolomej, napravo sv. Peter a pod ním sv. Andrej, naľavo sv. Pavol a pod ním sv. Filip a za Pantokratorom sv. Jakub a pod ním sv. Tomáš.¹⁷⁸ Štyria zvyšní apoštoli chýbajú, lebo každé zo štyroch ramien bohoslužobnej «hviezdice» bolo o jednu tretinu skrátené, aby sa dala nasadiť pri korunovácií na hlavu.

Takáto koruna, to znamená upravená-skrátená bohoslužobná «hviezdica», slúžila pri korunovácií arpádovských podkarpatských Uhrov až do roku 1095, kedy bol na uhorský trón s pápežovým dišpenzom dosadený gréckokatolícky baziliánsky mních episkop Koloman Ge(jz)ovič. Tento, zhodou okolností, podobne ako i prvý

uhorský kráľ sv. Štefan, bol tiež synom Gejzu, preto dal na spodok pôvodnej pápežom sv. Štefanovi darovanej bohoslužobnej «hviezdice» dorobiť pevnú okrúhlu časť koruny a na nej popri tradičných gréckokatolíckych svätých (sv. Jurajovi, sv. Dimitrijovi, sv. Kozmovi a Damiánovi a dvoch archanjeloch) a popri svojich rodinných príslušníkoch (cisárovi Michalovi VII. Dukasovi a jeho maloletom synovi Konštantínovi Porfyrogenetovi) znázornil aj seba, tj. uhorského kráľa s uhorským arpádovským krížom – episkopskou palicou v rukách.¹⁷⁹

Okolo svojho vyobrazenia dal Koloman vyhotoviť modrý nápis «Ge(jz)ovič» (= syn Gejzu), čo sa vlastne rovnako dobre vzťahovalo tak na neho, ako aj na prvého kráľa Uhorska sv. Štefana. To však, že podobizeň je jeho, teda Kolomanova a nie sv. Štefana, ticho prezrádza nielen samotná episkopská palica, ale i titul «vladyka» (δεσπότης), tj. že zobrazený je episkopom a skutočnosť, že je to jediná podobizeň, ktorá nemá svätožiaru a jej nápis na rozdiel od všetkých ostatných je napísaný modrou farbou.¹⁸⁰

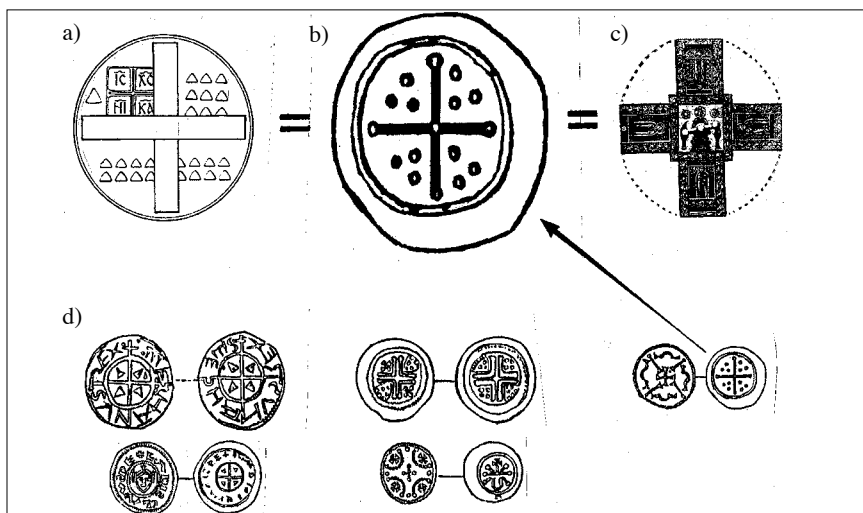
Na čelnej strane takto vytvorenej, teraz už skutočnej kráľovskej koruny dal episkop-kráľ Koloman vyhotoviť opäť sediaceho Isusa Christa – Pantokratora s typickým gréckokatolíckym označením «IC XC». Porovnaním oboch Pantokratorov z vrchnej (hviezdica) i spodnej časti koruny dochádzame k evidentnému záveru, že sú viac ako podobné, teda že jeden obraz slúžil ako predloha-vzor pre vytvorenie druhého. Remeselníci, ktorí zhotovovali spodnú časť mali teda k dispozícii vrchnú časť ako predlohu, inými slovami povedané, k vrchnej, pôvodne bohoslužobnej «hviezdici» bola dorobená spodná časť. Ak by bola pravdivá pseudoteória, že jednu časť koruny daroval pápež a druhú časť daroval grécky cisár, a to nezávisle od seba, ba s časovým odstupom takmer jedného storočia, takáto podoba by sotva mohla vzniknúť a vôbec už nehovoriac o tom, že cisár by sa nenechal znázorniť so svätožiarou..., a ako bolo už vyššie zdokumentované, neoznačil by Gejzu I. Veľkého, ktorému bola údajne koruna určená, menom jeho syna (Gejzovič)...

Dôkaz gréckokatolíckosti koruny — mince so svätoštefanskou korunou

Gréckokatolícka liturgická «hviezdica», ktorú pápež Silvester II. poslal na korunovanie prvého uhorského kráľa sv. Štefana, teda vrchná časť dnes známej *svätoštefanskej koruny*, bola zobrazaná na všetkých minciach sv. Štefana a ostatných arpádovských uhorských kráľov až po kráľa Štefana III. (1162-1172), tj. takmer 200 rokov a vo viac-menej deformovanej podobe ešte i dlho po ňom a prakticky je na maďarských minciach i dnes. Predtým svätoštefanská koruna na minciach bola znázorňovaná v pohľade zhora, dnes je z boku...

Na rube väčšiny arpádovských mincí je zobrazaná *svätoštefanská koruna v tvare liturgickej hviezdice* položenej priamo na liturgickom diskose (pohľad zhora) počas gréckokatolíckej Liturgie (Proskomídie a Liturgie sv. Jána Zlatoústeho, alebo sv. Bazila Veľkého). Sú zreteľne naznačené i trojúholníkové čiastočky chleba.

Je totiž veľmi pravdepodobné, že gréckokatolícka *koruna-hviezdica*, ktorou bol korunovaný sv. Štefan sa aj naďalej, a to až do roku 1095 (kým nebola dorobená jej spodná Kolomanova časť)

a) Gréckokatolícky diskos s ahnom, časticami a hviezdou v pohľade zhora;
 b) zväčšená arpádovská minca; c) pohľad na svätoštefanskú korunu zhora;
 d) rozličné arpádovské mince.

Podobnosť liturgického námetu je vo všetkých prípadoch do očí bijúca.

používala okrem korunovácie aj na slúženie gréckokatolíckych archijerejských Služieb Božích v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár) v prítomnosti uhorského kráľa. Stála teda striedavo raz na hlave panovníkov a raz na prestole počas gréckokatolíckych bohoslužieb, preto je v celej histórii označovaná ako *svätá – presvätá – svätosvätá*... Kráľovské koruny v iných kráľovstvách Európy takéto tituly nikdy nemali.

Sláva uhorskej «svätosvätej» koruny bola tak veľká, že ako bolo v tom čase zvykom, i uhorské mince s jej motívom boli napodobňované inými krajinami, hlavne tými, ktoré s Uhorskom susedili a od Uhorska nejako ekonomicky či politicky záviseli (napr. český denár 11. storočia, saský fenig 11. storočia...).

Falzifikácia histórie

Keďže Uhorské arpádovské kráľovstvo (biele Uhorsko) bolo slovanské a gréckokatolícke, vlastniace cyrilometodejskú kultúru, i nápisy na uhorských minciach tohto obdobia, hlavne začiatku arpádovskej éry, podobne ako nápisy na spodnej-Kolomanovej časti uhorskej koruny, boli alebo grécke, alebo staroslovanské-cyrilské. Žiaľ, že z mincí toho času sa zachovalo len veľmi málo kusov a často zubom času veľmi zničených a opotrebovaných. Mince sa totiž periodicky roztavovali, a preto sa z nich dnes zachovalo len torzo.

Napríklad uhorský kráľ Šalamún (1063-1074) za desať rokov vymenil-predal mince v Uhorsku päťkrát. Bela II. (Slepý) (1131-1141) zaviedol dokonca každoročnú výmenu: od 15. marca do Juraja (do 23. apríla). Mince boli v obehu rok a po 15. marci stratili 25% nominálnej hodnoty a pred výmenou dokonca až 50%, teda jeden nový denár sa v deň sv. Juraja Veľkomučeníka menil za dva staré. To je jeden z hlavných dôvodov, prečo sa staršie mince prakticky takmer vôbec nezachovali.¹⁸¹

Navyše príležitostné cyrilské, alebo grécke nápisy prvých uhorských mincí sú v novších promaďarsky a prolatínsky orientovaných publikáciách zväčša falzifikované, tj. grécka, alebo cyrilská abeceda sa v publikovaných obrázkoch a nápisoch úmyselne nahrádza latinskými písmenami.

Falzifikovaná perokresba byzantského solidu, kde grécke písmená sú nahradené latinskými.

Ako školácky-ukážkový príklad takejto falzifikácie nápisov na starých minciach možno uviesť grafickú reprodukciu zlatého byzantského solidu byzantského cisára Michala III. (842-867) nájdeného v Mikulčiciach na Morave, ktorá bola s falzifikovaným nápisom uverejnená v roku 1983.¹⁸² Grécke písmena v tejto reprodukcii byzantskej gréckej mince boli nahradené latinskými:

MIXAHA > MIXAHL

IHCYC > IhSUS

XPICTOC > KRISTOS

Podobne je to, žiaľ, i s väčšinou staroslovanských nálezov z veľkomoravského obdobia i z obdobia arpádovského Uhorského kráľovstva... To všetko s jediným cieľom, aby sa zamaskoval gréckokatolícky pôvod našich predkov.

Uhorská *svätoštefanská koruna*, ktorej centrom a podstatnou časťou je gréckokatolícka liturgická «hviezdica», ako i uhorské mince prvých storočí druhého tisícročia sú unikátnym a neopakovateľným svedectvom o gréckokatolíckom Uhorsku a gréckokatolíckych uhorských panovníkoch ešte i na prelome 11. a 12. storočia. Svätoštefanská koruna je najstarším a nezabudnuteľným drahocenným historickým klenotom podkarpatských Uhrov-Rusínov a privilegovanej marky *Ruizorum*. Koruna sa zachovala až dodnes len vďaka tomu, že jej nápisy neboli urobené cyrilikou, a že sa jednalo o korunovačný klenot opradený mnohými skutočnými či neskutočnými legendami, klenot, bez ktorého by Uhorské kráľovstvo, či vlastne kráľovská hodnosť v Uhorsku, ako taká pravdepodobne zanikla.

Celé dejiny Uhorska sú poznačené bojom o túto korunu. V Uhorsku medzi šľachtou i jednoduchým ľudom panovalo presvedčenie, že len ten je skutočným posväteným kráľom Uhorska, kto bol korunovaný touto *svätoštefanskou korunou*. Preto, keď ju niekto v dejinách ukradol, čo bolo nezriedka (napr. Přemysl Otakar II. v 13. storočí, alebo cisár Fridrich v čase nástupu Mateja Korvína na uhorský trón...), viedli sa urputné boje, aby bola získaná späť. Počas tureckej invázie bola ukrytá v hornom Uhorsku...

Ďalšie osudy Veľkovaradínskej gréckokatolíckej eparchie

Neskôr, v pozdejších storočiach boli veľkovaradínski baziliáni, ktorí odmietali stať sa latinskými benediktínmi, prinútení spolu so svojím gréckokatolíckym archimandritom-episkopom opustiť Varadín a na tom istom mieste bolo založené latinské Veľkovaradínske biskupstvo. Baziliánsky Veľkovaradínsky monastyr s episkopom-archimandritom sa premiestnil do neďalekého Velijneša.¹⁸³

Názov «Veľkovaradínska monastyrská eparchia» je synonymom názvu: «Byharská monastyrská eparchia». Pod týmto druhým názvom sa spomína rusínske episkopstvo dokonca ešte aj v roku 1184: «*Episcopus Biarch* (= Bychar) *cuius sedes dicitur orosiensis*».¹⁸⁴ V ďalšom období sa začínajú nad Veľkovaradínskou monastyrskou eparchiou kopíť mraky latinizácie a snáh o jej úplnú likvidáciu.

Až vďaka priamému zásahu a intervencii uhorskej apoštolskej kráľovnej Márie Terézie, pápež uznal roku 1777 túto starodávnu a slávnu monastyrskú gréckokatolícku eparchiu za existujúcu. Pretože do tohto času miestny gréckokatolícky archimandrit-episkop bol vždy pokladaný len za «obradového vikára» miestneho latinského veľkovaradínskeho biskupa i keď tento bol historicky o mnoho mladší.

Ako príklad možno uviesť gréckokatolíckeho episkopa Meletija Kováča, ktorý bol určený za episkopa «obradového vikára» pre miestnych veľkovaradínskych gréckokatolíkov ešte roku 1740. Podriadený bol latinskému veľkovaradínskemu biskupovi Sinesijovi, ktorý usilovne latinizoval gréckokatolíkov a pretáhal ich na latinský obrad. Meletij Kováč bol vysvätený na episkopa M. M. Olšavským, mukačevským vladykom až o 8 rokov neskôr roku 1748 a zomrel roku 1770. Keď Mária Terézia chcela ustanoviť samostatnú gréckokatolícku eparchiu vo Veľkom Varadíne, miestny veľkovaradínsky latinský biskup bol prvý proti a ako argument uvádzal, že on sám má málo latinských veriacich, že on sám sa preto dokáže “dobro” postarať o gréckokatolíkov, že netreba gréckokatolícku eparchiu. Mária Terézia (z titulu apoštolský kráľ) i napriek tomu sama zriadila, lepšie povedané oficiálne zaregistrovala, Veľkovaradínske gréckokatolícke episkopstvo a určila aj samostatného gréckoka-

tolického episkopa v osobe Mojseja Dragoša. Pápež Pius VI. s tým najprv nesúhlasil, ale konečne roku 1777 túto starodávnu monastyrskú eparchiu uznal za existujúcu a potvrdil aj jej sídelného episkopa Mojseja Dragoša. Cisár Jozef II. (syn Márie Terézie) odobral miestnemu rímskokatolíckemu biskupovi pôvodné gréckokatolícke majetky vo Velijneši a vrátil ich gréckokatolíckemu episkopovi. Vtedy však už bol veľkovaradínskym gréckokatolíckym episkopom Samujil Vulkan.¹⁸⁵

Keďže vo veľkovaradínskej oblasti latinizácia a likvidácia gréckokatolíkov prebiehala úspešnejšie ako v susednej Mukačevskej eparchii, v roku 1823 bola Veľkovaradínska gréckokatolícka eparchia «obohatená» o 72 gréckokatolíckych farností na úkor Mukačevskej gréckokatolíckej eparchie,¹⁸⁶ ktorá týmto aktom bola oslabená.

Zaujímavá je štatistika z roku 1844, vtedy: Veľkovaradínska latinská diecéza mala len 66.482 veriacich, Veľkovaradínska gréckokatolícka eparchia mala 125.213 veriacich a «pravoslávni» (tj. gréckokatolíci, ktorí sa za žiadnu cenu nechceli podriaďovať latinizačným zásahom a preto ani jurisdikcii pápeža) 139.272 veriacich.¹⁸⁷ Teda veriacich gréckeho obradu spolu bolo v roku 1844 na území Veľkovaradínskej latinskej diecézy 264.485, tj. štyrikrát (4x!) viac než rímskokatolíkov, a to i napriek násilnej latinizácii trvajúcej niekoľko storočí. I z tejto štatistiky je jasné, že pôvodným obradom na území Veľkého Varadína (dnes Oradea-Mare v Rumunsku) bol obrad grécky a nie latinský.

✙ Vesprímska gréckokatolícka monastyrská eparchia (☠ dnes už neexistuje)

Uhorský kráľ Štefan I. urobil z pôvodnej cyrilometodejskej monastyrskej gréckokatolíckej eparchie vo Vespríme biskupstvo latinského typu a to tak, že pri zachovaní pôvodného gréckokatolíckeho charakteru monastyra vymenil jeho hlavu – predstaveného baziliánskeho archimandritu-episkopa za latinského biskupa-cudzince (Nemca, alebo Taliana) a ekonomicky tento monastyr zabezpečil

platením desiatkov z okolia. Takúto ekonomickú transformáciu gréckokatolíckej monastyrskej eparchie na gréckokatolícky monastyr s latinskou hlavou poberajúci desiatky z okolia obyčajne história uvádza ako “založenie rímskokatolíckeho biskupstva” Štefanom kráľom Uhorským. Takto bolo (teda výmenou v podstate len jednej osoby) kráľom Štefanom I. “založené” i dávno predtým existujúce Vesprímske episkopstvo.¹⁸⁸ Opäť toto “latinské biskupstvo” nemalo dlhé trvanie a bolo ukončené Vathovým ľudovým povstaním, kedy dosadeného cudzinca-biskupa zabili, alebo vyhнали (respektíve ušiel sám). Ako latinské bolo obnovené až v 13. storočí.

Ešte v 13. storočí sa v poklade tohto už latinského biskupstva nachádzal väčší počet gréckokatolíckych-byzantských archimandrických-episkopských mitier (korún).¹⁸⁹ Vo Vespríme sa nachádzal i ženský gréckokatolícky monastyr baziliánok.¹⁹⁰

Korunovačný plášť uhorských kráľov, ktorý nechala vyhotoviť Gizela, žena uhorského kráľa Štefana I. (997-1038) v monastyre baziliánok vo Vespríme (Veszpréme) r. 1031 je v podstate byzantskou mníšskou mantiou. Sú na nej hodvábom a zlatom vyšité byzantské ikony, aké sa bežne vidia na gréckokatolíckych ikonostasoch. Pôvodne bol tento plášť určený do sobornej cerkvi do stoličného Velehradu (Székesfehérvár) na liturgické účely. Až neskôr ho začali používať pre korunovačné úkony...¹⁹¹ Na tomto korunovačnom plášti ozdobenom vyšívanými gréckymi ikonami a vykladanom drahokamami, ešte i dnes možno čítať vyšité staroslovanské slová cyrilikou: «*Буди Господи милость твоя на насъ нынѣ и въ вѣки*» a na jeho spodku slová: «*Господи ущедрѣ ны, и благослови ны, просвѣти лице твое на ны, помилуй ны*». Ešte v polovici 19. storočia sa tento korunovačný plášť uhorských kráľov nachádzal v kláštore kapucínov vo Viedni.¹⁹²

Sasinek o monastyre baziliánov a neskôr i baziliánok vo Vespríme dokazuje, že i keď jeho zakladajúca listina sa dnes ukazuje po grécky, originál bol napísaný po staroslovansky cyrilikou, a len Maďari ju neskôr prepísali do gréčtiny, aby zahladili stopy slovan-skosti kraja, ktorý je dnes už maďarským. Sasinek o tom hovorí doslovne: «*I sám sloh récky listiny tej poukazuje na preklad. Napr.*

Štefan volá sa vraj *‘Κράλ παβης Οὔγγριας’* a tak kráľom celej Ugrie... Ďalej v listine tej dvaraz prichádza meno Dunaja: *‘Δουναον’*... Historici naši, aby nemuseli preukázať – k porážke to svojej listinu, vyhovávajú sa tým, že pôvodina listiny vraj skapala...». V gréckej listine sa nachádzajú typicky slovanské výrazy ako «kráľ», či «Dunaj», ktoré sa v gréčtine v takomto tvare neužívajú. Tieto prezrádzajú, že originál listiny bol napísaný nie po grécky, ale po staroslovansky. I podľa Sasinka vo Vespríme sídlili baziliáni a bolo tu monastyrské episkopstvo, ktoré roku 1009 potvrdil kráľ sv. Štefan I.¹⁹³ Tieto monastyry boli čo do národnosti slovanské a nie grécke.

✠ Vyšehradska gréckokatolícka monastyrská eparchia (☠ dnes už neexistuje)

Jedná sa o «dunajský» Vyšehrad (Vyšegrád) ležiaci v dnešnom Maďarsku a nie ten pražský.

Uhorský kráľ Ondrej I., ktorý mal za manželku ruskú kňažnú Anastáziu, bol veľkým benefaktorom (dobročincom) tohto baziliánskeho monastyra. V roku 1056 sa práve vďaka tomuto kráľovi uskutočnili v tomto gréckokatolíckom monastyre veľké prestavby.¹⁹⁴

Podľa údajov *Vita S. Procopii maior* vo Vyšehradskom gréckokatolíckom monastyre (východne od Ostrihomu) našli útulok i vyhnaní baziliánski mnísi zo Sázavského monastyra v Čechách v rokoch 1055-1056:¹⁹⁵

«(Ich nepriatelia) tvrdili vytrvale, že se rozhodně sluší je (= gréckokatolíckych mníchov) proto vyhnati a na jejich místo ustanoviti opáta a bratří podléhající latinské právomoci». ¹⁹⁶ «A tak tedy abbas Vít (Vatha), vzav s sebou své bratry, které jednota lásky ve svornosti spojila, odešel do ciziny, do země Uherské». ¹⁹⁷

A vo Vyšehradskom monastyre sa učil mníšskemu životu i svetským vedám aj gréckokatolícky baziliánsky mních sv. Prokop:

«... dali ho na hrade Vyšehrade učiť sa slobodným vedám, aby ich štúdiom bol vzdelaný v náukách nebeských. Tam totiž kvitla

*slávna škola jazyka slovanského...».*¹⁹⁸

Tento soborný monastyr bol baziliánskym s gréckokatolíckym obradom ešte v roku 1221, keď pápež Honóriu III. prikazuje arcibiskupovi ostrihomskému, **aby na Vyšehrade umiestnil namiesto gréckokatolíckych baziliánov latinských mníchov, s tým, aby to nevyvolalo priveľké rozhorčenie medzi tamojším ľudom.** Už aj táto ostražitosť upozorňuje nato, že i celé okolie monastyra bolo gréckokatolícke a ľud lipol na kalugeroch (dobrých starcoch) z tohto monastyra. Pápež žiada ostrihomského arcibiskupa, aby gréckokatolíckych baziliánskych mníchov, tam «blahosklonne» nechal dožiť¹⁹⁹ (tu je pôvod «slávnych» birituálnych monastyrov v Uhorsku!). A Vyšehradský monastyr sa stal skutočne tiež birituálnym a určitý čas v ňom prebývali baziliánski gréckokatolícki mníši spolu s latinskými benediktínskymi, kým gréckokatolícki nevymreli...²⁰⁰ Ďurica tvrdí, že mníši i napriek tomu na Vyšehrade ešte žili podľa gréckeho obradu až do roku 1342, a až od tohto roku, teda za vlády francúzskych Anjouovcov (Karola Róberta a Ľudovíta Veľkého) prešli definitívne na latinský obrad,²⁰¹ čo sa dá vysvetliť i tým, že príkaz pápeža Honória III. ostal len na papieri, poprípade sa neujal: slovanskí Arpádovci ho nedovolili uviesť do života a plne sa previedol až za protislovanských a protibyzantských Anjouovcov.

V rokoch 1342, 1348, 1372 sa podľa Živného už Vyšehradský monastyr v dokumentoch uvádza ako latinský a benediktínsky.²⁰²

¹ Sv. Cyril a Metod priniesli Slovanom a šírili medzi nimi byzantský (grécky) obrad. Práve pre tento dôvod boli prenasledovaní franskou latinskou hierarchiou i podľým a ničoho sa neštfiacim benediktínskym mníchom Vichingom, (porov. G.A. Timkovič, «Svätý Cyril (+869) bol katánskym episkopom», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, I/1-2 (1996) str. 53-90; tiež G.A. Timkovič, «Sv. Cyril a Metod priniesli a šírili na Veľkej Morave byzantskú liturgiu sv. Jána Zlatoústeho», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, I/1-2 (1996) str. 91-135).

² Porov. správu o pokrstení podkarpatských Rusínov v encyklike patriarchu Fotia z roku 867, (Migne, *Patrologia graeca*, CII, 736D; porov. G.A. Timkovič, «Pôvod 'Cigánov'», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, II/1 (1997) str. 114).

³ Slováci v tom čase ešte ako národ v dnešnom slova zmysle neexistovali.

Začali sa formovať až za reformácie počnúc 16. storočím, a to práve z lona Rusínov odpadlých na protestantizmus.

⁴ «... от того же д(ь)не вельми начатъ расти оученик в(о)жик и стрижницы множитиса въ всѣхъ градѣхъ и погании вѣровати въ истинныи в(о)гъ...», («Žitije Mefodija, kap. X», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, II, Brno, 1967, str. 154); «Postriznik» = baziliánsky mních, (porov. G.A. Timkovič, «Postrizhenie», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, IV/1 (1997) str. 25-31).

⁵ Porov. I. Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, II, Унгваръ, 1875, стр. 54; «Во первыхъ будь и нельзя узнати, подъ каковыми условіями введенъ 1-ый русскій Еппъ въ на чернецкой горѣ въ близи Мукачева стоящій Мукачевскимъ прозванный Монастырь, а всетаки явно, что онъ отъ начала своего существованія имѣлъ тамъ и свою резиденцію, и монастырская церковь почиталась каедральною отъ Иноковъ, которыми и для славы Божія и въ свои услуги даже пользовался», (I. Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, III, Унгваръ, 1877, стр. 226).

⁶ O tom, že na celom území Uhorska existoval ešte v 13. storočí systém organizácie baziliánskych monastýrov, tj. nezávislý materský-soborný monastýr a od neho priamo závislé dcérske monastýry, porov. G. Papp, «I monaci dell' Ordine di S. Basilio in Ungheria nel secolo XIII», *Analecta OSBM*, Roma, I,1 (1949) str. 13-14.

⁷ Napr. pod Krásnobrodský soborný monastýr pri Medzilaborciach patrili filiálny monastýr Jasenovský, založený pri panskom hrade Jasenov pri Humennom.

⁸ Liturgia sv. Jána Zlatoústeho sa dodnes začína slovami diakona: «Blahosloví vладыко» (porov. *Божественная Литургія ѿже во святыхъ ѡтца нашего Іωάνна Златоустаго, Римъ*, 1970, str. 25), pričom titul «vladyka» sa dáva len a len episkopovi. Aj «horneje sídališče» za prestolom je rezervované len a len episkopovi-archimandritovi, ktorý predsedal každej Službe Božej v sobornom monastýre, (porov. *Божественная Литургія ѿже во святыхъ ѡтца нашего Іωάνна Златоустаго, Римъ*, 1970, str. 37).

⁹ «XXII. с(вѣ)т(ы)хъ ап(о)с(то)лѣ кан(онъ) ѿла . аще которыи попѣ неврежеть о свокмъ еп(и)с(ко)пѣ, везъ кп(и)с(ко)па сворѣ творить..., да извержеть с(ѧ), пакъ прозоривъ и обидливъ ксть . такоже и прочии причтеници с(вѣ)щ(є)нниа, кликоже сѧ кмъ и приложило ихъ... антихристск(а)г(о) свор(а) кан(онъ) ѿла . аще которыи попѣ ли диаконъ нерожъ о кп(и)с(ко)пѣ свокмъ отлоуचितъ сѧ от ц(ь)рк(ъ)ве и осовъ створить сворѣ олтарь поставивъ, еп(и)с(ко)поу призывающую и не послоушакъ и не рачить повиноути сѧ кмоу и послоушати пьрвѣк, второк зовоущю кго, отвѣщи и отиноути и к томоу слоужения не оулоуцити ни же мочи прияти тоаже ч(ь)сти . аще ли пребывакъ мѣлава и маты ц(ь)р-

к(ъ)въ, вънѣшнею властїю яко мѣтежника отвращати съ кго», («Nomokanonъ», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, IV, Brno, 1971, str. 294-295).

¹⁰ J. Tomko, *Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*, Spišská Kapitula - Spišské Podhradie, 1995, str. 30-31.

¹¹ «Ігумен – у православної церкви титул управителів монастирів. ... Ігуменами називались управителі лише невеликих (третьокласних) монастирів. Більші монастири очолювали архимандрити», (*Українська радянська енциклопедія*, V, Київ, 1961, стр. 363).

¹² «A Sobor ten žije aj dnes v podaní a v pamäti vďačného národu. Nie len vrch, na ktorom stojí biskupstvo nitrianske, prechováva posvätné meno toto: ale sama stolica biskupská je s ním totožná. Zabľúdl teda bárs ďaleko p. učbár Lány, keď vypráva, že vrch Sobor dostal meno od slovenského vodca Sobora, pri Nitre od Maďarov obeseného. Sobor nebol vodcom – ale Sobor bol Soborom, t. j. sborom cirkevným = chrámom, cirkvou, duchovným predstavenstvom. A tolko by jeden učbár a spisovateľ historie predca bol mal vedieť. Pôvod Soboru nitrianskeho – padá do časov Cyrillo-Methodových...», (F. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnosť*, Skalica, II/17 (1864) str. 262-263).

¹³ «... положиша и въ съборѣнѣи цер(ъ)кѣви...», («Žitije Mefodija, kap. XVII.», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, II, Brno, 1967, str. 162).

¹⁴ Porov. F. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnosť*, Skalica, II/12 (1864) str. 183-187.

¹⁵ M. Procházka, «Papež Rehoř VIII. a zánik slovanské liturgie v Čechách i na Moravě», *Sborník velehradský*, Brno, IV (1885) str. 24.

¹⁶ Slovania-Kelti vyslovovali slovo «sobor» s nosovkou «ж» (сѣборъ) ako *So^m bor*.

¹⁷ O existencii celého radu miest s názvom «Sambor» (Sobor) porov. M. Скорик, «Походження назви міста Самбора», *Літопис Бойківщини*, 5 (1935) стр. 40-50.

¹⁸ F. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnosť*, Skalica, II/14 (1864) str. 217.

¹⁹ «Вѣрѣю... во єдинѣ свѣтѣю, соборнѣю и апостольскѣю Цѣрковь...», (*Божественная Літургія іже во свѣтыхъ отцѣ нашего Іwannа Златоуста-гу*, Римъ, 1970, str. 64).

²⁰ Porov. A. Петровъ, *Древнѣйшія грамоты по исторіи Карпаторусской Церкви и Иерархіи 1391-1498 г.*, Прага, 1930, стр. 140.

²¹ V dokumente z 14. septembra 1674 napr. mukačevský episkop-archimandrit Josif Vološinovskij v závere píše, že listinu potvrdzuje «печатомъ нашеѣ монашескѣи ка-

тедры нашой извоилисмо рѣкою вса Архієрейско пвдписати...), (І. Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, II, Унгваръ, 1875, str. 125), teda Mukačevský monastyr na Černečej Hore bol «monastyrskou katedrou» – episkopským monastyrom a takým zostal až do 18. storočia; Podobne napr. aj mukačevský episkop a zároveň archimandrit H. H. Bizancij v menovacom dekrete nového ihumena pre baziliánsky monastyr v Malom Bereznom z 18. februára 1730 píše: «Всѣмъ, котрымъ ѡ томъ вѣдати належитъ, симъ писаніѡмъ ншиѡ архієрейскимъ вѣдомѡтъ творимъ, иж сего патѣтѡ указателя чѣтѡ ѡца іеромонаха Гедевна посилаемо з монастыра катѣрального мѣкачѡскаго до монастыра Березницкаго за іѡменомъ...», (rukopisné dokumenty: «Макет збірника ‘Матеріали до історії василянських монастирів на Закарпатській Україні’», том IV (1730-1739) стр. 5-6, Центральний державний історичний архів у м. Львові).

22 Takéto starodávne episkopské sídlo v monastyre sa zachovalo i do najnovších čias, teda do roku 1766, napr. v baziliánskom monastyre na Černečej Hore pri Mukačeve. Černeča Hora sa preto volá «Černeča», lebo tam žili «černci», teda baziliánski mníši oblečení v čiernom habite.

23 V staroslovanských textoch, napr. už v cyrilometodejskom *Nomokánone* sa právnický názývajú monastyrská eparchia «о-власть», tj. územie, kde archimandrit-episkop mal «власть» *moc, právomoc*, tj. uplatňoval plnú episkopskú jurisdikciu.

24 Napr. v prípade mukačevského archimandritu-episkopa: «Proto-Hegumeni hi, quorum stabilis Sedes Monasterium de Monte Csernek erat apud nos, ad annum usque 1715, iidem semper erant, qui Epipi Dioecesani, electi enim in Proto-Hegumenos Religiosi, eodem ipso actu Epipi una creati sunt, parique auctoritate Ordini simul ac Dioecesi prae fuerunt», (*Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsienis ad Annum Domini 1878*, Ungvarini, 1878, str. 365).

25 Porov. 4. kánon I. Nicejského koncilu, В.Н. Бенешевичъ, *Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ толкованій*, Санктпетербургъ, 1906, str. 84-85; *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna, 1991, str. 7.

26 «... in the Irish Church all jurisdiction was in the hands of the **abbots** of the great monasteries. ... The nearest parallel to the Irish monastic bishop is the modern mission bishop of regular orders. All his clergy belong to the same order and have as their immediate head a superior nominated by the order. ... It is noteworthy that, when the Synod of Rathbresail (1111) divided Ireland into dioceses on the continental model, more than 50 bishops were present...», (porov. J. Ryan, «Bishop, monastic», *The Catholic Encyclopedia*, pp. 593-594).

27 Porov. *Život Cirkvi*, Bratislava, 25 (2003) str. 5.

28 F. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnosť*, Skalica, II/40 (1864) str. 630.

²⁹ Bárdosy uvádza, že v samotnom Budíne bol soborný baziliánsky monastyr: «... praeteramus, S. Ladislaus Vetro-Budensem Graeci Ritus Praeposituram, a S. Stephano aedificari coeptam...», (Turótz. P. II. C. 31., J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 195-196).

³⁰ Latinskí premonštráti vytlačili a nahradili v tomto monastyre gréckokatolíckych baziliánov v roku 1270, (porov. M. Lutskey, «Historia Carpato-Ruthenorum, II/1», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 13, Prešov, 1988, str. 172).

³¹ V Trnave sa dodnes nachádza kostol sv. Mikuláša Myrlykijského Čudotvorcu, typicky to byzantského svätého, ktorý stojí pravdepodobne na mieste pôvodného baziliánskeho monastyra, ktorý spomína Sasinek; V Trnave však boli i iné baziliánske monastiry: «Do mesta (Trnavy) prišli (latinskí) františkáni niekedy okolo roku 1240. Po svojom príchode sa pravdepodobne usadili v opustenom (? – baziliánski mníši-kalugeri boli vyhnaní – pozn. redakcie) kláštore neznámeho rádu (= baziliánskeho – pozn. redakcie), najskôr benediktínov (tendenčná špekulácia a hypotéza zakrývajúca pôvodnú cyrilometodejskosť Trnavy – pozn. redakcie). Staré františkánske anály o kláštore tvrdili, že to bolo kedysi opátstvo (= archimandria – pozn. redakcie). Roku 1303 (po vymretí Arpádovcov) sa v Trnave spomínajú aj dominikáni... Usadili sa v kláštore sv. Jána Krsťiteľa (typicky byzantský svätý, išlo opäť o pôvodne baziliánsky monastyr), ktorý stál neďaleko tzv. Sladovníckej brány...», (*Dejiny Trnavy*, Bratislava, 1989, str. 43); V Trnave sídlili i baziliánky v monastyre sv. bezsrebrenikov a lekárov Kozmu a Damiána, opäť typicky to byzantských svätých. Niektorí súčasní historici robia z nich vyfantazirovaný rád sv. Damiána, ktorý má vraj svoj pôvod v Assisi. Vychádzajú z faktu, že patrónom monastyra boli sv. Kozma a Damián. Potom by sestričky Damiánky museli byť na Slovensku všade tam, kde sa typicky byzantskí svätí Kozma a Damián len spomenú, čo by bolo však absurdum. Neskôr boli trnavské baziliánky pretransformované na latinské klarisky. Posledný krát sa baziliánky žijúce v monastyre sv. Kozmu a Damiána spomínajú v listine ostrihomského arcibiskupa roku 1309, keď ich už úplne pretransformovali na klarisky – «splynuli s klariskami», (porov. *Dejiny Trnavy*, Bratislava, 1989, str. 42-43), staré baziliánky sa nechali dožiť, nové sa už neprijímali – jednoducho tá metodika «splynutia» (tzv. prechodne birituálne kláštory)...

³² Porov. F.V. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrač», *Slovesnosť*, Skalica, II/41-45 (1864) 640-643, 657-660, 689-692, 701-705.

³³ Porov. O.R. Halaga, «Solné hrady v Potisí a ranofeudálne pohraničie», *Nové obzory*, Bratislava, V (1962) str. 77.

³⁴ Ferrante vymenúvajúca neúplný zoznam baziliánskych monastýrov Kalábie. Menovite uvádza zoznam 350 monastýrov a vyzýva historikov, aby jeho zoznam ešte doplnili z ďalších nájdených dokumentov, (porov. N. Ferrante, *Santi italogreci in Calabria*, Villa S. Giovanni, 1981, str. 18, 255-278).

³⁵ Napr. monastyr sv. Klimenta u Osvětman (nachádza sa na Morave v blíz-

kosti dnešných slovenských hraníc), ktorý bol pôvodne baziliánskym a augustiniánskym (latinským) sa stal až roku 1357. Na Buchlovskom hrade bol v 19. storočí objavený P. Juganom vzácny rukopis-kronika so znakom č. 10. Litt. K. 17, ktorý bol napísaný v kláštore sv. Klimenta augustiniánskym mníchom a obsahuje v sebe zápisy významnejších udalostí v rokoch 1357-1421. V tejto kronike je pod rokom 1358 napísané: «Sv. Cyrill a Method založili klášter svatoklimentský. Mniši byli Basiliané», (porov. F. Příkryl, Sv. Kliment u Osvětíman, Brno, 1890, str. 23).

³⁶ *Dejiny Slovenska*, I, Bratislava, 1986, str. 203.

³⁷ «Da una lettera del Papa Innocenzo III del 16 aprile 1204 indirizzata al vescovo di Várad (Várad = maďarský výraz na označenie Varadína, dnes Oradea-Mare v Rumunsku - pozn. redakcie) e all'Abate di Pilis, apprendiamo che... il re ungherese Emerico... aveva chiesto al Papa Innocenzo III di costituire un vescovato separato dei monasteri greci in Ungheria: Significavit nobis... rex Ungarorum illustris, quod quedam ecclesie monachorum Grecorum in regno Ungarie constitute, per incuriam diocesanorum episcoporum, et per ipsos Grecos, qui valde sunt, sicut asserit, dissoluti, penitus destruuntur, a nobis supplicans... ut auctoritate nostra unus fieret episcopatus ex ipsis, qui nobis nullo mediante subesset, vel abbates seu prepositi Latini constituerentur in illis, per quorum studium et diligentiam earundem ecclesiarum status posse in melius reformari. Mandamus, quatinus ad predictas ecclesias accedentes, inquiratis..., utrum per ipsos monachos Grecos eadem monasteria in religionis observantia valeant reformari utrumne, de diocesanorum episcoporum consensu, unus fieri poterit episcopatus ex illis, qui nobis immediate sit subiectus, et quod super iis inveneritis, fideliter conscribentes... ad nostram presentiam destinatis, ut... securius in eodem negotio procedere valeamus», (G. Papp, «I monaci dell'Ordine di S. Basilio in Ungheria nel secolo XIII», *Analecta OSBM*, Roma, I/1 (1949) str. 3).

³⁸ S. Katona, *Historia Critica Regvm Hvmgariae*, IV, Bratislava-Košice, 1781, str. 736-737; Vysvetlivky v zátvorkách sú od J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 196-197; porov. tiež J. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Th. Koriathovits*, IV, Cassovia, 1804, str. 242-243; Porov. tiež iný pápežský list-dokument «A.Ch. 1204. Emericus R. H. Abbates ad S. Aegidium in Simigio eligi vult Hungaros» in G. Fejér, *Codex diplomaticvs Hvmgariae ecclesiasticvs ac civilis*, II., Budae, 1829, str. 447; porov. O.R. Halaga, *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*, Košice, 1947, str. 34; porov. tiež G. Papp, «I monaci dell'Ordine di S. Basilio in Ungheria nel secolo XIII», *Analecta OSBM*, Roma, I,1 (1949) str. 3; Podrobnejšie – plný text pápežovej výčitky pozri ďalej v kapitole 3.2.

³⁹ Pozri samostatnú kapitolu 4.2.1.

⁴⁰ Pozri samostatnú kapitolu 4.1.

⁴¹ Pozri v kap. 4.2.

⁴² «S. Egidii Monachorum Ordinis S. Benedicti Coenobium, olim unicum in

Hungaria pure Latinorum fuit», (J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 476).

⁴³ Porov. А. Балудянскій, *Исторія Церковная Новаго Завѣта*, II, Вієннѣ, 1851, стр. 199, 202.

⁴⁴ Porov. «A.Ch. 1091, ... Ladislaus monasterium S. Aegidii de Simighio fundat» in G. Fejér, *Codex diplomaticus Hngariae ecclesiasticus ac civilis*, I, Budaе, 1829, str. 468-471.

⁴⁵ Porov. *Kniha kráľov – panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1998, str. 73.

⁴⁶ «Vrbanus Episcopus, Seruus Seruorum Dei, dilecto in Christo Filio Columbano, magnifico Vngarorum Regi, salutem, et apostolicam benedictionem. Audientes magnificentiam tuam, Omnipotentis Dei dispositione ad Vngarici regni regimen esse prouectam, gaudio non modico exultamus. **Retulit enim nobis Venerabilis filius noster Odilo, S. Egidii Abbas**, strenuitatem tuam praeter secularem, qua praecellis industriam, scripturis etiam ecclesiasticis eruditam, et quod potissimum iudiciariam concedet potestatem, sanctorum canonum pollere scientia. Vnde oportet te fili in Christo carissime, supra ceteros, qui te in eisdem regni regimine praecesserunt tam pro tua, quam pro commissorum tibi populorum salute curam gerere... Ad cuius videlicet operis ministerium **supradictum beati Egidii Abbatem cooperatorem destinauimus**... Datum IV. Kal. Augusti», («A.Ch. 1096, Vrbanus PP. II. Colomanno, Regi Hungariae, de obento regno, ac scientiarum praesertim ecclesiasticarum laude, gratulatur; vt schismati Guiberti antipapae, cui regnum diu adhaesit, finem ponat, monet, legatumque causa ea mittendum offert» in G. Fejér, *Codex diplomaticus Hngariae ecclesiasticus ac civilis*, II, Budaе, 1829, str. 13-16; porov. *Kniha kráľov – panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1998, str. 76).

⁴⁷ Porov. pápežské listy: *Significavit nobis* z 26. apríla r. 1204 a *Viventes ad Apostolicam* z 14. septembra 1204, (porov. С. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 172, 179-180; Т. Халушчинськй, *Acta Innocentii P.P. III. (1198-1216)*, Vaticano (Pont. Commissio CICO), 1944, str. 269-270.

⁴⁸ Porov. J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 197.

⁴⁹ Porov. F.V. Sasinek, *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*, Skalica, 1867, str. 90.

⁵⁰ O menách týchto fiktívnych latinských biskupstiev, dodnes existujú len domnienky, pretože o ich “založení” sa nezachovali žiadne zakladacie hramoty, (porov. І. Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, III, Унгваръ, 1877, стр. 215).

⁵¹ Iné latinské zdroje zachytávajú historický fakt, že sv. Štefan I. bol podporovateľom, či priamo zakladateľom niektorých baziliánskych monastýrov v Jeruzaleme, Ríme, či dokonca i v samotnom Carihrade (Konštantinopole), čo je

určite kontradikciou tvrdeniam filolatínskych historikov o tom, že bol zakladateľom desiatich latinských biskupstiev a tým likvidátorom gréckeho obradu v Uhorsku: «... Construxit enim in ipsa conuersacionis Christi secundum humanitatem ciuitate Herusalem monachorum cenobium, prediis ditauit et uineis ad uictum cottidianum copiam ministrantibus. In capite quoque mundi Roma sub titulo prothomartyris Stephani, duodecim canonicorum congregacionem cunctis pertinenciis habundantem statuit, et maceriam in circuitu lapide muratam, cum domibus et hospiciis Hungarorum, oracionis causa beati principis apostolorum Petri limina querencium condidit. Ipsam quoque regiam urbem Constantinopolim beneficiorum munere non priuauit, in qua ecclesias mirifici operis, omnibus necessariis suis donauit...», («Hartvici episcopi vita S. Stephani Regis, 13» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 177).

⁵² Katolícky = soborný.

⁵³ Uličný vo svojom článku «Výsady spišských miest z roku 1271» rozoznáva napr. až tri verzie tej istej výsadnej listiny z roku 1271 v pozdejších opisoch. Originál listiny z 25. augusta 1271 sa pravdepodobne stratil. Existuju z nej tri neskoršie opisy s overenou pravosťou z rokov: 1321, 1420, 1574 a 1771. Verzia opisu z roku 1321 sa tiež stratila. Ostali len verzie z roku 1420, 1574 a 1771. Znenia jednotlivých «presných» opisov sú však vďaka nepozornosti pisára odlišné, a to aj čo sa týka obsahu a zmyslu príslušných viet, (porov. F. Uličný, «Výsady spišských miest z roku 1271», *Slovenská archivistika*, XVI/1 (1981) str. 88-96); Keď overené odpisy z rokov 1420, 1574 a 1771 majú navzájom odlišnosti vo významovom obsahu a pritom sa jedná o netendenčný odpis odpisu z roku 1321 (keď nastala éra prolatínskych Anjouovcov), aký bol vlastne originál listiny arpádovského kráľa Štefana V. z roku 1271? I na tomto príklade vidno relatívnosť historicity pozdejších «overených» opisov.

⁵⁴ Mnohé “dokumenty” z dejín severného Uhorska údajne akoby z 11.-13. storočia, majúce však svoj pôvod až v 14. storočí, či pozdejšie, a sú preto falošnými, vymenúvava a ich falošnosť študuje a dokazuje napr. R. Marsina, «Štúdie k Slovenskému diplomatáru I, Druhá časť: Obdobie od roku 1000 do roku 1235», *Historické štúdie*, Bratislava, XVIII (1973) str. 5-113.

⁵⁵ J. Macůrek, *Dějiny Maďarů a Uherského státu*, Praha, 1934, str. 11-12.

⁵⁶ O tom, že benediktínsky kláštor v Krásnej nad Hornádom bol založený už roku 1143 píše Lacko, (porov. M. Lacko, «Slovacchia», *Enciclopedia cattolica*, XI, Città del Vaticano, 1948-1954, str. 807). Hodnovernejší Piker naproti tomu obsadenie monastýra v Krásnej (Červenej, tj. Ruskej) nad Hornádom pri Košiciach benediktínmi posúva až do roku 1217 a pritom nehovorí o «založení» tohto monastýra, ale o «zabratí» (possidebant) už existujúceho monastýra latinskými benediktínmi: «Pari fere distantia, Mislam, Cassoviamque inter, nonnihl ad ortum declinat SZEPLAKIENSIS Abbatia quam ad annum MCCXVII. Benedictini possidebant. Transiit subinde in jura V. Capituli Strigoniensis, jamque

Tyrnaviensi S. Stephani Clericorum Seminario alimenta praebeet, redditu memorabilis Marci Crisini, sui Praefecti, gloriosa pro fide morte Cassoviae obita», (J. B. Piker, *Topographia magni regni Hungariae*, Viennae, 1750, str. 502).

⁵⁷ Porov. M. Lacko, «Slovacchia», *Enciclopedia cattolica*, XI, Città del Vaticano, 1948-1954, str. 807; J. Kúttnik, «Benedictine Missionaries in Slovakia in the 9th-11th Centuries», *Slovak Studies*, Cleveland-Rome, XXII (1982) 79-131.

⁵⁸ *Lexikón slovenských dejín*, Bratislava, 1997, str. 202-203.

⁵⁹ Porov. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna, 1991, str. 260.

⁶⁰ Takto fungoval, ako vysvitá z historicky doložených dokumentov, Mukačevský baziliánsky monastyr na Černečej Hore ešte v druhej polovici 16. storočia. Baziliánski jeromnísi z tohto monastyra pastoračne vysluhovali rusínske dediny, ktoré spadali pod šľachtica zemepána – Mukačevského panstva. Z roku 1567 máme zmienku, že miestny zemepán im v tom čase túto činnosť zabráňoval, pretože preferoval latinský obrad a latinské kňazstvo, ktoré by videl na mieste baziliánov radšej. Preto uhorský kráľ Ján II. vládnucci v Sedmohradsku musel zasiahnuť v prospech baziliánskych kalugerov-čercov: «Joannes II. dei gratia electus rex Hung., Dalm., Croatiae etc. Egregie fidelis nobis dilecte salutem et gratiam. Conqueruntur nobis ad domum nostram Munkaciensem spectantes **kalugerii**, quod tu eisdem sacrum celebrare et alia antiqua eccltica servitia praestare interdixisses, quod iisdem magno scandalo esset. Supplicuerunt nobis, permetteremus libere eos suis antiquis usitatis cerimoniis fungi. Nolentes itaque, ut ex hoc scandalisentur, committimus tibi et mandamus firmiter, quatenus eos dein in antiqua fide et cerimoniis non turbes, **nihilominus eos fidei christianam praedicant, illi ne impediuntur, sed libere absque impedimento et metu praedicent**. Secus non facias. Data Albae Juliae die 18. Febr. a. d. 1567. Joannes electus rex mp.», (A. Hodinka, *A Munkácsi Gör. Szert. Püspökség Okmánytára*, I köt. 1458-1715, Ungvár, 1911, str. 18-19); Pozoruhodným faktom v listine je aj to, že vieru v gréckokatolíckom obraze v dokumente z roku 1567 kráľ Ján II. označuje ako «**stara vira**» (antiqua fide).

⁶¹ Porov. S. Stephanii decretum II, cap. 52, *Corpus iuris Hungarici*, Budapest, 1899, 42.

⁶² Porov. Vita s. Gerhardi, cap. 11.

⁶³ «Illustri regi Vngariae. Significante venerabili Fratre nostro, Colocensi Archiepiscopo, ad audientiam apostolatus nostri noueris peruenisse, quod quum in Diaecesi sua **sint quam plures villae, in quibus Sclauī habitant; iidem Sclauī praefato Archiepiscopo decimas exhibere contemnunt**. Quoniam igitur de regia Serenitate confidimus et speramus, vt ecclesias, et earum ministros diligas, et earum commodis, exemplo progenitorum tuorum diligenter intendas; **excellentiam tuam rogamus, atque monemus, per apostolica scripta mandantes, quatenus memoratos Sclauos, vt decimas debitas praefato Archiepiscopo sine diminutione persoluant, tradita tibi potestate compellere non omittas**. Datum Laterani XI. Cal Ianu.», (G. Fejér, *Codex diplomaticvs Hvngra-*

rae ecclesiasticvs ac civilis, II, Budae, 1829, str. 328-329).

⁶⁴ O.R. Halaga, «Cyrilometodejské dedičstvo po príchode Maďarov», *Slávia*, Praha, XLI/3 (1972) str. 291.

⁶⁵ «... Innocentius Episcopus etc. Carissimo in Christo filio Ludovico Regi Ungarie Illustri, Salutem... Archiepiscopo Colocensi conquerente, percepimus, quod nonnulli laici schismatici sue diocesis decimas, ad quas tenentur, eidem solvere sibi contumaciter contradicunt, et quod processus... quatinus eidem Archiepiscopo circa decimarum exactionem huiusmodi tuum pro reverentia Dei et nostre interventionis obtentu impertiaris iuste auxilium et favorem...», (A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia*, II, Romae, 1860, str. 7).

⁶⁶ «... populi Cumanorum fidem reciperent orthodoxam, in qua perseverare dicuntur, sed quod nondum solvunt decimam suorum proventuum eidem episcopo animarum suarum pastori precipuo, ut tenentur. Nos igitur gerentes in votis, quod iidem Cumani in solutione huiusmodi decimarum sanctam recognoscant ecclesiam... ... Cumanos ipsos ad solvendam dictam decimam prefato episcopo secundum prudentiam tibi datam a domino digneris inducere, ac inductos continue conservare...», (A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia*, II, Romae, 1860, str. 59-60).

⁶⁷ «... (pre ich episkopa) non gli è lecito haver moglie, ne mangiar mai carne, con tutto ciò sia concesso a gl'altri preti, i quali come il Vescovo, non hanno altra entrata, che le elemosine, che fa loro il popolo Ruteno (Questi sacerdoti sono il contrario delli Italiani)», (A.G. Welykyj, *Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes*, I (1550-1593), Romae, 1959, str. 22).

⁶⁸ Podrobne problematiku uvažovania latinských desiatkov na gréckokatolícke obyvateľstvo latinskou hierarchiou vysvetľuje a dokumentačne dokazuje J. Pociej vo svojej knihe: *Zbiór wiadomości historycznych i aktów dotyczących dziesięcin kościelnych na Rusi, powagą metryk królewskich koronnych i litewskich, tudzież dekretów roty rzymskiej, zbioru praw volumina legum zwanych, i innych wiarogodnych dokumentów...*, Warszawa, 1845.

⁶⁹ Prvé cirkevné desiatky v Uhorsku dal príkaz vyrúbať kráľ sv. Štefan pre baziliánsky monastyr sv. Kozmu a Damiána (neskôr premenovaný na benediktínsky kláštor sv. Martina v Pannonhalme) krátko potom, čo v ňom bol vymenovaný baziliánsky archimandrit za benediktínskeho opáta: «Vojvoda sv. Štefan... nariadil, aby všetok ľud žijúci na území vojvodu Kopáňa dával na večné časy Kláštoru sv. Martina desiatok úrody a dobytka...», (J. Sopko, «Obrázková kronika kap. 64», *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice, 1995, str. 33-34); «Stephanus, ancipiti praelio congressurus, votum de condendis in Monarchia sua Episcopatibus & Coenobiis, Decimisque omnium rerum, juxta Concilii Sandionysiani, anno priore 997 de abolitarum Decimarum restitutione (Petav. Rat. temp. T. II. p. 606) celebrati...», (J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 15).

⁷⁰ Porov. J. Záborský, «Maďari v X. století», *Letopis Matice Slovenskej*, Turč. Sv. Martin, XI/2 (1874) str. 65.

⁷¹ Porov. *Denník Josifa Rogu de Camellisa* v M. Lutskey, «Historia Carpa-to-Ruthenorum, III», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 16, Prešov, 1990, str. 34.

⁷² Porov. *Denník Josifa Rogu de Camellisa* v M. Lutskey, «Historia Carpa-to-Ruthenorum, III», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 16, Prešov, 1990, str. 47, tiež str. 35.

⁷³ Porov. *Denník Josifa Rogu de Camellisa* v M. Lutskey, «Historia Carpa-to-Ruthenorum, III», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 16, Prešov, 1990, str. 47, tiež str. 68.

⁷⁴ Porov. Г.Г. Византій, *Врѣткѣе Припадковъ Моральныхъ, или Правныхъ Говоріе Духовнымъ Особамъ потребное*, Тернава, ЛѢКЪ (1727), str. 172-173.

⁷⁵ Rukopis *Obežníka* Makovického soboru z archívu otcov baziliánov soborného monastyra v Prešove.

⁷⁶ Pozri. napr. fototypične vydaný dokument z roku 1951 od pravoslávneho episkopa prešovského Doroteja v «Documenta inedita», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, II/2 (1997) str. 221-222; V Rímskom staroslovanskom *Časoslove* sa strikne rozlišujú modlitby «въ приходскихъ храмѣхъ» alebo «въ монастырѣхъ», (porov. *Часословъ, Римъ*, 1950, str. 134).

⁷⁷ «Приходъ = церковная община, принадлежащая къ одной церкви. Отправляющий въ нем службу и требы церковныя священникъ называется *приходскій* для различія отъ соборного...», (Г. Дьяченко, *Полный церковно-славянский словарь*, Москва, 1899, стр. 503) – tj. «prichodskyj» alebo «prichodnik» je ten, čo slúžil mimo monastyra, na rozdiel od toho, ktorý slúžil vo vnútri monastyrského sobora.

⁷⁸ Napr. o prvej rímskokatolíckej farnosti «castellum = kostol» v Spišskej išpanii umiestnenej práve na hrade Spiš pod ochranou vysokých múrov i žoldnierov hovorí Vencko: «Župan (spišský) mal v hrade vojenskú posádku s (latinským) kňazom, ktorý spravoval celé územie: parochiu», (J. Vencko, *Z dejín okolia Spišského Hradu*, Spišské Podhradie, 1941, str. 29), jedná sa o 13.-14. storočie.

⁷⁹ Porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 196, 269, 296; Typickým príkladom, ktorý sa uvádza bez patričného vysvetlenia, je Spišská Kapitula, ktorá duchovne obhospodarovala okolité dediny. V novodobom písaných dejinách sa s počudovaním konštatuje o zvláštnosti Spiša, že najbližšie dediny pri Spišskej Kapitule (napr. Bijacovce a iné) duchovne obhospodarovali kanonici Spišskej Kapituly, (porov. J. Vencko, *Z dejín okolia Spišského Hradu*, Spišské Podhradie, 1941); Nikto nevie vysvetliť prečo, avšak odpoveď je veľmi jednoduchá. Pôvodne na Spišskej Kapitule bol baziliánsky gréckoka-

tolický monastyr, v ktorom sídlil archimandrita-episkop, tento mal pod sebou jeromníčov (kňazov-starcov) i mníchov (bratov). «Starci» mu boli poradcami-konzultormi. Boli mu stálym «soborom» (kapitulou). Títo «starci» doslovne «dobří starci» (grécky: «kalugeri») dochádzali do okolia a vysluhovali okolité dediny. Neskôr, keď pod intrigami cudzincov šľachticov z blízkeho Spišského hradu boli baziliánski mnísi vytisnutí zo Spišskej Kapituly, túto funkciu vysluhovania okolitých obcí dlhé roky praktizovali už miestni latinskí kňazi, organizovaní do «bratstiev» (ďalšia špecialita Spišskej župy) či kanonici, (porov. J. Vencko, *Z dejín okolia Spišského Hradu*, Spišské Podhradie, 1941, str. 80, 343 a iné). Podrobnejšie o Spišskej gréckokatolíckej monastyrskej eparchii pozri v kapitole 4.2.1.

⁸⁰ Porovnaj maďarské «egyház = церковъ, храмъ (Божій)», (S. Mitrák, *Magyar-ország szótár*, Ungvar, 1922, str. 195).

⁸¹ Porov. M.T. Göbel, *Szlovák-magyar szótár*, Budapest, 1962; Porov. B.M. Newman, *Greek-English Dictionary of the New Testament*, Stuttgart, 1988; D.P. Simpson, *Cassel's Latin and English Dictionary*, New York, 1987.

⁸² Porov. F. Uličný, «Liptov», *Vlastivedný zborník Liptovského múzea v Ružomberku*, Martin, IX (1987) str. 136-137.

⁸³ Porov. A. Aldásy, «Hungary», *The Catholic Encyclopedia*, vol. VII, New York, 1910, str. 549; Sasinek uvádza, že tieto latinské biskupstvá boli založené presne na mieste pôvodných cyrilometodejských-byzantských: «Hore vyššie povedal som, za jaké stredistia biskupie sv. Štefanom ustálené mám. Všetky, jako ich historia menuje, byly už před dobou Štefanovou – církevními stredistiami křesťanstva, od časov Methodových v Ugrii rozšířeného. Takým strediskom byly Ostřihom, Koloča, Báč, Vacov, Jáger, Vesprím, Pátkostoly, Ráb, Čanád, Nitra, v Uhrách, a Belohrad v Sedmohradsku», (F. Sasinek, «Trudoviny k depisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnost*, Skalica, II/21 (1864) str. 331); Lučkaj, historik z prvej pol. 19. storočia, poukazuje nato, že čo sa týka toho, o ktorých desať episkopstiev sa jednalo, existujú medzi historikmi nezhody, pretože priamy dokument o tom neexistuje, (porov. M. Lutskey, «Historia Carpatho-Ruthenorum, IV/1», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 17, Prešov, 1991, str. 158).

⁸⁴ Ide o citát z prekladu uhorsko-poľskej kroniky z konca 13. storočia, ktorej autorom bol kňaz pochádzajúci z Dalmácie: «Post acceptum regalis excellencie signum beatissimus uir Dei Stephanus Hungarorum rex **episcopales ecclesias** amplians regaliter disposuit, crucibusque et uasis, aliisque supellectilibus ad **ministerium dei** pertinentibus, secundum quod unicuique opus erat, sufficienter decorauit», («Cronica Hungarorum, 7» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 71; porov. tiež P. Ratkoš, *Naše dejiny v prameňoch*, Bratislava, 1971, str. 35).

⁸⁵ Porov. А. Балудянскій, *Исторія Церковная Новаго Завѣта*, II, Вієннь, 1851, стр. 193.

⁸⁶ «XXXIV. Decem villae Ecclesiam aedificent, quam duabus mansionibus, totidemque mancipijs dotent, equo & jumento, sex bobus, & duabus vaccis, triginta quatuor minutis bestiis. Vestimenta veró & corporalia & coopertoria Rex provideat, presbyterum & libros Episcopi», (S. de Werboetz, *Corpus Juris Hungarici seu Decretum Generale inclyti Regni Hungariae (Decreta, Constitutiones et Articulos Regum inclyti Regni Ungariae)*, II, Tyrnaviae, 1696, str. 11).

⁸⁷ «LII. Si cui Deus decem dederit in anno, decimam Deo det. Et si quis decimam suam abscondit, novem solvat. Et si quis decimationem Episcopo separatam furatus fuerit, dijudicetur ut fur, ac hujusmodi compositio tota pertineat ad Episcopum», (S. de Werboetz, *Corpus Juris Hungarici seu Decretum Generale inclyti Regni Hungariae (Decreta, Constitutiones et Articulos Regum inclyti Regni Ungariae)*, II, Tyrnaviae, 1696, str. 13).

⁸⁸ «(13) ut uilla in qua est ecclesia, ab ecclesia longius non recedat, quod si recesserit X pensas persolvat et redeat», («Synodus altera habita sub Colomanno rege» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 374; porov. tiež P. Ratkoš, «Uhorské zákony v 11. storočí (1000-1116)», *Naše dejiny v prameňoch*, Bratislava, 1971, str. 35).

⁸⁹ Porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 190-191, 196-197, 221, 294.

⁹⁰ *Chronicon Pictum (Képes Krónika)*, cap. 139, I, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 99.

⁹¹ J. Špirko, *Cirkevné dejiny*, I, Turčiansky Sv. Martin, 1943, str. 364.

⁹² Porov. *Schematizmus Košickej diecézy 1995*, Košice, 1995, str. 101.

⁹³ Porov. *Schematizmus Košickej diecézy 1995*, Košice, 1995, str. 103.

⁹⁴ Porov. *Schematizmus Košickej diecézy 1995*, Košice, 1995, str. 94.

⁹⁵ Porov. *Schematizmus Košickej diecézy 1995*, Košice, 1995, str. 95.

⁹⁶ Porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 190-191, 196-197, 221, 294.

⁹⁷ Porov. «Národ Ruský chce sa vrátiť do lona rímskokatolíckej cirkvi (referát o dnešných náboženských pomeroch a dnešnom stave cirkvi v Rusku, prednesený dňa 3. júla 1940, na katechetickom kurze Veladôstojného duchovenstva v Ružomberku, usporiadanom pod protektorátom J. E. Najdôst. pána biskupa Jozefa Čárskeho» in G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 196-203.

⁹⁸ Porov. A. Kavuljak, *Hrad Orava*, Turčiansky Sv. Martin, 1927, str. 48.

⁹⁹ Porov. A. Kavuljak, *Miestopis Oravy*, Bratislava, 1955, str. 20.

¹⁰⁰ Porov. A. Kavuljak, *Hrad Orava*, Turčiansky Sv. Martin, 1927, str. 80.

¹⁰¹ Porov. A. Kavuljak, *Miestopis Oravy*, Bratislava, 1955, str. 20-21.

¹⁰² Biritualizmom, birituálnymi cerkvami a birituálnymi monastyrmi v Ríme

desiateho storočia sa «rozplýva» a veľmi pozitívne na význam biritualizmu (teda na spolužitie dvoch obradov pod jednou strechou) v dejinách Cirkvi díva napr. Hamilton. Tento autor sa rozplýva nad krásnou symbiózou života baziliánskych a benediktínskych mníchov v monastyre sv. Alexia na Aventínskom pahorku v Ríme v 10. storočí na mnohých stránkach svojho článku. Je však len samozrejмый historický fakt, že tento baziliánsky monastyr po pár desaťročiach svojho biritualizmu, skončil ako latinský, čo autor odôvodňuje «prirodzeným vymretím baziliánov»..., (porov. B. Hamilton, «The City of Rome and the Eastern Churches in the Tenth Century», *Orientalia Christiana Periodica*, Roma, XXVII (1961) str. 5-26).

¹⁰³ Porov. B. Гаджега, «Додатки к исторіѣ Русинов и руськихъ церквей в жупѣ Угоча», *Науковий зборник Товариства 'Просвѣта' в Ужгородѣ за рок 1925*, Ужгород, 1925, стр. 120-121.

¹⁰⁴ Pozri poznámku č. 56 na str. 173-174.

¹⁰⁵ F.V. Sasínek, *Slováci v Uhorsku*, Turčiansky Sv. Martin, 1902, str. 8; «Innocentius... Colocensi archiepiscopo... quod quum in dioecesi sua sint quam plures villae, in quibus Sclavi habitant, iidem Sclavi praefato archiepiscopo decimas exhibere contemnunt», (porov. F.V. Sasínek, *Slováci v Uhorsku*, Turčiansky Sv. Martin, 1902, str. 30; G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, II., Budae, 1829, str. 328).

¹⁰⁶ Porov. J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 202.

¹⁰⁷ Porov. Živný, *Dějiny slovanské církve – Svátek sv. velikomučenníka Dimitrija*, Praha, 1887, str. 23-24; porov. *Kniha králův – panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1998, str. 105.

¹⁰⁸ Porov. Živný, *Dějiny slovanské církve – Svátek sv. velikomučenníka Dimitrija*, Praha, 1887, str. 24.

¹⁰⁹ Porov. B. Гаджега, *Додатки к исторіи Русинов и руськихъ церквей в Ужанской жупѣ*, Ужгородъ, 1924, стр. 23-24.

¹¹⁰ Životopis sv. Gérarda nám hovorí: «In diebus illis erat quidam Princeps in urbe Morossena (Morisena), nomine Achtum, potens valde, qui secundum ritum Graecorum in Civitate Budin fuerat baptisatus. Hic... Regi Stephano honorem (praeceptae unioni resragrando) minime impendebat, confidens in multitudine militum & Nobilium suorum supra quos dominium exercebat. ... Accepta autem potestate a Graecis, et construxit in praefata urbe Morossena monasterium in honore S. Joannis Baptiste constituens in eodem Abbatem cum Monachis Graecis, juxta ordinem et ritum ipsorum...», (porov. J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 358; porov. «Vita S. Gerardi, Moresanae Ecclesiae episcopi, 10» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 214; porov. F. Sasínek, «Odpoveď na odpoveď p. Knausa v záležitosti historického práva maďarčiny v cirkvi a vlasti», *Slovesnosť*, Skalica, roč. II, č. 32 (1864) str. 497-498).

¹¹¹ Porov. M. Lutskey, «Historia Carpato-Ruthenorum, II/1», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 13, Prešov, 1988, str. 166.

¹¹² Porov. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań-Warszawa-Lublin, 1958, str. 104.

¹¹³ «... igitur Chandinus noctem illam ducens insomnem, orabat ad sanctum Georgium martyrem, ut sibi a domino celi auxilium impetraret... in honore eius monasterium edificaret... et eadem nocte mox exercitus Achtum, qui iacebat in campo, alter ad alterum irruerunt, qui terga uertens iniiit fugam. Achtum uero interfectus est in loco prelii ab exercitu Chanadini. cuius caput auferentes, miserunt regi, et acceperunt in die illa spolia multa, repletique sunt gaudio magno, eo quod inimicus regi cecidisset. corpora uero Christianorum qui ceciderunt in prelio, tollentes duxerunt in Moroswar, et sepelierunt in cimiterio s. Ioannis Baptiste in monasterio Grecorum, quia in eadem prouincia aliud monasterium illis temporibus non erat... quo facto Chandinus assumens abbatem dicti monasterii cum aliquibus monasterii fratribus, uenit ad locum in quo ei leo apparuerat, ubi fecit signum, quatenus uotum quod sancto Georgio uouerat, adimpleret... iam uero caput Achtum appensum erat super turrim porte ciuitatis... ait enim rex ab hac die urbs illa non uocabitur Morisena, sed urbs Chanadina, pro eo quod inimicum meum interfecisti de medio eius... in honorem beati Georgii martiris monasterium edificauit, introducens illuc memoratos Grecos monachos de monasterio beati Ioannis Baptiste una cum abbate... episcopus autem inito consilio cum comite Chanadino eundem grecum abbatem cum monachis suis transtulit in Orozlanos, monasterium uero ipsorum episcopo cum fratribus suis assignauit, qui in eodem habitauerunt donec monasterium beati Georgii martiris perficeretur...», («Vita s. Gerardi, 10, 11» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 215-219).

¹¹⁴ Porov. C. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 153-154; tiež G. Fehér, «A nagyszentmiklósi kincs-rejtély megfejtésének útja», *Archeológiai Értesítő*, 77 (1950) 34-49; I. Timko, *Keleti keresztnység, Keleti egyházak*, Budapest, 1971, str. 391, 394; porov. tiež F. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnosť*, Skalica, II/39 (1864) str. 610.

¹¹⁵ I. k. 132. l., F. Sasinek, «Odpoveď na odpoveď p. Knausa v záležitosti historického práva maďarčiny v cirkvi a vlasti», *Slovesnosť*, Skalica, roč. II, č. 32 (1864) str. 498.

¹¹⁶ F. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnosť*, Skalica, II/14 (1864) str. 217.

¹¹⁷ Gérard sa predtým, ako sa stal latinským benediktínskym mníchom, volal Juraj-Heorhij (porov. «Vita S. Gerardi, Moresanae Ecclesiae episcopi, 2» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 206). Narodil sa v Benátkach. Dokázateľne, najstaršia cerkev v Benátkach zasvätená sv. Jurajovi Veľkomučeníkovi, typickému to gréckokatolíckemu svä-

tému bola pôvodne tiež gréckokatolíckeho obradu. Preto je celkom možné, že Gérard bol pôvodne gréckokatolíckeho obradu a po vstupe k benediktínom zmenil obrad na latinský a ako taký všade tento latinský obrad šíril.

¹¹⁸ Takto opisuje smrť Gérarda jeho najstarší latinský životopis: «... beatus autem Gerhardus cum esset brevis statura, omnesque uires suas in seruicio dei funditus consumpsisset, currus subiectione utebatur. cum autem ad portum Pest uenisset, ecce quinque **uiri impii Vata** et complices eius demonibus pleni, quibus se ipsos dedicauerunt, irruerunt in episcopos et socios eorum, et eos lapidibus obruerunt. beatus uero Gerhardus eos quos lapidabant, indesinenter signo crucis insigniebat, more prothomartiris Stephani, primus in Pannonia martir, positus in terra genibus, clamauit uoce magna dicens: domine Iesu Christe, ne statuas illis hoc peccatum, quia nesciunt quod faciunt. at illi hoc uiso multo magis seueiebant, et impetum fecerunt in eum, et euerterunt currum eius in ripam Danubii... in pectore lancea percussus, ac deinde super unum lapidem ipsum trahentes, contriuerunt cerebrum eius. sicque gloriosus martir Christi ex erumpnis huius mundi ad eternam beatitudinem transmigravit in anno domini millesimo quadragesimo septimo», («Vita S. Gerardi, Moresanae Ecclesiae episcopi, 20» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 229); Ako je vidno z hore citovaného úryvku, je len samozrejmé, že životopis-legenda idealizuje latinského Gérarda a jeho vrahov z Vathovho povstania stavia čo do najhoršieho svetla.

¹¹⁹ Porov. V. Wick, *Dóm svätej Alžbety v Košiciach*, Košice, 1936, str. 425.

¹²⁰ Porov. С. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 163.

¹²¹ Porov. М. Lutskay, «Historia Carpatho-Ruthenorum, III», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 16, Prešov, 1990, str. 72.

¹²² Porov. «Paradoxy z našej histórie – kauza Hraničné, filiálka farnosti Kremná, dekanát Stará Lubovňa», *Blahovistnik*, Prešov, 11 (1997) str. 296-297.

¹²³ Porov. «Paradoxy z našej histórie – kauza Vyšná Olšava (s filiálkou Nižná Olšava), dekanát Stropkov», *Blahovistnik*, Prešov, 9 (1997) str. 246.

¹²⁴ Porov. «Paradoxy z našej histórie – kauza Pusté Pole, dekanát Stará Lubovňa», *Blahovistnik*, Prešov, 10 (1997) str. 266-267.

¹²⁵ «Nicolaus episcopus... Venerabili fratri... Archiepiscopo Colocensi salutem... Occurrit nostris sensibus non immerito admirandum, quod post obitum quondam Ladislai Regis Vngariae de statu regni et nouitatibus plurimis inibi subsecutis, nihil ad apostolicae sedis notitiam perduxisti, de quibus varia et diuersa sedes ipsa percepit, relatibus exprimentibus plurimorum; quamquam sibi super hoc nondum plena innotuerit certitudo, et praecipue cum nonnunquam retroactis temporibus dispendia grauius, et iacturas quae diaecesi et Prouinciae Colocensi intulit truculenta saeuitia **Schismaticorum et etiam Paganorum**, eidem sedi per tuas duxeris litteras intimandum; post praefati tamen regis obitum, vtrum huiusmodi mala, periculaue cessauerint, aut inualuisse noscantur: et an ip-

sus regni status pacis et quietis commodis affluat, nuncio nobis aut litteris nulloatenus expressisti...», («A.Ch. 1291. Nicolaus PP. IV. eiusdem tenoris litteras dat ad A. Episcopum Colocensem» in G. Fejér, *Codex diplomaticus Hngariae ecclesiasticus ac civilis*, VI/1, Budae, 1830, str. 87-88); O tom, že v Kaloči bola gréckokatolícka monastyrská eparchia, porov. F. Sasínek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnost*, Skalica, II/40 (1864) str. 625.

¹²⁶ «Clemens Episcopus etc. Venerabili fratri Vito Episcopo Nitriensi, administratori in spiritualibus et temporalibus Monasterii Grecorum sancti Demetrii Colocensis diocesis, salutem etc. ... Nuper siquidem ad notitiam apostolatus nostri pervenit, quod in confinibus Regni Ungariae iuxta Schismaticos Regni Rasie (Rasciae) versus Graeciam in diocesi Colocensi quoddam Monasterium sancti Demetrii nuncupatum, in quo ex primaria institutione ipsius Greci, Ungari et Sclavi servire debebant, et cuilibet nationum huiusmodi fuerunt inibi distincte ac disposite mansiones, et ibi ponebatur **Abbas Grecus per patriarcham Grecorum**: qui Abbas non obediebat in Regno Ungariae alicui praelatorum, sed solum Patriarche predicto: **quodque ultimo Abbate Greco Monasterii predicti defuncto**, prefatus Patriarcha extunct Abbatem non posuit in Monasterio memorato, nec de Abbazia ipsius Monasterii prelatus aliquis se intromisit, et sic dictum Monasterium per decem annos vel circa vacavit et vacat, eiusque bona dissipavit et occupavit potentia laicalis, **et cultus divinus in ipso Monasterio iuxta tamen Grecorum ritum interim est non modicum diminutus**. Nos igitur cupientes dictum Monasterium de personis catholicis et fidelibus reformari... qui tempore dicto Monasterio prefuerunt, obtinebant, in spiritualibus et temporalibus fraternitati tue auctoritate apostolica commendamus, curam et administrationem plenam... ita quod de fructibus, redditibus, proventibus eiusdem Monasterii ordines et disponas... **Volumus tamen, quod tu prefatum Monasterium de Monachis nigris Latinis Catholicis ordinis sancti Benedicti professoribus reformare**, ac in eo certum ipsorum Monachorum numerum iuxta ipsius Monasterii facultatum exigentiam, super quo tuam oneramus conscientiam, ponere et tenere ad divinum ibidem celebrandum offitium et perpetuum famulatum altissimo impendendum, eisque in necessariis providere congrue de bonis dicti Monasterii continue tenearis: quodque ipsi Monachi post obitum tuum et eorum posterum perpetuum personam ydoneam eiusdem ordinis S. Benedicti iuxta canonica instituta in Abbatem dicti Monasterii eligant...», (A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia*, I, Romae, 1859, str. 667-668; porov. tiež Ф.В. Сасинекъ, «Спишское епископство», *Листокъ*, Унгарь, X/9 (1894) стр. 103).

¹²⁷ Porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 206, 208.

¹²⁸ Porov. А. Балудянскій, *Исторія Церковная Новаго Завѣта*, II, Виенъ, 1851, стр. 197.

¹²⁹ F. Sasínek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnost*, Skalica, II/16 (1864) str. 249-250.

¹³⁰ Pôvodne sa Ostrihom nazýval v skýtskej výslovnosti: «Hran» alebo v keltskej výslovnosti: «Gran» (porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 187, 242), čo je identické s novším slovom «Hron», pretože leží pri ústí rieky Hron do Dunaja (Istra).

¹³¹ Порог. А. Балудянскій, *Исторія Церковная Нового Завѣта*, II, Виеннъ, 1851, стр. 189.

¹³² «Turciae (= Uhorsko) Episcopus a Theophylacto Patriarcha CPolitano Hierotheus ordinatur», (J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 283, 488).

¹³³ Presné citáty z týchto dobových gréckych historikov ohľadom tejto témy uverejnil vo svojom gréckom origináli i latinskom preklade Gabriele de juxta Hornad, *Initia religionis christianae inter Hvingaros Ecclesiae orientali adserta*, Francofvrti-Lipsiae, 1740, str. 20-27.

¹³⁴ Porov. С. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 148, tiež I. Timko, *Keleti kereszténység, Keleti egyházak*, Budapest, 1971, str. 387-388; o pečati: V. Laurent, «L'Évêque des Turques et le proédre de Turquie», *Académie Roumaine*, Bull. de Sect. Hist., Bucuresti, 23/2 (1942) str. 287.

¹³⁵ Porov. Büdinger, *Ein Buch ungarischer Geschichte*, Lipsko, 1886, str. 139-140; porov. Živný, *Dějiny slovanské církve – Svátek sv. velikomučenníka Dimitrija*, Praha, 1887, str. 11.

¹³⁶ Porov. J. Škultéty, «Visľania a Veľká Morava», *Slovenské pohľady*, 2 (1929) str. 91-101; Škultéty tu Maďarmi mylne nazýva slovanských bielych Uhrov, preto však správne podotýka, že ich reč bola **nemaďarská!**

¹³⁷ Porov. J.N. Mathes, *Veteris arcis Strigoniensis monumentorum descriptio*, Strigonii, 1827, str. 24, 88; porov. Migne, *Patrologia Graeca*, CVII, Paris, 1863, str. 396; porov. F.V. Sasínek, «Církev cyrillo-methodějská», *Sborník velehradský*, Brno, IV (1885) str. 62.

¹³⁸ «Attigimus, non modo Jacobus Praepositum – paulopost futurum Scepusiensem Episcopum, Graeco Ritui addictum fuisse, verum etiam Lodomerium AEpiscopum Strigoniensem, Ritum mutuasse; Attigimus praeterea, primis duobus Hungariae Seculis Ritum Graeco-Catholicum, exclusis hospitibus Latinis & Captivis occidentalibus, fere generatim in Hungaria, & partibus, eidem adnexis, viguisset...», (J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 348).

¹³⁹ Porov. Živný, *Dějiny slovanské církve – Svátek sv. velikomučenníka Dimitrija*, Praha, 1887, str. 15.

¹⁴⁰ Porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 273-274.

¹⁴¹ Byhar a Veľký Varadín sú pôvodne dve lokality umiestnené neďaleko seba.

¹⁴² Podrobnejšie pozri v kap. 3.1., poznámku č. 60 na str. 228-230.

¹⁴³ Uhorský kráľ (V)Ladislav mal, podobne ako jeho rodný brat a predchodca na uhorskom tróne kráľ Gejza I., tiež syna menom Kolomana (obyčajne sa označuje v histórii ako Koloman «číslo I»), ktorý bol dvakrát ženatý: prvýkrát s gréckou Bazilou zo Sicílie a druhýkrát s ruskou Preslavou, ktorú svojho času odohnal pre podozrenie z nevery, aj s jej údajne nemanželským synom Borisom (porov. *Chronicon Pictum (Képes Krónika)*, cap. 143, I, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 106). Prolatínski kronikári neúmyselne, či úmyselne, pravdepodobne z nenávisti ku Kolomanovi – gréckokatolíckemu episkopovi (označovanom často ako Koloman «číslo II») synovi uhorského kráľa Gejzu I., týchto dvoch Kolomanov vzájomne pletú a zamieňajú, takže sa niekedy zdá, akoby episkop bol dvakrát ženatý...!

¹⁴⁴ «**Colomanus filius Geysae... fuit Episcopus Varadiensis**. Postea veró per dispensationem Papae Urbani secundi, S. Regi Ladislao successit... Sepultus in Alba regali», (S. de Werboz, *Corpus Juris Hungarici seu Decretum Generale inclyti Regni Hungariae (Decreta, Constitutiones et Articulus Regum inclyti Regni Ungariae)*, II, Tyrnaviae, 1696, str. 27).

¹⁴⁵ «A.Ch. 1096, Vrbanus PP. II. Colomanno, Regi Hungariae, de obtento regno, ac scientiarum praesertim ecclesiasticarum laude, gratulatur; vt schismati Guiberti antipapae, cui regnum diu adhaesit, finem ponat, monet, legatumque causa ea mittendum offert» in G. Fejér, *Codex diplomaticvs Hvnariae ecclesiasticvs ac civilis*, II, Budae, 1829, str. 13-16; porov. *Kniha kráľov – panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1998, str. 76.

¹⁴⁶ Krásne svedectvo o jeho vzdelanosti dáva i sám pápež Urban II.: «... **Audientes magnificentiam tuam**, Omnipotentis Dei dispositione ad Vngarici regni regimen esse prouectam, gaudio non modico exultamus. Retulit enim nobis Venerabilis filius noster Odilo, S. Egidii Abbas, **strenuitatem tuam prae-ter secularem, qua praecellis industriam, scripturis etiam ecclesiasticis eruditam, et quod potissimum iudiciariam concedet potestatem, sanctorum canonum pollere scientia...**», («A.Ch. 1096, Vrbanus PP. II. Colomanno, Regi Hungariae, de obtento regno, ac scientiarum praesertim ecclesiasticarum laude, gratulatur; vt schismati Guiberti antipapae, cui regnum diu adhaesit, finem ponat, monet, legatumque causa ea mittendum offert» in G. Fejér, *Codex diplomaticvs Hvnariae ecclesiasticvs ac civilis*, II, Budae, 1829, str. 13-16).

¹⁴⁷ «De strigis veró quae non sunt, nulla quaestio fiat», (S. de Werboz, *Corpus Juris Hungarici seu Decretum Generale inclyti Regni Hungariae (Decreta, Constitutiones et Articulus Regum inclyti Regni Ungariae)*, II, Tyrnaviae, 1696, str. 34).

¹⁴⁸ V staroslovanských cyrilometodejských liturgických textoch u gréckokatolíkov na Sošestvije Sv. Ducha sa výraz «**некнижныя апостолы**» – *nevzdelaní apoštoli*, teda doslovne *apoštoli neznajúci kníh*, nachádza veľmi často, (porov. stichiry na Hospody vozvach na Večurni).

¹⁴⁹ «Iste Colomanus, sicut quidam dicunt, fuit episcopus Waradiensis, sed

quia fratres, quos habebat, morte sunt preventi, ideo summo pontifice cum eo dispensante regnare compellitur. Qui ab Hungaris Cunues Calman appellatur, eo quod libros habebat, in quibus horas canonicas ut episcopus persolvebat», (*Chronicon Pictum (Képes Krónika)*), cap. 152, I, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 108; porov. J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice, 1995, str. 55).

¹⁵⁰ Prolatínske kroniky ho s obľubou zamieňajú za jeho dvakrát ženatého bratranca, zhodou okolností tiež Kolomana (číslo I), tentoraz však Vladislaviča – syna sv. (V)Ladislava I. a pripisujú mu i jeho vraždy, tj. oslepenie jeho soka Almoša Gejzoviča a oslepenie a nepodarené vykastrovanie Almošovho syna Bélu; Situácia na uhorskom kráľovskom tróne na konci 11. storočia bola totižto nasledovná: Následníkom trónu po sv. (V)Ladislavovi I. podľa starešinovského práva mal byť jeho prvorodený syn Koloman (číslo I) – Vladislavič. Konkurentami boli však jeho mladší bratrancí, tj. synovia predošlého uhorského kráľa Gejzu I. Veľkého, a to: jeho prvorodený Koloman (číslo II) Gejzovič a Almoš Gejzovič. Keďže však Koloman (číslo II) Gejzovič vstúpil do baziliánskeho monastýra a zanedlho sa stal dokonca jeho archimandritom-episkopom, *ipso facto* nemohol už nikdy nastúpiť na trón. Preto protikandidátom zostal teda už len Almoš Gejzovič so svojim neplnoletým synčekom Belom. Koloman (číslo I) Vladislavič ho preto, ako nebezpečného konkurenta, dal spolu s jeho synom Belom oslepiť, ba synčeka zvaného Bela i vykastrovať. Ako dejiny ďalej ukazujú, kastrácia sa nevydarila (kroniky hovoria, že dotýčný, ktorý mal kastráciu previesť, nevykastroval chlapča, ale psíča, ktorého semenníky ukázal Kolomanovi) a chlapec Bela, ako kráľ Bela II., i keď tentoraz už slepý, nastúpil o pár desaťročí neskôr (r. 1131) na uhorský trón: «Confirmata autem pace tandem rex cepit ducem (= Almos) et filium eius Belam infantulum et obcecavit eos. Sed et Belam infantulum preceperat castrare. Sed obcecator timens Deum et regni sterilitatem, castravit catulum, cuius testiculos tulit regi», (*Chronicon Pictum (Képes Krónika)*), cap. 150, I, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 106).

¹⁵¹ Porov. 48. pravidlo Trulského soboru.

¹⁵² «Vidit denique beatissimus Ladizlaus dux unum paganorum, qui super dorsum equi sui ducebat unam puellam Hungaram speciosam. Sanctus ergo dux Ladizlaus putans illam esse **filiam episcopi Waradiensis**, et quamvis esset graviter vulneratus, tamen illum celerrime persecutus est super equum illum, quem Zug nominabat... Sed illa **filia episcopi** non fuit», (*Chronicon Pictum (Képes Krónika)*), cap. 103, I, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 73-74); «Vojvoda sv. Ladislav si všimol pohana, ktorý vliekol na svojom koni krásnu uhorskú devu. Nazdával sa, že je to **dcéra varadínskeho episkopa**, a hoci bol ťažko ranený, dal sa ho čo najrýchlejšie prenasledovať na koni pomenovanom Zug (= «žuk» = po staroslovansky, a dnes aj ukrajinsky «chrobák»)... Deva však nebola **episkopovou dcérou**», (J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice, 1995, str. 39); Scéna, ako sv. (V)Ladislav prenasleduje Ku-

mána (Maďara) unášajúceho episkopovu dcéru je vyobrazovaná v mnohých uhorských kostoloch, ako aj na Slovensku, napr. vo Veľkej Lomnici, alebo v Bi-jacovciach na Spiši, (porov. *Kniha kráľov – panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1998, str. 70).

¹⁵³ Porov. *Chronicon Pictum (Képes Krónika)*, cap. 139, I, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 99; J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice, 1995, str. 53.

¹⁵⁴ Porov. *Chronicon Pictum (Képes Krónika)*, cap. 79, I, Phototypice impressum, Budapestini, 1964, str. 79; J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice, 1995, str. 43.

¹⁵⁵ «(1) Ex auctoritate Apostoli pro regis nostri salute et regni eius stabilitate in omnibus cotidie ecclesiis orandum censemus et districte precipimus», («Synodus altera habita sub Colomanno rege» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 373).

¹⁵⁶ Pozri ďalej; porov. J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 68.

¹⁵⁷ Titul «vladyka», grécky «δεσπότης» zo svätoštefanskej koruny sa úmyselne, či neúmyselne zamlčuje napr. v nasledovnej literatúre: J. Moravcsik, *The Holy Crown of Hungary*, Budapest, 1938, str. 3-4; F.V. Sasinek, *Slováci v Uhorsku*, Turčiansky Sv. Martin, 1902, str. 10; *Kniha kráľov – panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1998, str. 67-68; M. Smoláková, P. Pevný, *Slávne korunovačné klenoty*, Bratislava, 2001, str. 79.

¹⁵⁸ V posledných rokoch svojho života opustil rušný svetský život a utiahol sa do baziliánskeho monastýra, kde aj umrel a bol pochovaný.

¹⁵⁹ V byzantských dynastických záležitostiach malo vždy veľký význam, ktorý zo synov sa narodil cisárovi ako prvý po jeho nastúpení na trón. Takýto, narodený v špeciálnej komnate purpurovo červenej farby potomok dostal niekoľkokrát v dejinách Byzancie prednosť i pred svojim starším prvorodeným bratom, (porov. Chalkokondiles, *Poslední zápas Byzance*, Praha, 1988, str. 359).

¹⁶⁰ Svätožiari nad hlavami sv. Michala VII. Dukasa a chlapca sv. Konštantína Porfyrogeneta zgruntu vyvracajú doteraz známu pseudoteóriu o «darovaní» koruny. Podľa tejto, vraj Michal VII. Dukas, už ako byzantský-rímsky cisár, dal vyhotoviť korunu pre uhorského kráľa Gejzu I. Veľkého. Absurdom je totiž skutočnosť, že na tejto korune je znázornený Michal VII. Dukas so svätožiarou naokolo hlavy. Svätožiara je jasným dôkazom, že korunu nemohol vyhotoviť tento byzantský cisár a bola vyhotovená najskôr až po jeho smrti. Pseudoteória o «darovaní» slúžila nato, aby presvedčila svet, že táto koruna, hlavne jej spodná časť, celá grécka-gréckokatolícka, bola vyhotovená mimo územia Uhorska, aby náhodou nesvedčila o prítomnosti gréckokatolíckeho obradu i na uhorskom kráľovskom dvore v danom čase.

¹⁶¹ «ΔC̄» je skratkou (prvým a posledným písmenom) gréckeho slova

«δεσπότης» (písaného veľkými písmenami «ΔΕΣΠΟΤΗΣ»). Skutočnosť, že ide o skratku, signalizuje vodorovná čiarka (tzv. titla) nad týmito dvoma písmenami, podobne ako «*IC*» (pozri čelnú stranu koruny) je skratkou (prvým a posledným písmenom) slova «*Ιησθς*» a «*XC*» je skratkou slova «*Χριστος*»: «... ita ΔC, dignitatis nomen esse. ΔC verisimile est par esse duobus aliis IC XC compendium: nimirum quod prima & ultima vocis littera contineatur, quemadmodum IC Ιησθς XC Χριστος. ΔC interpretor ΔΕΣΠΟΤΗΣ...», (J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 68).

¹⁶² J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 9.

¹⁶³ Mäkký znak (Ѣ), zvaný «jus», nahrádza koncovku -us, -es, (porov. G.A. Timkovič, «Cyrilika je staršia ako glagolika», *Krásnobrodský zborník*, Prešov, III/1-2 (1998) str. 58-61).

¹⁶⁴ «Θ», tj. krúžok s vpísaným písmenom «a» je skratkou gréckeho slova «ο άγιος», čo znamená *svätý*, (porov. J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 8).

¹⁶⁵ Stojí za úvahu a pozornosť, že na svätoštefanskej korune nie je žiadny sv. Martin.

¹⁶⁶ Neprijímali od pacientov za vyliečenie nijaké dary, totiž žiadne striebro, ani peniaze.

¹⁶⁷ Porov. *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Eperiessensis Pro Anno Domini MDCCCXXXIX*, Eperiessini, 1839, str. 175-176.

¹⁶⁸ J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 8.

¹⁶⁹ J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 9.

¹⁷⁰ Porov. J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 7-11; porov. J. Moravcsik, *The Holy Crown of Hungary*, Budapest, 1938, str. 3-4.

¹⁷¹ «Turcia Ungariam significat» – Podrobnejšie, s bohatou historickou dokumentáciou pozri J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 42-50.

¹⁷² «Anonymus in Chronica Polonorum saeculo XIV. desinente perscripta: 'Hic legitur in quadam Cronica, quod anno 995. Lampertus episcopus Cracoviensis ad eundem Episcopatum promotus est adhuc Boleslao praedicto vivente, quem filius suus Messico postea misit ad Dominum Papam Sylvestrum Secundum pro Corona Regia petenda. Anno Domini millesimo, eodem tempore misit Rex Stephanus de Hungaria pro simili negotio post obitum Yesse patris sui anno quarto Astricum episcopum, sed Dominus Papa per Angelum admonitus, coronam, quam tunc Messikoni paraverat mitti, Stephano Regi Hungariae trans-

misit' (Apud Sommersberg Scriptor. Rer. Silesiac. T. I. p. 21)», (J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 111).

173 Porov. Š. Holčík, *Prešporské korunovácie*, Bratislava, 1992, str. 8.

174 Pozri napr. obrovské bohoslužobné hviezdice a diskosy na nožičke, ozdobené emailovými znázorneniami byzantských svätých, s gréckymi, alebo latinskými nápismi, ktoré sú súčasťou zlatého pokladu v múzeu chrámu sv. Marka v Benátkach.

175 Porov. B. Ráček, *Československé dějiny*, 1933, str. 61.

176 Prvá písomná zmienka o tom, že je «sancta» je z roku 1057. «Sacra» za Belu IV. z roku 1269, (porov. J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 118-119).

177 Porov. *Kniha kráľov – panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1998, str. 68.

178 Porov. J. Koller, *De sacra Regni Ungariae corona commentarius*, Quinque-Ecclesiis, 1800, str. 4.

179 Kríž je nielen krížom, ale i gréckokatolíckou episkopskou palicou, na ktorej dve zmije nie sú, ako obyčajne, pozerajúce na kríž, ale odvrátené. Zmije sú odvrátené, čo znázorňuje, že ako episkop Koloman dostal dišpenz od pápeža, aby sa mohol stať uhorským kráľom. Episkopom pred Hospodom Bohom však zostal naďalej (nezmazateľná pečať rukopoloženia na episkopa).

180 Modrá, či modrozelená farba na gréckokatolíckych ikonách je farbou znázorňujúcou stvorený svet. Červená farba znázorňuje Boha. Preto svätí, teda tí, ktorí žili ako Christos, ako to predpisuje dodnes ikonografia majú nápisy urobené červenou farbou, nie svätí majú nápisy modrou alebo modrozelenou farbou.

181 Porov. D. Kováč, *Kronika Slovenska*, I, (od najstarších čias do konca 19. storočia), Bratislava, 1998, str. 123.

182 Porov. obrázok byzantského solidu v knihe B. Hlinka, P. Radoměský, *Peniaze celého sveta*, Bratislava, 1983, str. 47.

183 Porov. С. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 163.

184 Marczali, *Enchiridion*, str. 129; porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava, 1923, str. 123, 274.

185 Porov. А. Балудянскій, *Исторія Церковная Новаго Заѣта*, III, Вієннѣ, 1851, стр. 323-325.

186 Stalo sa to dekrétom pápeža Piusa VII. 3. júla 1823. V dekréte sú vymenované všetky farnosti, ktoré boli podriadené Velkovaradínskemu gréckokatolíckemu episkopstvu, (porov. dokument uverejnený v A. Welykyj, *Documenta Pontificium Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, II, Roma, 1954, str. 337-339).

187 Porov. A. Балудянскій, *Исторія Церковная Новаго Завѣта*, II, Виеннъ, 1851, стр. 210.

188 «In nomine Patris, et Filii, et Sancti Spiritus iubeo ego Stephanus christianus, et rex totius Vngariae erigendum, administrandum, et constabiliendum Monasterium Sanctissimae Dei Genitricis Metropolitanum in Vespem, et in eo perennem multitudinem Monialium pro spirituali salute mea, coniugis, ac prolium mearum, et Patriae totius; et do annuas eidem monasterio nonas cum villis perpetuo possidentis. Nomina vero duarum istarum villarum sunt haec: prima Sagarbren: habens mansiones quadriginta octo, et piscatores sex. Et altera villa est Sanaton: habens mansiones triginta, quae est ad Danubium; et viginti Vduarnicos in dedicationem sanctissimae Dei Genitricis, et traectum Obada vna cum nauleris septem...», («A.Ch. 1025. Stephanus monialibus Graecis in Valle Veszprimiensi Parthenon fundat, diplomateque Graeco munit», in G. Fejér, *Codex diplomaticus HUNGARIAE ecclesiasticus ac civilis*, I, Budae, 1829, str. 312).

189 Porov. C. Пап, *Початки Християнства на Закарпатті*, Philadelphia, 1983, str. 163, 168.

190 «Ut enim S. Stephanum Regem, qui A. 1011 Graecas Moniales de Valle Veszprimiensi sundaverat...», (J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 195; porov. S. Katona, *Historia Critica Regum Hungariae*, I, Pestini, 1779, str. 168; porov. tiež J. Basilovits, *Breviis notitia foundationis Th. Koriathovits*, IV, Cassovia, 1804, str. 241).

191 Porov. B. Гаджега, *Додатки к исторіи Русинов и русских церквей в Ужанской жупѣ*, Ужгородъ, 1924, стр. 25-26.

192 Porov. A. Балудянскій, *Исторія Церковная Новаго Завѣта*, II, Виеннъ, 1851, стр. 194-195, tiež I. Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, II, Унгваръ, 1875, стр. 40; Л. Явдыкъ, *Исторія Угорской Руси*, Варшава, 1904, стр. 4.

193 Porov. V. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnosť*, Skalica, II/2 (1864) 18-20.

194 Porov. J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 196, M. Lutskey, «Historia Carpato-Ruthenorum, II/1», *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 13, Prešov, 1988, str. 167; porov. «Vita S. Gerardi, Moresanae Ecclesiae episcopi, 21» in S.L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 230; porov. J. Škultéty, «Vislania a Velká Morava», *Slovenské pohľady*, 2 (1929) str. 97-98; porov. R. Marsina, «Kristianizácia Maďarov a Uhorska medzi Východom a Západom», *Historický časopis*, Bratislava, 40/4 (1992) str. 419.

195 Porov. *Magnae Moraviae Fontes Historici*, III, Brno, 1969, str. 252.

196 «Quam ob rem eiectionis in loco eorum Latine auctoritatis abbatem et fratres constituere omnino esse honestum constanter affirmabant», («Vita S. Pro-

copii minor», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, II, Brno, 1967, str. 239).

197 «Vitus itaque abbas assumptis fratribus suis, quos unitas caritatis concordaverat, peregre profectus est in terram Hunorum», («Vita S. Procopii minor», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, II, Brno, 1967, str. 239).

198 «... commendaverunt eum in castro Wyssegradensi magisterio liberalium artium studiis, ut eorum informatione celestibus instrueretur disciplinis, ubi tunc temporis famosus studium Sclavonice linguae vigeat...», («Vita S. Procopii maior», *Magnae Moraviae Fontes Historici*, II, Brno, 1967, str. 238).

199 «Honorius Episcopus etc. Venerabili fratri... Archiepiscopo Strigoniensi, et Dilecto filio... Abbati de Pilis (Pelis), Vesprimiensis dioecesis, salutem et apostolicam benedictionem. Carissimus in Christo filius noster... Rex Vngariae illustris, nobis insinuare curavit, quod **Abbatia de Wissegrad**, Vesprimiensis dioecesis, **in qua** ius obtinet patronatus, **Graecos habet monachos et habuit ab antiquo**, in quorum manibus abbatia ipsa adeo in spiritualibus et temporalibus est collapsa (všetko čo nebolo latinského obradu bolo «collapsa» i keď vo svojom obrade prekvitalo - pozn. redakcie), quod nisi personae instituantur ibidem vicinis ecclesiis lingua et vita conformes; vix, aut numquam adiiciet, vt reurfugat. Quare postulavit instanter, **vt ibi monachos Latinos institui de nostra permissione liceret. Ideoque discretioni vestrae per apostolica scripta mandamus, quatenus solum Deum habentes prae oculis, ea, quae fuerint in huiusmodi considerata negotio, diligenter considerare curetis.** Et, si, pensatis omnibus, expedire videritis, et fieri poterit **absque graui scandalo** et iuris praeiudicio alieni, **Latinos monachos istitui permittatis ibidem**, prouiso, quod Graecis monachis, nunc existentibus ibi, prouisio congrua toto vitae suae tempore assignetur. Datum Laterani XII. Kal. Maii, pontificat. nostri anno V.», (S. Katona, *Historia Critica Regvm Hvgariae*, V., Bratislava-Košice, 1783, str. 348-349, porov. tiež J. Basilovits, *Brevis notitia fundationis Th. Koriathovits*, IV, Cassovia, 1804, str. 241; porov. A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia*, I, Romae, 1859, str. 29; porov. F. Sasinek, «Trudoviny k dejopisu slovensko-obradnej cirkve v Uhrách», *Slovesnost*, Skalica, II/40 (1864) str. 627-628, porov. I. Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, II, Унгваръ, 1875, стр. 51; porov. *Magnae Moraviae Fontes Historici*, III, Brno, 1969, str. 252; porov. G. Fejér, *Codex diplomaticvs Hvgariae ecclesiasticvs ac civilis*, III/1, Budae, 1829, str. 310-311).

200 «Andreas I., testante S. Gerardi Biographo, Tychoniense ac Visegradien- se Monasteria construxit, quorum illud Benedictinorum, ex Latino-Graecis Monachis mixtum fuit, posterius vero Monachos pure Graecos, ac diserte Basilias (alii enim utrisque sexus religiosi Ordines primis duobus filis fere Seculis in Hungaria nondum erant) anno adhuc 1221 aluisse, probatur ex Literis Honorii III. (ap. Kat. T. V. p. 348), quibus Joanni, AEpiscopo Strigoniensi, erga prae- viam Andreae II. Regis, infinnationem, in hac rerum Occidentis contra Orien- tem consensione factam, admitte, ut Graecis Visegradiensibus Monachis latini (quorum novelli aliquot Ordines, ac diserte Cistercienses, Sacri Sepulchri Hie-

rosolymitani, Praemonstratenses, Dominicani, Franciscani, in suas classes divisi, &c. se in Hungaria Partesque adnexas jam insinuarunt) si absque gravi scandalo fieri potuerit, sufficiantur», (J. Bárdosy, *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, str. 196).

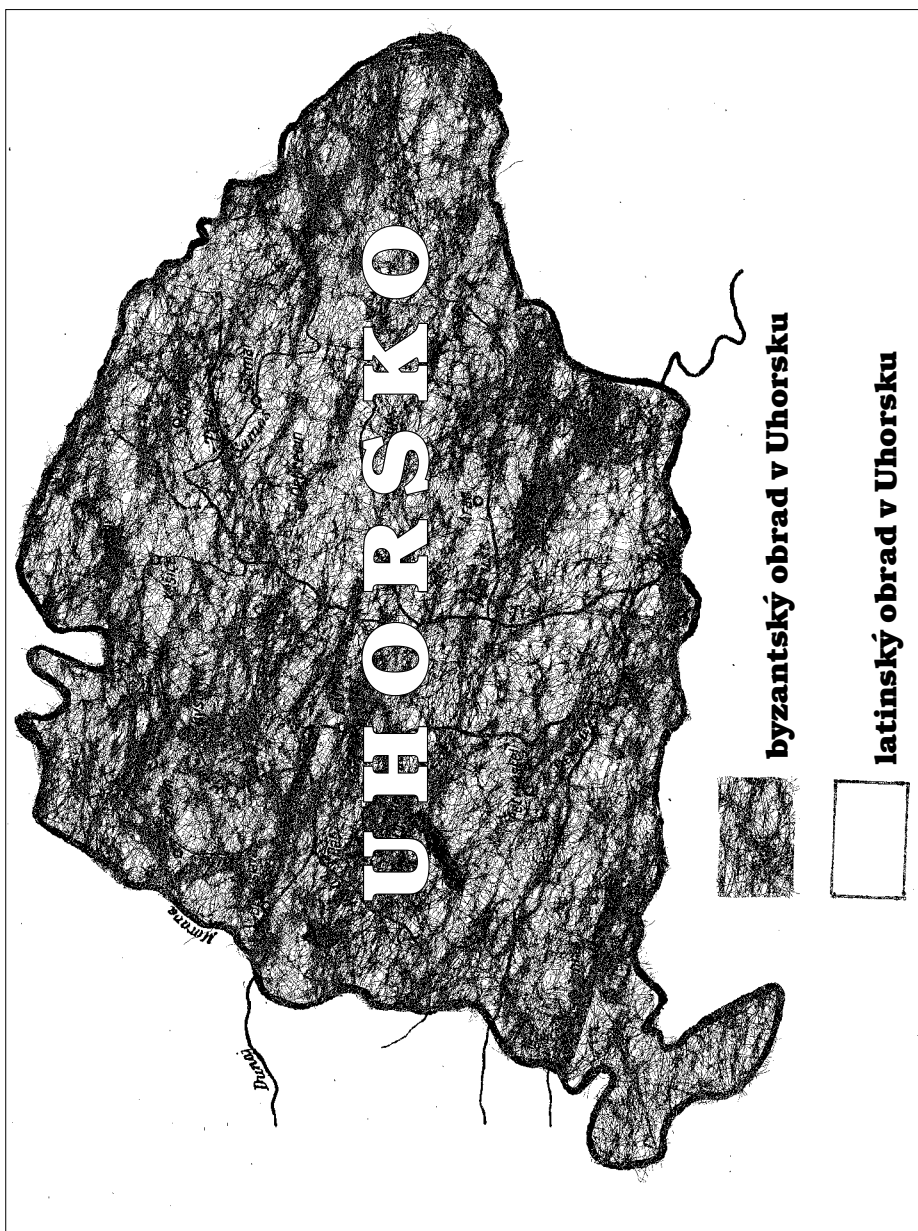
201 Porov. M.S. Ďurica, *Dejiny Slovenska a Slovákov*, Bratislava, 1996, str. 35.

202 Porov. Živný, *Dějiny slovanské církve – Svátek sv. velikomučenníka Dimitrija*, Praha, 1887, str. 14.

Perokresba znázorňujúca chlapca, ktorý nesie kvasený chlieb s nápisom **IC XC NIKA** určený na premenenie na Službe Božej v byzantskom obrade. Vedľa neho žehnajúci bazilián-kaluger s volhe prehodeným kabátom a odvrátenou tvárou (perokresba z roku 1730).

Obrady na území Uhorska v 11. a 12. století

Spravodlivosť

Na gréckokatolíkoch Uhorska bol v priebehu posledného tisícročia spáchaný zločin nespravodlivosti. «*Neviete, že **nespravodliví** nebudú dedičmi Božieho Kráľovstva?*», (1Kor 6,9). Na konci sveta, na strašnom súde nebude Hospod' Boh prostredníctvom svojich anjelov oddeľovať «zlých» od «dobrých», ale jeho anjeli «*oddelia zlých od **spravodlivých** a hodia ich do ohnivej pece. Tam bude plač a škrípanie zubami...*», (Mt 13,49-50).

Nato, aby človek dobre obstál na strašnom súde, nestačí, aby bol len dobrým, treba, aby bol predovšetkým spravodlivým. Isus Christos totiž povedal: «*Preto vám hovorím: Ak vaša **spravodlivosť** nebude väčšia ako spravodlivosť zákoníkov a farizejov, nevojdete do nebeského Kráľovstva*», (Mt 5,20). Sv. Ján vo svojom liste píše: «*Podľa tohto sa dajú rozoznať Božie deti od detí diablových: **kto nekoná spravodlivo, nie je z Boha; ani ten, kto nemiluje svojho brata***», (1Jn 3,10).

Preto nespravodlivým nezostáva nič iné, len biť sa do prs, ľutovať spáchané krivdy, napraviť ich, ak sa to ešte dá, vyspovedať sa a začať nový život... A to platí i o aktéroch nespravodlivostí a ich potomkoch v dejinách gréckokatolíkov v Uhorsku...

3. Letopis dejín gréckokatolíkov na historickom Podkarpatsku (9.-18. storočie)

9.-10. storočie

3.0. Najstaršie dejiny

Biele Uhorsko (Podkarpatská Rus) bolo gréckokatolícke už v pol. 9. storočia

Žitie Metodovo (bolo napísané krátko po smrti sv. Metoda, +885) uvádza, že sv. Metod sa ešte za svojho pôsobenia na Veľkej Morave stretol s uhorským (= pochádzajúcim z podkarpatskej oblasti od rie-

ky Uh) vojvodom, ktorého spoznal a pokrstil ešte pri svojej ceste na Velkú Moravu, tj. pred rokom 863. Ich stretnutie bolo veľmi srdečné, prebehlo v plne kresťanskom duchu. Ako vyplýva zo samotného životopisu, je veľmi pravdepodobné, že obaja sa zhovárali v staroslovanskej reči podkarpatských Rusínov, teda uhorský vojvoda nebol Maďar! *Žitie Metodovo* veľavýznamne poznamenáva:

«*Keď prišiel do dunajských krajín uhorský kráľ* (teda pôvodne nežil pri Dunaji, ale niekde blízko – v potiských krajoch pri rieke Uh), *zachcelo sa mu ho* (tj. Metoda) *vidieť. I keď sa niektorí nazdávali a hovorili, že to nebude bez mučenia, predsa k nemu* (Metod) *išiel. On však, ako je dôstojné na vládkára, prijal ho: s úctou, slávou a veselím. A besedujúc s nim, ako je dôstojné sa takým mužom rozprávať, prepustil ho oblúbiac ho a obozkajúc, s veľkými darmi. I riekol mu: spomínaj si na mňa stále, čestný otcé, vo svojich svätých modlitbách...*».¹

Stretnutie sv. Metoda s vládcom od rieky Uh je v plnom kontraste so správou toho istého *Žitia*, v ktorej sa hovorí o posolstve Metodovom k pohanskému slovanskému kniežatú sídliaemu na rieke Visle z druhej strany Karpát (uvádzame len v slovenskom preklade):

«*Veľmi mocné pohanské knieža sídliaace na Visle hanobilo kresťanov a robilo im nepríjemnosti. I poslal* (Metod) *k nemu posolstvo hovoriac: 'Bolo by dobré synu, aby si sa dal dobrovoľne pokrstiť vo svojej zemi, aby si nebol pokrstený v zajatí v cudzej zemi; však si na mňa (ešte) spomenieš', čo sa aj stalo*».²

Z hore uvedených historických textov je jasné, že podkarpatskí Uhri (= obyvatelia žijúci v povodí rieky Uh) v danom čase už boli kresťanmi, a keďže kresťanstvo prijali od byzantskej misie solúnskych bratov, boli gréckokatolíkmí, Vislania (= obyvatelia žijúci v povodí rieky Visla) boli ešte pohanmi.

Velkomoravský archiepiskop sv. Gorazd-Agathon

Z Podkarpatskej Rusi pochádzal, a tam i pastoračne pôsobil bezprostredný Metodov nástupca – baziliánsky mních – gréckokatolícky archi(mandrit)-episkop sv. Gorazd. Meno «Gorazd» dokumentuje jeho rusínsky pôvod.

Etymológia mena «Gorazd»

«Gorazd» je rusínske meno užívané u podkarpatských Rusínov – Praslovanov plemena Magog. Pôvod samotného slova, ako takého, má však korene u podkarpatských Rusínov-Uhrov, tj. podkarpatských Praslovanov plemena Mosoch-Tubal. V slovníku troch plemien Praslovanov (tj. Skýtov-Rusínov plemena Magog, Keltov-Gálov plemena Gomer a Moscho-Iberov, tj. Moskosibírčanov plemena Mosoch-Tubal) existujú totiž tri synonymá slova *dobrý*: keltské «ДОВРЪ» = skýtske «БЛАГЪ» = moskosibírske «ХОРОШЪ» (grécka varianta týchto slov je «ἀγατος»). Tretí tvar «ХОРОШЪ», «ХОРОШО» [čítaj *charašo*] je mosko-sibírskeho pôvodu. Bol odvodený z prahistorického názvu praslovanského božstva slnka (ohňa) a vody – personifikovaného Dobra – zvaného «Chors»,³ ktoré sa u Praslovanov-Keltov uctievalo v podobe kohúta (neskôr orla).⁴ V rusínskej-skýtskej výslovnosti (po zámene zvukov *ch* > *h*, *š* > *zd*) slovo «ХОРОШО» [čítaj *charašo*], popri zachovaní svojho pôvodného významu dostalo modifikovaný rusínsky-skýtsky tvar «ГѦРАЗДЪ» [čítaj *harazd*] (porov. ukr. «гаразд» *dobre*),⁵ odkiaľ pochádza dnešný na Slovensku užívaný tvar «Gorazd»⁶.

Že výrazy «Chors» = «ХОРОШО» = «ГѦРАЗДЪ» = «Gorazd» v minulosti naozaj označovali keltské božstvo-vtáka – stelesnené Dobro – a to bez ohľadu nato, či to bol kohút, alebo neskorší orol, dokazuje literárny dokument z 12. storočia *Slovo o polku Igoreve*: «... *воинъ и первое припѣвкъ смыслении рече: ни хытрѣ, ни гораздѣ, ни пытыцѣ* (= птицу) *гораздѣ сѣда вожиа не минѣти...*»⁷ — ... *múdry Bojan kedyś bol povedal príslovie: 'ani chytrého, ani chrabrého, ani vtáka dobrého (zdatného) súd boží neminie...*⁸

Meno «Gorazd» vzniklo zo slova «Chors» («ХѦРС» > «ХОРОШО» > «ГѦРАЗДЪ» > «ГОРАЗДЪ») rovnakým spôsobom ako meno «Blažej» bolo odvodené zo slova «Б(Л)АГЪ» = «БЛАГЪ» = «БОГЪ» («Б(Л)ГЪ» > «БЛАГЪ» > «БЛАЖЕЙ»).⁹ «Gorazd» je meno prvého rusínskeho a vôbec prvého slovanského svätca – učeníka sv. Cyrila a Metoda – ktorý spolu so solúnskymi bratmi pôsobil na historickom Podkarpatsku, ako i na Veľkej Morave a neskôr sa vrátil (bol vyhnaný) späť do svojej otčiny na Podkarpatskú Rus k rieke Uh. Podkarpatská Rus bola v tom čase najsevernejšou provinciou Bulharského impéria, preto kroniky hovoria, že bol vyhnaný do Bulharska. Keďže v slovenčine slová «gorazd», «horazd», «harazd» a pod. nemali a nemajú absolútne nijaký význam, čo nemožno však povedať o rusínštine či ukrajinčine, akékoľvek hypotézy o “slovenskom” pôvode Gorazda vytvárané na základe jeho mena, či dedín na Slovensku nosiacich toto meno, neprichádzajú ani do úvahy.

Na Podkarpatskej Rusi sú dodnes evidentné najmenej dve lokality nosiace meno tohto svätca: *Goraždivka Veľká* a *Goraždivka Malá* v Berežskom rajóne, južne od Mukačeva, kde bol mimo iného r. 1957 objavený poklad obsahujúci vyše stovky záhadných strieborných mincí¹⁰ podobného druhu ako takzvané *biateky* (pozri vyobrazenie *biateku* na súčasných slovenských päťkorunových minciach).

Donedávna prevládal názor, že sv. Gorazd po vyhnaní učení-